

โครงการสารคดีอิหร่าน

โดย

จักรพันธ์ กังวาล และคณะ

1 กุมภาพันธ์ 2548

ต้นฉบับสมบูรณ์

โครงการสารคดีอิหร่าน

คณะผู้วิจัย

1. จักรพันธุ์ กังวาล	หัวหน้าโครงการ
2. ธเนศ ช่างพิชิต	ผู้ร่วมวิจัย
3. อัมพร จิรัฐติก	ผู้ร่วมวิจัย
4. สุธารา สุขฉายา	ผู้ร่วมวิจัย

ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
ชุดโครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค

บทคัดย่อ

“อิหร่าน” เป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์และอารยธรรมรุ่งเรืองมายาวนาน ดังที่รู้จักกันในอดีตว่า “อาณาจักรเปอร์เซีย” แต่อาจกล่าวได้ว่าคนไทยทุกวันนี้ไม่มีความรู้เกี่ยวกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบันของประเทศอิหร่านเลย ทั้งนี้เพราะในห้วงสองสามทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศอิหร่านต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย ทั้งการโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และการปฏิวัติอิสลามที่เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1979 การทำสงครามยืดเยื้อกับประเทศอิรัก และการถูกคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจจากนานาประเทศ โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีผลทำให้คนไทยที่รับรู้ข่าวสารของโลกภายนอกจากประเทศตะวันตกมาโดยตลอด ต้องถูกปิดกั้นความรู้เกี่ยวกับประเทศอิหร่านไปด้วย

แต่ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา อิหร่านเริ่มเปิดประเทศมากขึ้น มีนักท่องเที่ยวเดินทางไปเยือนอิหร่านมากขึ้นทุกปี ผสมกับการที่ในปี ค.ศ. 2001 เป็นปีที่ ฯพณฯ คาเดมี ประธานาธิบดีแห่งอิหร่านได้นำเสนอต่อองค์การโลกและได้รับการยอมรับจากที่ประชุมสมัชชาแห่งองค์การสหประชาชาติให้เป็นปีแห่ง “การสนทนาระหว่างอารยธรรม” เป็นปีแห่งการเปิดโอกาสให้ประชาคมโลกได้เพิ่มพูนการรับรู้ทางด้านวิชาการและวุฒิปัญญาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และสังคมของอิหร่านให้มากขึ้น จึงนับเป็นช่วงเวลาที่ดีที่เราจะได้ทำความรู้จักกับประเทศที่เคยเป็นอู่อารยธรรมอันยิ่งใหญ่ประเทศนี้ และได้ทำความรู้จักกับประเทศที่เคยดำเนินความสัมพันธ์กับไทยมายาวนานถึง 400 ปีกันใหม่อีกครั้ง

โครงการจัดทำสารคดีประเทศอิหร่านมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้อ่านได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับประเทศนี้อย่างรอบด้าน โดยผ่านบทสารคดี 9 เรื่อง ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมทั้งเรื่อง **พื้นฐานทางประวัติศาสตร์** ให้ข้อมูลเกี่ยวกับอาณาจักรเปอร์เซีย การเข้ามาของอิสลาม กระทั่งการปฏิวัติอิสลาม เรื่อง **วิถีความเชื่อ** เพื่อให้เข้าใจว่าศาสนาและความเชื่อสัมพันธ์กับวิถีชีวิตคนอิหร่านอย่างไร เรื่อง **เศรษฐกิจ** เน้นความสำคัญของน้ำมันและอุตสาหกรรมอื่น ๆ เรื่องเกี่ยวกับ **คนอิหร่าน** บุคลิกลักษณะความเป็นคนอิหร่าน สถาบันครอบครัว วิถีชีวิต เรื่อง **ผู้หญิงอิหร่าน** นอกจากนี้ยังมีเรื่อง **พรมเปอร์เซีย** ซึ่งเป็นทั้งงานศิลปะและสินค้าส่งออกมูลค่ามหาศาล เรื่อง **ภาพยนตร์อิหร่าน**ที่กำลังเป็นที่กล่าวถึงในระดับสากล เรื่อง **อิหร่านกับความทันสมัย** ว่าด้วยเรื่องวัฒนธรรมและเทคโนโลยีของตะวันตกที่กำลังหลั่งไหลสู่อิหร่าน และเรื่อง **ย้อนรอยความสัมพันธ์ไทย-อิหร่าน** ซึ่งมุ่งย้อนรอยสืบหารากของวัฒนธรรมอิหร่านที่ปรากฏในเมืองไทยว่าได้รับอิทธิพลมาจากอิหร่านจริงหรือไม่

ABSTRACT

Iran, in earlier times known as 'Persia', is a country with a long and rich history. In spite of this it is clearly apparent that the people of Thailand know very little about the cultural and social conditions pertaining thereto. During the past three decades Iran has experienced a number of important changes resulting from:

- the fall of monarchism during the 1979 Islamic revolution;
- the lengthy war with Iraq; and
- the effect of being beleaguered by economic sanctions that were imposed by a number of countries, and in particular the United States of America.

Resulting from the above events, the Thai people have perhaps been given a biased impression of Iran as most opinions, commentary, and news reports thereon originated primarily from Western quarters, and these were inevitably responsible for hiding the true facts pertaining to the country.

A few years ago Iran embraced a more open policy as far as the outside world was concerned, and this has resulted in an increase in in-bound tourism each successive year since it was adopted. Further, the United Nations Assembly unanimously accepted a proposal put forward by H.E. Mohamed Katami, Iran's current president, that the year 2001 be adopted as the year of '*Dialogue Amongst Civilizations*'. It thus became a good time for us to glean more knowledge of a country that had at one time been recognized as one of the 'cradles of civilization', and to bring into focus once more, the 400 year long relationship that has existed between Thailand and Iran.

The main purpose of the project is to produce and publish a book featuring Iran, and to provide sufficient information therein to the reader through a succession of chapters, namely:

- An historical background containing information on the Persian Empire and the embracement of Islam up to the Islamic Revolution in 1979;
- Their cultural belief showing how this is inextricably bound to the way of life of the Iranian people;

- The economy with emphasis on the petroleum and other significant industries;
- The Iranian character, family, and way of life;
- Iranian women;
- The artistry of the Persian carpet, and its value as an export product
- Iranian film production which has been referred to in international film circles;
- The modernization of Iranian culture, and the inflow of Western technology;
- Tracing the Thai-Iran relationship back to the root of the appearance of Iranian culture in Thailand, and the influence this had had on Thai society.

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ	(1)
บทคัดย่อ	(2)
ABSTRACT	(3)
บทที่ 1 อิหร่าน จากอุ่ออารยธรรมโลกถึงสาธารณรัฐอิสลาม	1
ภูมิประเทศ	2
ภูมิอากาศ	7
ทรัพยากรธรรมชาติ	8
การตั้งถิ่นฐาน	11
บทที่ 2 เส้นทางประวัติศาสตร์อันยาวไกล	
จากเปอร์เซียสู่สาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน	19
อาณาจักรเปอร์เซีย	19
ยุคอิสลาม	23
ยุคมหาอำนาจ	26
จากราชวงศ์กะษัตริย์สู่รัฐอิสลาม	26
การเมืองการปกครองปัจจุบัน	30
บทที่ 3 วิถีความเชื่อ	37
บทที่ 4 ระบบเศรษฐกิจของอิหร่าน	50
ผลจากการปฏิวัติอิสลาม (ค.ศ. 1978-1979)	52
อุตสาหกรรมปิโตรเลียมและแก๊สธรรมชาติ	54
น้ำมันปิโตรเลียม	55
แก๊สธรรมชาติ	55
แร่ธาตุต่าง ๆ	57
เศรษฐกิจที่เกี่ยวกับป่าไม้ ประมง และการกสิกรรม	58
บทสรุป	61

บทที่ 5 ผู้คน คู่ครอง และครอบครัว	67
ผู้คนเผ่าพันธุ์	68
บุคลิกและตัวตนของคนอิหร่าน	72
ระบบการศึกษา	73
ชีวิตครอบครัว	81
คู่ครองและการแต่งงาน	83
การหย่าร้าง	86
 บทที่ 6 ผู้หญิงอิหร่าน	95
อิญาบ-ศักดิ์ศรีภายใต้ผ้าคลุม	95
พื้นที่ของหญิง-ชาย ในสังคมอิหร่าน	98
ทศวรรษใหม่กับความเปลี่ยนแปลง	102
 บทที่ 7 อิหร่าน : สองทศวรรษหลังการปฏิวัติ ความเปลี่ยนแปลงหรือดำรงอยู่	112
ทศวรรษแรกแห่งการปฏิวัติ : การจัดระเบียบสังคม	113
ทศวรรษที่สองหลังการปฏิวัติ : แรงปะทะระหว่างฝ่ายปฏิรูปกับฝ่ายอนุรักษ	116
ทศวรรษใหม่ : สนามแห่งการต่อสู้ระหว่างฝ่ายปฏิรูปกับฝ่ายอนุรักษ	120
 บทที่ 8 พรมเปอร์เซีย การเดินทางของลวดลายอันวิจิตร	136
 บทที่ 9 เล่าเรื่องหนังอิหร่าน	152
 บทที่ 10 ประวัติศาสตร์เก็บตกที่อิหร่าน ย้อนรอยสายสัมพันธ์ไทย-อิหร่าน	161
สายสัมพันธ์อันยาวไกล	161
กุม--จุดแรกของการตามรอย	162
หอมกลิ่นกุหลาบที่กัมซาร์	165
อิสฟาฮานกับราชทูตสยาม	168
สำหรับแขกเทศ หอมยี่ห่วยรสร้อนแรงจริงละหรือ?	172

บทนำ

อิหร่านแม้จะเป็นประเทศที่มีความสัมพันธ์กับประเทศไทยมายาวนานกว่า 400 ปี แต่เรากลับรู้จักประเทศนี้น้อยนิดและยิ่งแทบไม่รู้อะไรเลย เมื่ออิหร่านเกิดการปฏิวัติอิสลามในปี ค.ศ. 1979 จนกระทั่งประธานาธิบดีคาเตมีแห่งอิหร่านเสนอ “การสนทนาระหว่างอารยธรรม” ขึ้น เปิดโอกาสให้ประชาคมโลกได้เรียนรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประชาชนอิหร่าน คณะผู้ศึกษาซึ่งมีความสนใจในประเทศนี้ จึงได้ขอทุนเพื่อเดินทางไปจัดทำสารคดียังประเทศดังกล่าว โดยมีประเด็นคำถามหลากหลายที่ต้องการหาคำตอบ ขณะเดียวกันข่าวสารจากโลกตะวันตกที่นำเสนอถึงประเทศนี้ ก็ล้วนสร้างภาพให้อิหร่านเป็นประเทศที่ดูน่ากลัว เต็มไปด้วยความรุนแรง ไร้สิทธิเสรีภาพ และผู้หญิงได้รับการกดขี่ อันมีผลต่อทัศนคติของคณะผู้ศึกษาอยู่ไม่น้อยในระยะต้น กระทั่งเมื่อได้ไปใช้ชีวิตอยู่ในประเทศนี้กว่าสองสัปดาห์ คณะของเรากลับมีมุมมองที่เปลี่ยนไป...

เราพบว่าคนอิหร่านนั้นเป็นผู้มีน้ำใจไม่ตรี แต่ก็มีแบบแผนกฎเกณฑ์ของตน คนอิหร่านมีสิทธิเสรีภาพภายใต้หลักการศาสนาอิสลาม ซึ่งมีใช้สิทธิเสรีภาพแบบเดียวกับโลกเสรีที่เราคุ้นเคย และผู้หญิงอิหร่านก็ได้รู้สึกว่าเป็นคนถูกกดขี่ แม้จะมีกรอบและสิทธิอีกหลายเรื่องที่เราจะต้องต่อสู้ แต่ก็เป็นเรื่องของกระบวนการต่อสู้ที่ต้องดำเนินไปตามครรลอง

อิหร่านเป็นประเทศที่ใหญ่โตกว้างขวาง มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะผลผลิตด้านเกษตรกรรมที่ยังขาดการพัฒนามูลค่า และขาดเทคโนโลยีในการแปรรูปจัดการ ซึ่งน่าสนใจต่อการลงทุนและทำความร่วมมือทางด้านการค้า ในทางด้านวัฒนธรรม อิหร่านเป็นประเทศหนึ่งที่มีพิพิธภัณฑ์มากแห่งและหลากหลายประเภท ที่สามารถเป็นจุดท่องเที่ยวและสถานที่ให้ความรู้อย่างกว้างขวางแก่ประชาชน แม้แต่ห้องสมุดของเอกชนก็มีการจัดการที่อาจเทียบได้กับห้องสมุดระดับชาติ ซึ่งนับว่าน่าสนใจศึกษาอย่างมากต่อการจัดการทางด้านวัฒนธรรมของประเทศนี้

ภายใต้ระยะเวลาการเก็บข้อมูลเพียง 18 วันในห้วงการทำงานสารคดีที่ครอบคลุมความรู้เกี่ยวกับประเทศอิหร่านเกือบทั้งประเทศ จึงจำเป็นอย่างมากต่อการพึ่งพาเอกสารในการค้นคว้า นอกเหนือไปจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล สารคดีอิหร่านเล่มนี้จึงเป็นเพียงข้อมูลพื้นฐานเพื่อให้เกิดความเข้าใจและรู้จักประเทศอิหร่านในด้านต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ต้องการศึกษาในเชิงลึกต่อไป

สุดท้ายคณะผู้จัดทำสารคดีอิหร่านขอขอบคุณโครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค (อบศ. 5) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่เปิดโอกาสและให้การสนับสนุนในการศึกษาและจัดทำสารคดีดังกล่าว รวมถึงบรรดาครูบาอาจารย์และผู้ให้ความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ อันได้แก่ ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อาจารย์กาญจน์ ละอองศรี อาจารย์ทรงยศ แวหงษ์ คุณวัลลภ เกตุศิริ คุณอิสรา

เกียรติธำรย์ คุณวิลาวัณย์ ฤดีศานต์ และ Mr. Nickouie จนสามารถผลักดันให้งานสารคดีชิ้นนี้สำเร็จ
สมบูรณ์ด้วยดี

บทที่ ๑

อิหร่าน จากอุ่อารยธรรมโลกถึงสาธารณรัฐอิสลาม

ธเนศ ช่วงพิชิต

อิหร่านเป็นหนึ่งในประเทศที่เก่าแก่ที่สุดของโลก ซึ่งตั้งอยู่ในย่านตะวันออกกลาง (Middle East) มีอารยธรรมโบราณและความรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นที่ย้อนไปในอดีตได้ไม่น้อยกว่า 5,000 ปี เป็นที่รู้จักกันดีในฐานะของอาณาจักรเปอร์เซียหรือจักรวรรดิเปอร์เซีย ในยามรุ่งเรืองกษัตริย์หรือจักรพรรดิเปอร์เซียได้ปกครองดินแดนที่กว้างใหญ่ในย่านเอเชียกลางและเอเชียใต้ด้านทิศตะวันตกเกือบทั้งหมด ตลอดจนบางส่วนของยุโรปและแอฟริกา เมื่อประวัติศาสตร์โลกกล่าวถึงอียิปต์ กรีก และโรมัน ขึ้นมาครั้งใด ชื่อของ “เปอร์เซีย” ก็ต้องแทรกตัวอยู่ในระหว่างอาณาจักรเหล่านั้นอย่างไม้อาจหลีกเลี่ยงได้

“เปอร์เซีย” เป็นชื่อเรียกกลุ่มชนที่ชาวยุโรปยุคเก่ารู้จักกันอย่างกว้างขวาง ผ่านอิทธิพลการขนานนามตามชนชาติกรีก โรมัน และอียิปต์ มีที่มาจากคำว่า “ปาร์ซี” หรือ “ฟาร์ซี” (Parsi or Farsi) หมายถึงชนชาติผู้นับถือลัทธิบูชาไฟ ซึ่งรู้จักกันในนามของไซโรแอสเตอร์ (Zoroaster) อันเป็นศาสนาที่กลุ่มชนนี้นับถือก่อนการเข้ามาถึงของศาสนาอิสลาม

“ปาร์ซี” หรือ “ฟาร์ซี” มาจากรากคำว่า “พาร์ส” (Pars) หรือ “ฟาร์ส” (Fars) ที่หมายถึงเผ่าพันธุ์อินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากชาติพันธุ์ใหญ่ที่เรียกกันว่า คอเคเซียน (Caucasian) อันเป็นต้นกำเนิดของชาวผิวขาวทั่วไปในยุโรป ชาติพันธุ์นี้มีกำเนิดบริเวณเทือกเขา

คอเคซัส (Caucasus) ใกล้ทะเลสาบแคสเปียน ชนเผ่า “พาร์ส” หรือ “ฟาร์ส” มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อารยัน (Aryan) ใช้ภาษาที่เรียกว่า ฟาร์ซี ได้มาตั้งถิ่นฐานจนเป็นปึกแผ่นอยู่ ณ ประเทศอิหร่านมานานหลายพันปี ประชากรที่มีเชื้อสายอารยันในอิหร่านส่วนใหญ่ใช้ภาษาฟาร์ซี หรือภาษาเปอร์เซีย (Persian Language) มากถึงร้อยละ 60 ของประชากรโดยรวม ขณะเดียวกันก็มีประชากรอีกร้อยละ 25 ที่สืบเชื้อสายย่อยจากชาวอินโด-ยูโรเปียน ที่เรียกว่าชนเผ่าเติร์ก (Turk) มีภาษาพูดในตระกูล Turkic Language ชาวเติร์กส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนเหนือของประเทศอิหร่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแคว้นอาเซอร์ไบจานและบริเวณรอบทะเลสาบแคสเปียน เนื่องจากภาษาฟาร์ซีเป็นภาษาประจำชาติของประเทศอิหร่าน จึงทำให้ชนเผ่าเติร์กในประเทศอิหร่านสามารถพูดและเขียนได้ทั้งสองภาษา คือ ภาษาตุรกีและภาษาฟาร์ซี

อย่างไรก็ตาม “อิหร่าน” ก็มีความหมายถึงชนเผ่า “อารยัน” ด้วย ดังนั้นประเทศอิหร่านจึงหมายถึง ดินแดนแห่งอารยัน หรือดินแดนของชาวอารยัน ซึ่งคนอิหร่านก็เรียกตนเองเช่นนั้น แม้ว่าชาวยุโรปและประชาชาติอื่น ๆ ในโลกจะเรียกประเทศของพวกเขาว่า เปอร์เซีย มายาวนานหลายศตวรรษ กระทั่งเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามแล้วไม่น้อยกว่า 600 ปี เหตุนี้ในปี ค.ศ. 1935 มุฮัมมัด เรซาช่าห์ (Mohammad Reza Shah) แห่งราชวงศ์ปาห์เลวี (Pahlevi) กษัตริย์องค์องค์สุดท้ายของอิหร่าน ก็ได้ประกาศตัวในเวทีโลกอย่างเป็นทางการในฐานะประเทศ “อิหร่าน” มิใช่ “เปอร์เซีย” ดังที่ชาวโลกเคยเรียกขานอีกต่อไป

ประเทศอิหร่านเคยมีการปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขสูงสุด เรียกว่า “ชาห์” หรือ “ชาห์” (Shah) จนถึงปี ค.ศ. 1979 ได้เกิดการปฏิวัติล้มระบอบกษัตริย์ลงอย่างสิ้นเชิงภายใต้การนำของชัฮยิด รุฮุลเลาะห์ มุซาวิ โคมัยนี (Syid Ruhullah Musavi Khomeini) หรือเรียกสั้น ๆ ว่า อิหม่ามโคมัยนี ซึ่งการปฏิวัติใหญ่ครั้งนั้นเรียกว่า “การปฏิวัติอิสลามแห่งอิหร่าน” และได้สถาปนาระบอบการปกครองใหม่แบบ “สาธารณรัฐอิสลาม” ขึ้น ภายใต้การสนับสนุนอย่างท่วมท้นของประชาชนชาวอิหร่าน ที่เลือกระบอบการปกครองด้วยการลงคะแนนถึง 98.3 เปอร์เซนต์ และนับแต่นั้นเป็นต้นมาประเทศอิหร่านก็มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า ประเทศสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน (Islamic Republic of Iran)

ภูมิประเทศ

ประเทศสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน หรือเรียกกันสั้น ๆ ว่า ประเทศอิหร่าน ตั้งอยู่ทางตะวันตกของเอเชียใต้หรือริมสุดทางตะวันออกของภูมิภาคตะวันออกกลาง คือ บริเวณเส้นรุ้งที่ 32 องศาเหนือและเส้นแวง 53 องศาตะวันออก อิหร่านเป็น 1 ใน 3 ของประเทศในกลุ่มตะวันออกกลาง ที่มีได้เป็นชนชาติอาหรับและไม่ได้ใช้ภาษาอาหรับเป็นภาษาประจำชาติ (อีกสองประเทศคือตุรกีและอิสราเอล) มีพื้นที่โดยรวมทั้งประเทศประมาณ 1,648,000 ตารางกิโลเมตร ภูมิประเทศมีความแตกต่างและงดงาม จนได้ชื่อว่าเป็นดินแดนแห่งยอดเขาที่ปกคลุมไปด้วยหิมะ หุบเขาที่เขียวชอุ่ม และทะเลทรายที่เว้งว่างแห่งแล้ง

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศประกอบขึ้นด้วยที่ราบสูงกว้างใหญ่ ซึ่งเกิดจากภูเขาและทิวเขาถูกกัดกร่อนจนกลายเป็นเนินเตี้ย ๆ มีความสูงเหนือระดับน้ำทะเลโดยทั่วไปราว 460 เมตร ที่ราบสูงดังกล่าวถูกโอบล้อมด้วยทิวเขาขนาดใหญ่ ได้แก่ ทางทิศเหนือโอบกั้นด้วยเทือกเขาอัลโบรซ (Elburz) ขณะที่เทือกเขาอาเซอร์ไบจาน (Azerbaijan) อยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือ เทือกเขาซาโกร (Zagros) อยู่ทางทิศตะวันตก และเทือกเขามากราน (Makran) เป็นแนวกันทางทิศใต้

แผนที่แสดงอาณาเขตที่ตั้งและลักษณะภูมิประเทศ
ของสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน

ซาโกรส

เป็นเทือกเขาขนาดใหญ่ที่ทอดตัวยาวตั้งแต่ด้านตะวันตกเฉียงเหนือจากพรมแดนของประเทศตุรกีและประเทศอาร์เมเนีย ไล่เรื่อยลงมาทางทิศใต้ขนานกับพรมแดนของประเทศอิรัก เปรียบประหนึ่งกำแพงขนาดใหญ่ที่ทอดตัวยาวลงมาจากอ่าวเปอร์เซีย (Persian Gulf) ณ บริเวณช่องแคบฮอร์มุส ทิวเขานี้มีระยะทางยาวทั้งสิ้น 1,600 กิโลเมตร มีฐานแผ่กว้าง 160-320 กิโลเมตร ความสูงเฉลี่ยประมาณ 2,400-3,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล โดยมียอดเขาสูงหลายยอด ณ ระดับความสูง 3,700 เมตรขึ้นไป ยอดเขาที่สูงที่สุดคือยอดเขา “ซาร์ด” (Zard) มีความสูงถึง 4,547 เมตร บริเวณเทือกเขาซาโกรสทางด้านใต้จากเมืองคานากิน (Khanagin) ขีดพรมแดนของประเทศอิรัก จนถึงเมืองท่าบุเชห์ (Bushehr) ริมอ่าวเปอร์เซีย มีระยะทางประมาณ 800 กิโลเมตร เป็นบริเวณที่เทือกเขาซาโกรสถูกขนาบด้วยเนินเขาเตี้ย ๆ ที่มีความสูงระหว่าง 300-600 เมตร บริเวณนี้เป็นอาณาเขตที่เต็มไปด้วยบ่อน้ำมันจำนวนมากของอิหร่าน

มากราน

เป็นเทือกเขาที่เชื่อมต่อเนื่องกับเทือกเขาซาโกรสด้านตะวันออก แล้วแตกตัวออกเป็นทิวเขาขนาดย่อมมากมายซึ่งทอดตัวยาวต่อเนื่องลงไปทางด้านใต้ของประเทศ ก่อนจะตีวงโค้งยาวขึ้นไปอย่างต่อเนื่องทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือติดด้านพรมแดนของประเทศปากีสถาน จนบรรจบกับเทือกเขาปามีร์ (Pamir) เป็นระยะทางยาวรวมทั้งสิ้นถึง 480 กิโลเมตร และมีฐานแผ่กว้างถึง 240 กิโลเมตร เทือกเขามากรานมีความสูงระหว่าง 600-1,500 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล ยอดเขาสูงที่สุดของเทือกเขานี้มีชื่อว่า คูห์ราน (Kuhran) สูงราว 2,161 เมตร พื้นที่ส่วนใหญ่ในบริเวณเทือกเขามากรานแห้งแล้ง มีอากาศร้อนจัด และปราศจากพืชพรรณ เนื่องจากอิทธิพลของลมมรสุมในมหาสมุทรอินเดียไม่สามารถฝ่าแนวปราการของเทือกเขาเข้าไปสร้าง ความชุ่มชื้นให้แก่พื้นที่ด้านในได้ มีเพียงธารน้ำในหุบเขาบางแห่งเท่านั้นที่ก่อให้เกิดหมู่บ้านกสิกรรม

อัลโบรซ

เป็นแนวเทือกเขาที่ทอดยาวกินเนื้อที่ทั้งหมดบนพรมแดนด้านเหนือของประเทศ โดยทอดตัวยาวจากแนวพรมแดนของประเทศอาเซอร์ไบจาน (Azerbaijan) ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือ เลาะตามแนวชายขอบทะเลสาบแคสเปียน (Caspian Sea) ซึ่งเป็นทะเลสาบน้ำเค็มที่ใหญ่ที่สุดในโลก และมักเรียกกันทั่วไปว่า ทะเลแคสเปียน มาบรรจบกับเทือกเขาในเขตแคว้นโคราซาน (Khorazan) ไปสิ้นสุด ณ พรมแดนของประเทศอัฟกานิสถาน เทือกเขาอัลโบรซมีความยาวทั้งสิ้น 1,450 กิโลเมตร สามารถแบ่งออกเป็นส่วนสำคัญได้สามส่วน ดังนี้

1. เทือกเขาทาลิช (Talish) ตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศ มีความสูงระหว่าง 2,150-2,400 เมตร เหนือระดับน้ำทะเล
2. เทือกเขาอัลโบรซตอนกลาง (Central Elburz) ส่วนใหญ่มีความสูงโดยเฉลี่ยระหว่าง 2,400-3,000 เมตรโดยเฉลี่ย แต่ก็มียอดเขาหลายยอดที่สูงมากกว่า 3,700 เมตร

3. ทิวเขาเติร์กมาน-โคราซาน (Turkman-Khorasan Mountains) เป็นส่วนที่จดพรมแดนของประเทศอัฟกานิสถานทางทิศตะวันออกของอิหร่าน มีความสูงระหว่าง 1,500-1,850 เมตร ยอดสูงสุดในเทือกเขอัลโบรตมีชื่อว่า “ดามาวัน” (Damavand) ซึ่งเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดในย่านตะวันออกเฉียงกลางด้วย คือ สูงถึง 5,604 เมตร ยอดเขาดามาวันนี้อยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของกรุง

เตหะราน ซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศ เป็นยอดภูเขาไฟที่มีหิมะปกคลุมตลอดทั้งปี จึงสร้างทัศนียภาพอันงดงามให้กับกรุงเตหะรานและได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ เส้นทางที่จะตัดข้ามเทือกเขอัลโบรตอันสูงชันเพื่อไปสู่ทะเลแคสเปียนนั้น มีเพียงสองเส้นทางคือ

ก. ตัดผ่านช่องเขาอันสูงชันทางด้านตะวันตก ซึ่งเป็นจุดแบ่งระหว่างเทือกเขาทาลิชกับอัลโบรตตอนกลาง ที่เป็นโตรกเขาอันเกิดจากการกัดเซาะของธารน้ำแข็ง ที่ชื่อว่า สะฟิด รูด (Safid Rud) อันหมายถึงธารน้ำสีขาว

ข. เส้นทางที่สิ้นสุดของอัลโบรตตอนกลาง ซึ่งเป็นบริเวณที่เทือกเขาลดตัวลงต่ำ เหลือเพียงความสูงประมาณ 900 เมตร

อาเซอร์ไบจาน

เป็นเทือกเขาที่มีความสำคัญทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศ ครอบคลุมพื้นที่ระหว่างเทือกเขาทาลิชทางด้านตะวันออกกับเทือกเขาซาโกรสทางตอนเหนือ (มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าเทือกเขาเคอร์ดิส-Kurdish) ทางด้านทิศตะวันตกของเทือกเขาอาเซอร์ไบจานมีความยิ่งใหญ่และสูงชันน้อยกว่าเทือกเขาซาโกรสและอัลโบรต เทือกเขานี้เป็นประหนึ่งกำแพงยาวที่มีความสูงระหว่าง 2,150-3,000 เมตร หันหน้าสู่หุบเขาอะรัส (Aras) หรืออะรัก (Araks) ซึ่งเป็นพรมแดนธรรมชาติที่กั้นระหว่างอิหร่านกับประเทศอาเซอร์ไบจาน เทือกเขานี้มีแนวที่ราบสูงที่ลาดเอียงจากตะวันตกเฉียงใต้ไปสู่แนวทิศตะวันออก เฉียงเหนือ มีพื้นที่ส่วนใหญ่เกิดจากอิทธิพลของภูเขาไฟ จึงทำให้บริเวณนี้เกิดเป็นที่ลุ่มแอ่งกระทะหลายแห่ง ที่สำคัญคือที่ลุ่มอูร์มีย (Urumia) ซึ่งประกอบด้วยทะเลสาบอูร์มีย ที่ลุ่มโคอี มาร์รันด (Khoi-Marand) และหุบกอเระห์ ซู (Qarch Su) ซึ่งครอบคลุมพื้นที่จากเมืองอาร์ดาบิล (Ardabil) ถึงเมืองอะฮาร์ (Ahar) บริเวณเทือกเขาแห่งนี้ยังมียอดเขาสูงที่เป็นภูเขาไฟซึ่งยังไม่ดับอีกหลายยอด เช่น ภูเขาไฟซาฮันด์ (Sahand) ที่มีความสูง 3,712 เมตร และภูเขาไฟซาวาลัน (Savalan) ที่มีความสูงถึง 4,814 เมตร

ด้วยมีภูเขาโอบล้อมทุกด้าน พื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศจึงเป็นที่ราบสูงภายในหุบเขา แต่ก็ยังมีพื้นที่ลุ่มหรือที่ราบต่ำกระจายอยู่บ้าง ไม่กว้างขวางนัก

ที่ราบสูงภายใน

ภายในบริเวณที่โอบล้อมด้วยเทือกเขาสำคัญ ๆ ดังที่กล่าวแล้วนั้น ได้ก่อให้เกิดที่ราบสูงจำนวนมาก ทั้งที่เป็นทะเลทรายและกึ่งทะเลทราย ครอบคลุมพื้นที่มากถึง 260,000 ตารางกิโลเมตร หรือราว 162.5 ล้านไร่ เป็นพื้นที่ราบกว้างใหญ่ที่ประกอบด้วยเนินเตี้ย ๆ มากมาย บ้างเป็นริ้วคลื่น บ้างเป็นต้นแม่น้ำที่แห้งผาก บ้างเป็นหุบเขาดิน ๆ ที่สลับซับซ้อนด้วยเนินทราย ส่วนที่เป็นพื้นที่ต่ำของที่ราบสูงก็เป็นทะเลสาบถาวร และบ้างก็เป็นเพียงทะเลสาบในฤดูกาลระยะสั้น ๆ บริเวณพื้นที่เชิงเขาที่โอบล้อมประกอบไปด้วยธารน้ำถาวรและธารน้ำชั่วคราวจำนวนมากมาย ที่พัดเอาตะกอนดินทรายอันอุดมมาทับถมกันไว้เป็นปริมาณมหาศาล บริเวณดังกล่าวจึงเป็นแหล่งเพาะปลูกชั้นดีทันทีเมื่อมีการจัดการด้านชลประทานที่ดี ขณะเดียวกันในหลาย ๆ พื้นที่ซึ่งตะกอนดินทรายอันอุดมสมบูรณ์ถูกกระแสน้ำพัดพาไปจนเหลือแต่เพียงก้อนหินก้อนกรวดที่ด้อยคุณค่า บริเวณแอ่งขนาดมหึมาดังกล่าว จะถูกเรียกว่า “ดัชต์” (Dasht) ซึ่งดัชต์ที่สำคัญของที่ราบสูงมีสองแห่งคือ ดัชต์-เอ-คะวีร์ (Dasht-e-Kavir) กับดัชต์-เอ-ลูท (Dasht-e-Lut) บริเวณทั้งสองถือว่าเป็นพื้นที่เปล่าเปลี่ยวอ้างว้าง ปราศจากพืชพรรณและปราศจากชีวิต

พื้นที่ราบสูงทางตะวันออก

พื้นที่ราบสูงส่วนนี้อยู่ระหว่างเทือกเขาอัลโบรกับมากราน กินอาณาเขตออกไปเป็นระยะทางถึง 1,050 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของพรมแดนด้านตะวันออก และเป็นปรากฏการณ์ระหว่างประเทศอิหร่านกับอัฟกานิสถาน ที่ราบสูงดังกล่าวมีความสูงเฉลี่ยถึง 1,500 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล ยอดเขาบางยอดบนพื้นที่ราบสูงนี้ มีความสูงระหว่าง 2,400-2,750 เมตร ยอดสูงสุดเป็นยอดภูเขาไฟชื่อว่า “ทัฟตัน” (Taftan) มีความสูงถึง 2,042 เมตร

พื้นที่ลุ่มหรือพื้นที่ราบต่ำ (Lowlands)

พื้นที่ราบต่ำเป็นพื้นที่ไม่กว้างใหญ่นัก และถูกแยกออกมาจากที่ราบสูงภายในด้วยแนวเทือกเขาสูง พื้นที่ราบต่ำที่มีความสำคัญสามแห่งในประเทศอิหร่าน ได้แก่

1. บริเวณที่ราบลุ่มที่มีน้ำอันอุดมสมบูรณ์ระหว่างแนวเทือกเขาอัลโบรกับทะเลแคสเปียน
2. ที่ราบลุ่มแห่งคูซิสถาน ณ บริเวณอ่าวเปอร์เซียตอนในสุด ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของลุ่มแม่น้ำไทกริส-ยูเฟรติส
3. ที่ราบแห้งแล้งตามขอบชายฝั่งอ่าวเปอร์เซีย (Persian Gulf)

แม่น้ำและทะเลสาบ

แม่น้ำและลำธารหลายสายได้ไหลลงไปสู่ที่ราบตอนกลาง บางสายไหลเหือดแห้งไปได้พื้นทราย หลายสายไหลหายไปในบึงเกลือ และอีกไม่น้อยที่ไหลลงมาจากเทือกเขาตามความลาดชันลงสู่ทะเล แม่น้ำที่สำคัญของประเทศอิหร่านมีอยู่สามสายคือ

1. แม่น้ำคารูน (Karun) เป็นแม่น้ำสายสำคัญเพียงสายเดียวของประเทศที่ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำได้ แม่น้ำคารูนมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาสาโกรสและไหลลงสู่ “ชัตต์ อัล-อาหรับ” (Shatt al-Arab) ก่อนจะออกไปสู่อ่าวเปอร์เซีย

2. แม่น้ำสะฟิด รูด (Safid Rud) มีต้นกำเนิดจากเทือกเขอัลโบรสในภาคเหนือ ไหลแรงเชี่ยวกรากคดเคี้ยวไปมาในเขตเทือกเขา ก่อนไหลออกสู่ที่ราบแคว้นกิลาน (Gilan) และลงสู่ทะเลแคสเปียนในที่สุด

3. แม่น้ำไซอันเดห์ รูด (Zayandeh Rud) เป็นแม่น้ำที่เป็นประหนึ่งเส้นชีวิตของแคว้นอิสฟาฮาน (Isfahan) มีต้นกำเนิดจากบริเวณเทือกเขาสาโกรสไหลลงไปที่ทิศใต้ของบึงกาวคาเนฮ์ (Gavkhaneh Marsh) ซึ่งเป็นบึงขนาดใหญ่ที่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองยาซด์ (Yazd) เมื่อเชื่อมกันแม่น้ำคารูนสร้างเสร็จสมบูรณ์ลงในปี ค.ศ. 1971 น้ำจากแม่น้ำคารูนทางด้านเหนือของเขื่อนได้ถูกผันน้ำผ่านอุโมงค์ส่งน้ำ ความยาว 3.6 กิโลเมตร ไปลงแม่น้ำไซอันเดห์ รูด เพื่อวัตถุประสงค์ในการเกษตร

ส่วนธารน้ำสายอื่น ๆ หลายสายจะมีน้ำไหลหลากมากในช่วงฤดูใบไม้ผลิ จนท่วมสร้างความเสียหายแก่พื้นที่เป็นอย่างมาก ขณะที่ในฤดูร้อนกลับแห้งเหือด อย่างไรก็ตามระบบการกักเก็บน้ำในฝายได้ดินและส่งผ่านอุโมงค์หรือคลองใต้ดิน ซึ่งผ่านทะเลทรายไปสู่บริเวณเพาะปลูกตามแนวเชิงเขาในส่วนต่าง ๆ ของประเทศในช่วงฤดูใบไม้ผลิ และไปสู่ชุมชนต่างๆ เพื่อการอุปโภคบริโภคตลอดฤดูกาล ก็เป็นเทคโนโลยีแบบเก่าที่ยังคงใช้ได้ผลอยู่ในปัจจุบัน

ผืนน้ำใหญ่สุดในผืนแผ่นดินของอิหร่านก็คือ ทะเลสาบอูร์มีย (Urumia Lake) ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศ มีความกว้างใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ถึง 4,140 ตารางกิโลเมตร ทะเลสาบอื่น ๆ โดยทั่วไปแล้วเป็นทะเลสาบเฉพาะฤดูกาลที่มีน้ำเค็มจัด

ภูมิอากาศ

ประเทศอิหร่านมีสภาพภูมิอากาศแบบผสมผสาน นับจากกึ่งเขตร้อนจนถึงกึ่งเขตนานขั้วโลก ในฤดูหนาวร่องความกดอากาศสูงที่มีศูนย์กลางอยู่ในไซบีเรีย พาดผ่านมาทางทิศตะวันตกและทิศใต้เข้าสู่บริเวณที่ราบสูงในประเทศ ขณะเดียวกันร่องความกดอากาศต่ำก็เกิดขึ้นจากความอบอุ่นของทะเลแคสเปียน อ่าวเปอร์เซีย และทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ส่วนในฤดูร้อน หนึ่งในบริเวณที่มีร่องความกดอากาศต่ำสุดของโลกมีศูนย์กลางอยู่ทางทิศใต้ของประเทศ ร่องความกดอากาศต่ำในประเทศปากีสถานก่อให้เกิดลมสองประเภท เรียกว่า “ชามาล” (Shamal) พัดไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือเข้าสู่บริเวณลุ่มน้ำไทกริส-ยูเฟรติส ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงตุลาคม และลมฤดูร้อนที่เรียกว่า

Sad-o-Bist Ruz อันแปลว่า “ร้อยยี่สิบวัน” ซึ่งบางครั้งมีความเร็วลมถึง 126 กิโลเมตรต่อชั่วโมง
เกิดขึ้นในแคว้นซิสถาน (Sistan) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้เคียงกับพรมแดนประเทศปากีสถาน

ความสูงและความกว้างของแผ่นดิน บริเวณสถานที่ตั้งแนวศูนย์สูตรเหนือ อิทธิพลของชายฝั่งทะเล ลมประจำฤดูกาล เทือกเขา และทะเลทราย ทำให้สภาพภูมิอากาศของประเทศเกิดความแตกต่างอย่างมากมาย ในฤดูร้อนอุณหภูมิเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 27-32 องศาเซลเซียส โดยเวลากลางวันอุณหภูมิจะอยู่ระหว่าง 32-38 องศาเซลเซียส แต่จะลดลงเหลือเพียง 11-17 องศาเซลเซียส ในเวลากลางคืน ส่วนในบริเวณที่สูงกว่า 1,500 เมตรขึ้นไป อุณหภูมิจะลดต่ำลงกว่านี้

ในฤดูหนาวอุณหภูมิทางภาคเหนือกับภาคใต้ของประเทศจะแตกต่างกันอย่างมาก โดยเฉพาะบริเวณเมืองต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของแคว้นอิสฟาฮานขึ้นไป ส่วนใหญ่จะมีอากาศเย็นจัดในตอนกลางคืนที่มีอุณหภูมิลดลงอยู่ระหว่าง -8 ถึง 2 องศาเซลเซียส บริเวณเทือกเขาและเมืองทางตอนเหนือ หลายพื้นที่จะมีหิมะตกหนักปกคลุม โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงหนาวจัด เช่น เมืองทาบรีซ (Tabriz) มีอุณหภูมิลดต่ำลงถึง -28 องศาเซลเซียส ส่วนพื้นที่ทางภาคใต้ของประเทศ จากเมืองชีราซ (Shiraz) ลงไปจะมีอุณหภูมิต่ำกว่าคือ 12-19 องศาเซลเซียส

ปริมาณหิมะที่ตกปกคลุมอยู่บนเทือกเขาต่าง ๆ ทางภาคเหนือและภาคตะวันตกของประเทศ ในฤดูหนาว ทำให้กลายเป็นแหล่งน้ำชั้นเยี่ยมที่ค่อย ๆ หลอมละลายลงมาหล่อเลี้ยงเมืองต่าง ๆ ในฤดูร้อน

ปริมาณน้ำฝน

พื้นที่โดยรวมของประเทศมีอากาศแห้งและมีความชื้นน้อย ฝนจะตกหนักในภาคเหนือและลดน้อยลงเมื่อไล่ลงมาทางใต้ บริเวณเทือกเขาซาโกรสเหนือเทือกเขาอาร์เซอร์ไบจัน และชายฝั่งทะเลแคสเปียน มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 635-1,650 มิลลิเมตรต่อปี และปริมาณน้ำฝนจะลดน้อยลงอย่างมากในบริเวณไหล่เขา เรื่อยไปจนถึงทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ เช่น ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีของแคว้นเตหะราน มีเพียง 225 มิลลิเมตร แคว้นโคราซาน 250 มิลลิเมตร แคว้นอิสฟาฮาน 125 มิลลิเมตร และแคว้นซิสถาน วะ บาลูจิสถาน 117 มิลลิเมตร

ทรัพยากรธรรมชาติ

อิหร่านเป็นประเทศที่มั่งคั่งและอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรที่มีค่าทางเศรษฐกิจมากมาย ทรัพยากรที่โดดเด่นที่สุดก็คือน้ำมันดิบ (Petroleum) และแก๊สธรรมชาติ (Natural Gas) ทรัพยากรทั้งสองถูกนำขึ้นมาใช้ในเชิงพาณิชย์และอุตสาหกรรมสมัยใหม่อย่างกว้างขวาง เป็นแหล่งพลังงานสำคัญที่ใช้ภายในประเทศและส่งออกไปยังต่างประเทศ สร้างความมั่งคั่งและความมั่นคงให้แก่ประเทศ อิหร่านมีปริมาณแก๊สธรรมชาติสำรองมากเป็นอันดับ 1 ของโลก (ตัวเลขปี ค.ศ. 2001) อันดับ 2 เป็นของประเทศอิรัก ส่วนปริมาณน้ำมันดิบสำรองมีมากเป็นอันดับ 2 ของโลกรองจาก

ประเทศอิรัก (ตัวเลขปี ค.ศ. 2001) และสามารถทำการผลิตน้ำมันดิบมากเป็นอันดับ 2 ของโลก รองจากประเทศซาอุดีอาระเบีย คือ ผลิตมากถึง 6 ล้านบาร์เรลต่อวัน

อิหร่านมีระบบลำเลียงแก๊สและน้ำมันที่ทันสมัยที่สุด ทั้งยังครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ มากที่สุดในย่านตะวันออกกลางอีกด้วย บ่อน้ำมันขนาดใหญ่และสำคัญของประเทศอยู่ในบริเวณแคว้นคูซีสถาน (Khuzistan) นอกจากนี้ยังค้นพบแหล่งใหม่ในบริเวณแคว้นกุม (Qum) และบริเวณเควีร์-เอ-ลูท (Kavir-e-Lut) ยิ่งไปกว่านั้นยังมีการขุดเจาะน้ำมันและแก๊สนอกชายฝั่งในอ่าวเปอร์เซียอีกมากมาย ด้วยเหตุที่มีระบบท่อลำเลียงน้ำมันที่สมบูรณ์แบบ ทำให้เกิดอุตสาหกรรมโรงกลั่นและอุตสาหกรรมต่อเนื่องอย่างมากมายในหลายพื้นที่ เช่น อะหะวาซ (Ahvaz) ชีราส (Shiraz) อิสฟาฮาน (Isfahan) ลาวาน (Lavan) บาคตาราน (Bakhtaran) อะบาดาน (Abadan) เตหะราน (Tehran) และแทบรีซ (Tabriz)

แหล่งแก๊สธรรมชาติขนาดใหญ่พบในแคว้นคูซีสถานเช่นเดียวกัน และที่เกาะคิชม์ (Qishm) ในอ่าวเปอร์เซีย นอกจากนี้ยังพบแหล่งใหญ่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เมืองสาร์คส์ (Saraks) ซึ่งแหล่งแก๊สแห่งนี้กลายเป็นชุมพลลังราคาแสนถูก ที่ส่งผ่านระบบลำเลียงที่สมบูรณ์แบบและทันสมัยไปใช้เป็นเชื้อเพลิงในเขตอุตสาหกรรมทั้งขนาดเล็กและใหญ่ ตลอดจนใช้ในอาคารบ้านเรือนทั่วไปตามเมืองต่าง ๆ อีกด้วย

แร่ธาตุต่าง ๆ

อิหร่านยังมั่งคั่งไปด้วยสินแร่อุตสาหกรรมที่กำลังพัฒนาและนำขึ้นมาใช้ หากพัฒนาจนสมบูรณ์แบบก็จะทำให้อิหร่านเป็นประเทศชั้นนำในการผลิตแร่โลหะอุตสาหกรรมสำคัญของโลก เช่น ทองแดง เหล็ก อะลูมิเนียม สังกะสี ตะกั่ว และโครเมียม สินแร่ทองแดงพบแหล่งขนาดใหญ่บริเวณแคว้นเคอร์มาน (Kerman) แคว้นบาลูจิสถาน (Baluchistan) แคว้นยาซด์ (Yazd) และบริเวณรอบ ๆ เมืองอะรัก (Arak) กับบันดาร์ อับบาส (Bandar Abbas) ส่วนอะลูมิเนียมพบแหล่งใหญ่ในแคว้นโคราซาน ปัจจุบันอิหร่านมีโรงงานถลุงแร่ทันสมัยที่เกิดขึ้นอย่างมากมาย ส่วนหนึ่งของแร่ที่ผลิตได้ใช้ป้อนโรงงานอุตสาหกรรมภายในประเทศ และอีกส่วนส่งออกสู่ตลาดโลก แร่ธาตุที่ส่งออกมากในปัจจุบันคือผลิตภัณฑ์เหล็กและเหล็กกล้า ผลิตภัณฑ์จากทองแดงและสังกะสี อิหร่านยังมีสินแร่อื่น ๆ อีกมากที่มีได้นำมาถลุงไว้ในที่นี้ เนื่องจากยังมีได้นำมาใช้อย่างกว้างขวางหรือบ้างก็ไม่ได้พัฒนาออกมาใช้ในเชิงพาณิชย์

การกสิกรรม ป่าไม้ และการปศุสัตว์

หลังจากการปฏิวัติอิสลามเป็นต้นมา รัฐบาลได้ให้ความสำคัญในภาคการเกษตรและชนบท จึงได้ทำการพัฒนาพื้นที่ชลประทานอย่างกว้างขวาง ทำให้พื้นที่ทางการเกษตรและผลิตผลทางการเกษตรเพิ่มขึ้นสี่ถึงห้าเท่าตัวก่อนการปฏิวัติ จึงสามารถพึ่งพาตนเองในภาคการเกษตรได้ระดับหนึ่ง และยังเหลือส่งออกอีกจำนวนหนึ่ง แม้จะมีความจำกัดในเรื่องพื้นที่เพาะปลูกและแหล่งน้ำอยู่บ้างก็ตาม ผลิตผลหลักทางการเกษตรได้แก่ ข้าวสาลี ข้าวเจ้า ธัญพืชอื่น ๆ หัวบีทรูทที่ใช้ผลิตน้ำตาล ผลไม้เมืองหนาวประเภทต่าง ๆ ผลไม้เปลือกแข็ง ฝ้าย ผลิตภัณฑ์จากนม ขนสัตว์ และอื่น ๆ

สำหรับพื้นที่ป่าไม้มีครอบคลุมราว 10 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ประเทศ โดยผืนป่าขนาดใหญ่ที่มีค่าสูงทางเศรษฐกิจตั้งอยู่บริเวณชายขอบทะเลแคสเปียน ซึ่งให้ผลผลิตทั้งไม้เนื้อแข็งและเนื้ออ่อน เพื่อใช้ในการแปรรูปทำไม้อัด แผ่นไม้อัดเส้นใย ไม้พาร์ติเคิลบอร์ดเพื่อการก่อสร้างและใช้ในโรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์ อิหร่านเป็นประเทศหนึ่งที่มีการจัดการป่าไม้ได้ดี ในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา การเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ด้วยการปลูกป่าโดยองค์การสวนป่า และมีการดูแลอย่างต่อเนื่อง ทำให้พื้นที่ป่าขยายเพิ่มขึ้นอย่างมาก ปัจจุบันพื้นที่ป่าไม้ธรรมชาติของอิหร่านมีถึง 32.5 ล้านเอเคอร์ หรือราว 81.25 ล้านไร่ โดยสามารถให้ผลผลิตไม้ทางพาณิชย์ได้จำนวน 1.8 ล้านคิวบิกเมตร ส่วนใหญ่เป็นไม้เนื้อแข็งที่มีค่าทางเศรษฐกิจสูงดังต่อไปนี้

1. บริเวณผืนป่าด้านทะเลแคสเปียนจะมีไม้มูลค่าทางเศรษฐกิจสูง ได้แก่ โอ๊ค (Oak) บีช (Beech) ลินเดน (Linden) เอลม์ (Elm) วอลนัท (Walnut) แอช (Ash) และฮอร์นบีม (Hornbeam) ตลอดจนเป็นเขตอุตสาหกรรมเลี้ยงผึ้งที่ผลิตน้ำผึ้งเขตใหญ่ของประเทศ นอกจากนี้ยังมีพวกพืชสมุนไพรที่ใช้เป็นยาอีกนานาชนิด

2. บริเวณผืนป่าในเขตเทือกเขาคอเคซัส เป็นป่าไม้โอ๊ค (Oak) เอลม์ (Elm) เมเปิ้ล (Maple) วอลนัท (Walnut) แฮคเบอร์รี่ (Hackberry) ป๊อปลาร์ (Poplar) วิลโลว์ (Willow) แพร์ (Pear) และพิสตาชิโอ (Pistachio) นอกจากนี้ยังพบไม้ที่ขึ้นอยู่อย่างเบาบางบริเวณที่ราบสูงแห้งแล้ง เช่น จูนิเพอร์ (Juniper) อัลมอนด์ (Almond) เบร์เบอร์ิส (Berberis) คอททอนอีสเตอร์ (Cottoneaster)

ส่วนในบริเวณที่ราบสูงที่มีความสูงน้อยกว่า 900 เมตร จะมีพรรณไม้จำพวกอคาเซีย (Acacia) ปาล์มแคระ (Dwarf Palm) เยรูซาเลมทอร์น (Jerusalem thorn) และไม้พุ่มเตี้ยอื่น ๆ กระจายกระจาย พื้นที่ป่ากระจายตัวอยู่ตามบริเวณที่มีน้ำใต้ดินอยู่ไม่ลึกมากนัก สามารถส่งผ่านความชื้นขึ้นมาถึงบริเวณผิวดินได้ ในขณะที่บริเวณโอเอซิสจะมีพวกพรรณไม้เถา ไม้ยืนต้น เช่น ทามาริสค์ (Tamarisk) ป๊อปลาร์ (Poplar) แอสเพน (Aspen) อินทผลัม (Date Palm) เมอร์เทิล (Myrtle) ยี่โถป่า (Oleander) อคาเซีย (Acacia) วิลโลว์ (Willow) เอลม์ (Elm) พลัม (Plum) และหม่อน (Mulberry) ส่วนบริเวณที่เป็นพื้นที่ ชุมน้ำหรือบึงจะมีพวกอ้อ แคม กก และหญ้าที่มีคุณค่าในการเลี้ยงสัตว์

สัตว์ป่า

อิหร่านมีสัตว์ป่าหลายประเภท เช่น เสือดาว (Leopards) หมี (Bears) ไฮยีน่า (Hyenas) หมูป่า (Wild boars) แพะภูเขา (Ibex) เนื้อทราย (Gazelles) ฯลฯ อาศัยอยู่ตามป่าบนเทือกเขาสูง สัตว์ประเภทหมาใน (Jackals) และกระต่ายมีอยู่ทั่วทุกแห่ง ลาป่า (Wild asses) อาศัยอยู่ในบริเวณที่แห้งแล้งอ้างว้าง เช่น คาวีร์ (Kavir) เสือชีตาห์ (Cheetahs) เสือโคร่ง ไก่ฟ้า พบในบริเวณป่าแถบทะเลแคสเปียน กวาง (Deer) สัตว์พวกสกลเม่น (Hedgehogs) และสัตว์ประเภทกัฒตะอีก 22 ชนิด อาศัยอยู่ในพื้นที่กึ่งทะเลทราย เต่าบก ภูเขาต่าง ๆ อาศัยอยู่ทั่วไป สัตว์ปีกจำพวกนกฟลามิงโก (Flamingoes) ห่านป่า (Geese) เป็ดป่า (Ducks) นกกระทุง (Pelicans) นกนางนวล (Seagulls) และอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ตามบริเวณชายฝั่งทะเลแคสเปียนและอ่าวเปอร์เซีย

การตั้งถิ่นฐาน

สภาพทางภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศ ตลอดจนลักษณะเฉพาะของกลุ่มชนและเผ่าพันธุ์ มักเป็นปัจจัยกำหนดการตั้งถิ่นฐานและรูปแบบที่อยู่อาศัยของมนุษย์

ในอิหร่านชนเผ่าเร่ร่อนมักรวมตัวกันตั้งถิ่นฐานอยู่ตามรอบแนวเขตที่แห้งแล้งกันดารอันกว้างใหญ่ (Kavir) และตามบริเวณโอเอซิสซึ่งมีแหล่งน้ำ อีกทั้งรูปแบบของที่อยู่อาศัยก็ก่อสร้างในลักษณะชั่วคราว เช่น เผ่าเติร์กมานสร้างเต็นท์อาศัยที่เป็นรูปวงกลม เรียกว่า มานี ขณะที่เผ่าบัคเตเรียนิยมสร้างเป็นกระโจมสีดำ ผิดกับเผ่าบาลูจิสที่กระโจมทำจากไม้เนื้ออ่อนจำพวกสนุ่น เพราะกลุ่มชนเหล่านี้มักใช้ชีวิตโยกย้ายไปตามแหล่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ในแต่ละช่วงฤดูกาล บริเวณที่ราบแบบทุ่งหญ้ากึ่งเขตนาว (Steppes) ที่กว้างใหญ่ตอนกลางและตอนใต้ของประเทศ จึงมีกระโจมของบรรดาชนเผ่าที่เลี้ยงสัตว์เร่ร่อนกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปตามโอเอซิส อย่างไรก็ตามการใช้ชีวิตเร่ร่อนตามจารีตดั้งเดิมที่ถือปฏิบัติกันมาของชนเผ่าต่าง ๆ ก็เริ่มลดน้อยลงในช่วงกลางของศตวรรษที่ 20 เนื่องจากรัฐบาลได้มีนโยบายจัดระบบการตั้งถิ่นฐานถาวรให้กับชนเผ่าเร่ร่อนต่าง ๆ ในรูปแบบของหมู่บ้านที่มีการจัดการที่ดี

ส่วนพวกที่ตั้งหมู่บ้านบนพื้นที่ราบต่าง ๆ มักสร้างหมู่บ้านเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตามรูปแบบโบราณ โดยแต่ละหมู่บ้านจะก่อกำแพงดินเหนียวสูงโดยรอบ ที่มุมกำแพงสร้างหอคอยไว้เพื่อสังเกตการณ์ ภายในขอบเขตกำแพงหมู่บ้านจะมีการแบ่งโซนการตั้งบ้านเรือน โดยมีถนนดินมุ่งไปสู่ศูนย์กลางของหมู่บ้าน อันเป็นที่ตั้งของมัสยิด โรงเรียน และตลาด (บาซาร์) บริเวณมุมด้านใดด้านหนึ่งของหมู่บ้านจะเป็นที่ตั้งของห้องอาบน้ำสาธารณะที่มีชื่อเรียกทั่วไปว่า ฮัมมัม (Hammam) อาคารบ้านเรือนส่วนใหญ่ในชนบทและอาคารบ้านเรือนในยุคศตวรรษที่ 19-20 นิยมก่อสร้างด้วยดินหรืออิฐดิบ แล้วฉาบด้วยดินเหนียวผสมฟางข้าวที่สับเป็นท่อนเล็ก ๆ ซึ่งจะทำให้อากาศภายในบ้านไม่

ร้อนในฤดูร้อนและไม่เย็นจัดในฤดูหนาว หลังคาของมัสยิด โรงเรียน และบาซาร์ ส่วนใหญ่มักก่อเป็นรูปโดมหลาย ๆ อันติดกันไปเป็นพืดและเจาะช่องแสงในแต่ละโดม เพื่อการระบายอากาศที่ดีและเกิดความสว่างภายใน บ้านของผู้มีฐานะก็มักก่อเป็นรูปโดมด้วยเช่นกัน มีขนาดใหญ่ แบ่งเป็นหลายห้องตามความเหมาะสมและขนาดของครอบครัว ส่วนบ้านของคนทั่ว ๆ ไปสร้างเป็นหลังคาแบนเรียบโดยใช้ไม้ซุงท่อนเล็กทำเป็นโครงรับน้ำหนักและปูด้วยไม้แผ่นหรือก่อด้วยอิฐ จากนั้นจึงใช้ดินเหนียวผสมฟางลาดทับเป็นชั้นหนาประมาณ 5-7.5 เซนติเมตร

หมู่บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณภูเขาจะปลูกบ้านอยู่ตามบริเวณทางลาดของไหล่เหนือหุบเขาล้อมรอบไปด้วยไร่นาแบบขั้นบันไดที่ปลูกธัญพืชชนิดต่าง ๆ สลับไปกับไม้ผลเพื่อการบริโภค บ้านเรือนในเขตภูเขานี้มักสร้างบ้านที่ก่อด้วยอิฐดิบ มีหลังคาทั้งรูปแบบแบนราบและแบบโดม มีช่องหน้าต่างน้อยเพื่อปกป้องจากความหนาวเย็นของลม

สำหรับหมู่บ้านที่ตั้งบริเวณทะเลแคสเปียนจะมีความแตกต่างไปโดยสิ้นเชิง เนื่องจากบริเวณทะเลแคสเปียนมีฝนตกชุกและมีความชื้นสูง ส่วนใหญ่จึงมักสร้างบ้านเรือนด้วยไม้ มีสองชั้น ทำหลังคารูปจั่ว มุงด้วยกระเบื้องหรือสังกะสี มีบริเวณบ้านกว้าง โดยแยกโรงนา โรงเก็บสัตว์ เล้าไก่ และโรงไหมออกจากบริเวณตัวบ้าน ถัดออกไปจึงเป็นไร่นาและสวนผลไม้

เตหะราน (Tehran) เป็นเมืองหลวงและเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ มีจำนวนประชากรมากถึง 10 ล้านคนจากจำนวนประชากรทั่วประเทศ 68 ล้านคน (ค.ศ. 2001)

อิสฟาฮาน (Isfahan) เป็นเมืองใหญ่ลำดับที่สอง ตั้งอยู่ห่างจากเตหะรานลงไปทางใต้เป็นระยะทางราว 450 กิโลเมตร เมืองนี้มีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองหลวงเก่าซึ่งมีอายุยืนยาวถึง 450 ปีตั้งแต่สถาปนาขึ้นมา และยังเป็นศูนย์กลางแห่งศิลปกรรมอันเก่าแก่ มีโบราณสถานมากมายหลายแห่งที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ไม่ว่าจะเป็นวิหารอายุณับพันปีของไซโรแอสเตอร์ สะพานหินข้ามแม่น้ำแบบโบราณ จัตุรัสโบราณที่ใช้เป็นสนามกีฬาตีกอล์ฟ (Polo) มัสยิดและพระราชวังเก่าแก่ที่มีความงดงามวิจิตรหลายแห่ง

นอกจากเมืองอิสฟาฮานแล้ว ยังมีเมืองสำคัญ ๆ ที่มีความเก่าแก่และมีชื่อเสียงอีกหลายเมือง เช่น ชีราส ซึ่งเป็นเมืองโบราณที่มีฐานะเป็นเมืองหลวงในยุครุ่งโรจน์แห่งจักรวรรดิเปอร์เซีย มีอายุราว 2,300 ปี เมืองยาซด์ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางของเส้นทางสายไหมโบราณทางด้านใต้ของประเทศเมืองมาซาดที่ถือเป็นเมืองอันศักดิ์สิทธิ์ของชาวอิสลามนิกายชีอะห์ และเป็นเมืองศูนย์กลางบนเส้นทางสายไหมโบราณทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ เมืองทับริส เป็นเมืองศูนย์กลางขนานใหญ่ที่เก่าแก่ทางเหนือของประเทศ ก่อนข้ามพรมแดนเข้าสู่ทวีปยุโรปผ่านทางประเทศตุรกี นอกจากนี้ยังมีเมืองในทะเลทรายทางด้านตะวันออกอีกหลายเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณเขตโอเอซิส เมืองเหล่านี้มีระบบเชื่อมโยงกันด้วยอุโมงค์ส่งน้ำใต้ดินที่รับน้ำมาจากฝายกักน้ำใต้ดินบริเวณเชิงเขาอุโมงค์ส่งน้ำโบราณดังกล่าวนี้ เรียกว่า “กานาต” (Qanat) ที่จะส่งน้ำไปสู่แหล่งน้ำสำคัญ ๆ ในเมือง

และตามแหล่งเกษตรกรรม อุโมงค์ส่งน้ำเหล่านี้บางแห่งมีความยาวถึง 100 กิโลเมตร ส่วนระบบถนนในเมืองจะสร้างขึ้นไปกับแนวคลองที่กระจายไปทั่วตัวเมือง โดยทำหน้าที่รับและส่งน้ำที่มาจากอุโมงค์ส่งน้ำใต้ดิน พร้อมกันนั้นก็ปลูกสวนสาธารณะตลอดสองข้างทางของคลองส่งน้ำ

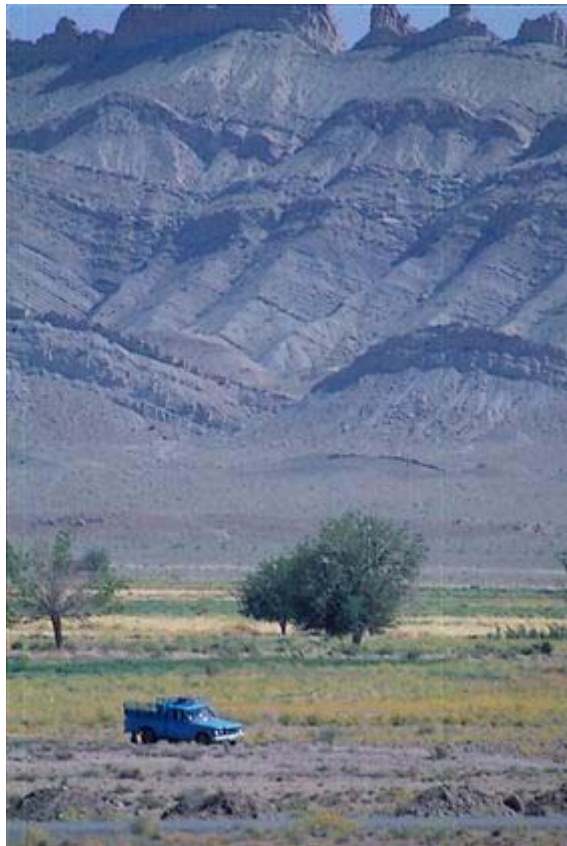
การจัดผังเมืองแบบเก่าได้รับอิทธิพลการจัดพื้นที่แบบอิสลาม คือแบ่งพื้นที่ของเมืองออกเป็นส่วน ๆ มีสถานที่ทำการของรัฐบาล ที่อยู่อาศัย ย่านธุรกิจการค้า และบาซาร์ โดยเฉพาะส่วนที่เป็นบาซาร์นี้จะเป็นบริเวณย่านการค้าขนาดใหญ่ที่ตัดถนนแยกซอยอยู่ภายในเป็นแนวยาวและมีร้านค้าตั้งเรียงรายทั้งสองฟาก แต่ละซอยจะมีการแบ่งหมวดหมู่ของสินค้าอย่างชัดเจน บริเวณถนนทั้งหมดจะปกคลุมอยู่ภายใต้หลังคารูปโดมที่เชื่อมต่อกันเพื่อป้องกันฝนและหิมะ พื้นถนนภายในส่วนใหญ่จะเรียงด้วยอิฐหรือไม้กั้นแกรนิต และถนนทุกสายจะตัดทะลุออกไปสู่จัตุรัสของเมือง

ห้องอาบน้ำสาธารณะหรือฮัมมัมมีอยู่ทั่วไปตามย่านต่าง ๆ มักสร้างเป็นห้องอาบน้ำที่มีอ่างน้ำอุ่นขนาดใหญ่ตรงกลาง มีน้ำไหลเวียนตลอดเวลา สามารถรองรับคนได้นับสิบคน และมีคนคอยนวดหรือขัดตัวให้บริเวณแท่นพักรองอ่าง ขณะเดียวกันก็มีห้องอาบน้ำอุ่นที่ซอยย่อยเป็นห้อง ๆ หลายสิบห้องอยู่ด้านใดด้านหนึ่ง ใช้อาบเป็นการส่วนตัว ห้องอาบน้ำอุ่นสาธารณะนี้จะแยกกันระหว่างบุรุษและสตรี ปัจจุบันกิจการห้องน้ำสาธารณะได้ลดน้อยลงมากนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980 เป็นต้นมา เนื่องจากบ้านที่สร้างในสมัยหลัง ๆ มักนิยมสร้างห้องน้ำที่มีระบบน้ำอุ่นอย่างดียิ่งภายในบ้าน จึงทำให้ผู้คนเริ่มใช้ห้องอาบน้ำสาธารณะน้อยลง

ส่วนรูปแบบบ้านตามเอกลักษณ์ของเปอร์เซียจะสร้างกำแพงล้อมรอบ ภายในปลูกสวนดอกไม้ที่มีบ่อน้ำพุอยู่ตรงกลาง อย่างไรก็ตามแม้ยุคปัจจุบัน (2001) จะมีการวางผังเมืองใหม่ โดยตัดถนนขนาดใหญ่เพื่อรองรับการจราจรในเขตเมืองใหญ่ ๆ แต่บ้านเรือนส่วนใหญ่ก็ยังคงตั้งกระจุกตัวกันอยู่ตามซอยเล็กซอยน้อยของย่านเก่า ที่มีเส้นทางวกลงประหนึ่งอยู่ในเขาวงกต

(บน, ล่าง) อิหร่านมีความแตกต่างหลากหลายทางภูมิประเทศอย่างมาก มีทั้งยอดเขาที่ปกคลุมด้วยหิมะตลอดทั้งปี หุบเขาสีเขียวข่มและทะเลทรายที่เว้งว้างแห้งแล้ง ส่งผลให้สภาพภูมิอากาศหลากหลาย มีทั้งกึ่งเขตร้อนจนถึงกึ่งเขตนานขั้วโลก

แม้ในบางพื้นที่จะมีข้อจำกัดเรื่องพื้นที่เพาะปลูกและแหล่งน้ำ แต่ผลผลิตทางการเกษตรของอิหร่านถือว่าอุดมสมบูรณ์อย่างยิ่ง

สภาพบ้านเรือนของเมืองอะบียอนเนห์ (Abeyaney) ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเขาสูง บ้านมักนิยมสร้างจากดินเหนียวผสมฟาง อันเป็นลักษณะการสร้างบ้านที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศ เพราะยามฤดูหนาวจะทำให้อากาศภายในบ้านอบอุ่น ขณะที่ในฤดูร้อนอากาศจะเย็นสบาย

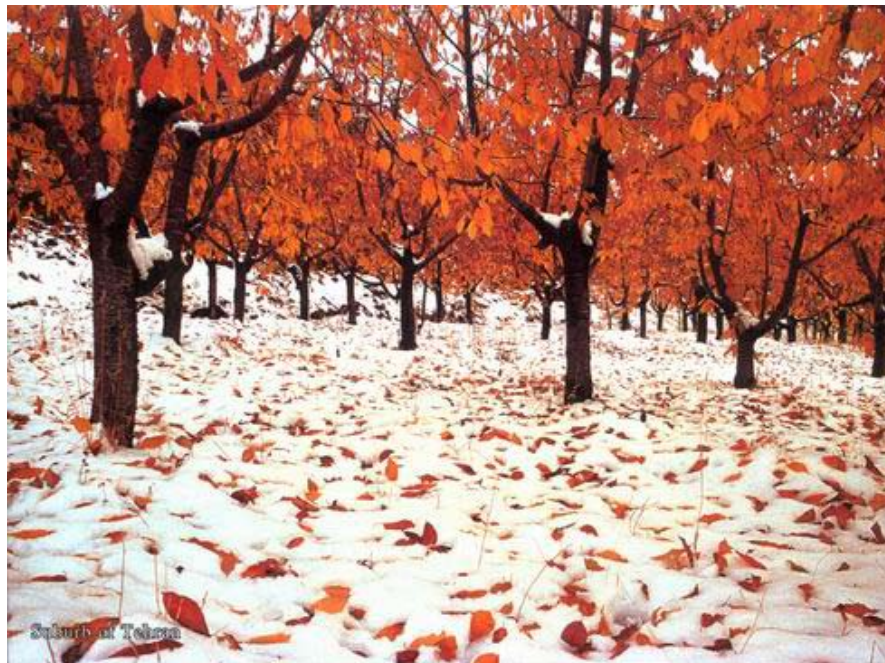
ตลาดเก่าแก่ของเมืองคาซาน (Kashan) เมื่อมองจากมุมสูงจะเห็นว่าหลังคาของอาคารตลาดสร้างด้วยดินเหนียวเป็นรูปโดมเล็กใหญ่ โดยมีกระจกรูหน้อยอดโดมเพื่อรับแสงอันเป็นลักษณะการก่อสร้างที่สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศของอิหร่าน ตลาดลักษณะเช่นนี้จะพบตามเมืองใหญ่ ๆ อย่างเตหะราน ชีราส กุม ฯลฯ

รูปแบบตลาดของอิหร่านที่มีการแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็นโซน ถือเป็นแม่แบบของตลาดที่เรียกว่า บาซาร์ ทั่วทุกมุมโลกในปัจจุบัน

แพะ แกะ เป็นปศุสัตว์ที่สำคัญของชนเผ่าเร่ร่อนในอิหร่าน เพราะสามารถเลี้ยงโยกย้ายถิ่นไปตามฤดูกาล เพื่อหาทุ่งหญ้าให้กับสัตว์ ผลผลิตทุกส่วนที่ได้จากสัตว์สองชนิดนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

หิมะในช่วงปลายฤดูใบไม้ร่วงที่มาเยือนกรุงเตหะรานเร็วกว่าปกติ ก่อให้เกิดภาพที่งามแปลกตา

บนยอดเขาดามาวันด์ปกคลุมด้วยหิมะตลอดปี เนื่องจากเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดของประเทศและใน
ย่านตะวันออกกลาง

ที่ราบเชิงเขารอบ ๆ บริเวณทะเลสาบแคสเปียน โดยเฉพาะแคว้นมะชันดะรานและกิลานเป็น
แหล่งปลูกข้าวเจ้าชั้นดีของประเทศ

บทที่ 2

เส้นทางประวัติศาสตร์อันยาวไกล จากเปอร์เซียสู่สาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน

จักรพันธ์ กังวาท

อิหร่านเป็นประเทศเก่าแก่ มีประวัติศาสตร์ยาวนานไม่ต่ำกว่า 2,500 ปี นับแต่ไซรัสมหาราช ก่อตั้งอาณาจักรเปอร์เซีย เคยผ่านยุครุ่งเรืองสูงสุด เป็นมหาอำนาจแห่งอารยธรรมโบราณ เป็นคู่สงครามกับนครรัฐกรีก เคยผ่านยุคตกต่ำ เผชิญความพลิกผัน ถูกชนชาติอื่นเข้ารุกราน กระทั่งพลิกกลับคือสู่ความรุ่งเรืองได้อีก...ครั้งแล้วครั้งเล่า ต่อเนื่องมาถึงยุคปัจจุบัน

แม้ประเทศอิหร่านทุกวันนี้ประกอบด้วยประชากรหลายเผ่าพันธุ์ เช่น อาหรับ เติร์ก อัฟกัน ฯลฯ แต่ประชากรกลุ่มใหญ่ที่สุดคือพวกอารยัน นับแต่หลายพันปีก่อน ชาวอารยันได้อพยพจากแถบเอเชียกลางหลายระลอกมุ่งสู่ดินแดนต่าง ๆ ชาวอารยันกลุ่มหนึ่งได้เลือกลงหลักปักฐานในบริเวณที่ราบสูงอิหร่าน

อาณาจักรเปอร์เซีย

ก่อนการก่อกำเนิดของอาณาจักรเปอร์เซีย บริเวณที่ราบสูงอิหร่านซึ่งเป็นที่ตั้งของประเทศอิหร่านปัจจุบัน เคยเป็นถิ่นอาศัยของชนหลายกลุ่มเป็นเวลานานมาแล้ว

หลักฐานทางโบราณคดีบ่งชี้ว่าตั้งแต่ 15,000 ปีก่อน มีชนเผ่าล่าสัตว์เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบสูงอิหร่าน และได้พัฒนาไปเป็นสังคมเกษตรกรรมต่อมา ชุมชนเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ตั้งอยู่ที่เมืองซีอัลค์ (Sialk) ไม่ไกลจากทางใต้ของกรุงเตหะรานในปัจจุบัน การขุดค้นพบว่าชุมชนโบราณแห่งนี้มีความก้าวหน้าในการก่อสร้าง การทำภาชนะประเภทหม้อ ชาม และการประดิษฐ์ลวดลายต่าง ๆ

ประมาณ 3,000 ปีก่อนคริสตกาล อารยธรรมอันรุ่งเรืองได้ปรากฏขึ้นบริเวณตะวันตกเฉียงใต้ของที่ราบสูงอิหร่าน กลุ่มชนผู้สร้างสรรค์อารยธรรมนี้คือพวกอิลามิท์ เมืองหลวงของพวกเขา คือเมืองซูซา (Susa) อาณาจักรอิลอมของชาวอิลามิท์เจริญรุ่งเรืองอยู่ในยุคเดียวกับอาณาจักรของชาวสุเมเรียนแห่งดินแดนเมโสโปเตเมีย ทางตะวันตกของที่ราบสูงอิหร่าน

ประมาณ 2,000 ปีก่อนคริสตกาลเป็นต้นมา สันนิษฐานว่าชาวอารยันซึ่งเป็นชนเผ่าเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์และรู้จักใช้ม้า จากที่ราบสูงยูเรเชียและเอเชียกลางได้อพยพเข้ามาสู่ที่ราบสูงอิหร่านหลาย

แผนที่จักรวรรดิเปอร์เซียยุคราชวงศ์อาร์เคเมเนียน (700-330 ก่อน ค.ศ.)
 ผู้ก่อตั้งจักรวรรดิยุคแรกให้เป็นปึกแผ่นรุ่งเรืองจนสามารถขยายอาณาเขต
 ออกไปอย่างกว้างขวางมากที่สุดยุคหนึ่ง

ระลอก กระทั่งประมาณ 800 ปีก่อนคริสตกาล ก็ได้ตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งตามเทือกเขา พวกเขาสร้างเมือง ทำการเกษตร มีกษัตริย์เป็นผู้ปกครอง และรู้จักใช้เครื่องมือเหล็กอย่างแพร่หลาย ทั้งยังสามารถเพาะม้าพันธุ์ดี พวกอารยันในที่ราบสูงอิหร่านแบ่งออกเป็นสามกลุ่มใหญ่ ได้แก่ พวกปาร์เธียนอาศัยอยู่ทางตะวันออก พวกมีเดียตั้งมั่นอยู่ตะวันตก มีเมืองเอคบาตানা (Ecbatana) เป็นเมืองหลวง และพวกเปอร์เซีย ซึ่งมีถิ่นฐานอยู่ที่เพอร์เซีย (Persis) ทางใต้ ปัจจุบันคือเมืองฟาร์ส (Fars)

อาณาจักรอัสซีเรียนซึ่งเป็นมหาอำนาจแห่งเมโสโปเตเมียในยุคนั้น ได้ยกกองทัพเข้าทำลายอาณาจักรอัสซีเรียน หลังจากนั้นเข้าโจมตีชนเผ่าอารยันหลายครั้ง เพราะต้องการยึดแหล่งทรัพยากรโลหะ ทั้งเหล็กและทองแดง รวมทั้งม้าเพื่อใช้ในการสงคราม แต่ก็ไม่สามารถพิชิตชาวอารยันลงได้

กระทั่ง 612 ปีก่อนคริสตกาล อาณาจักรอัสซีเรียก็ถูกโค่นล้มโดยกองทัพพันธมิตรของชาวมีเดียและชาวบาบิโลเนีย ชาวบาบิโลเนียขึ้นสู่อำนาจภายใต้กษัตริย์ราชวงศ์บาบิโลนใหม่หรือราชวงศ์ คอลเดีย (Chaldea)

อาณาจักรเปอร์เซียกำเนิดขึ้นเมื่อ 550 ปีก่อนคริสตกาล เมื่อไซรัสมหาราช กษัตริย์ราชวงศ์อาเคเมเนียน (Achaemenian) แห่งเปอร์เซียสามารถพิชิตพวกมีเดียได้ และรวบรวมชาวอารยันสองกลุ่มให้เป็นปึกแผ่น หลังจากนั้นยกกองทัพเข้าโจมตีอาณาจักรลิเดียในอนาโตเลีย แล้วเข้าโจมตีปาร์เธีย บักเตรีย และภาคตะวันตกของอินเดีย กระทั่ง 540 ปีก่อนคริสตกาล อาณาจักรบาบิโลเนียก็ตกอยู่ใต้อำนาจเปอร์เซีย และยอมปล่อยชาวอียิปต์ที่บาบิโลเนียกวาดต้อนมาให้กลับสู่ดินแดนปาเลสไตน์

นักประวัติศาสตร์ระบุว่า เหตุผลหนึ่งที่ไซรัสมหาราชสร้างอาณาจักรเปอร์เซียได้สำเร็จ เพราะพระองค์ทรงยอมให้กลุ่มชนต่างๆ ได้การปกครองสามารถดำรงวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนา และภาษาดั้งเดิมของตนเอาไว้ได้ อาณาจักรเปอร์เซียจึงเป็นองค์กรทางการเมืองที่ประกอบด้วยหลายวัฒนธรรม

นอกจากพระเจ้าไซรัสมหาราช กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่อีกองค์หนึ่งของอาณาจักรเปอร์เซีย ก็คือพระเจ้าดาร์ิอุสมหาราช หรือดาร์ิอุสที่ 1 (521–485 ปีก่อนคริสตกาล) ในรัชสมัยของพระองค์ อาณาจักรเปอร์เซียขยายพรมแดนไปถึงอินเดียและดินแดนปาเมิร์ทางทิศตะวันออก ทางทิศตะวันตกไปจดทะเลอาเดรียติก พรมแดนทางทิศเหนือไปถึงแถบคอเคซัส ทรานไซเซียนา และทะเลสาบแคสเปียน ส่วนทิศใต้จดทะเลโอมานและอ่าวเปอร์เซีย

จากชนเผ่าเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์ที่เคยอยู่ใต้การปกครองของกลุ่มชนที่เจริญกว่า ชาวเปอร์เซียกลายเป็นเจ้าของอาณาจักรยิ่งใหญ่ มีอำนาจปกครองดินแดนกว้างใหญ่ไพศาล ตั้งแต่อนาโตเลีย อียิปต์ เมโสโปเตเมีย อิหร่าน และอินเดียตะวันตก พระเจ้าไซรัสมหาราชและกษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาของราชวงศ์อาเคเมเนียนไม่เพียงปกครองประชาชนให้อยู่อย่างสงบสุข แต่ยังพัฒนาอาณาจักรให้เจริญรุดหน้า ไม่ว่าด้านกฎหมาย สร้างระบบท่อน้ำเข้าสู่พื้นที่แห้งแล้ง หรือสร้างถนนหนทางมากมาย โดยเฉพาะถนนขนาดใหญ่สายสำคัญที่เรียกว่า ถนนหลวง (Royal Road) ยาวถึง 1,677 ไมล์ จาก

อีเฟซัส (Ephesus) บนฝั่งเอเชียไมเนอร์ไปยังซูซา (Susa) ทางภาคตะวันตกของอิหร่าน ตามทางมีสถานีพัก 111 แห่งสำหรับเปลี่ยนม้าเร็ว และยังมีถนนหนทางเชื่อมต่อกันทั่วไปภายในอาณาจักร ถนนเหล่านี้นอกจากทำให้กษัตริย์สามารถสอดส่องเรื่องราวในอาณาจักรได้อย่างทั่วถึง ยังทำให้การติดต่อค้าขายกับโลกภายนอกรุ่งเรืองขึ้นด้วย

ประจักษ์พยานความรุ่งเรืองของอาณาจักรเปอร์เซียในยุคนั้น ได้แก่พระราชวังอันโอฬารที่สร้างขึ้นโดยบรรดากษัตริย์แห่งราชวงศ์อาเคเมเนียน อาทิ พระราชวังซูซา (Susa palace) พระราชวังพาร์ซาคาร์ (Pasargadae palace) และพระราชวังอพานาดา (Apanada palace) แห่งนครเปอร์ซิโปลิส (Persepolis)

กษัตริย์ดาร์อุสที่ 1 และเซอร์เชส--พระโอรสได้เข้าโจมตีกรีก แต่ไม่สำเร็จ หลังรัชกาลกษัตริย์เซอร์เชสแล้ว มีกษัตริย์อื่นปกครองต่อมาอีกเจ็ดพระองค์ กระทั่งถึงรัชสมัยของกษัตริย์ดาร์อุสที่ 3 อาณาจักรเปอร์เซียยุคราชวงศ์อาเคเมเนียนก็ถึงกาลล่มสลาย หลังถูกกองทัพมหาของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชเข้าโจมตีเมื่อ 330 ปีก่อนคริสตกาล

พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชคือกษัตริย์ชาวมาซิโดเนียแห่งกรีก เมื่อ 334 ปีก่อนคริสตกาลพระองค์นำกองทัพราว 40,000 คน ออกจากถิ่นเกิดด้วยความทะเยอทะยาน เข้าโจมตีและพิชิตบ้านเมืองตามสายทางเรื่อยมา นับแต่ซีเรีย ปาเลสไตน์ อียิปต์ เมโสโปเตเมีย จนถึงอาณาจักรเปอร์เซีย

สงครามระเบิดขึ้นที่สมรภูมิอิสซัส (Issus) เมื่อ 333 ปีก่อนคริสตกาล กระทั่งอีกสองปีต่อมาที่สมรภูมิกัวกาเมลา (Gaugamela) กองทัพเปอร์เซียก็พ่ายแพ้อย่างราบคาบต่อกองทัพกรีก กษัตริย์ดาร์อุสที่ 3 เสด็จหนีไปทางตะวันออก ก่อนจะถูกลังหารโดยญาติของพระองค์

กองทัพกรีกเข้ายึดเมืองเปอร์ซิโปลิส นักประวัติศาสตร์กรีกบันทึกว่าต้องใช้ล้อถึง 10,000 คู่ กับอูฐ 5,000 ตัว มาขนย้ายสมบัติจำนวนมหาศาลออกจากเมืองนี้ เหล่าทหารกรีกออกปล้นสดมภ์และเผาเมืองจนราบคาบ เปอร์เซียถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งในอาณาจักรยิ่งใหญ่ของอเล็กซานเดอร์มหาราช

หลังพระเจ้าอเล็กซานเดอร์สิ้นพระชนม์ที่บาบิโลนเมื่อ 323 ปีก่อนคริสตกาล อาณาจักรของพระองค์ก็แตกออกเป็นส่วน ๆ ทหารกรีกระดับผู้นำชื่อซีลีวคัส (Seleucus) ได้สถาปนาตนเองเป็นกษัตริย์ตั้งราชวงศ์ซีลีวซิด (Seleucid) ปกครองเปอร์เซียเป็นเวลา 80 ปี กระทั่งราว 200 ปีก่อนคริสตกาล ชนเผ่าปาร์เธียนซึ่งเป็นอารยันสาขาหนึ่งจากทางเหนือก็เข้ามารุกราน และสามารถขับไล่ผู้ปกครองชาวกรีกออกไปจากเปอร์เซีย

ราชวงศ์ปาร์เธียน (Parthian) ปกครองเปอร์เซียเป็นเวลา 350 ปี ก็ถูกโค่นล้มโดยราชวงศ์ซัสซานีเยน (Sassanian) ซึ่งปกครองต่อมาเป็นเวลา 400 ปี กระทั่งกองทัพอาหรับได้รุกเข้าสู่ที่ราบสูงอิหร่าน ในที่สุดเปอร์เซียก็ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิอิสลาม

ยุคอิสลาม

ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 7 ระหว่างที่ศาสดามุฮัมมัดเริ่มเผยแผ่หลักคำสอนศาสนาอิสลามในบริเวณคาบสมุทรอาหรับ ขณะนั้นอาณาจักรเปอร์เซียปกครองโดยราชวงศ์ซัสซานีเยน และชนชาวเปอร์เซียส่วนใหญ่นับถือศาสนาเดิมของตน คือ ศาสนาโซโรแอสเตอร์ (Zoroaster) ซึ่งสืบทอดมาตั้งแต่ยุคต้นของราชวงศ์อาเคเมเนียน

ก่อนศาสนาอิสลามถือกำเนิด คาบสมุทรอาหรับประกอบด้วยประชากรหลายเผ่า มีทั้งชนเผ่าเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์ในทะเลทรายและพวกที่ตั้งหลักแหล่งทำการค้าอยู่ในเมือง ศาสดามุฮัมมัดเกิดที่เมืองมักกะฮ์ แคว้นฮิญาซ (ปัจจุบันอยู่ในประเทศซาอุดีอาระเบีย) ประมาณ ค.ศ. 570 ในตระกูลพ่อค้า เมื่ออายุ 40 ปี ศาสดามุฮัมมัดเชื่อว่าพระองค์ได้รับบัญชาจากพระอัลเลาะห์ให้เป็นศาสนทูต (Rasul) นำคำสอนจากพระอัลเลาะห์มาสู่มวลมนุษยชาติ ทว่าการเทศนาสั่งสอนของศาสดามุฮัมมัดในเมืองมักกะฮ์ถูกคนบางกลุ่มต่อต้าน พระองค์พร้อมด้วยสาวกจำนวนหนึ่งจึงอพยพไปสู่เมืองเมดิना เมื่อปี ค.ศ. 622 การอพยพครั้งนั้นเป็นเหตุการณ์สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์อิสลาม ภายหลังถือว่า ค.ศ. 622 เป็นต้นศักราชอิสลาม เรียกว่า ฮิจเราะห์ศักราช

ศาสดามุฮัมมัดสามารถสร้างความศรัทธาดึงดูดชาวเมืองเมดิनाเข้าเป็นสาวกจำนวนมาก ชุมชนมุสลิมจึงขยายตัวอย่างรวดเร็ว กระทั่ง ค.ศ. 630 ศาสดามุฮัมมัดก็นำชาวมุสลิมผู้ภักดีเข้ายึดเมืองมักกะฮ์สำเร็จ จากนั้นกองทัพอิสลามก็ออกประกาศศาสนาใหม่ไปทั่วดินแดนอาหรับ เมื่อศาสดามุฮัมมัดสิ้นพระชนม์ใน ค.ศ. 632 ศาสนาอิสลามได้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางทั่วคาบสมุทรอาหรับ หลังจากนั้นกองทัพอิสลามก็เริ่มขยายอิทธิพลสู่โลกภายนอก พวกเขาสามารถทำให้อาณาจักรน้อยใหญ่ตลอดเส้นทางเดินทัพยอมรับศาสนาอิสลาม ไม่ว่าดินแดนเมโสโปเตเมีย ซีเรีย ปาเลสไตน์ อียิปต์ เอเซียไมเนอร์ จนถึงคอนสแตนติโนเปิล

ค.ศ. 633 กษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์ซัสซานีเยน ทรงพระนามว่า ยาซเดการ์ต ที่ 3 (Yazdegird III) ได้รับข้อเสนอให้อาณาจักรเปอร์เซียยอมรับอิสลาม แต่พระองค์ปฏิเสธ ขณะนั้นอำนาจของอาณาจักรเปอร์เซียกำลังเสื่อมถอย เนื่องจากติดพันการสงครามกับอาณาจักรโรมันตะวันออก (Byzantine) มานานปี กองทัพอิสลามของชาวอาหรับสามารถยึดไซเตซีฟอน (Ctesiphon) เมืองหลวงของเปอร์เซีย (ปัจจุบันตั้งอยู่ในประเทศอิรัก) ได้เมื่อ ค.ศ. 637 ต่อมาในสงครามที่สมรภูมินาฮาวานด์ (Nahavand) เมื่อปี ค.ศ. 642 กองทัพเปอร์เซียก็ถูกชาวอาหรับบดขยี้ย่อยยับ อาณาจักรเปอร์เซียถูกผนวกเข้าสู่จักรวรรดิอิสลามนับแต่นั้น และศาสนาอิสลามได้เผยแผ่ไปสู่การยอมรับของประชาชนชาวเปอร์เซียอย่างกว้างขวางและรวดเร็วแทนที่ศาสนาโซโรแอสเตอร์

นักวิชาการระบุว่า เหตุที่ชาวเปอร์เซียยอมรับศาสนาใหม่อย่างรวดเร็ว เนื่องจากหลักคำสอนของศาสนาอิสลามเน้นความเสมอภาค และลดความเหลื่อมล้ำในสังคม เพราะปลายสมัยราชวงศ์

ชัศชาเนี่ยน ชนชั้นสูงได้ครอบครองผลประโยชน์ส่วนใหญ่ของสังคม ทำให้เกิดการต่อต้านในหมู่ประชาชนทั่วไป

การถูกชาวมุสลิมอาหรับพิชิต นับเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์อิหร่าน เพราะนำความเปลี่ยนแปลงอย่างลึกลับสู่โครงสร้างวัฒนธรรมเปอร์เซีย ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนศาสนา การใช้อักษรอาระบิกในภาษาเขียน อิทธิพลภาษาอาหรับแทรกเข้าสู่ภาษาพูดเปอร์เซีย หรือความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เช่น รูปแบบสถาปัตยกรรม การแต่งกาย ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อเนื่องมาถึงชาวอิหร่านยุคปัจจุบัน

หลังศาสดามุฮัมมัดสิ้นพระชนม์ ผู้สืบแทนตำแหน่งประมุขอาณาจักรอิสลามเรียกว่า "กาหลิบ" (caliph) เป็นทั้งประมุขของรัฐและผู้นำทางศาสนา เมื่อ ค.ศ. 661 ผู้นำฝ่ายทหารแห่งสกุลอุมัยยาดได้ขึ้นเป็นประมุข สมัยราชวงศ์อุมัยยาด (Umayyad ค.ศ.661–750) ศูนย์กลางอำนาจย้ายมาอยู่ที่กรุงดามัสกัส (Damascus) ประเทศซีเรีย กระทั่ง ค.ศ. 750 ราชวงศ์อุมัยยาดถูกโค่นอำนาจ ราชวงศ์อับบาซิด (Abbasid) ได้ขึ้นเป็นประมุขแทน ราชธานีย้ายจากดามัสกัสมาตั้งที่กรุงแบกแดด

ความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรอิสลามถึงจุดสูงสุดราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 8 ถึงต้นศตวรรษที่ 9 หลังจากนั้นก็เริ่มเสื่อมลง ดินแดนที่อยู่ไกลศูนย์กลางอำนาจพากันตั้งตัวเป็นรัฐอิสระ รวมทั้งชาวเปอร์เซียที่ตั้งราชวงศ์ขึ้นปกครองดินแดนบางส่วนของที่ราบสูงอิหร่าน เช่น ราชวงศ์ซัฟฟาวิด (Saffarid) ราชวงศ์ซามานิด (Samanid) และราชวงศ์กาซนาวิด (Ghaznavid)

อย่างไรก็ตามในช่วงปี ค.ศ.1040–1500 ศัตรูจากภายนอกได้แก่พวกเติร์ก มองโกล และกองทัพของเตเมอเลน (Tamerlane) ได้ทยอยเข้ารุกราน ทำให้จักรวรรดิอิสลามที่กว้างใหญ่ไพศาลถึงกาลแตกสลายกลายเป็นรัฐเล็กรัฐน้อย ดินแดนและประชาชนต่าง ๆ รวมทั้งชาวเปอร์เซียต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของชาวต่างชาติเหล่านี้

เซลญุกเติร์ก (Seljuk Turk) ซึ่งเป็นชนเผ่าที่พูดภาษาตระกูลเตอร์กิกจากทางตอนเหนือ ได้บุกเข้ารุกรานและปกครองเปอร์เซียระหว่างปี ค.ศ.1051–1220 อาณาจักรเซลญุกล่มสลายเพราะการมาถึงของผู้รุกรานกลุ่มใหม่ คือ พวกมองโกล

มองโกลเป็นชนเผ่าเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์จากเอเชียกลาง พวกเขาเป็นนักรบบนหลังม้าที่เหี้ยมโหดน่าสะพรึงกลัว ภายใต้ผู้นำยิ่งใหญ่อย่างเจงกิสข่าน กองทัพม้ามองโกลได้ออกตระเวนตีบ้านเมืองน้อยใหญ่โดยไม่มีใครต้านทานได้ อาณาจักรมองโกลได้ขยายออกไปอย่างกว้างใหญ่ไพศาล

ระหว่างการรุกรานอาณาจักรอิสลามเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 13 กองทัพมองโกลได้เข้าโจมตีดินแดนเปอร์เซียเมื่อ ค.ศ.1220 เมืองใหญ่ที่มั่งคั่งถูกปล้นสดมภ์และถูกเผาราบคาบ ผู้คนถูกสังหารหมู่ ผู้หญิงถูกข่มขืน ความสยดสยองครั้งนั้นกลายเป็ต้นตอความแค้นชาตินับต่อมาอีกนาน

กองทัพมองโกลเข้ารุกรานเปอร์เซียระลอกที่สองเมื่อปี ค.ศ.1254 ผู้นำทัพคือ ฮูลากู ข่าน ผู้เป็นหลานของเจงกิสข่าน ชาวมองโกลสถาปนาราชวงศ์อิลข่าน (Ilkhan) ขึ้นปกครองดินแดนแถบนี้ โดยมีเปอร์เซียเป็นศูนย์กลางอำนาจ

ราชวงศ์มองโกลปกครองเปอร์เซียถึงปี ค.ศ.1350 ก็เสื่อมอำนาจ กระทั่ง ค.ศ.1380 เปอร์เซียก็พบการรุกรานระลอกใหม่โดยกองทัพนักรบจากเอเชียกลาง ภายใต้ผู้นำชื่อเตเมอเลน (Tamerlane) เขาเป็นชาวเติร์กที่มีเชื้อสายมองโกล และอ้างตนว่าเป็นหลานของเจงกิสข่าน นักประวัติศาสตร์บันทึกว่าการรุกรานของกองทัพเตเมอเลนเต็มไปด้วยความป่าเถื่อนโหดร้าย เตเมอเลนและลูกหลานสถาปนาราชวงศ์ปกครองดินแดนต่าง ๆ รวมทั้งเปอร์เซียสืบมากระทั่ง ค.ศ.1507 อาณาจักรของเขาก็ล่มสลาย

ช่วงเวลาที่อยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์มองโกลและเตเมอเลน ชาวเปอร์เซียต้องพบกับความสิ้นหวังและหวาดหวั่น ศิลปวิทยาการต่าง ๆ เสื่อมถอย กระทั่งชาห์อิสมาอีล (Shah Ismail) ซึ่งเป็นชาวเปอร์เซียได้รวบรวมผู้คนยึดเมืองทับริส และสถาปนาราชวงศ์ซาฟาวิด (Safavid) ขึ้นเมื่อ ค.ศ.1501 พร้อมประกาศให้ศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์เป็นศาสนาประจำชาติ นับเป็นการกลับสู่อำนาจของราชวงศ์เปอร์เซียอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นอาณาจักรเปอร์เซียภายใต้ราชวงศ์ซาฟาวิดก็กลับคืนสู่ความรุ่งเรือง

กษัตริย์ผู้เปี่ยมความสามารถแห่งราชวงศ์ซาฟาวิด คือ ชาห์อับบาสที่ 1 (Shah Abbas I ค.ศ. 1587–1629) เมื่อขึ้นครองราชย์พระองค์ได้ทำสงครามพิชิตพวกอุซเบก (Uzbek) และพวกเติร์กที่มักเข้ามารุกรานอาณาจักร ขับไล่ชาติโปรตุเกสที่กำลังแผ่อิทธิพลครอบงำอ่าวเปอร์เซียออกไป ทรงริเริ่มความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศยุโรปอื่น ๆ โดยเฉพาะอังกฤษ ปรับปรุงประสิทธิภาพด้านการทหาร และให้การสนับสนุนด้านการค้า ส่งผลให้ธุรกิจการค้าเจริญรุ่งเรืองขึ้น พระองค์ได้ย้ายเมืองหลวงจากกาสวินมาที่อิสฟาฮาน ซึ่งภายหลังกลายเป็นเมืองที่มั่งคั่งและเต็มไปด้วยสถาปัตยกรรมอันวิจิตรจนมีชื่อเสียงขจรขยายไปทั่วโลก รวมทั้งศิลปหัตถกรรมทุกประเภทก็เจริญถึงขีดสุดอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ไม่ว่าด้านจิตรกรรม วรรณกรรม งานฝีมือ หรือพรมเปอร์เซีย จนมีผู้กล่าวว่าเปอร์เซียในสมัยราชวงศ์ซาฟาวิดเป็น 1 ใน 3 ยุคที่อาณาจักรก้าวสู่ความยิ่งใหญ่สูงสุดภายหลังจากยุครุ่งเรืองในอดีต คือ อาณาจักรเปอร์เซียสมัยราชวงศ์อาเคเมเนียน และราชวงศ์ซัสซานีเนียน

ราชวงศ์ซาฟาวิดถูกโค่นอำนาจโดยชาวอัฟกานที่ยกกองทัพเข้ารุกรานเปอร์เซียเมื่อ ค.ศ.1736 ภายหลังมีอีกหลายราชวงศ์ที่ขึ้นสู่อำนาจ ได้แก่ ราชวงศ์อัฟชาร์ียะฮ์ (Afshar ค.ศ.1736–1750) ราชวงศ์ซันด์ (Zand ค.ศ.1750–1794) ราชวงศ์กอญ์ (Qajar ค.ศ.1795–1925) จวบจนถึงกษัตริย์ราชวงศ์สุดท้ายที่ปกครองอิหร่านก็คือ ราชวงศ์ปาห์ลาวี (Pahlavi ค.ศ.1925–1979)

ยุคมหาอำนาจ

นับแต่ยุคราชวงศ์กอญูว์เป็นต้นมา เป็นช่วงที่เปอร์เซียตกอยู่ใต้การแผ่อิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะรัสเซียและอังกฤษ ในรัชสมัยฟิฏอาลี ชาห์ เปอร์เซียทำสงครามกับรัสเซีย สองครั้ง และต้องเสียดินแดนแถบคอเคซัสทั้งหมดให้รัสเซีย ส่วนอังกฤษมีผลประโยชน์จำนวนมากในเปอร์เซีย โดยเฉพาะการขุดเจาะน้ำมันที่ค้นพบตอนต้นศตวรรษที่ 19 วัฒนธรรมตะวันตกหลังไหลเข้ามาสู่ประชาชนอิหร่าน ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 (ค.ศ.1914–1918) เป็นช่วงเวลาแห่งความยากลำบากของเปอร์เซีย เพราะตกอยู่ภายใต้การคุกคามและแย่งชิงผลประโยชน์ของมหาอำนาจตะวันตกหลายประเทศ ทั้งรัสเซีย อังกฤษ ออตโตมาน เยอรมนี และอเมริกา จนเกิดกระแสต่อต้านอย่างกว้างขวางในหมู่ประชาชนทั่วเปอร์เซีย เพื่อปกป้องผลประโยชน์และเอกราชของชาติ

ท่ามกลางความระส่ำระสายทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ดำเนินมาเป็นระยะเวลายาวนาน ในที่สุดเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1921 เรชา ข่าน ผู้บัญชาการกองพันน้อยคอสแซคก็นำทัพบุกเข้าเมืองเตหะรานและยึดอำนาจได้ ภายหลังการรัฐประหาร อะหมัด ชาห์ กษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์กอญูว์ได้แต่งตั้ง ตะบาตะบาอี เป็นนายกรัฐมนตรี และเรชา ข่าน เป็นรัฐมนตรีกระทรวงสงคราม

ในปี ค.ศ.1923 อะหมัด ชาห์ได้เดินทางไปยุโรปและไม่ได้กลับอิหร่านอีกเลย ขณะนั้น เรชา ข่าน ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีควบคู่กับรัฐมนตรีกระทรวงสงคราม กระทั่งในวันที่ 12 ธันวาคม ค.ศ.1925 เรชา ข่าน ได้ประกอบพิธีราชาภิเษกตั้งตัวเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่า เรชา ชาห์ ปาร์ลาวี เป็นกษัตริย์องค์แรกแห่งราชวงศ์ปาร์ลาวี ปี ค.ศ.1934 เปอร์เซียได้เปลี่ยนชื่อประเทศเป็น "อิหร่าน"อย่างเป็นทางการ

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ปะทุขึ้น กองทัพสัมพันธมิตรได้ตัดสินใจบุกอิหร่าน ซึ่งขณะนั้นมีความสัมพันธ์อันดีกับเยอรมนี โดยกองทัพอังกฤษเข้ายึดภาคใต้ของอิหร่าน และกองทัพรัสเซียเข้ายึดภาคเหนือของอิหร่าน ประเทศอิหร่านถูกควบคุมโดยกองทัพสัมพันธมิตร กษัตริย์เรชา ข่าน ถูกบีบบังคับให้สละราชสมบัติ เพื่อให้โอรสของพระองค์คือ มุฮัมหมัด เรชา ข่าน ขึ้นเป็นกษัตริย์แทน ประเทศอิหร่านหลังจากนั้นได้มีความสัมพันธ์อันดีกับประเทศตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอเมริกา

จากราชวงศ์กษัตริย์สู่รัฐอิสลาม

ปี ค.ศ.1942 อิหร่านทำสัญญาไตรมิตรกับอังกฤษและรัสเซีย โดยสองประเทศรับรองร่วมกันในการเคารพบูรณภาพในดินแดน อธิปไตย และเอกราชทางการเมืองของอิหร่าน

ประเทศอังกฤษและอเมริกาถอนกำลังของตนออกจากอิหร่านเมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ.1946 แต่กองทหารโซเวียตยังคงอยู่ อิหร่านได้ร้องเรียนต่อสหประชาชาติ โซเวียตจึงยอมถอนทหารออกไปในเดือนพฤษภาคมปีเดียวกัน

ปี ค.ศ.1951 เป็นช่วงเวลาที่ประชาชนอิหร่านกำลังตื่นตัวเรื่องชาตินิยม ในเดือนพฤษภาคมปีนั้นเอง ดร.มุฮัมหมัด มุซัดเดก ผู้นำคนหนึ่งในขบวนการชาตินิยมอิหร่านได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี หลังจากนั้นมุซัดเดกได้ดำเนินการยึดบริษัทน้ำมันแองโกล-อิหร่าน ออยล์ ซึ่งเป็นของอังกฤษมาเป็นของรัฐ ทำให้ต่างชาติมีมาตรการตอบโต้โดยบอยคอตน้ำมันอิหร่าน ในวันที่ 22 ตุลาคมปีเดียวกัน รัฐบาลอิหร่านได้ประกาศตัดสัมพันธ์ทางการทูตกับอังกฤษ ขณะเดียวกันสถานการณ์ทางเศรษฐกิจเริ่มปั่นป่วนและเสื่อมทรุดลงอย่างรวดเร็ว เกิดความวุ่นวายขึ้นบ่อยครั้ง

เดือนสิงหาคม ค.ศ. 1953 ซาห์และราชินีได้เสด็จออกนอกประเทศ สามวันหลังจากนั้น นายพลซาเฮดีประกาศตนเป็นนายกรัฐมนตรีและเข้าควบคุมอำนาจ มุซัดเดกและคณะรัฐบาลของเขาถูกจับกุม ซาห์ได้เสด็จกลับอิหร่านและทำการแต่งตั้งรัฐบาลใหม่ซึ่งมีนโยบายนิยมตะวันตก อิหร่านได้เปิดสัมพันธ์ไมตรีทางการทูตกับอังกฤษใหม่อีกครั้ง และมีการเจรจาตกลงกับบริษัทน้ำมันอังกฤษและอเมริกา

บรรดานักสังเกตการณ์ระหว่างประเทศต่างกล่าวว่า หน่วยงาน ซี.ไอ.เอ. ของสหรัฐอเมริกา มีบทบาทสำคัญในการโค่นล้มรัฐบาลมุซาเดกในครั้งนี้ เนื่องจาก ซี.ไอ.เอ.สืบรู้ว่ามุซาเดกกำลังขอความช่วยเหลือสหภาพโซเวียต หากปล่อยให้ประเทศที่มีแหล่งน้ำมันจำนวนมากสาละอย่างอิหร่านตกอยู่ในอิทธิพลของพี่ใหญ่ค่ายคอมมิวนิสต์ ตะวันตกจะอยู่ในอันตราย

นับแต่ปี ค.ศ.1955 เป็นต้นมา ซาห์ก็เริ่มเข้ามามีบทบาทในการบริหารประเทศมากขึ้น และพาประเทศเข้าสู่การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในปี ค.ศ.1963 ซาห์ได้ริเริ่มโครงการสำคัญหลายโครงการ เพื่อพัฒนาประเทศอิหร่านให้เจริญก้าวหน้า อาทิ การปฏิรูปที่ดิน ปฏิรูปการเลือกตั้ง การให้สิทธิแก่สตรี การจัดตั้งหน่วยการศึกษา การจัดตั้งหน่วยอนามัย พัฒนาการเกษตร การโอนป่าเป็นของรัฐ ฯลฯ ซึ่งรัฐบาลอิหร่านเรียกโครงการเหล่านี้ว่า "การปฏิวัติขาว" เพราะเป็นการปฏิวัติที่ไม่เสียเลือดเนื้อ และดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน

อย่างไรก็ตามในปีเดียวกันนั้นเอง ได้เกิดเหตุการณ์ประชาชนเดินขบวนคัดค้านโครงการปฏิรูปที่ดินของซาห์ ซึ่งทำให้คนตายไปหลายคน อยาตุลเลาะห์ โคมัยนี ผู้นำคนสำคัญของชาวมุสลิมชีอะห์และเป็นผู้นำในการประท้วงครั้งนี้ ได้ถูกซาห์ขับไล่ออกนอกประเทศ

แม้โครงการปฏิรูปต่าง ๆ ของซาห์จะมีประชาชนจำนวนมากยอมรับในตอนแรก และทำให้ประเทศอิหร่านเจริญก้าวหน้า แต่ความเจริญอย่างรวดเร็วนั้นมาพร้อมกับปัญหาหลายประการ ซึ่งรุนแรงถึงกับทำให้บัลลังก์ของซาห์ต้องสะเทือน

มีสาเหตุหลายประการที่ทำให้ประชาชนไม่พอใจ และลุกฮือขึ้นต่อต้านชาห์ในภายหลัง ผลที่เด่นชัดประการหนึ่งของการปฏิวัติชาวก็คือ ราชวงศ์ของชาห์และข้าราชการบริพารที่ใกล้ชิดได้ครอบครองที่ดินจำนวนมาก และผลจากการพัฒนาประเทศตามแบบตะวันตก ก็ทำให้อบายมุขต่าง ๆ เช่น บาร์ในดัลลัน หนังสือไป่ หลังไหลเข้ามาในประเทศ ทำให้ฝ่ายศาสนาและพวกอนุรักษนิยมไม่พอใจ นอกจากนั้นผลประโยชน์จากการพัฒนาประเทศกลับตกอยู่ในมือคนรวยไม่กี่ตระกูล รวมถึงราชวงศ์และเชื้อพระวงศ์ของชาห์ที่มีธุรกิจและกิจการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ บรรดาบริษัทต่างชาติที่เข้ามาลงทุนในอิหร่านยังเชิญเชื้อพระวงศ์และข้าราชการบริพารชั้นสูงที่มีอำนาจทางการเมือง การทหาร ให้เข้าเป็นคณะกรรมการบริษัทตนอีกด้วย ขณะที่ชาวอิหร่านส่วนใหญ่ยังดำรงชีพอยู่ด้วยความยากลำบาก ว่างงาน ไร้การศึกษา อ่านเขียนไม่ได้ และขาดแคลนการรักษาโรค รวมทั้งนโยบายของชาห์ที่สนับสนุนอิสราเอลด้วย

เหตุที่การดำเนินนโยบายของชาห์ถูกประชาชนคัดค้านและต่อต้านมาตลอด ชาห์จึงตั้งหน่วยงานตำรวจลับ "ชาวัค" ขึ้น ทำหน้าที่คล้ายตำรวจเกสตาโปของเยอรมนี คอยแทรกซึมเข้าไปในวงการต่าง ๆ เพื่อสอดส่องและจับกุมฝ่ายตรงข้ามของพระองค์ ซึ่งส่วนมากเป็นพวกหัวก้าวหน้า อาจารย์ นักศึกษา นักการเมือง นักหนังสือพิมพ์ ตำรวจลับชาวัคขึ้นชื่อในเรื่องการจับกุมและทรมานนักโทษอย่างทารุณ เป็นที่หวาดกลัวในหมู่ประชาชน แต่ก็ไม่อาจปิดกั้นการเดินขบวนประท้วงที่มีขึ้นในเวลาต่อมาได้

ความไม่พอใจของปวงชนถึงจุดระเบิดเมื่อวันที่ 19 สิงหาคม ค.ศ. 1978 ซึ่งตรงกับเดือนรอมฎอน ได้เกิดไฟไหม้รุนแรงที่โรงพยาบาลในเมืองอะบาดาน มีผู้เสียชีวิตจากการถูกไฟครอกถึง 387 คน รัฐบาลออกข่าวว่าพวกศาสนานิยมหัวรุนแรงเป็นผู้อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ครั้งนี้ ทว่าเมื่อตำรวจไม่สามารถหาตัวคนทำผิดได้ ก็ทำให้ประชาชนเคียดแค้นรัฐบาลและเกิดการประท้วงตามเมืองต่าง ๆ

คู่ปรปักษ์คนสำคัญของชาห์ยังคงเป็นอยาตุลเลาะห์ โคมัยนี แม้เขาถูกเนรเทศไปอยู่อิรักถึง 12 ปี และภายหลังถูกรัฐบาลอิรักขอร้องให้ออกนอกประเทศ จนต้องไปอาศัยอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส แต่โคมัยนีก็ใช้วิธีพุดอัดเสียงลงเทปคาสเซต แล้วส่งมาให้ลูกศิษย์ในอิหร่านเปิดฟัง "เทปปฏิวัติ" ของโคมัยนีได้ถูกอัดซ้ำและเผยแพร่ไปอย่างกว้างขวางในหมู่นักศึกษาประชาชน ขบวนการต่อต้านชาห์เข้มแข็งขึ้นเรื่อย ๆ และลุกลามไปถึงนักศึกษาอิหร่านที่อยู่ต่างประเทศด้วย

หลังโคกนาฏกรรมที่เมืองอะบาดาน ประชาชนที่เมืองเตหะรานได้รวมตัวประท้วงชาห์ มีการเผาธงชาติ ถือป้ายข้อความ "แยงกี้ โกโฮม" "ชาห์ต้องลาออก" และ "โคมัยนีเป็นผู้ปกครองอิหร่าน" มีสตรีแต่งกายด้วยชุดดำสวมผ้าคลุมศีรษะจำนวนมากเข้าร่วมขบวนด้วย ขบวนการประชาชนผู้ประท้วงเกิดการปะทะกับทหาร ทำให้มีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บหลายคน

หลังเหตุการณ์นี้ก็มีการเดินขบวนประท้วงเกิดขึ้นตามเมืองต่าง ๆ ระลอกแล้วระลอกเล่า กรรมกรนับแสนคนนัดหยุดงาน พนักงานรัฐวิสาหกิจ บรรดาครู อาจารย์ นักเรียน นักศึกษา ต่างเข้าร่วมการประท้วง

ส่วนคอมมิวนิสต์ที่อยู่นอกประเทศได้เรียกร้องให้คนมุสลิมทั่วโลกหันมาสนใจการต่อสู้ของประชาชนในอิหร่าน โดยได้กล่าวระหว่างฤดูกลางประกอบพิธีฮัจญ์มีใจความตอนหนึ่งว่า

“ชาห์ได้ยกทรัพยากรธรรมชาติ และผลประโยชน์ที่ประชากรพึงมีพึงได้ให้แก่ชาวต่างชาติจนหมดสิ้น ชาห์ยกน้ำมันให้อเมริกา ยกแก๊สธรรมชาติให้แก่โซเวียต ท่งเลียงสัตว์ ป่า และน้ำมันส่วนหนึ่งให้อังกฤษ โดยปล่อยให้ประชาชนอยู่ในความล้าหลัง”

การประท้วงครั้งใหญ่ที่สุดเกิดขึ้นในวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ. 1978 ซึ่งเป็นวันรำลึกถึงการเสียชีวิตของอิหม่ามสุเซ็น อิหม่ามที่ 3 ของนิกายชีอะฮ์ วันนั้นประชาชนนับล้านได้ออกมาชุมนุมกันบนท้องถนนและที่สาธารณะ ท่ามกลางคลื่นมหาชน รูปขนาดใหญ่ของคอมมิวนิสต์ชูขึ้นพร้อมเสียงตะโกนด่าอเมริกา และเสียงเรียกร้องรัฐอิสลาม

การประท้วงใหญ่อีกครั้งเกิดที่เมืองมาฮาด ประชาชนนับแสนถือเผาบ้านชาวอเมริกัน ตลอดจนกิจการต่าง ๆ ของชาวตะวันตก ทหารได้เข้าสกัดกั้นโดยใช้ปืนยิง ขว้างระเบิดและระเบิดน้ำตาเข้าใส่ ทำให้ผู้ประท้วงบาดเจ็บล้มตายนับร้อย

เหตุการณ์ที่ลุกลามใหญ่โตทำให้รัฐบาลอเมริกาและยุโรปสั่งให้คนของตนเดินทางออกจากอิหร่าน ความตึงเครียดที่ก่อกวนขึ้นทุกขณะทำให้ชาห์ต้องยอมทำตามคำแนะนำของอเมริกา โดยการเสด็จออกนอกประเทศอิหร่านพร้อมครอบครัว เมื่อวันที่ 13 มกราคม ค.ศ. 1979 โดยที่รัฐบาลของนายชาห์ปู้ร์ บัคเตียร์ ได้ออกประกาศว่า พระองค์มิได้สละราชบัลลังก์แต่อย่างใด

และแล้วในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ คอมมิวนิสต์พร้อมผู้ช่วยราว 500 คน และนักหนังสือพิมพ์อีก 150 คน ได้โดยสารเครื่องบินโบอิง 747 ของสายการบินฝรั่งเศสกลับสู่ประเทศอิหร่าน โดยมีประชาชนอิหร่านจำนวนมากมายมหาศาลมารอต้อนรับอย่างเนืองแน่น แม้ขณะนั้นคอมมิวนิสต์มีอายุถึง 78 ปีแล้ว ทว่ายังคงบุคลิกแห่งความเป็นนักสู้ที่เด็ดเดี่ยวเอาจริงเอาจัง นำเกรงขาม

แม้ระยะแรกกองทัพประกาศว่าพร้อมหลังเลือดเพื่อค้ำบัลลังก์ชาห์ หรือหนุนรัฐบาลของนายบัคเตียร์ ทว่ากองทัพอากาศได้เข้าร่วมกับกองทัพของประชาชน ในที่สุดกองทัพจึงประกาศวางตัวเป็นกลาง ประชาชนฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้เข้าควบคุมกรุงเตหะรานไว้ได้ โดยบุกยึดอาคารที่ทำการรัฐบาล กระทรวง ทบวงกรม ตึกรัฐสภา และสถานีตำรวจไว้ได้หมด

เมื่อเป็นฝ่ายกำชัยชนะไว้ได้อย่างเด็ดขาด รัฐบาลปฏิวัติที่ได้รับการแต่งตั้งจากคอมมิวนิสต์เข้ารับหน้าที่ควบคุมสถานการณ์ภายในประเทศ และนำอิหร่านเข้าสู่ยุคของรัฐอิสลามนับแต่นั้น

การเมืองการปกครองปัจจุบัน

หลังจากการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบราชาธิปไตย (สมบูรณาญาสิทธิราชย์) ในปี ค.ศ.1979 มาสู่การปกครองระบอบสาธารณรัฐอิสลาม โดยยึดเอาคัมภีร์อัลกุรอานเป็นแม่บทในการร่างรัฐธรรมนูญการปกครองประเทศ ชาวอิหร่านก็ได้ถือเอาวันที่ประกาศผลหยั่งเสียงประชามติ (Referendum) ที่ประชาชนกว่า 90 เปอร์เซนต์ เลือกระบอบการปกครองแบบ "สาธารณรัฐอิสลาม" คือวันที่ 1 เมษายนของทุกปีเป็นวันชาตินับแต่นั้นมา

ในช่วงระหว่าง ค.ศ.1979-1989 ผู้นำสูงสุดของประเทศคืออิหม่ามโคมัยนี ตำแหน่งผู้นำสูงสุดนี้เป็นตำแหน่งที่มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "ฟากีฮ์ (Faghi) หรือรอฮ์บ์ร" อันถือเป็นผู้นำสูงสุดทางด้านจิตวิญญาณ มีอำนาจครอบคลุมทั้งการเมืองและการปกครองทั้งหมด ตำแหน่งดังกล่าวทำหน้าที่ชี้แนะเพื่อให้กระบวนการบริหารและการปกครองอยู่ในกรอบ และสอดคล้องกับบทบัญญัติและแนวทางแห่งอิสลาม แม้การบริหารประเทศในทางการเมืองจะตกอยู่ภายใต้การบริหารของประธานาธิบดี

รองประธานาธิบดี รัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรี (คณะรัฐบาล) รวมถึงสภาและบรรดาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตลอดจนอำนาจตุลาการ ก็ตาม หากทั้งสามสถาบันมีข้อพิพาทที่ดูประหนึ่งว่าจะตกลงกันไม่ได้ หรืออาจจะสร้างความแตกแยก ข้อวินิจฉัยของฟากีฮ์หรือรอฮ์บ์ร จะถือเป็นข้อยุติ

อิหม่ามโคมัยนีได้รับสิทธิในการเป็นผู้นำโดยประชามติอย่างเป็นเอกฉันท์ จากบรรดาผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ และประชาชนทั้งประเทศ ที่พร้อมใจกันยอมรับในสถานะสูงสุดของท่าน ในฐานะที่ท่านเป็นผู้นำในการปฏิบัติให้ประสบผลสำเร็จ ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะพิเศษที่ไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน

ภายหลังจากการรอสัญกรรมของท่านในวันที่ 3 มิถุนายน ค.ศ.1989 ตำแหน่งดังกล่าวต้องถูกกำหนดด้วยรูปแบบของการเลือกตั้งจากสภาผู้เชี่ยวชาญ (Assembly of Experts) จำนวน 83 ท่าน ซึ่งประกอบขึ้นด้วยบรรดาผู้เชี่ยวชาญและผู้นำศาสนาระดับสูงของประเทศ ในขณะที่เดียวกันก็ได้ถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญว่า หากไม่สามารถที่จะเลือกบุคคลที่มีสภาวะโดดเด่นเพียงคนเดียวขึ้นเป็นผู้นำได้ ให้เลือกคณะผู้นำจำนวน 3-5 ท่านขึ้นมารั้งตำแหน่งฟากีฮ์หรือรอฮ์บ์รแทน ผู้นำที่ได้รับเลือกขึ้นมาจากสภาผู้เชี่ยวชาญต่อจากอิหม่ามโคมัยนี ก็คือ อยาตุลเลาะห์ ซัยยิด ฮุซัยนี คามาเนอี

(Ayatollah Syiid Ali Huseini Khamenei) ท่านผู้นำจะเป็นผู้แต่งตั้งประธานศาลฎีกา (ศาลสูงสุด-Supreme Court) ขึ้นมาบริหารกิจการด้านตุลาการ และแต่งตั้งคณะที่ปรึกษาาระดับสูงซึ่งประกอบขึ้นด้วยผู้นำศาสนาระดับสูงจำนวน 5-8 ท่าน

ส่วนตำแหน่งประธานาธิบดีเป็นตำแหน่งที่ได้รับเลือกขึ้นมาโดยตรงจากประชาชน แต่กระนั้น บรรดาผู้สมัครในตำแหน่งนี้ก็ต้องได้รับอนุมัติโดยท่านผู้นำสูงสุดก่อนเข้ามาสู่กระบวนการเลือกตั้ง

ประธานาธิบดีคนปัจจุบัน คือ ซัยยิด อาลี มุฮัมหมัด คาเตมี อาร์ดาคานี (Syaid Ali Mohammad Khatami Ardakani) ซึ่งประธานาธิบดีจะเป็นผู้เลือกองประธานาธิบดีและคณะรัฐมนตรีขึ้นมาบริหารประเทศ ประธานาธิบดีจะดำรงตำแหน่งคราวละ 4 ปี

ในส่วนของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งทำหน้าที่นิติบัญญัติได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนตามจังหวัดและเขตเลือกตั้งต่าง ๆ ทั่วประเทศ ปัจจุบันจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในรัฐสภาของอิหร่าน มีจำนวนสมาชิกทั้งสิ้น 290 ท่าน จากเดิมที่มีอยู่เพียง 270 ท่าน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีขึ้นจากการเลือกตั้งครั้งล่าสุดเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 2000 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีอายุคราวละ 4 ปี

การร่างกฎหมายในสถานิติบัญญัติที่จะผ่านกฎหมายและบทบัญญัติใด ๆ ที่ขึ้นมาบังคับใช้จะต้องผ่านการเห็นชอบจาก “สภาผู้พิทักษ์กฎหมายอิสลาม” (Council of Guardians) ซึ่งมีหน้าที่ดูแลให้กฎหมายที่จะถูกบังคับใช้สอดคล้องกับหลักการของอิสลาม สภาดังกล่าวอยู่ในความควบคุมของประธานศาลสูงสุด

ส่วนการปกครองระดับท้องถิ่น ปัจจุบัน (ค.ศ.2003) ถูกแบ่งออกเป็น 28 แคว้น(เขตการปกครอง) จะถูกปกครองโดยผู้ว่าการที่ได้รับการแต่งตั้งมาจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในแต่ละแคว้นถูกแบ่งออกเป็นหลายจังหวัด ซึ่งเรียกว่า ชะฮ์เรสถาน (Shahrestan) จังหวัดเหล่านี้มีผู้ว่าราชการเป็นผู้บริหาร

แคว้นทั้ง 28 แคว้นมีดังต่อไปนี้

1. อาร์ดะบิล (Ardabil)
2. อาเซอร์ไบจาน-อิ-ฆาร์บี (Azerbaijan-e-gharbi) หรืออาเซอร์ไบจานตะวันตก
3. อาเซอร์ไบจาน-อิ-ชาร์กี (Azerbaijan-e-sharqi) หรืออาเซอร์ไบจานตะวันออก
4. บูเชห์ร์ (Bushehr)
5. ชะฮาร์ มาฮาล วะ บัคเตียรี (Chahar Mahall Va Bakhtiari)
6. อิสฟาฮาน (Isfahan)
7. ฟาร์ส (Fars)
8. กิลาน (Gilan)
9. โกลีสถาน (Golestan)
10. ฮามาดาน (Hamadan)
11. ฮอร์มุซกัน (Hormozgan)
12. อิลาม (Ilam)
13. เคอร์มาน (Kerman)
14. เคอร์มานชาฮาน (Kermanshahan)

15. โคราซาน (Khorasan)

แผนที่แสดงเขตปกครอง 28 แคว้น และเมืองหลวง
ของแคว้นต่าง ๆ ในประเทศสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน

16. คุซีสถาน (Khuzestan)
17. โคฮ์กีลูเย วะ โบเยอร์อะหมัด (Kohgiluyeh Va Boyer-Ahmad)
18. เคิร์เดสถาน (Kurdistan)
19. ลอเรสถาน (Lorestan)
20. มาร์กาซี (Markazi)
21. มาซันดาร์วาน (Mazandaran)
22. กาชวิน (Qazvin)
23. กุม (Qum)
24. เซมันอน (Semnan)
25. ซีสถาน วะ บาลูจิสถาน (Sistan Va Baluchistan)
26. เตหะราน (Tehran)
27. ยาซด์ (Yazd)
28. ซันจาน (Zanjan)

แคว้นเหล่านี้ในภาษาฟาร์ซีเรียกว่า อูสตัน (Ustan) ส่วนผู้ว่าการเรียกว่า อูสตันดาร์ (Ustandar)

บรรณานุกรม

1. ไบนาน อรุณรังษี. อิหร่าน *คู่มือแห่งอารยธรรม*. ศูนย์วัฒนธรรมสถานเอกอัครราชทูต สาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน, 2544.
2. อิมรอน มะลูลีม, รศ.ดร. *วิเคราะห์การเมือง สังคม เศรษฐกิจ ของอิหร่าน ก่อนและหลังการปฏิวัติ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ทางนำ, 2533.
3. ชาร์ลส์ เอมมานูเนล ดีอกซอน. “ความลึกลับแห่งนครเปอร์เซโพลิส” *คูริเย* (พฤษภาคม 2538) : หน้า 40-43
4. Mohammad Taghi Faramarzi. *A Travel Guide to Iran*. Tehran: Yassavoli Publications, 2000
5. Werner Felix Dutz. *Persepolis and Archaeological Sites in Fars*. Japan: Library of Introductions to Persian Art., 1977

อักษรคูนิฟอร์มเป็นอักษรภาพที่ชนเปอร์เซียยุคโบราณใช้จารึกบนแผ่นหินและจดจาร ก่อนจะใช้อักษรอาหรับที่มาพร้อมกับการเผยแผ่ศาสนาอิสลาม

Naghsh-é Rostam หน้าผา
หินที่ถูกสร้างเป็นสุสานหลวงของ
ราชวงศ์อาร์เคเมเนียน

สุสานของไซรัสมหาราช ผู้ก่อตั้งจักรวรรดิเปอร์เซีย ตั้งอยู่ในเขตพระราชวังพาร์ซาคารด์

พระราชวังเปอร์ซีโพลิส ที่
ยังหลงเหลือเค้าความ
ยิ่งใหญ่โอฬาร

รูปสัตว์ประดับหัวเสาของวังเปอร์ซีโ
พลิส

ภาพสลักนูนต่ำบนผนังกำแพง แสดงให้เห็นชนชาติต่างๆ นำของบรรณาการมาถวาย
ผู้ปกครองเปอร์เซีย

บทที่ 3

วิถีความเชื่อ

ธเนศ ช่างพิชิต

ก่อนการมาถึงของศาสนาอิสลามในดินแดนเปอร์เซียหรืออิหร่านนั้น ชนชาวเปอร์เซียส่วนใหญ่ต่างมีความศรัทธาในแนวทางของศาสนาเดิมของตน คือ ศาสนาโซโรแอสเตอร์ (Zoroaster) ซึ่งมีกำเนิดบนดินแดนแคว้นอาเซอร์ไบจานของอิหร่านมาก่อน ศาสนาดังกล่าวแพร่ลงมาทางตอนใต้ และเป็นที่ศรัทธาของกษัตริย์ดารีอุสที่ 1 แห่งราชวงศ์อะเคอร์มินิกในช่วงระยะเวลา 486-550 ปีก่อนคริสตกาล

ศาสนาโซโรแอสเตอร์แต่เดิมดูประหนึ่งว่าจะยึดถือในแนวทางพระเจ้าองค์เดียว หรือเอกเทวนิยม (Monotheism) ซึ่งมีพระเจ้าทรงพระนามว่า “อะฮูรามาสดาร์” ดังจารึกที่กษัตริย์ดารีอุสทรงบันทึกไว้ว่า “ความสำเร็จของพระองค์ทั้งมวลเกิดจากความโปรดปรานของพระเจ้าอะฮูรามาสดาร์” และมีคัมภีร์อะเวस्ता (Avesta) เป็นคัมภีร์ของศาสนา กับมีพิธีบวงสรวงพระผู้เป็นเจ้าบนยอดเขาสูงด้วยการบูชาไฟ ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “ศาสนาของพวกบูชาไฟ” ต่อมาภายหลังแนวทางของศาสนาโซโรแอสเตอร์ค่อย ๆ เสื่อมลงและมีการสังคายนาใหม่หลายครั้ง จนเปลี่ยนแปลงมาเป็นลัทธิมาสดาร์ ในสมัยราชวงศ์ซัสซานีเยน ซึ่งหันมานับถือพระเจ้าหลายองค์หรือพหุเทวนิยม (Polytheism) จนกระทั่งตอนปลายราชวงศ์ซัสซานีเยน สมัยกษัตริย์ยาซเดการ์ด (Yazdegard) เป็นช่วงเวลาที่ศาสนาอิสลามแผ่เข้าสู่ดินแดนเปอร์เซีย โดยการขยายอิทธิพลสมัยคอลิฟะห์อุมัยยะ (คอลิฟะห์ที่ 2 ในประวัติศาสตร์อิสลาม) กระบวนการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์อิสลามที่สำคัญเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังการเสียชีวิตของท่านศาสดามุฮัมมัด ซึ่งก่อให้เกิดแนวทางความศรัทธาที่แบ่งแยกออกเป็นสองแนวทางที่สำคัญในขณะนั้น คือ นิกายสุนหนี่และนิกายชีอะห์ ความแตกต่างของทั้งสองแนวทางอยู่ที่กระบวนการเลือกสรรผู้นำภายหลังการเสียชีวิตของท่านศาสดา แนวทางของนิกายสุนหนี่เลือกกระบวนการเลือกสรรผู้นำตามจารีตเดิมของชนชาวอาหรับ และสถาปนารูปแบบการปกครองอิสลามขึ้นโดยมี “คอลิฟะห์” หรือ “กาหลิบ” ในฐานะผู้มีอำนาจสูงสุดซึ่งนำประชาคมมุสลิมขณะนั้น ขณะที่แนวทางชีอะห์ยึดถือกระบวนการปฏิบัติตามคำชี้แนะของท่านศาสดามุฮัมมัด ด้วยระบบการแต่งตั้งและสืบทอดจากท่านศาสดามุฮัมมัดอีก 12 คนในตำแหน่ง “อิหม่าม” นับแต่ท่านอะลี ผู้เป็นลูกพี่ลูกน้องกับท่านศาสดามุฮัมมัดและเป็นบุตรเขยของท่านด้วย ได้สืบทอดเรื่อยมาถึงอิหม่ามมะห์ดี เป็นอิหม่ามท่านที่ 12

ปัจจุบันแนวทางดังกล่าวเป็นแนวทางที่ชนส่วนใหญ่ของประเทศอิหร่านกว่าร้อยละ 90 ยึดถือศรัทธา และยังรวมถึงที่กระจายตัวอยู่ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกมากกว่า 300 ล้านคน โดยมีประเทศอิหร่านเป็นศูนย์กลางของความศรัทธาในนิกายดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตามพัฒนาการของศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์มีกระบวนการในการเผยแผ่และเติบโตอย่างมีระบบ จากระดับชนชั้นล่างของประชาคมชาวอิหร่านและขยายตัวอย่างกว้างขวางในเวลาต่อมา บุคคลในหน้าประวัติศาสตร์อิสลามที่ถือเป็นผู้นำพาศาสนาอิสลามในแนวทางดังกล่าวเข้าสู่ดินแดนเปอร์เซีย คือ ท่านซัลมาน ฟาริซี ผู้ซึ่งเป็นสาวกสำคัญที่ใกล้ชิดท่านศาสดามุฮัมมัด เป็นผู้นำที่ยอมรับและศรัทธาในศาสนาอิสลามตั้งแต่ท่านศาสดาเริ่มเผยแผ่ศาสนา

ซัลมาน ฟาริซี เป็นชาวเปอร์เซียที่เกิดในตระกูลที่ยึดถือในแนวทางของศาสนาโซโรแอสเตอร์มาแต่เดิม และเมื่อท่านเปลี่ยนมาศรัทธาในแนวทางของศาสนาอิสลามตามที่ศาสดามุฮัมมัดนำมา ซัลมาน ฟาริซี จึงเป็นชาวเปอร์เซียท่านแรกที่นับถือศาสนาอิสลามในยุคแรกของการประกาศและเผยแผ่ศาสนา รวมทั้งยังเป็นผู้แนะนำแนวทางความศรัทธาดังกล่าวกลับไปยังดินแดนเปอร์เซียในเวลาต่อมา

ปัจจัยที่มีน้ำหนักต่อความเปลี่ยนแปลงซึ่งนำไปสู่การเติบโตของศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์ในดินแดนอิหร่านก็คือ การลี้ภัยจากดินแดนอาหรับมายังดินแดนเปอร์เซียของท่านอิหม่ามอะลี อัลดริฎอ ซึ่งเป็นอิหม่ามที่สืบทอดตำแหน่งดังกล่าวเป็นลำดับที่ 8 จากจำนวน 12 ท่านตามความศรัทธาของมุสลิมนิกายชีอะห์ ณ เมืองมาฮาด (Mashad) ซึ่งท่านเสียชีวิตลงในยุคสมัยของคอลิฟะฮ์ฮารูน อัลดรอชิด และน้องสาวของท่าน คือ ท่านหญิงมะซุมะฮ์ ก็เสียชีวิตลง ณ เมืองกุม (Qum) ในดินแดนเปอร์เซียเช่นเดียวกัน จึงทำให้ทั้งเมืองมาฮาดและเมืองกุมกลายเป็นเมืองศูนย์กลางศาสนาที่สำคัญของการศึกษาหาความรู้ในนิกายชีอะห์ดังกล่าว

อีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้ศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์มีความเป็นปึกแผ่นในดินแดนเปอร์เซียหรือประเทศอิหร่านปัจจุบัน คือ การสถาปนาศาสนาอิสลามนิกายดังกล่าวให้เป็นศาสนาประจำดินแดนเปอร์เซียในสมัยของชาห์ อิสมาอิล แห่งราชวงศ์ซาฟาวิด ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ตรงกับ ค.ศ. 1501

แนวคิดที่แตกต่างกันของนิกายสุนหนี่และชีอะห์ แม้จะมีจุดเริ่มต้นของความต่างเพียงตำแหน่งของผู้นำประชาชาติมุสลิมภายหลังการเสียชีวิตของท่านศาสดา คือ นิกายสุนหนี่ มีผู้นำประชาคมมุสลิมในตำแหน่งที่เรียกว่า คอลิฟะห์หรือกาหลิบ ในขณะที่นิกายชีอะห์ยึดถือตำแหน่งอิหม่าม ซึ่งเชื่อว่าสืบทอดโดยการแต่งตั้งจากท่านศาสดามุฮัมมัด ได้นำมาซึ่งความต่างของจำนวนผู้ศรัทธาในทั้งสองแนวทางอยู่มาก อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากพื้นฐานของชาวอาหรับที่ยึดถือระบบเผ่าเป็นสำคัญ ความแตกต่างดังกล่าวเริ่มเผชิญหน้ากันมากขึ้นเมื่อท่านอะลี อิบนิ อับีฏอลิบ ในฐานะอิหม่ามที่ 1 ในแนวทางชีอะห์ได้รับแรงสนับสนุนจากประชาคมมุสลิมโดยรวมให้ท่านเป็นคอลิฟะห์

ที่ 4 ซึ่งสร้างความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับระบบเผด็จการเดิม โดยเฉพาะมุอาวียะห์ ผู้ซึ่งทรงอิทธิพลในดินแดนดามัสกัส พยายามทุกวิถีทางที่จะขยายอิทธิพลของตนเพื่อช่วงชิงตำแหน่งคอลีฟะห์และการปกครองประชาชาติมุสลิมขณะนั้น โดยการวางแผนสังหาร อะลี อิบนิ อับฏอลิบ และบุคคลต่าง ๆ ในวงศ์วาน แม้ว่าบุคคลเหล่านั้นจะสืบเชื้อสายมาจากท่านศาสดามุฮัมมัดก็ตาม แผนการดังกล่าวดำเนินต่อมายังยะซีด บุตรของมุอาวียะห์ ก่อให้เกิดเหตุการณ์ที่สำคัญ ณ เมืองกัรบะลา ในวันที่ 10 เดือนมูฮัรรัม ฮิจเราะห์ที่ 61 ของประวัติศาสตร์อิสลาม นำมาซึ่งการสังหาร สุเซัน บุตรของอะลี ที่ดำรงตำแหน่งอิหม่ามที่ 3 ในแนวทางชีอะห์ อันเป็นที่มาของ “พิธีอาชูรอ” ที่สำคัญสำหรับบรรดามุสลิมที่นับถือแนวทางนี้เป็นอย่างมาก โดยมุสลิมกลุ่มนี้ทั่วโลกต่างจะเข้าร่วมพิธีกรรมเพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ดังกล่าวทุกปี รวมทั้งยังมีผลต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ หลายครั้งในประเทศอิหร่าน เช่น การปฏิวัติอิสลามในปี ค.ศ. 1979 ประชาชนชาวอิหร่านใช้อุดมการณ์การต่อสู้ของ สุเซัน อิบนิอะลี จากฮิจเราะห์ที่ 61 เป็นกระบวนการในการขับเคี่ยวพลังมวลชนให้เคลื่อนไหวทำการปฏิวัติจนประสบชัยชนะ

วิถีความเชื่อและความศรัทธาในแนวทางของมุสลิมนิกายชีอะห์เป็นแบบแผนของประชาชนชาวอิหร่านในปัจจุบัน ซึ่งหากจะพิจารณาลักษณะความเหมือนระหว่างมุสลิมทั้งสองนิกายแล้ว จะพบว่า มีลักษณะที่สอดคล้องต้องกันทั้งสองหลักการ คือ หลักศรัทธาและหลักปฏิบัติอยู่เป็นส่วนใหญ่ แต่จุดที่มีความต่างกันอย่างเด่นชัดข้อหนึ่งในหลักศรัทธา ก็คือ มุสลิมนิกายชีอะห์จะมีหลักการศรัทธาที่สำคัญคือ ศรัทธาในอิมามะฮ์

อิมามะฮ์ คือ หลักศรัทธาในภาวะผู้นำ ซึ่งสืบทอดตำแหน่งโดยการแต่งตั้งจากศาสดามุฮัมมัด เริ่มจากอาลี อิบนิ อะบฏอลิบ ซึ่งได้สืบทอดตำแหน่งอิมามัต ที่เรียกว่า อิหม่าม ต่อมา รวมถึงในวงศ์วารของท่านอีกจำนวน 12 คน พ้องตามความหมายในภาษาอาหรับที่เรียกแนวทางนี้ว่า ชีอะห์ อิษนาอะซารียะห์ โดยคำว่า “อิษนาอะซารี” มีความหมายในภาษาอาหรับว่า “สิบสอง” ประกอบด้วย

1. อิหม่ามอะลี อิบนิ อะบฏอลิบ
2. อิหม่ามฮะซัน อิบนิ อะลี
3. อิหม่ามสุเซัน อิบนิ อะลี
4. อิหม่ามซัยนุลอาบิดีน อิบนิ สุเซัน
5. อิหม่ามมุฮัมมัด บาเก็ร อิบนิ ซัยนุลอาบิดีน
6. อิหม่ามญะฟัร อัล ศอดิก
7. อิหม่ามมุซา อัล กอซิม
8. อิหม่ามอะลี อัล ฏีกอ
9. อิหม่ามมุฮัมมัด ตะกี
10. อิหม่ามอาลี อัล นากี

11. อิหม่ามสะซัน อัศการี

12. อิหม่ามมุฮัมหมัด มะห์ดี

มุสลิมิกายชีอะห์เชื่อว่าอิหม่ามที่ 12 ของพวกเขาอยู่ในสภาวะของการไม่ปรากฏกายตามพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า และจะกลับมาปรากฏกายอีกครั้งในวันหนึ่งข้างหน้า โดยในระหว่างการไม่ปรากฏกายของอิหม่ามที่ 12 หรืออิหม่ามมะห์ดี จึงเป็นสภาวะแห่งการรอคอย ซึ่งระบบในการปกครองประชาคมมุสลิมิกายชีอะห์จะใช้วิธีการชี้นำ โดยกลุ่มบุคคลที่คัดเลือกตามคุณสมบัติที่อิหม่ามที่ 12 กำหนดไว้ จึงเกิดกลุ่มบุคคลที่เป็นนักปราชญ์หรือเมธีในศาสนาอิสลามิกายชีอะห์ขึ้น เพื่อควบคุมหรือมีบทบาทในการชี้นำประชาคมมุสลิมชีอะห์ อันเป็นที่มาของหลักการ “ตักลีด” (Taqlaed) ซึ่งหมายถึงการเชื่อฟังหรือปฏิบัติตามผู้นำเหล่านั้น ที่รู้จักกันในนาม “อยาตุลเลาะห์”

บรรดาบุคคลผู้ซึ่งเป็นนักปราชญ์หรือเมธีในศาสนาอิสลาม ที่เรียกว่า “อยาตุลเลาะห์” เหล่านี้ มีบทบาทอย่างสูงในสังคมมุสลิมชีอะห์ โดยเฉพาะในประเทศอิหร่าน ซึ่งมีจุดเด่นอยู่ที่ “คำวินิจฉัย” หรือ “ฟัตวา” ของบุคคลเหล่านี้ จะได้รับการเชื่อถือและปฏิบัติตามจากบรรดามุสลิมิกายชีอะห์อย่างเคร่งครัด และมีอิทธิพลสูงในสังคมประเทศอิหร่านปัจจุบัน คำวินิจฉัยต่าง ๆ ของบรรดานักปราชญ์เหล่านั้นทำให้เงื่อนไขต่าง ๆ ของศาสนาอิสลามิกายชีอะห์คงความทันสมัยสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยยังคงหลักการอันเป็นเนื้อแท้ได้โดยตลอด นำมาซึ่งการคลี่คลายปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีชีวิตชีวา

แต่ขณะเดียวกันกลุ่มบุคคลดังกล่าวก็ถูกวิจารณ์ว่าเป็นนักบวชที่เข้าไปก้าวก่ายในการบริหารรัฐกิจ โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันของประเทศอิหร่านที่บรรดานักปราชญ์เหล่านี้มีบทบาทอย่างสูงในการปกครองของรัฐบาลต่าง ๆ ภายหลังการปฏิวัติอิสลามในปี ค.ศ. 1979 เป็นต้นมา รวมทั้งบางครั้งอาจมีการใช้บทบาทดังกล่าวในการแสวงหาผลประโยชน์เข้าฝ่ายตน

อย่างไรก็ดีในเรื่องนี้จำเป็นต้องทำความเข้าใจ โดยพิจารณาจากรากฐานความเชื่อความศรัทธาในศาสนาอิสลามเป็นสำคัญ เช่น การไม่มีนักบวชในศาสนาอิสลาม และอิสลามไม่สามารถจำแนกแยกแยะระหว่างศาสนากับการปกครองออกจากกันได้ ประกอบกับระบอบการปกครองที่เกิดขึ้นภายหลังการปฏิวัติอิสลามในปี ค.ศ. 1979 นั้น เป็นรูปแบบผสมผสานที่เรียกว่า “สาธารณรัฐอิสลาม” นั่นคือการปกครองแบบเสรีบนครรลองของอิสลามเป็นสำคัญ จึงมีกระบวนการปกครองพื้นฐานด้วยการเลือกตั้งโดยประชาชน การชี้นำโดยกลุ่มบุคคลที่เป็นนักปราชญ์ทางศาสนา การถ่วงดุลย์อำนาจและการตรวจสอบโดยองค์กรต่าง ๆ ของรัฐ ซึ่งเป็นแบบแผนที่แตกต่างจากระบบเสรีประชาธิปไตยในโลกตะวันตกอย่างมาก ดังนั้นหากจะวิเคราะห์รูปแบบการปกครองที่เกิดขึ้นในประเทศ

อิหร่านปัจจุบัน จึงต้องวางอยู่บนรากฐานของความเข้าใจในวิถีความเชื่อและความศรัทธา อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของประชาชนชาวอิหร่านเป็นสำคัญ

อาจสรุปได้ว่าวิถีความเชื่อ ความศรัทธาของประชาชนในประเทศอิหร่านนั้น มีความเป็นมาที่ยาวนานนับแต่สมัยที่ศาสนาโซโรแอสเตอร์เข้ามามีบทบาท จนกระทั่งอิทธิพลศาสนาอิสลามแผ่มาถึง การเปลี่ยนแนวทางที่กำหนดให้ศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์เป็นศาสนาประจำชาติ และท้ายที่สุดก็คือ กระบวนการปฏิวัติอิสลามโดยประชาชนในปี ค.ศ. 1979 ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมของประชาชนชาวอิหร่านมีความใกล้ชิดกับแนวทางอิสลามนิกายชีอะห์มากขึ้น และกลายเป็นประเทศที่เป็นศูนย์กลางของศาสนาอิสลามนิกายดังกล่าว ดังนั้นการมองสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศอิหร่านทั้งอดีตและปัจจุบัน จึงมีพื้นฐานที่แตกต่างจากประเทศต่าง ๆ และรัฐอิสลามแห่งอื่น ๆ และหากวิเคราะห์สภาพพื้นฐานของปัญหาตามวิถีความเชื่อ ความศรัทธา ในแนวทางที่ประชาชนเหล่านั้นดำรงชีวิตอยู่ ก็จะทำให้มองเห็นภาพของความเป็นสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่านได้กระจ่างชัดยิ่งขึ้นด้วย

บรรณานุกรม

1. ประสบการณ์จริงจากการดำเนินชีวิตในประเทศอิหร่านตั้งแต่ปี ค.ศ.1976 (ก่อนการปฏิวัติอิสลาม ซึ่งอยู่ในช่วงการปกครองของกษัตริย์ชาห์ 3 ปี) ถึงปี ค.ศ. 1986
1. Allamah Sayyid Muhammad Husayn Tabatabai. *Shi'ite Islam*, 1977.
2. Peter J. Chelkowski, *Ta'zieh: Ritual and Drama in Iran*, 1979.
3. Sayyid Saeed Akhtar Rizvi, *Islam*, 1983.
4. S.H. Nasr, "Ithna Ashariyya" in The Encyclopedia.
5. S. Husain M.Jafri, *Origins and Early Development of Shi'a Islam*, London and New York: Longman, 1979.

ล้อมกรอบ

อาซุรอ-มุฮัรรอม-เจ้าเซ็น

พิธีกรรมของชาวเปอร์เซียในเมืองไทย

พิธีกรรมของกลุ่มชนชาวเปอร์เซียหรืออิหร่าน ซึ่งนับถือศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์ ที่เรียกว่า “พิธีอาซุรอ” หรือ “พิธีมุฮัรรอม” หรือคนท้องถิ่นเรียกว่า “พิธีเจ้าเซ็น” ซึ่งนำเข้ามาอย่างสังคมอยุธยา และบาทหลวงตาซาร์ดได้บันทึกไว้ในจดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศไทย แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลด้านศาสนาที่ได้รับการตอบรับจากสังคมสยามในเวลานั้นว่า “มีคนสยามเป็นอันมากทั้งชายหญิงทุกวัยที่นับถือศาสนาพระมะหะหมัด ด้วยว่านับตั้งแต่มีพวกมัวร์เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรแล้ว ก็ดึงดูดผู้คนพื้นเมืองไปเข้าศาสนาตนได้มิใช่น้อย อันเป็นการแสดงว่าคนสยามมิได้ผูกพันอยู่กับการเชื่อถือโซคลางเท่าใดนัก และพวกเขาอาจผละมาได้ ถ้าเรามีความพยายามและความอดทนพอที่จะสั่งสอนให้พวกเขาารู้แจ้งเห็นจริงในพระสัจธรรมของเรา เป็นความจริงที่ว่าประเทศชาตินี้นิยมการแห่แห่นและพิธีรีตองที่หรูหราเป็นที่สุด เพราะฉะนั้นด้วยเหตุนี้เองพวกมัวร์จึงได้ทำการฉลองอย่างเอิกเกริกครึกครื้น เป็นการชักจูงผู้คนไปสู่ศาสนาพระมะหะหมัดได้เป็นอันมาก”

พินิจดังกล่าวกระทำเพื่อรำลึกถึงการเสียชีวิตของอิหม่ามฮุเซ็น ซึ่งเป็นหลานชายของศาสดามุฮัมมัด จัดในเดือนแรกหรือเดือนมุฮัรรอมตามปฏิทินอิสลาม และเนื่องจากพิธีกรรมดังกล่าวมีผู้คนจำนวนมากเข้าร่วมในขบวนแห่ สมเด็จพระนารายณ์ฯ จึงวางแผนอาศัยพิธีกรรมดังกล่าวเป็นโอกาสใช้จู่โจมเข้ายึดอำนาจจากสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาในปี พ.ศ. 2199

ในสมัยรัตนโกสินทร์กลุ่มชาวไทยมุสลิมเชื้อสายเปอร์เซีย ยังคงทำ “พิธีเจ้าเซ็น” เป็นประจำสืบต่อมาทุกปี และถือเป็นพิธีใหญ่พิธีหนึ่งที่จัดขึ้นอย่างเอิกเกริกในพระนครคู่กับพิธีโล้ชิงช้า ทั้งยังเป็นพิธีกรรมที่อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์อีกด้วย

นอกจากนี้ด้วยสายสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับราชสำนัก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 จึงมีหมายรับสั่งให้นำพิธีกรรมดังกล่าวไปจัดถวายทอดพระเนตรในพระบรมมหาราชวัง หน้าพระที่นั่งสุทธาศวรรย์ ติดต่อกันถึงสองปี คือ ปี พ.ศ. 2358 และ 2359 ด้วยเหตุนี้พระราชนิพนธ์กาพย์เห่เรือชมเครื่องคาวหวาน ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 จึงปรากฏ “แห่บเจ้าเซ็น” ว่า

โคลง

ดลเดือนมหารำเจ้า	เซ็นปี ใหม่แม่
มะหฺงุ่นประปรานทวิ	เทวษให้
ห่อนเห็นมิงมารศรี	เสมอชีพ มานา
เรียบลูปอกไล่ไล่	คู่ช่อน ทรวงเซ็น ฯ

ภาพย์

ดลเดือนเรียมกะเหว่า	ขึ้นสองคำแซกตั้งการ
เจ้าเซ็นสิบวันวาร	ประหารอก ฟกพุ่มนัยน์
มะเหว่าเรียมคอยเคร่า	ไม่เห็นเจ้าเศร้าเสียใจ
ลูปอกไอ้อาลัย	ลาลดล้า กำศรวลเซ็น

และในสมัยต่อมาก็ยังปรากฏเอกสารกล่าวถึงพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ในบรมราชจักรีวงศ์ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์สำคัญ ๆ ได้เสด็จมาชม “พิธีเจ้าเซ็น” อยู่สม่ำเสมอ เช่น ครั้งหลังสุด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้เสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ และพระพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา มาร่วมชมพิธีเจ้าเซ็น ณ ภูมิเจริณพาศน์ริมคลองบางกอกใหญ่ เมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2496

แม้เวลาจะผ่านไปเกินกว่าสองทศวรรษแล้ว แต่ภาพโปสเตอร์ของอิหม่ามโคมัยนีพร้อมคำสอนยังคงมีติดอยู่ทั่วไปตามบ้านเรือนและที่สาธารณะต่าง ๆ

ภายในสุสานอิหม่ามโคมัยนีซึ่งตั้งอยู่ห่างจากกรุงเตหะรานไปไม่กี่ไมล์ ชาวอิหร่านจากที่ต่าง ๆ นิยมเดินทางมาเยี่ยมเคารพศพอยู่ตลอดเวลา

ชาวอิหร่านจากจังหวัดไกล ๆ เมื่อเดินทางมา
เยี่ยมเคารพศพผู้นำทางศาสนา--อยาตุลเลาะห์
โคมัยนี มักถือโอกาสสังสรรค์ดื่มน้ำชากันหน้า
สุสาน เป็นภาพที่พบเห็นได้ตลอดเวลา

ในกรุงเตหะรานทุกวันศุกร์ ชาวเตหะรานจะมาทำละหมาดร่วมกันที่หอประชุมของมหาวิทยาลัย
เตหะราน พลัศภัทรราชของชาวอิหร่านเนื่องแน่นจนล้นออกมานอกถนน

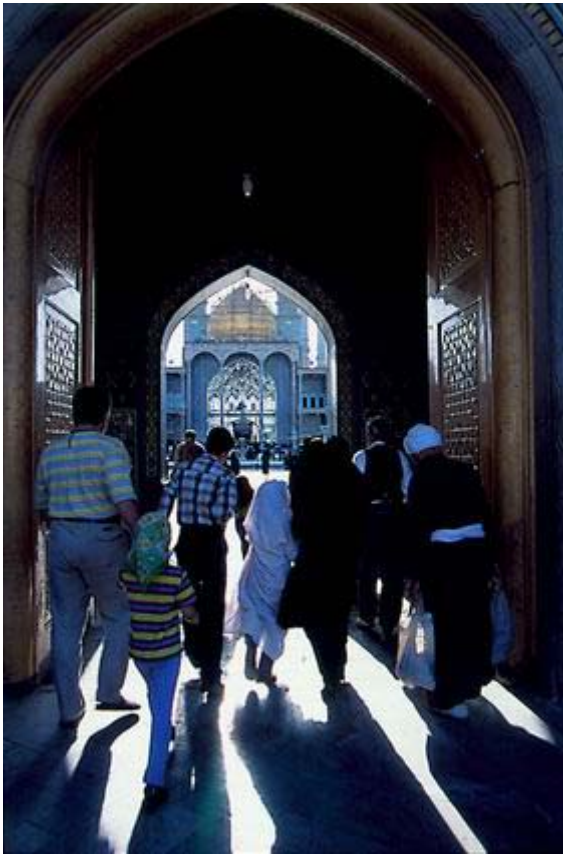
มัสยิดและโรงเรียนสอนศาสนาที่เมืองคาซาน รูปแบบสถาปัตยกรรมของโรงเรียนศาสนาในอิหร่านมักทำเป็นระเบียบสามด้าน มีบ่อน้ำอยู่ตรงกลาง แต่ละด้านของอาคารมีห้องเรียนแยกย่อยออกไป

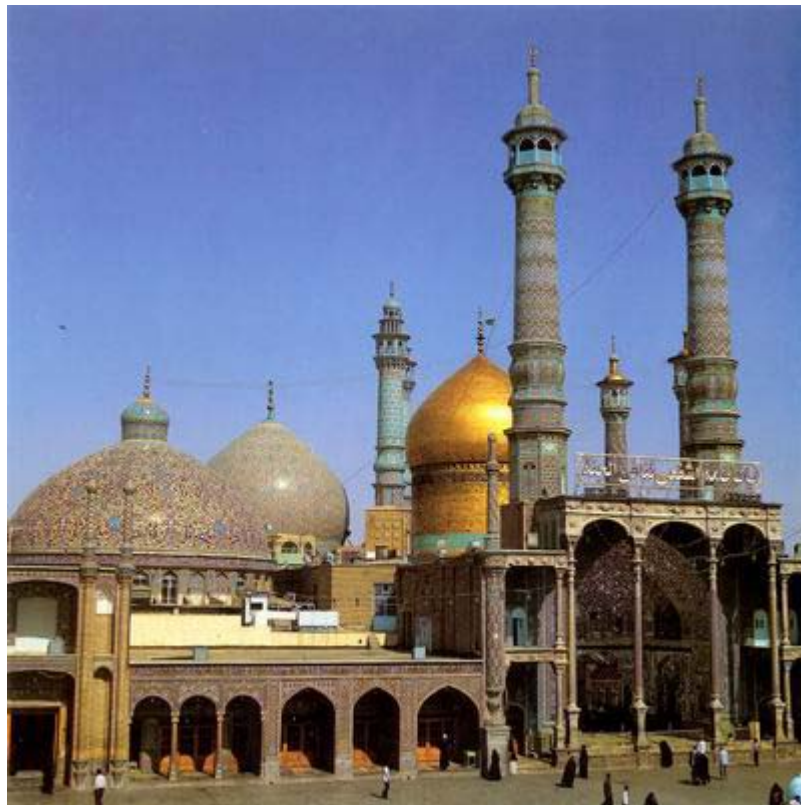
ก่อนการเข้ามาของศาสนาอิสลาม ชาวเปอร์เซียนับถือลัทธิบูชาไฟหรือโซโรแอสเตอร์ ซึ่งหลักฐานของการบูชาไฟยังคงปรากฏบนผนังหน้าสุสานของกษัตริย์ ที่สลักเป็นรูปเทพอาสุรามาสดา

วิหารบูชาไฟของโซโรแอสเตอร์

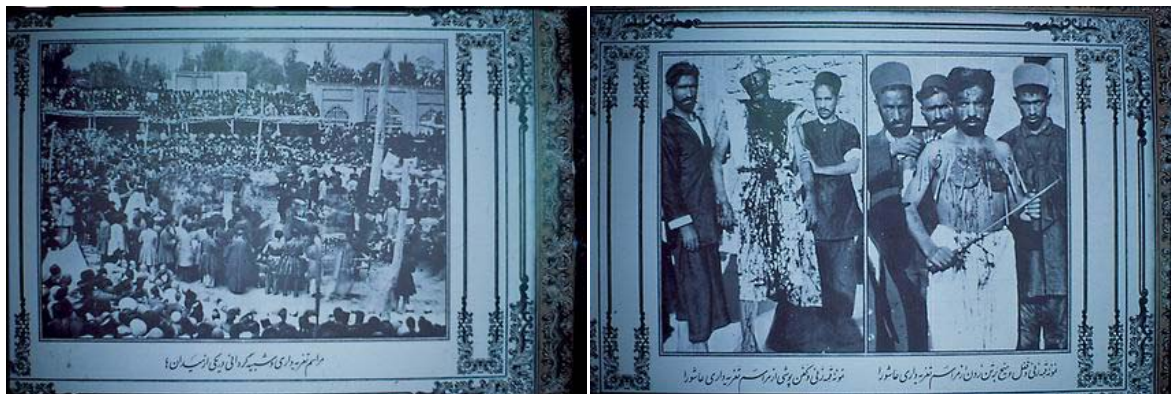

(ซ้าย, ล่าง) สุสานของท่านหญิงมัสนูมะฮ์--
น้องสาวของอิหม่ามที่ 8 ซึ่งมุสลิมนิกายชีอะห์
นับถือ ตั้งอยู่ ณ เมืองกุม การมาเสียชีวิตของ
ท่านที่นี่ ทำให้เมืองกุมเป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์ทาง
ศาสนาที่สำคัญแห่งหนึ่งของอิหร่าน

นอกเหนือไปจากการแสวงบุญที่มักกะฮ์ในประเทศซาอุดีอาระเบียแล้ว ชาวมุสลิมนิกายชีอะห์ทั่วโลกยังนิยมไปแสวงบุญยังสุสานของอิหม่ามริฎอ (อิหม่ามท่านที่ 8) ที่เมืองมาฮาดด้วย

ภาพพิธีอะชียะห์หรือที่คนไทยเรียกว่า มุฮัรรอม อันเป็นพิธีรำลึกถึงการถูกพลีกรรมของอิหม่ามฮุเซน ณทุ่งกัลบาราห์ ซึ่งชาวมุสลิมนิกายชีอะห์ให้ความสำคัญและจัดเป็นพิธีใหญ่ ในภาพเป็นพิธีอะชียะห์ที่ชาวอิหร่านทำกันในอดีต แต่เมื่อเกิดการปฏิวัติอิสลาม อิหม่ามโคมัยนีให้ยกเลิกการทรมานร่างกายที่เคยทำกัน

สตรีที่สวมเครื่องแต่งกายในแบบไซโรแอสเตอร์เมื่อราว 80 ปีก่อน

บทที่ 4

ระบบเศรษฐกิจของอิหร่าน

ธเนศ ช่วงพิชิต

อิหร่านเป็นประเทศหนึ่งในบรรดาไม่กี่ประเทศในย่านตะวันออกกลาง ที่มีความมั่งคั่งและความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรทางธรรมชาติต่อพื้นที่ติดอันดับ 1 ใน 10 ของโลก ทรัพยากรส่วนใหญ่เป็นทรัพยากรที่มีค่าสูงทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำมันดิบและแก๊สธรรมชาติที่ได้ถูกค้นพบในตอนต้นของศตวรรษที่ 20 (ค.ศ. 1901) นับแต่นั้นมาน้ำมันดิบก็ได้เปลี่ยนแปรหน้าของอิหร่านให้กลายเป็นประเทศร่ำรวย และมีการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ก้าวกระโดดอยู่ระดับแนวหน้าของโลกภายในระยะเวลาอันสั้น พร้อมกันกับการเติบโตของอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ ที่จำเป็นหรือเกี่ยวข้องกับน้ำมันโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้มีส่วนเกื้อหนุนความเจริญทางด้านอุตสาหกรรมของซีกโลกตะวันตกอย่างมหาศาล อุตสาหกรรมดังกล่าวได้หยุดชะงักลงเป็นเวลาไม่น้อยกว่าหนึ่งทศวรรษ ในช่วงระยะเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของโลก ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 และสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากอุตสาหกรรมน้ำมันเป็นอุตสาหกรรมทางยุทธศาสตร์ที่มีชาติมหาอำนาจตะวันตกหลายชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง และต่างฝ่ายต่างก็พยายามที่จะควบคุมพื้นที่ในการผลิตน้ำมัน เพื่อคงไว้ซึ่งความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศเหล่านั้น ประเทศมหาอำนาจที่ทรงอิทธิพลในโลยุคนั้น เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนี รัสเซีย อิตาลี และท้ายที่สุดก็คือ สหรัฐอเมริกา ซึ่งกำลังทะยานขึ้นสู่ความทรงอิทธิพลทางการทหารและเศรษฐกิจในระหว่างมหาสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยเหตุนี้อิหร่านจึงถูกนำเข้าสู่วังวนของความขัดแย้งและผลประโยชน์อย่างมีอาภลักลี้ภัยได้

นอกจากน้ำมันแล้ว อิหร่านยังมีรายได้จำนวนมากจากสินค้าที่ขึ้นชื่อของโลก ไม่ว่าจะเป็นพรมเปอร์เซีย ซึ่งมีคุณลักษณะโดดเด่นและมีคุณภาพสูง เป็นที่ต้องการไว้ในครอบครองของชนชั้นระดับกลางขึ้นไป ทำให้อิหร่านมีรายได้จากการค้าพรมรองลงมาจากน้ำมันในยุคนั้น ไขปลาคาเวียร์ ซึ่ง

ผลิตมาจากปลาเตอร์เจียน (Sturgeon) ที่มีอยู่เฉพาะในทะเลแคสเปียน ก็เป็นสินค้าอีกชนิดหนึ่งที่สร้างมูลค่าทางด้านเศรษฐกิจและสร้างชื่อเสียงให้กับประเทศ รวมถึงหญ้าฝรั่น (Saffron) หัวน้ำมันกุหลาบ (Rose Essential oil) น้ำกุหลาบ (Rose Water) รัตนชาติต่าง ๆ เช่น เทอร์ควอยซ์ (Turquoise) และพลอยน่านาประเภท นอกจากนี้อิหร่านยังเป็นชาติที่ส่งสินค้าออกจำพวกหัตถกรรมที่มีความวิจิตรงดงาม เช่น เครื่องเงิน เครื่องประดับ เครื่องทองเหลือง ทองแดง ฯลฯ

เพราะฉะนั้นรายได้ที่สร้างความมั่งคั่งให้กับประชากรชาวอิหร่านในยุคนั้น จึงมิใช่เกิดจากอุตสาหกรรมน้ำมันเพียงอย่างเดียว

หลังจากจบสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา อิหร่านจัดอยู่ในกลุ่มของประเทศผู้แพ้สงคราม เนื่องจากเป็นชาติพันธมิตรอย่างเหนียวแน่นกับประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น จึงทำให้อิหร่านหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของประเทศรัสเซียทางตอนเหนือ อังกฤษ และอเมริกาทางตอนใต้

นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1950 แผนการพัฒนาประเทศทางด้านการเมืองตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอังกฤษและอเมริกา โดยผ่านทางสถาบันกษัตริย์ที่มีชาห์ มุฮัมหมัด เรซาห์ แห่งราชวงศ์ปาห์เลวี ผู้ได้รับการสนับสนุนจากชาติมหาอำนาจดังกล่าว ส่งผลให้การพัฒนาประเทศตกอยู่ภายใต้การครอบงำอย่างยาวนาน จนมีคำกล่าวในหมู่ชนชาวอิหร่านว่า “อังกฤษและอเมริกา คือ ผู้ว่าราชการหลังม่าน”

อย่างไรก็ดีชาติมหาอำนาจเหล่านี้ได้มีส่วนผลักดันให้อิหร่านก้าวสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรม รวมทั้งได้ครอบงำความคิดของประชาชนโดยผ่านระบบการศึกษาของชาติ เพื่อนำไปสู่แนวคิดและแนวปฏิบัติแบบตะวันตก (Westernization)

นอกจากนี้การพัฒนาประเทศตามรูปแบบดังกล่าว ยังส่งผลให้ประชาชนในกลุ่มเกษตรกรเบี่ยงเบนความคิดจากสังคมกสิกรรมไปสู่สังคมเมือง หรือสังคมอุตสาหกรรมแบบใหม่ ทำให้ผลิตผลทางเกษตรที่เคยเพียงพอต่อการเลี้ยงประชากรทั่วประเทศ ตกอยู่ในสภาวะขาดแคลนและต้องพึ่งพาการนำเข้าจากต่างประเทศ เพื่อทดแทนมากถึงร้อยละ 80 ของการบริโภคตลอดปี

ในด้านการพัฒนาอุตสาหกรรมน้ำมันที่เกิดขึ้นในระยเวลานั้น ทำให้การสำรวจทรัพยากรน้ำมันประสบความสำเร็จอย่างมาก โดยมีการสำรวจพบแหล่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติเพิ่มขึ้นมากในบริเวณทางตอนกลางและตอนใต้ของประเทศ รวมทั้งในบริเวณอ่าวเปอร์เซีย

ความพยายามของบรรดาชาติมหาอำนาจที่จะครอบงำและเปลี่ยนแปลงแนวความคิดและวิถีชีวิตของคนอิหร่าน ได้ก่อให้เกิดกระแสต่อต้านในหมู่นักการศาสนาและประชาชนส่วนใหญ่ที่ตระหนักถึงภัยคุกคาม ซึ่งเกิดขึ้นตลอดระยะเวลาสองถึงสามทศวรรษ กระแสดังกล่าวนี้นำไปสู่กระบวนการเปลี่ยนแปลงในเวลาต่อมา ภายใต้ขบวนการปฏิวัติอิสลามในปี ค.ศ. 1979

สำหรับประเทศรัสเซียที่ควบคุมพื้นที่ทางตอนเหนือทั้งหมดของอิหร่านกลับต้องเผชิญกับปัญหาภายในของตนเอง อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากระบอบกษัตริย์ไปสู่ระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ และปัญหาด้านเศรษฐกิจของตนเองภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ส่งผลกระทบต่อการปกครองภายในชาติ รวมทั้งยังต้องเผชิญกับแรงกดดันทางด้านการเมืองจากประเทศอังกฤษและอเมริกา ในการจำกัดบทบาทของรัสเซียที่มีต่ออิหร่าน จึงทำให้รัสเซียสิ้นสุด

บทบาทในเวลาต่อมา ขณะที่ประเทศมหาอำนาจทางตะวันตกยังคงดำรงอิทธิพลแผ่อยู่อย่างมากมาย

ผลจากการสิ้นสุดบทบาทในครั้งนั้น รัสเซียได้รับผลประโยชน์ตอบแทนเป็นการแลกเปลี่ยนด้วยสัญญาการส่งแก๊สธรรมชาติและน้ำมันปิโตรเลียมจากอิหร่านไปยังรัสเซียในราคาต่ำกว่าราคาตลาดในเวลานั้นถึงห้าเท่าตัว ผลประโยชน์ที่ได้รับนี้ได้นำเงินตราจำนวนมหาศาลเข้าสู่รัสเซีย เนื่องจากรัสเซียได้จำหน่ายแก๊สดังกล่าวไปยังประเทศยุโรปอื่น ๆ สัญญาที่อิหร่านเสียเปรียบนี้ดำเนินต่อมากกว่าสองทศวรรษ และสิ้นสุดลงเมื่อการปฏิวัติอิสลามเกิดขึ้น

นอกจากนี้รัสเซียยังได้ผนวกเอาดินแดนบางส่วนของตอนเหนือของอิหร่านที่ติดกับแค้วนอาเซอร์ไบจานของอิหร่านเข้าเป็นของตนเอง (ในช่วงที่ยังเป็นสหภาพโซเวียต) ซึ่งต่อมาดินแดนส่วนนี้ได้ถูกผนวกกลายเป็นส่วนหนึ่งของประเทศอาเซอร์ไบจานในปัจจุบัน

ตลอดระยะเวลาของการปกครองโดยชาห์เรซาล์ แม้สภาพเศรษฐกิจของประเทศจะเติบโตในอัตราที่สูง แต่รายได้ดังกล่าวกลับกระจุกตัวอยู่เฉพาะชนชั้นปกครองเท่านั้น ก่อให้เกิดช่องว่างทางสังคมและเศรษฐกิจที่มากขึ้นในกลุ่มของชนชั้นกลางและชนชั้นล่างของประเทศ การพัฒนาประเทศอย่างเร่งรีบเกิดขึ้นเพียงบางส่วนของประเทศ โดยเฉพาะตามเมืองใหญ่ ๆ ส่วนพื้นที่เมืองชนบทหรือห่างไกล กลับไม่ได้รับความสนใจจากผู้ปกครอง

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ตอกย้ำความไม่เป็นธรรมในสังคมขณะนั้น ก็คือ การปฏิวัติขาว (White Revolution) ซึ่งดำเนินโดยรัฐบาลของชาห์เรซาล์ที่ได้ออกกฎหมายยึดคืนที่ดินทั้งหมดเป็นของรัฐเพื่อจัดสรรให้กับประชาชน แต่ด้วยระบบการจัดการที่ไม่เป็นธรรมและเห็นแก่พวกพ้อง จึงทำให้พื้นที่อุดมสมบูรณ์อยู่ในพื้นที่ชลประทานที่เหมาะสมแก่การกสิกรรมต่าง ๆ กลับตกเป็นของกลุ่มชนชั้นปกครองเท่านั้น ส่วนประชากรหรือชนชั้นล่างซึ่งเคยเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดินเหล่านั้น กลับได้รับการจัดสรรที่ดินที่เป็นพื้นที่ชั้นเลวต่อการกสิกรรม หรือไม่ก็ต้องกลายเป็นผู้เช่าหรือลูกจ้างของบรรดาผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ใหม่เหล่านั้น อันเป็นมูลเหตุสำคัญที่นำไปสู่ขบวนการปฏิวัติอิสลามในเวลาต่อมา

ผลจากการปฏิวัติอิสลาม (ค.ศ.1978-1979)

จากปัญหาสะสมที่เกิดขึ้นได้สร้างความไม่พอใจในหมู่ประชาชนชาวอิหร่านอย่างต่อเนื่องมาเกือบสามทศวรรษ นับจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้นถึงขีดสุดในระหว่างปี ค.ศ.1977-1979 ภายใต้การนำของอิหม่ามโคมัยนี ผู้นำทางด้านศาสนาและบรรดานักการศาสนาอื่น ๆ ที่มีชื่อเสียง ตลอดจน ขบวนการนักศึกษาและประชาชนได้ร่วมกันปฏิวัติล้มล้างระบอบการปกครองของชาห์แห่งราชวงศ์

ปาร์เลวี่ลงเป็นผลสำเร็จ และร่วมกันสถาปนารูปแบบการปกครองที่เรียกว่า “สาธารณรัฐอิสลาม” ขึ้นเป็นครั้งแรก

การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่นี้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการบริหารการปกครองประเทศอย่างขนานใหญ่ ทันทิที่การปฏิวัติประสบผลสำเร็จ รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกโครงการสำคัญ ๆ หรือสัญญาผูกมัดที่ไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ซึ่งทำกับชาติมหาอำนาจต่าง ๆ ลงทันที เช่น สัญญาการซื้ออาวุธเข้าประจำกองทัพ ที่มีผลผูกพันต้องงบประมาณของประเทศยาวนานกว่า 10 ปี ซึ่งมีมูลค่าสูงสุดในประวัติศาสตร์ คิดเป็นจำนวนเงินสูงถึงร้อยละ 20 ของงบประมาณประเทศในแต่ละปี หรือยกเลิกสัญญาการซื้อน้ำมันปิโตรเลียมที่ไม่เป็นธรรม ให้ราคาต่ำกว่าปกติถึงร้อยละ 40 ซึ่งทำกับมหาอำนาจต่าง ๆ ไม่น้อยกว่า 1.8 ล้านบาเรลต่อวัน ฯลฯ

การกระทำดังกล่าวส่งผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจทันที บรรดาชาติมหาอำนาจโดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษและอเมริกา แสดงการต่อต้านและตอบโต้อย่างรุนแรงในเวทีโลก และพยายามเข้าแทรกแซงการเมืองภายในของอิหร่าน รวมทั้งผลักดันให้เกิดสงครามระหว่างอิรักกับอิหร่านในปีถัดมา (ค.ศ. 1980) ซึ่งสงครามนี้กินระยะเวลายาวนานถึงแปดปี ส่งผลให้เศรษฐกิจของอิหร่านเกิดอาการชะงักงันและหดตัวขนานใหญ่ (Economic Recession) เพราะงบประมาณเพื่อการพัฒนาประเทศกลับต้องถูกใช้ไปอย่างเร่งด่วนในการทำสงคราม

อย่างไรก็ตามแม้พื้นที่หนึ่งในสามของประเทศจะอยู่ในสภาวะสงคราม รัฐบาลอิสลามแห่งอิหร่านก็ได้เล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคชนบทและดินแดนที่ห่างไกล จึงได้จัดตั้งองค์กรเพื่อการพัฒนาหลายองค์กร โดยองค์กรที่เป็นแม่ข่ายในการพัฒนาประเทศซึ่งจัดตั้งขึ้นทันทีที่การปฏิวัติอิสลามเสร็จสิ้นลง ก็คือ องค์กรญิฮาดชาฮันดีกี (Jihad Sazandeki) นับเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญที่สุดของประเทศ ในการระดมงบประมาณจากการบริจาคของประชาชนและการจัดสรรจากภาครัฐ รวมทั้งระดมสรรพกำลังความคิดเพื่อจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาประเทศ องค์กรดังกล่าวนี้จัดตั้งขึ้นเป็นการเฉพาะกิจและมีความหมายว่า “องค์กรเพื่อการต่อสู้และสร้างสรรค์”

พื้นที่ชนบทที่ไม่ได้รับการเหลียวแลและพัฒนาอย่างจริงจังจากรัฐบาลยุคก่อนการปฏิวัติกลับได้รับการส่งเสริมพัฒนาและเอาใจใส่อย่างดีเยี่ยม องค์กรนี้ได้สร้างระบบชลประทานเพื่อส่งน้ำให้กับเขตเมืองชนบทต่างๆ เพื่อการกสิกรรมไม่น้อยกว่า 7,000 แห่ง สร้างถนนเพื่อเชื่อมเส้นทางคมนาคมระหว่างหมู่บ้านและดินแดนห่างไกลไม่น้อยกว่า 51,000 กิโลเมตร และรวมถึงการสร้างโรงพยาบาล โรงเรียนอีกไม่น้อยกว่า 5,000 แห่ง จากการพัฒนาดังกล่าวทำให้พื้นที่ทางการเกษตรเพิ่มขึ้นอีกห้าเท่าตัว เช่นเดียวกับผลผลิตทางการเกษตรก็เพิ่มขึ้นหลายเท่าตัวในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา

ภายหลังจากสงครามอิรัก-อิหร่านที่ยาวนานถึงแปดปีสิ้นสุดลงในปี ค.ศ. 1988 รัฐบาลอิหร่านจำเป็นต้องรับภาระอันหนักอึ้งจากผลที่เกิดขึ้นของสงคราม ส่งผลให้การจัดการงบประมาณเป็นไปด้วยความยากลำบาก เนื่องจากต้องจัดทำงบประมาณเร่งด่วนเพื่อบูรณะและปฏิสังขรณ์พื้นที่ที่ได้รับความเสียหายในช่วงสงครามไม่น้อยกว่า 14 จังหวัดใหญ่ ๆ รวมทั้งแหล่งผลิตน้ำมัน โรงกลั่นน้ำมัน โรงงานปิโตรเคมีต่อเนื่อง รวมทั้งโรงงานอุตสาหกรรมประเภทอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ในเขตสงคราม

อย่างไรก็ดีความพยายามในการพึ่งพาตนเองในทุก ๆ ด้านของประเทศอิหร่าน ทำให้ประเทศได้มีพัฒนาการทางด้านเทคโนโลยีใหม่ ๆ ขึ้นอย่างมากมายหลากหลายประเภท ทั้งทางภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม

อุตสาหกรรมปิโตรเลียมและแก๊สธรรมชาติ

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าอิหร่านมีความมั่งคั่งทางทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรน้ำมันและแก๊สธรรมชาติ

อุตสาหกรรมน้ำมันมีต้นกำเนิดในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ในปี ค.ศ. 1901 มร. วิลเลียม เดอ อาร์ซี (Mr. William Darcy) ได้รับสัมปทานการสำรวจและขุดเจาะน้ำมันกินพื้นที่ถึงสามในสี่ของพื้นที่ทั้งหมด และสำรวจพบปริมาณน้ำมันเชิงพาณิชย์ในปี ค.ศ. 1908 จากนั้นบริษัท แองโกล อิราเนียน ออยล์ คอมพานี (Anglo-Iranian Oil Company) ก็ถูกจัดตั้งขึ้นโดยมีรัฐบาลอังกฤษเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ บริษัทแห่งนี้ได้สำรวจและขุดเจาะน้ำมันเพื่อการค้าจนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1951 อันเป็นปีที่บริษัทน้ำมันต่างชาติทั้งหมดได้รับการรวมเข้าเป็นกิจการของประเทศในสมัยของรัฐบาล ดร. มุฮัมหมัด มุซัดเดก ภายใต้ชื่อ บริษัทน้ำมันแห่งชาติอิหร่าน (Iranian National Oil Company หรือ NIOC) การกระทำดังกล่าวได้รับการต่อต้านอย่างรุนแรงจากบริษัทน้ำมันต่างชาติที่ทรงอิทธิพลทั้งหลาย และในที่สุดบริษัทเหล่านั้นภายใต้การสนับสนุนของชาติมหาอำนาจ ก็ได้ร่วมกันโค่นล้มรัฐบาลของ ดร. มุฮัมหมัด มุซัดเดก ลงในปี ค.ศ. 1954 โดยราชอาณาจักรซึ่งปกครองประเทศขณะนั้นได้ตกลงทำสัญญาแบ่งผลประโยชน์ในกิจการน้ำมันแห่งชาติกับรัฐบาลมหาอำนาจเหล่านั้น ด้วยการจัดสรรพื้นที่การผลิตน้ำมันให้กับรัฐบาลสหรัฐอเมริการ้อยละ 40 รัฐบาลอังกฤษร้อยละ 40 บริษัทแองโกล-ดัชต์ร้อยละ 14 และอีกร้อยละ 6 ให้แก่รัฐบาลฝรั่งเศส

การจัดสรรดังกล่าวส่งผลให้อิหร่านต้องสูญเสียผลประโยชน์ของชาติอย่างมหาศาลเป็นระยะเวลายาวนานถึงสามทศวรรษ แม้ว่าจะผลิตออกมาในนามของบริษัทน้ำมันแห่งชาติก็ตาม ในช่วงระยะเวลานั้นอิหร่านเป็นประเทศที่ผลิตน้ำมันสูงสุดเป็นอันดับหนึ่งของโลก โดยมียอดการส่งออกถึงวันละ 1.8 ล้านบาเรล มีโรงกลั่นน้ำมันที่ใหญ่ที่สุดในโลกตั้งอยู่ที่เมืองอะบาดาน (Abadan) ซึ่งอยู่ประชิดชายแดนประเทศอิรัก มีปริมาณการกลั่นน้ำมันมากกว่าวันละ 500,000 บาเรล และยัง

เป็นเมืองที่ผลิตผลิตภัณฑ์ต่อเนื่องจากน้ำมันหลากหลายชนิดด้วย ในช่วงสงครามอิรัก-อิหร่าน โรงกลั่นดังกล่าวได้รับความเสียหายอย่างมาก จึงได้มีการพัฒนาโรงกลั่นในเขตอื่น ๆ ขึ้นทดแทน โดยส่งน้ำมันผ่านไปตามระบบท่อที่มีความสมบูรณ์ที่สุดในย่านตะวันออกกลางสู่โรงกลั่นในเมืองเตหะราน (Tehran) อิสฟาฮาน (Isfahan) ชีราส (Shiraz) ทับรีส (Tabriz) บาคตะราน (Bakhtaran) และอะรัก (Arak)

น้ำมันปิโตรเลียม

แหล่งขุดเจาะน้ำมันที่สำคัญของประเทศอยู่ที่บริเวณแคว้นคูซีสถาน (Khuzistan) โดยเฉพาะอย่างยิ่งรอบบริเวณแคว้นอะห์วาซ (Ahvaz) และทางตอนใต้ของแคว้นชีราส (Shiraz) บริเวณรอบแคว้นกุม (Qum) บริเวณทะเลทรายคารวี เอ ลูตต์ (Kavirr-e-Lut) และส่วนใหญ่ขุดพบบริเวณแหล่งขุดเจาะนอกชายฝั่งในอ่าวเปอร์เซียจำนวนมหาศาล ปัจจุบันอิหร่าน (Iran) ถือว่าเป็นประเทศที่มีปริมาณน้ำมันดิบสำรองมากเป็นอันดับสองของโลก (ค.ศ. 2001) มีปริมาณมากกว่า 130 พันล้านบาร์เรล (130,000,000,000 บาร์เรล) ถือเป็นปริมาณน้ำมันสำรองร้อยละ 15 ของโลก ส่วนประเทศที่มีปริมาณน้ำมันสำรองสูงสุด คือ ประเทศอิรัก มีปริมาณถึงร้อยละ 23 (190 พันล้านบาร์เรล) ดังนั้นหากเราประเมินสถานะน้ำมันสำรองของทั้งสองประเทศแล้ว จะเห็นได้ว่ามีปริมาณน้ำมันสำรองรวมกันเกือบร้อยละ 40 ของน้ำมันโลก

ด้วยเหตุนี้ประเทศอิรักและอิหร่านจึงเป็นที่หมายปองของบรรดาชาติมหาอำนาจตลอดมา และอิหร่านจัดเป็นประเทศที่อยู่ในกลุ่มประเทศมหาอำนาจด้านน้ำมัน พื้นฐานทางเศรษฐกิจของประเทศอยู่ที่น้ำมันซึ่งสร้างรายได้ให้อย่างมากมหาศาล ปัจจุบันอิหร่านสามารถผลิตน้ำมันได้มากถึงวันละ 4.0 ล้านบาร์เรล โดยใช้ภายในประเทศ 1.4 ล้านบาร์เรลและเพื่อการส่งออกมากถึง 2.6 ล้านบาร์เรล ทำให้อิหร่านมีรายได้จากภาคการส่งออกน้ำมันดิบถึงวันละประมาณ 60 ล้านดอลลาร์สหรัฐ หรือปีละ 21,900 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (940,000 ล้านบาท) นั้นแสดงว่าประเทศอิหร่านไม่มีความจำเป็นที่จะต้องสูญเสียงบประมาณเพื่อพลังงานของชาติแต่ประการใดเลย

แก๊สธรรมชาติ

โดยทั่วไปแก๊สธรรมชาติเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นพร้อมกับน้ำมันดิบ สามารถนำไปใช้เป็นพลังงานได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม มีการค้นพบแหล่งแก๊สธรรมชาติขนาดใหญ่หลายแห่งในอิหร่าน บริเวณคูซีสถาน ตามหมู่เกาะต่าง ๆ ในทะเลทรายคารวี เอ ลูตต์ (Kavirr-e-Lut) บริเวณรายรอบเมือง

กุม (Qum) แคว้นโคราซาน (Khorasan) ณ เมืองซารักต์ (Sarakt) ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ รวมทั้งในบริเวณทาบรีซ (Tabriz) และในอ่าวเปอร์เซีย (Persian Gulf)

ปริมาณแก๊สสำรองของประเทศอิหร่านล่าสุด (ค.ศ. 2001) พบว่ามีมากถึง 25 ทริลเลียน ลูกบาศก์เมตร ซึ่งเป็นปริมาณสำรองแก๊สอันดับหนึ่งของโลก ส่วนอิรักมีปริมาณแก๊สสำรองรองมาเป็นอันดับสอง

อิหร่านมีระบบเครือข่ายท่อแก๊ส สถานีเพิ่มแรงดันแก๊ส ที่ถือได้ว่ามีความทันสมัยสูงสุดในบริเวณตะวันออกกลางและของโลก เครือข่ายท่อลำเลียงแก๊สดังกล่าวได้กระจายอยู่ทั่วทุกเมือง ทำให้สามารถส่งแก๊สไปตามท่อเพื่อการใช้สอยในครัวเรือนอย่างทั่วถึง และยังส่งไปยังเขตอุตสาหกรรมต่าง ๆ อีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้นยังมีการวางระบบท่อแก๊สเพื่อส่งไปจำหน่ายยังประเทศเพื่อนบ้านหลาย ๆ ประเทศ อย่างตุรกี ปากีสถาน และทอดยาวไปยังประเทศอินเดียด้วย รายได้จากการจำหน่ายแก๊สธรรมชาติไปยังประเทศเหล่านี้มีมากถึงร้อยละ 15 ของปริมาณการส่งออกน้ำมันดิบ

ยิ่งไปกว่านั้นเทคโนโลยีอันทันสมัยของโลกปัจจุบัน สามารถสังเคราะห์และสร้างผลิตภัณฑ์ทางเคมีต่อเนื่องที่มีมูลค่าสูงสำหรับภาคอุตสาหกรรมสำคัญ ๆ อีกหลายประเภท เช่น ของเหลวที่เกิดจากหลุมแก๊สธรรมชาติและที่เกิดจากโรงกลั่นน้ำมันดิบที่เรียกว่า คอนเดนเสท (Condensate) ได้ถูกส่งผ่านไปยังโรงงานอะโรมาติก (Aromatic) ซึ่งเป็นโรงงานระดับต้นน้ำ (Up-Stream) เพื่อกลั่นเป็นสารกึ่งสำเร็จรูปที่เรียกว่า เบนซิน พาราไซลิน ออร์โธไซริน โทลูอิน และมิคซ์ไซริน

สารเบนซินสามารถนำไปผลิตเป็นสารสไตรีนโมโนเมอร์ เพื่อใช้ผลิตโฟม ชิ้นส่วนรถยนต์ ชิ้นส่วนโทรทัศน์ วิทยุ คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือ เม็ดโฟมกันกระแทก กล่องโฟมบรรจุภัณฑ์อาหาร ฉนวนกันความร้อน ฯลฯ

สารพาราไซรินสามารถนำไปผลิตเป็นเส้นใยสังเคราะห์เพื่อใช้ในอุตสาหกรรมสิ่งทอ फिल्म ภาพยนตร์พลาสติกทั่วไป ขวดพลาสติกชนิดต่าง ๆ

ออร์โธไซรินใช้เป็นวัตถุดิบสำหรับการผลิตคอพอลาริคแอตไฮดราต เพื่อใช้ในอุตสาหกรรมก่อสร้าง เช่น สารเชื่อมท่อพีวีซี และอื่น ๆ

โทลูอินและมิคซ์ไซรินนำไปใช้เป็นตัวทำละลายในอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ เช่น อุตสาหกรรมสี กาว สารเคลือบพื้นผิว ยาฆ่าแมลง และอื่น ๆ

ในปัจจุบันคอนเดนเสทได้ถูกส่งออกไปยังประเทศยุโรป ญี่ปุ่น และเกาหลีเป็นส่วนใหญ่ หากโรงงานอะโรมาติกและโรงงานต่อเนื่องที่กำลังสร้างขึ้นบริเวณเมืองท่าบันดาร์ อิหม่ามโคมัยนี (Bandar Imam Khomeini) เมืองบุเชห์ร์ (Bushehr) และชีราส (Shiraz) เสร็จในปี ค.ศ. 2006 อิหร่านจะกลายเป็นประเทศที่ส่งออกผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ดังกล่าวอันดับต้น ๆ ของโลก โดยสามารถสร้างมูลค่าและเงินตราต่างประเทศเข้าสู่อิหร่านได้อย่างมหาศาล

แร่ธาตุต่าง ๆ

นอกจากรายได้จากภาคอุตสาหกรรมน้ำมันและแก๊สแล้ว อิหร่านยังมีรายได้ที่เกิดจากภาคอุตสาหกรรมเหมืองแร่อีกจำนวนมาก ได้แก่

เหล็ก (Iron)

อิหร่านมีปริมาณแร่เหล็กที่มีคุณภาพสูงจำนวนมากมหาศาล แหล่งผลิตที่สำคัญอยู่บริเวณเมืองในเมือบบาฟัก (Bafq) ใกล้กับเมืองยาสต์ (Yazd) เมืองอะรัก (Arak) เมืองบันดาร์ อับบาส (Bandar Abbas) และอะห์วาซ (Ahvaz) แร่เหล็กถูกส่งไปถลุงในโรงงานอุตสาหกรรมเหล็กกล้าขนาดใหญ่ในแคว้นอิสฟาฮาน และส่งไปยังเมืองอุตสาหกรรมเหล็กกล้าเช่นอะห์วาซ ดังนั้นเหล็กจึงเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ของประเทศที่ติดอันดับ 1 ใน 10 ของโลก อิหร่านมีผลผลิตและผลิตภัณฑ์เหล็กไม่น้อยกว่า 50 ล้านตันต่อปี

ทองแดง (Copper)

เป็นทรัพยากรทางธรณีที่มีความสำคัญต่อประเทศอิหร่านอีกประเภทหนึ่ง แหล่งแร่ทองแดงของประเทศพบมากบริเวณทิศตะวันออก นับจากพรมแดนปากีสถานจนถึงอัฟกานิสถาน คือ แถบเมืองซาร์ชีสมะห์ (Sarshesme) ใกล้กับแคว้นเคอร์มาน (Kerman) บริเวณเมืองยาสต์ (Yazd) และแคว้นบาลูจิสถาน (Baluchistan) สํารวจพบปริมาณสำรองไม่น้อยกว่า 750 ล้านตัน ปัจจุบัน (ค.ศ. 2001) ได้สร้างโรงงานถลุงแร่ทองแดงที่มีประสิทธิภาพสูง ทำให้สามารถถลุงทองแดงแท่งได้ถึง 250,000 ตันต่อปี ถือเป็นปริมาณการผลิตทองแดงอันดับสามของโลก ปริมาณการผลิตดังกล่าวทำให้เพียงพอต่อการใช้ภายในประเทศ และยังสามารถส่งออกเพื่อสร้างเงินตราเข้าสู่ประเทศอีกทางหนึ่ง

บอกไซด์ (Boxide)

เป็นสินแร่ที่มีคุณค่าทางอุตสาหกรรมชนิดหนึ่ง เนื่องจากนำไปถลุงเป็นอะลูมิเนียม แร่ชนิดนี้พบมากในบริเวณแคว้นอิสฟาฮาน คูชีสถาน โคราซาน และเคอร์มาน

โรงงานถลุงอะลูมิเนียมในเคอร์มาน อิสฟาฮาน และชีราส เป็นโรงงานถลุงแร่ชั้นเยี่ยมที่มีกำลังการผลิตอะลูมิเนียมบริสุทธิ์รวมกันมากถึง 300,000 ตันต่อปี ซึ่งเพียงพอต่อความต้องการของอุตสาหกรรมภายในประเทศและยังมีเหลือเพื่อการส่งออกด้วย

สังกะสี (Zinc)

พบในบริเวณเดียวกันกับที่พบแร่ทองแดง โรงงานถลุงแร่สังกะสีอยู่ในเมืองเคอร์มานและอิสฟาฮาน มีกำลังการผลิตรวมกันถึง 200,000 ตันต่อปี จึงเพียงพอต่อความต้องการในประเทศรวมถึงเพื่อการส่งออกด้วย

นอกจากทรัพยากรทางธรรมชาติที่กล่าวมาแล้ว อิหร่านยังมีแหล่งถ่านหิน แมงกะนีส พลวง ไครเมียม ยิปซัม ดินขาว หินปูน รวมถึงอัญมณีที่มีค่าต่าง ๆ เช่น พลอย เทอร์ควอยซ์ มรกต ฯลฯ ตลอดจนยังเป็นแหล่งผลิตหินประดับ อย่างหินอ่อน หินแกรนิต ที่มีปริมาณมหาศาลเช่นกัน

เศรษฐกิจที่เกี่ยวกับป่าไม้ ประมง และการกสิกรรม

ป่าไม้ (Forest)

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าอิหร่านมีพื้นที่ป่าเศรษฐกิจและป่าปลูกมากถึงร้อยละ 10 ของพื้นที่ประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ป่าธรรมชาติมีถึง 81.25 ล้านไร่ สามารถสร้างผลผลิตที่เป็นไม้มีค่าทางเศรษฐกิจมากถึงปีละ 1.8 ล้านลูกบาศก์เมตร ไม้ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจเหล่านี้ ได้แก่ ไม้โอ๊ค วอลนัท บีช ป๊อบลาร์ แอช เมเปิ้ล แอสเพน เฮอร์ม และอื่น ๆ

ไม้ดังกล่าวใช้ในการผลิตไม้อัด ไม้บาง ไม้อัดเส้นใยไม้ พาร์ติเคิลบอร์ด และไม้แปรรูป เพื่อใช้ในงานก่อสร้าง ตกแต่งภายใน และผลิตเฟอร์นิเจอร์ ผลิตภัณฑ์เหล่านี้สร้างมูลค่ามหาศาลและสามารถทดแทนการนำเข้ากว่าร้อยละ 70 นอกจากนี้ยังมีผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นรอบบริเวณพื้นที่ป่า คือ อุตสาหกรรมการเลี้ยงผึ้ง ที่ก่อให้เกิดผลผลิตน้ำผึ้ง นมผึ้ง เกสรผึ้ง และขี้ผึ้ง อุตสาหกรรมยาสมุนไพรที่ได้จากบริเวณป่าอีกด้วย

การประมง (Fishery)

เนื่องจากอิหร่านมีชายทะเลยาวถึง 2,240 กิโลเมตรในบริเวณอ่าวเปอร์เซียและ 740 กิโลเมตรบริเวณชายทะเลแคสเปียนทางตอนเหนือของประเทศ ทำให้สามารถทำการประมงได้จำนวนถึง 7,500 ตันในทะเลแคสเปียน โดยหนึ่งในสามของปริมาณปลาที่จับได้เป็นปลาเตอร์เจียนที่ให้ผลผลิตเป็นไข่ปลาเคเวียร์ซึ่งมีมูลค่าสูงและมีชื่อเสียงของโลกมากถึงปีละ 350 ตัน

ไข่ปลาเคเวียร์มีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 2,000 เหรียญสหรัฐ หรือ 84,000,000 บาทต่อตัน ดังนั้นมูลค่าการส่งออกไข่ปลาเคเวียร์เพียงอย่างเดียวก็สูงนับหมื่นล้านบาทต่อปี

นอกจากนี้ยังสามารถจับสัตว์น้ำในบริเวณอ่าวเปอร์เซียได้ในปริมาณถึง 35,000 ตัน ซึ่งในจำนวนนี้ 2,500 ตันเป็นกุ้งที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูง ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้นำมาสู่อุตสาหกรรมการแปรรูปและอุตสาหกรรมอาหารกระป๋อง ที่เพียงพอต่อการบริโภคภายในประเทศ รวมถึงสร้างมูลค่าการส่งออกได้อย่างงดงาม

การกสิกรรมและผลผลิตจากการกสิกรรม (Agriculture)

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศเป็นที่ราบสูง อยู่เหนือระดับน้ำทะเลกว่า 500 เมตร และที่ราบสูงเก่าแก่บนแนวภูเขาที่กัดกร่อน อันเกิดจากหน้าดินถูกกระแสน้ำ ลม ธารน้ำแข็ง และกระแสน้ำชะลงมาอยู่ในส่วนที่เป็นบริเวณหุบเขาและตามขอบทะเลทรายอันกว้างแห้งแล้ง ซึ่งเมื่อใดก็ตามที่พื้นที่แห้งแล้งเหล่านี้ได้รับน้ำโดยเฉพาะต้นฤดูใบไม้ผลิ ก็จะกลายกลายเป็นพื้นที่ที่เขียว

ช่อมากด้วยพืชพรรณไม้ที่มีอายุสั้นซึ่งจะเติบโตงอกงามอย่างรวดเร็ว เนื่องจากหน้าดินที่ถูกธรรมชาติชะล้างมารวมกันนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุนานาชนิด

สำหรับพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับการกสิกรรมสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

1. พื้นที่ราบรอบชายฝั่งทะเลแคสเปียน ซึ่งเขียวชอุ่มไปด้วยป่าไม้ผลัดใบ อันเนื่องมาจากการได้รับอิทธิพลความชุ่มชื้นจากทะเลแคสเปียน มีปริมาณน้ำฝนชุก ทำให้ที่ราบจากเซิงเขอาจนจริมทะเลแคสเปียนเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ คือจากแคว้นกิลาน (Gilan) ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือไปจนจดแคว้นโคราซาน (Khorasan) มีการเพาะปลูกธัญพืช โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณเมืองรัสต์ (Rasht) เป็นพื้นที่ปลูกข้าวเจ้าชนิดเมล็ดยาวพันธุ์ที่มีชื่อเสียงและมีราคาสูงของอิหร่าน นอกจากนี้บริเวณรอบทะเลสาบยังเป็นแหล่งเพาะปลูกยาสูบ ข้าวบาร์เลย์ และข้าวสาลีที่มีชื่อเสียง รวมทั้งสามารถทำสวนผลไม้ขนาดใหญ่ เช่น สวนส้ม มะกอก ฯลฯ

ส่วนบริเวณแคว้นโคราซานที่มีพื้นที่สูงกว่า แต่ยังคงได้รับอิทธิพลจากทะเลสาบแคสเปียนเป็นแหล่งปลูกผลไม้เมืองหนาว เช่น แอปเปิ้ล เชอร์รี่ แพร์ พลัม องุ่น พลับพลึงชนิด และปลูกธัญพืชเมืองหนาวแหล่งใหญ่แห่งหนึ่งของประเทศ รวมทั้งผักและแตงเมืองหนาวประเภทต่าง ๆ สำหรับบริเวณที่ราบสูงที่อยู่ลึกเข้าไปภายในของแคว้นโคราซาน ค่อนไปทางตอนในของประเทศจดกับชายแดนประเทศอัฟกานิสถานจะมีอากาศหนาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ราบสูงในเมืองบิรจาน (Birjan) และพื้นที่ใกล้เคียงสามารถปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญชนิดหนึ่ง คือ หัวฝักรัน (Saffran) ซึ่งป็นต้นตำรับของผลผลิตหัวฝักรันที่มีคุณภาพสูงที่สุดของโลก และมีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 70,000 บาท หัวฝักรันจากที่นี่จะถูกส่งไปจำหน่ายยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ รวมถึงส่งออกขายต่างประเทศ สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจมหาศาลให้กับประเทศ

นอกจากนี้แคว้นโคราซานยังเป็นแหล่งผลิตธัญพืชเมืองหนาวแหล่งใหญ่ของประเทศ ได้แก่ ข้าวสาลี ข้าวโอ๊ต ข้าวบาร์เลย์ และอื่น ๆ

2. บริเวณทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศตามแนวเทือกเขาซาโกรส ตั้งแต่พรมแดนอาร์เมเนีย อาเซอร์ไบจาน ตุรกี เลาะแนวชายแดนอิรักลงมาจนถึงปากอ่าวเปอร์เซีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแคว้นอาเซอร์ไบจานที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองทบรีส เป็นแหล่งผลิตผลไม้และพืชเมืองหนาวที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง รวมถึงแปรรูปผลิตภัณฑ์เกี่ยวเนื่องอื่น ๆ เช่น น้ำแอปเปิ้ล น้ำองุ่น น้ำเชอร์รี่ แยมประเภทต่างๆ ตลอดจนแปรรูปผลไม้แห้งเพื่อการส่งออก ได้แก่ ลูกเกด แอปปริคอต เชอร์รี่ และอื่น ๆ อีกมาก ส่วนทางแคว้นเคอร์ดิสถาน (Kurdistan) ฮามาดาน (Hamadan) ลูริสถาน (Luristan) เรื่อยลงมาทางใต้จนถึงแคว้นคุซีสถาน (Khusiztan) บนเทือกเขาซาโกรสนี้ก็เป็นแหล่งผลิตพืชพรรณเมืองหนาวที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง

3. บริเวณตอนกลางของประเทศ เช่นแคว้นอิสฟาฮานถือเป็นแหล่งผลิตพืชพรรณ

เมืองหนาวด้วยเช่นกัน ถัดจากแคว้นอิสฟาฮานลงมาทางใต้ อย่างแคว้นชีราสและแคว้นคูชีสถาน ตอนใต้ บริเวณเมืองอะห์วาซ โคร์มาซหะ อะบาदान และเมืองอื่น ๆ รอบอ่าวเปอร์เซียตอนบนมีสภาพภูมิอากาศที่ค่อนข้างร้อนชื้นมาก จึงเป็นแหล่งผลิตส้มและอินทผลัมที่ใหญ่ที่สุด มีมูลค่าการส่งออกที่สร้างรายได้เข้าสู่ประเทศมากเช่นกัน

โดยสรุปแล้วการกสิกรรมและการเพาะปลูกของประเทศ สามารถผลิตธัญพืชเลี้ยงพลเมืองได้อย่างเพียงพอ ขณะที่ผลไม้เมืองหนาวประเภทต่าง ๆ ก็อุดมสมบูรณ์ที่สุดในย่านตะวันออกกลาง โดยในแต่ละปีช่วงฤดูใบไม้ผลิถึงปลายฤดูร้อนจะมีปริมาณผลไม้เพื่อการส่งออก ทั้งสดและแปรรูปไปทั่วตะวันออกกลางและยุโรป สร้างมูลค่าการส่งออกให้แก่ประเทศอย่างมาก

แต่ในส่วนของผลผลิตข้าวเจ้านั้นยังไม่เพียงพอแต่การบริโภคภายใน จึงจำเป็นต้องนำเข้าจากต่างประเทศ โดยเฉพาะจากประเทศไทย ที่ส่งข้าวคุณภาพสูงไปยังอิหร่านสูงถึง 300,000-500,000 ตันต่อปี อิหร่านจึงนับเป็นลูกค้ารายใหญ่ที่สุดที่สั่งซื้อข้าวคุณภาพสูงจากประเทศไทย

การปศุสัตว์ (Livestocks)

พื้นที่เกือบทั้งหมดของอิหร่านอยู่บนที่ราบสูงที่มีหิวเขาสลับซับซ้อน และมีอากาศกึ่งขั้วโลก (Sub-Polar) จึงเกิดทุ่งหญ้าแบบสเตปป์ (Stappes) กระจายอยู่ทั่วประเทศ ดังนั้นทุก ๆ พื้นที่จึงเหมาะแก่การเลี้ยงสัตว์ตามฤดูกาล กลุ่มชนที่มีความสำคัญต่อกระบวนการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับประเทศในด้านการปศุสัตว์ ได้แก่ บรรดาชนเผ่าเร่ร่อน ที่มีรูปแบบการเลี้ยงสัตว์เคลื่อนย้ายถิ่นไปตามฤดูกาลของแหล่งอาหารสัตว์ โดยจะเคลื่อนย้ายจากทางตอนใต้ของประเทศไปทางตอนเหนือในฤดูร้อน ครั้นเมื่อเข้าสู่ฤดูหนาวขณะที่เริ่มมีหิมะทางตอนเหนือ กลุ่มชนเหล่านี้ก็จะอพยพเคลื่อนย้ายกลับลงสู่ทางตอนใต้ ทำเช่นนั้นสลับกันไปตลอด

สัตว์ต่าง ๆ ที่เลี้ยงเพื่อการปศุสัตว์ได้แก่ แพะ แกะ วัว อูฐ ม้า และอื่น ๆ การทำปศุสัตว์ดังกล่าวได้เอื้ออำนวยให้เกิดอุตสาหกรรมสำคัญอื่น ๆ ของประเทศอีกมาก เช่น อุตสาหกรรมขนสัตว์เพื่อการผลิตเสื้อผ้าและทอพรม อุตสาหกรรมหนังสัตว์เพื่อการผลิตเครื่องหนัง อุตสาหกรรมนมและผลิตภัณฑ์จากนม เช่นครีมเนยและเนยแข็ง ปัจจุบันรัฐบาลได้จัดระบบการตั้งถิ่นฐานตามเขตต่าง ๆ ของประเทศ เพื่อให้กลุ่มชนเหล่านี้ยุติสภาพการเร่ร่อน เพราะลักษณะการเร่ร่อนตามแบบเดิมได้ก่อให้เกิดปัญหาการใช้พื้นที่กสิกรรมทับซ้อนกับชนกลุ่มอื่น ๆ

อย่างไรก็ตามเป็นเวลากว่าสองทศวรรษนับตั้งแต่การปฏิวัติอิสลาม รัฐบาลได้พัฒนาด้านการตั้งถิ่นฐานและการแบ่งพื้นที่ใช้สอยของประเทศ ตลอดจนให้ความสำคัญต่อภาคการเกษตรและปศุสัตว์มากขึ้น เช่นจัดหาอาหารทดแทนด้วยระบบปศุสัตว์แผนใหม่ ทำให้การเร่ร่อนแบบดั้งเดิมเริ่มลดน้อยลง การปศุสัตว์ก่อให้เกิดรายได้รวมในภาคกสิกรรมของประเทศ คิดเป็นมูลค่าสูงถึง

บทสรุป

นับตั้งแต่ประเทศสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน โดยอดีตประธานาธิบดีรฟซานจา尼ทำการปฏิรูปเศรษฐกิจภาคการตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมบริการ อุตสาหกรรมต่อเนื่องด้านการแปรรูปสินค้าเกษตร ตลอดจนอุตสาหกรรมขนาดย่อม ด้วยการผ่อนคลายและเปลี่ยนแปลงกฎที่เข้มงวดด้านการปริวรรตเงินตรา ทำให้เอกชนเริ่มเข้ามามีบทบาทในการทำธุรกิจมากขึ้น และมาถึงสมัยของประธานาธิบดีมูฮัมหมัด คาเตมี ก็ได้ให้ความสำคัญกับการปฏิรูปดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง มีการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมสูงขึ้น ทั้งในภาคเอกชนก็มีการลงทุนสูงขึ้นด้วย ความเติบโตในภาคเศรษฐกิจดังกล่าวจึงส่งผลให้การส่งออกขยายตัว รัฐบาลได้ให้การสนับสนุนผ่านทางระบบธนาคารที่ปราศจากดอกเบี้ยแบบอิสลามและสหกรณ์ต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ไม่น้อยกว่า 4,000 สหกรณ์ทั่วประเทศ ระบบเศรษฐกิจของอิหร่านมีอัตราการเติบโตอย่างต่อเนื่องระหว่าง 5-7 เปอร์เซ็นต์นับแต่นั้นเป็นต้นมา

ภาครัฐยังพยายามที่จะลดระดับการพึ่งพารายได้จากการส่งออกน้ำมันให้สอดคล้องกับภาคอุตสาหกรรมที่เติบโตขึ้นมาทดแทน โดยได้อนุมัติโครงการขนาดใหญ่ต่าง ๆ ให้เอกชนเป็นผู้ดำเนินการ เขตอุตสาหกรรมต่าง ๆ ขึ้นทั่วประเทศ ตลอดจนยังลงทุนโครงสร้างสาธารณูปโภคขนาดใหญ่เพื่อการอุตสาหกรรมและเชื่อมโยงต่อภาคเกษตรกรรม ที่สำคัญที่สุดก็คือการสร้างโรงไฟฟ้าขนาดใหญ่ โดยใช้พลังงานแก๊สธรรมชาติและพลังงานถ่านหินขึ้นหลายร้อยแห่งทั่วประเทศ เพื่อป้อนโรงงานในเขตอุตสาหกรรมและเขตชุมชนเมืองเป็นหลัก

อิหร่านวันนี้จึงมีต้นทุนพลังงานที่ใช้ในอุตสาหกรรมต่ำมากที่สุดในโลก ส่งผลให้ต่างประเทศเริ่มเข้ามาลงทุนร่วมกับภาคเอกชนและรัฐวิสาหกิจเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะการลงทุนจากประเทศในกลุ่มชาติยุโรป เช่น ฝรั่งเศส เยอรมนี อิตาลี สเปน ฯลฯ และในกลุ่มประเทศเอเชีย เช่น ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ หวัน จีน มาเลเซีย ฯลฯ ทำให้ในช่วงระยะเวลา 8 ปีที่ผ่านมาอุตสาหกรรมการผลิตมีอัตราการเติบโตที่สูงแบบก้าวกระโดด

ระบบธนาคารอิสลาม และสหกรณ์

ตามที่กล่าวมาแล้วว่าระบบธนาคารแบบอิสลามที่ปราศจากดอกเบี้ยเป็นหัวใจสำคัญที่หนุนหลังภาคเศรษฐกิจ โดยให้การกู้ยืมด้วยการเข้าร่วมลงทุนโดยการวิเคราะห์โครงการอย่างมีระบบ ทำให้รายได้ส่วนใหญ่ของธนาคารมาจากการปันผลในภาคอุตสาหกรรม รวมทั้งจากค่าธรรมเนียมต่าง ๆ

ส่วนระบบสหกรณ์ที่มีอยู่ทั่วทุกชุมชนก็ได้ระดมทุนจากประชาชนในท้องถิ่น โดยให้อุตสาหกรรมขนาดเล็กในแต่ละท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนเป็นผู้กู้เพื่อการลงทุน ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นอุตสาหกรรมด้านการเกษตรและอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร รวมทั้งหัตถกรรมประเภทต่าง ๆ ทำให้สหกรณ์มีรายได้จากการปันผลและค่าธรรมเนียมในจำนวนที่น้อยกว่าภาคธนาคาร

ตัวเลขที่น่าสนใจในภาคเศรษฐกิจของประเทศอิหร่านมีดังต่อไปนี้

รายได้มวลรวมของประชาชาติ (GDP)	450,000,000,000	เหรียญ (ปี 2001)
อัตราการเติบโตภาคเศรษฐกิจโดยเฉลี่ย	4-5	เปอร์เซ็นต์
รายได้เฉลี่ยประชากร/คน	6,300	เหรียญ/ปี
รายได้ภาคการเกษตร	24	เปอร์เซ็นต์
รายได้ภาคอุตสาหกรรม	28	เปอร์เซ็นต์
รายได้ภาคบริการ	48	เปอร์เซ็นต์ของ GDP
งบประมาณรายจ่ายของประเทศเป็นแบบสมดุลสูงถึง	32,000,000,000	เหรียญ
รายได้จากการส่งออก	30,000,000,000	เหรียญ
สินค้าที่ส่งออกเป็นน้ำมัน	70	เปอร์เซ็นต์
ภาคอุตสาหกรรมโลหะและเคมี	20	เปอร์เซ็นต์
ภาคการเกษตรและหัตถกรรม	10	เปอร์เซ็นต์
การนำเข้า	17,000,000,000	เหรียญ

สิ่งที่น่าสนใจก็คือประเทศอิหร่านเกือบจะไม่มีหนี้สินต่างประเทศ และมีภาคการนำเข้าที่น้อยกว่าการส่งออก ตลอดจนไม่ต้องพึ่งพาพลังงานจากภายนอก จึงทำให้ประเทศมีภาคเศรษฐกิจที่เข้มแข็งและเป็นประเทศที่มีความมั่งคั่งประเทศหนึ่งในโลก

บรรณานุกรม

1. ประสบการณ์จริงจากการดำเนินชีวิตในประเทศอิหร่านตั้งแต่ปี ค.ศ. 1976–1986
2. Jihad Sazandeki Organization, *Annual Report (1987-1998)*. รายงานประจำปีของ “องค์กรรณรงค์เพื่อการสร้างสรรประเทศอิหร่าน” ปี ค.ศ. 1987-1988 (ภาษาเปอร์เซีย)
3. “Tahqiqat-e-Eqtasadi”, *Quarterly Journal of Economic Research (1989 – 2001) in Persian Language*.

น้ำมันและผลิตภัณฑ์จากน้ำมันนำรายได้เข้าประเทศอิหร่านเป็นอันดับต้น ๆ มาโดยตลอด
ทุกวันนี้อิหร่านเป็นประเทศที่มีปริมาณน้ำมันสำรองมากเป็นอันดับ 2 ของโลก รองจากอิรัก

กรุงเตหะราน--ศูนย์กลางทางการเมืองและเศรษฐกิจของอิหร่าน เป็นเมืองที่มีประชากร
อาศัยอยู่มากกว่า 6 ล้านคน

(บน, ล่าง) พรมเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของอิหร่าน ทำรายได้ให้กับคนทุกระดับชั้น ตั้งแต่โรงงานอุตสาหกรรมไปจนถึงการทอพรมในครัวเรือน ภาพนี้เป็นโรงงานทอพรมที่เมืองคาซาน ซึ่งได้ดำเนินการออกแบบพรมประดับผนังเป็นภาพพระบรมสาทิสลักษณ์ของในหลวงรัชกาลที่ 5 และรัชกาลปัจจุบัน เพื่อที่จะนำมาจำหน่ายในเมืองไทย

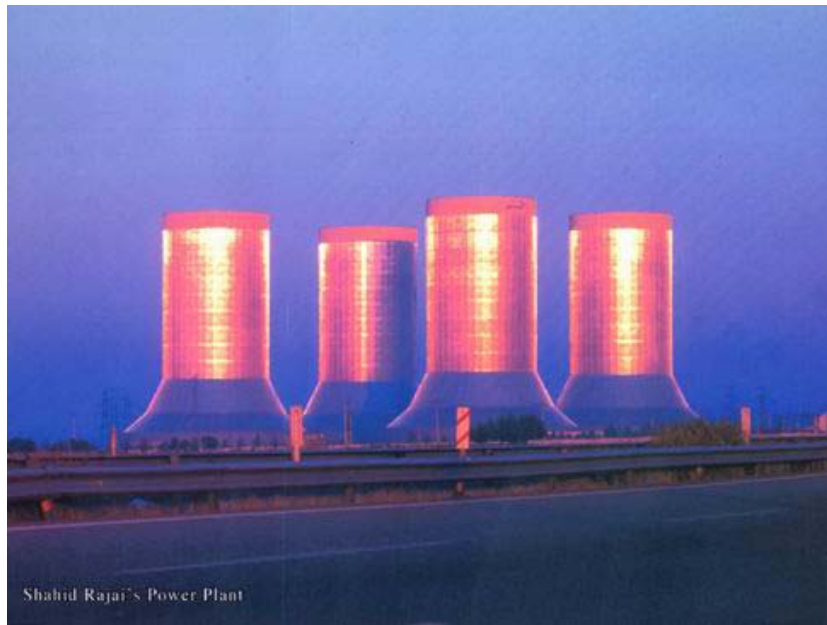

ปัจจุบันพรหมอิหร่านประดิษฐ์เป็นลวดลายต่าง ๆ ที่ทันสมัยมากขึ้น เพื่อจะได้ส่งไปจำหน่ายในประเทศต่าง ๆ ได้กว้างขวางขึ้น

(ซ้าย, ล่าง) บาซาร์เป็นหัวใจสำคัญของเศรษฐกิจอิหร่าน ซึ่งเคลื่อนไหวอยู่ด้วยกลไกการค้าผ่านบาซาร์ หรือตลาดรูปแบบทันสมัย

โรงงานไฟฟ้าพลังแก๊สธรรมชาติ ณ เมืองชะฮีด ราจาอี ซึ่งเป็นชุมพลังงานใหญ่ของรัฐที่แจกจ่ายไปตามบ้านเรือนและเขตอุตสาหกรรมบริเวณตอนกลางก่อนไปทางใต้ของประเทศ

อุตสาหกรรมการผลิตไข่ปลาการ์เวียร์มทะเลสาบเคสเปียนที่มีชื่อเสียงทั่วโลก ณ เมืองกุเลสถาน สร้างเม็ดเงินมูลค่าหลายหมื่นล้านบาทจากการส่งออก

บทที่ 5

ผู้คน คู่ครอง และครอบครัว

สุดารา สุจฉายา

ธเนศ ช่วงพิชิต

อิหร่านแม้จะเป็นประเทศอิสลามที่ตั้งอยู่ในบริเวณดินแดนอันแวดล้อมไปด้วยชาวอาหรับ แต่ก็หาใช่ชาวอาหรับ หากเป็นเผ่าพันธุ์อาร์ยัน ซึ่งจัดเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ขณะเดียวกันก็มีกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ รวมถึงพวกเร่ร่อนอีกหลายเชื้อชาติ เช่น อาหรับ เคิร์ด ลูร์ บัคเตรีย กัชกัย บาลูจิส ฯลฯ ปัจจุบันประชากรชาวอิหร่านราว 60 เปอร์เซนต์อาศัยอยู่ตามเมืองต่าง ๆ โดยประมาณ 15 เปอร์เซนต์อาศัยหนาแน่นอยู่ในเมืองเตหะราน นอกนั้นอาศัยอยู่ตามชนบทหรือเร่ร่อนโยกย้ายระหว่างที่ราบกับภูเขา ซึ่งมีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์

ด้วยความแตกต่างทางด้านเผ่าพันธุ์ ชาวอิหร่านจึงมีภาษาพูดหลากหลาย ทั้งภาษาฟาร์ซี อาหรับ และตุรกี ภาษาฟาร์ซีจัดเป็นภาษาของประชากรส่วนใหญ่และถือเป็นภาษาประจำชาติ มีทั้งภาษาเขียนและภาษาพูด โดยในแต่ละถิ่นก็มีสำเนียงพูดแตกต่างกันออกไป

ภาษาฟาร์ซีหรือภาษาเปอร์เซียมีพัฒนาการเป็นสามช่วงใหญ่ ๆ คือ **ยุคภาษาเปอร์เซียโบราณ** ที่เขียนด้วยอักษรคูนิฟอร์ม ใช้ตั้งแต่ 514 ปีก่อนคริสตกาลถึง ค.ศ. 250 **ยุคตอนกลาง** ที่รู้จักกันในนาม ปาร์ลาวิ ใช้ระหว่าง ค.ศ. 250-900 เป็นภาษาราชการของอาณาจักรซัสซานีและ เป็นภาษาในหมู่นักบวชโซโรแอสเตอร์ และ**ยุคสมัยใหม่** ที่เริ่มมีการพัฒนาใน ค.ศ. 900 เมื่อชาวอาหรับมีชัยชนะเหนือราชวงศ์ซัสซานีในศตวรรษที่ 7 ภาษาเปอร์เซียจึงค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไป พร้อม ๆ กับการที่ประชาชนได้หันมานับถือศาสนาอิสลาม ภาษาอาหรับได้กลายมาเป็นภาษาเขียนที่ใช้ในงานเขียนด้านศาสนาและวรรณคดี ขณะที่ภาษาเปอร์เซียยังคงใช้ในการบันทึกของราชสำนัก และยังสามารถหยิบยืมภาษาอาหรับจำนวนมากมาใช้ในภาษาเปอร์เซีย ทั้งตัวเขียนและคำศัพท์ ทำให้ภาษาเปอร์เซียร่ำรวยคำมากขึ้น นอกจากนี้ในช่วงศตวรรษที่ผ่านมาก็นำคำในภาษาตุรกีจำนวนมากเข้ามาผสมผสานอีกด้วย ปัจจุบันภาษาเปอร์เซียมีพยัญชนะ 32 ตัว และเขียนจากขวาไปซ้าย นักภาษาศาสตร์ต่างมีความเห็นว่าภาษาเปอร์เซียเป็นภาษาที่มีความไพเราะ โดยเฉพาะในการขับขานโคลงกลอน นอกจากภาษาเปอร์เซียที่ถูกกำหนดให้สอนกันในชั้นเรียนแล้ว ภาษาอาหรับก็เป็นอีกภาษาที่ทางราชการอิหร่านกำหนดให้มีการเรียนการสอนในโรงเรียนด้วย เพราะเป็นภาษาที่ต้องใช้ในการศึกษาคัมภีร์อัลกุรอาน

ปัจจุบันชาวอิหร่าน 95 เปอร์เซ็นต์ นับถือศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์ ตามแนวทาง 12 อิมาม (อิษนาอะชารี) ซึ่งเติบโตและกลายมาเป็นศาสนาประจำชาติในยุคราชวงศ์ซาฟาวิด ส่วนศาสนาเดิมคือ โซโรแอสเตอร์ยังคงมีผู้นับถืออยู่ นอกจากนั้นก็ยังมีความนับถือศาสนาอิสลามนิกายสุหนี่และชีอะห์แนวทางอื่นๆ รวมถึงศาสนาอื่น และคริสเตียน อีกด้วย

ผู้คนเผ่าพันธุ์

กลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าหลัก ๆ ในอิหร่านที่ควรทำความรู้จัก ได้แก่

เปอร์เซีย

จัดเป็นกลุ่มประชากรที่ใหญ่ที่สุดในอิหร่าน โดยมากอาศัยอยู่ในเขตเมืองใหญ่ ๆ ทางภาคกลางและตะวันออกของประเทศ เช่น เตหะราน อิสฟาฮาน มาชาด ชีราส อะรัก คาซาน เคอร์มาน กุม และยาซด์ นอกนั้นกระจายอยู่ตามหมู่บ้านในที่ราบสูงตอนกลาง ชาวเปอร์เซียส่วนใหญ่มักมีบทบาทเป็นชนชั้นผู้นำในสังคม เช่น ในตำแหน่งผู้บริหารของรัฐบาล พกกวี ศิลปิน นักดนตรี เป็นต้น นอกจากนี้พวกเขาก็ภูมิใจในความเป็นอารยัน มีสำนึกถึงความเป็นผู้มีอารยธรรมเก่าแก่ มีอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่เกรียงไกร และเป็นดินแดนที่รุ่มรวยบทกวีและวรรณคดี อันปรากฏให้เห็นความหยิ่งทรนังในข้อนี้อย่างชัดเจน ทั้งในหมู่คนเปอร์เซียปัจจุบันและในอดีต ดังคำกล่าวของกษัตริย์ดารีอุสสมหาราช ที่สลักไว้บนแผ่นผาที่ Bisutan ถึงสามภาษาว่า “เราคือดารีอุส กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ กษัตริย์แห่งกษัตริย์ กษัตริย์ของเปอร์เซีย...นับแต่โบราณกาลเราสืบทอดมา นับแต่โบราณกาลเชื้อชาติของเราเป็นกษัตริย์ตลอดมา” ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์เปอร์เซียก็คือ ภาษาฟาร์ซี

ลูร์และบัคเตรีย

ทั้งสองเผ่านี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันทางด้านเผ่าพันธุ์ อาศัยอยู่ตอนกลางและใต้ของภูเขาซาโกรส พูดภาษาที่เรียกว่า ลูร์ ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับภาษาเปอร์เซีย ทั้งสองกลุ่มต่างก็นับถือศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์

พวกลูร์เป็นเผ่าพันธุ์อิหร่านที่ไม่เปลี่ยนแปลงโครงสร้างเท่าไรนัก พวกเขายังคงรักษารูปร่างที่สูงใหญ่และแข็งแรง มีความสุขภาพอ่อนโยน ลูร์เป็นชนเผ่าที่เร่ร่อนที่เป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมในอิหร่าน ลักษณะเดียวกับชาวอะบอริจินในออสเตรเลีย พวกลูร์อยู่ทางตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือของภูเขาซาโกรส กับทางตะวันออกเฉียงใต้ของบัคเตรีย ในกลางทศวรรษปี 1980 ลูร์ในอิหร่านมีประชากรราว 5 แสนคน อาศัยอยู่ในเมืองคอร์รัมมาบัดซึ่งเป็นเมืองหลวงของแคว้นลูร์สถาน แต่ก่อนปี ค.ศ. 1900 ชาวลูร์ ส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าเร่ร่อนที่ทาสัตว์เลี้ยงแกะ ในช่วงระหว่างทศวรรษปี 1920-1930 รัฐบาลซาห์เรชาห์ได้พยายามบังคับให้ชนเผ่าเร่ร่อนต่าง ๆ ตั้งถิ่นฐานถาวร ซึ่งพวกลูร์

ส่วนใหญ่ก็ได้พากันอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองและตามหมู่บ้านชนบท แต่เมื่อชาห์สละราชสมบัติ เผ่าลัวร์จำนวนมากก็พากันกลับไปใช้ชีวิตเร่ร่อนดังเดิม

ส่วนบัคเตรียเป็นชนเผ่าที่แยกออกมาจากเผ่าลัวร์ไม่ต่ำกว่าสองศตวรรษมาแล้ว พวกเขาตั้งถิ่นฐาน อยู่บริเวณพื้นที่ตอนใต้ระหว่างแคว้นลูริสถานกับคูชีสถาน และทางตะวันตกของอิสฟาฮาน ห่างจากชายแดนอิรักเพียง 80 กิโลเมตร ชนเผ่าบัคเตรียเป็นชนเผ่าเร่ร่อนที่ปรากฏชื่อในประวัติศาสตร์ อิหร่านเมื่อราวต้นศตวรรษที่ 14 มีการรวมตัวกันเป็นสมาพันธ์ของชนเผ่าในศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งความรุ่งเรืองของเผ่า มีกองทหารของสมาพันธ์และมีอำนาจศาลของตนเอง ในช่วงต้นของทศวรรษปี 1920 ชาห์แห่งปาห์เลวีสามารถเข้าไปควบคุมและสถาปนาอำนาจของรัฐบาลกลางในเขตปกครองของบัคเตรียได้ การรวมกันทางการเมืองและเศรษฐกิจส่งผลให้อำนาจของกลุ่มสมาพันธ์ชนเผ่าบัคเตรียลดลง ตลอดจนวัฒนธรรมของชนเผ่าก็สูญสิ้นไปด้วย โดยเฉพาะเมื่อโยกย้ายเข้ามาอยู่ในเมืองและได้รับการศึกษาในโรงเรียนของรัฐ จนเมื่อเกิดการปฏิวัติอิสลาม ชาวบัคเตรียบางส่วนได้กลับไปใช้ชีวิตชนเผ่าเร่ร่อน ทำปศุสัตว์เลี้ยงแกะตามเดิม

บาลูจิส

เป็นชนเผ่าเล็ก ๆ ที่มีประชากรส่วนใหญ่อาศัยในแคว้นชีสถาน ะ บาลูจิสถาน มีจำนวนประมาณ 6 แสนคนในอิหร่าน เมื่อกลางทศวรรษปี 1980 พวกเขาอาศัยอยู่ในประเทศปากีสถาน และในบางพื้นที่ทางตอนใต้ของอัฟกานิสถาน เผ่าบาลูจิสในอิหร่านตั้งถิ่นฐานในที่ราบสูงมากราน และแผ่ขยายลงมาทางตะวันออกเรื่อยไปตามชายฝั่งของอ่าวโอมานจนถึงชายแดนปากีสถาน บาลูจิสพูดภาษาอินโด-อิหร่านที่ห่างไกลจากภาษาเปอร์เซีย แต่มีความใกล้ชิดกับภาษาปชตุน ซึ่งเป็นภาษาหลักของอัฟกานิสถาน รองลงมาจากภาษาอูรดู ในอดีตพวกบาลูจิสมีแต่ภาษาพูด แม้ว่าปัญญาชนชาวบาลูจิสในปากีสถานจะพัฒนาภาษาเขียนขึ้น โดยยืมอักษรอาหรับมาใช้ ชาวบาลูจิสส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามนิกายสุหนี่ ประมาณครึ่งหนึ่งของชนเผ่าเป็นพวกกึ่งเร่ร่อนหรือเร่ร่อนเลี้ยงฝูงอูฐ ส่วนที่เหลือทำอาชีพเกษตรกรรม บาลูจิสเป็นชนเผ่าที่รัฐบาลกลางไม่สามารถควบคุมได้เนื่องจากปัญหาด้านการสื่อสาร เผ่าบาลูจิสนับเป็นชนเผ่าที่ยากจนและด้อยการศึกษาที่สุดในอิหร่าน

เคิร์ด

ในอิหร่านมีประชากรชาวเคิร์ดราว 4 ล้านคน ซึ่งนับเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีมากเป็นอันดับสาม รองจากเปอร์เซียและอาเซอร์ไบจัน พวกเขาอาศัยอยู่ในบริเวณภูเขาซาโกรสตามชายเขตตะวันตกที่ติดกับประเทศตุรกีและอิรัก โดยเฉพาะมีมากในแคว้นอาเซอร์ไบจันตะวันตก เคิร์ดิสถาน เคอร์มาน-ชาฮาน และอิลาม รวมถึงบางส่วนของลูริสถาน นอกจากนี้ยังอาศัยอยู่ในสหภาพโซเวียตและซีเรีย ชาวเคิร์ดในอิหร่านอาศัยอยู่ทั้งในเมืองและชนบท มากกว่าครึ่งของกลุ่มที่อยู่ในชนบทเป็นชนเผ่าเร่ร่อน ทำปศุสัตว์เลี้ยงแกะ ชาวเคิร์ดยังแพร่กระจายอยู่ในแคว้นฟาร์ส เคอร์มาน และชีสถาน ะ บาลูจิสถาน และกลุ่มใหญ่สุดประมาณ 350,000 คน อาศัยอยู่ในพื้นที่เล็ก ๆ ทางตอนเหนือของ

โคราชาน ชาวเคิร์ดมีประชากรลดลง เนื่องจากถูกรัฐบาลกดดันให้อพยพไปอยู่ทางตะวันตกของ อิหร่านในระหว่างศตวรรษที่ 17 ชาวเคิร์ดในชนบทยังคงมีลักษณะรวมกลุ่มแบบชนเผ่า แม้ตำแหน่ง หัวหน้าเผ่าจะมีความสำคัญน้อยลงในหมู่ชาวเคิร์ดส่วนใหญ่ที่อาศัยในชนบท เมื่อเทียบกับพวกที่ยังคงเร่ร่อนอยู่ก็ตาม ชาวเคิร์ดทั้งในเมืองและชนบทส่วนใหญ่ที่อาศัยในจังหวัดอาเซอร์ไบจาน ตะวันตกและเคิร์ดิ-สถานนับถือศาสนาอิสลามนิกายสุหนี่ ขณะที่ในเคอร์มานชาฮานนับถือนิกาย ซิอะห์และนิกายย่อยอื่น ๆ นอกจากนี้มีบางส่วนที่นับถือศาสนาอื่น

ชาวเคิร์ดเป็นชนเผ่าที่มีนิสัยมุทะลุและนิยมความรุนแรง พวกเขา มักจะต่อต้านรัฐบาลและมี ปัญหาเกี่ยวกับการจัดระบบเมืองในยุคใหม่ของรัฐ ด้วยเขาเชื่อว่ารัฐบาลพยายามที่จะกลืนชาติพันธุ์ของ เขาให้หายไปจากหน้าประวัติศาสตร์ กฎหมายเคิร์ดจึงเกิดขึ้นทำการต่อสู้กับรัฐบาลด้วยวิธีการต่อสู้ แบบจรรยา

ชาวเคิร์ดมีภาษาถิ่นหลากหลาย ในอิหร่านเรียกภาษาเคอร์มานจิ สามารถจำแนกออกเป็น กลุ่มสำเนียงทางเหนือและทางใต้ ภาษาเคิร์ดมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับภาษาเปอร์เซียมากกว่าเผ่า บาลูจิส และมีคำศัพท์หลายคำที่ยืมมาจากภาษาเปอร์เซีย พวกเคิร์ดในเมืองส่วนใหญ่และพวกที่ ได้รับการศึกษาสามารถพูดได้ทั้งภาษาเปอร์เซียและภาษาเคิร์ด

อาเซอร์ไบจาน

เป็นชนเผ่ากลุ่มใหญ่ที่พูดภาษาตุรกีในอิหร่าน พวกเขาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือ ของประเทศ เป็นประชากรส่วนใหญ่ที่อยู่ในพื้นที่ระหว่างทะเลสาบแคสเปียนและทะเลสาบอรุมีย์ ภาษาของอาเซอร์ไบจานที่เรียกว่า อซีรี (Azeri) มีโครงสร้างคล้ายกับภาษาที่พูดกันในตุรกี แต่มี สำเนียงพูดแตกต่างกันอย่างชัดเจน ชาวอาเซอร์ไบจานประมาณครึ่งหนึ่งอาศัยในเมือง ส่วนใหญ่อยู่ใน ทับปรีส อรุมีย์ อาร์ดาบิล ชันจาน คูฮียี และ มาราเกะฮ์ การใช้ชีวิตของพวกที่อยู่ในเมืองเหล่านี้ไม่มีความแตกต่างจากชาวเปอร์เซียทั่วไป และในหมู่ชนชั้นสูงของพวกเขาก็แต่งงานกันเอง เช่นเดียวกับการ แต่งกายของชาวอาเซอร์ไบจานในชนบทก็ไม่แตกต่างจากพวกเปอร์เซีย นอกจากนี้ส่วนใหญ่นับถือ ซิอะห์อีกด้วย มีเพียงส่วนน้อยที่นับถือศาสนาบาไฮ

กัชกัย

เป็นชนเผ่าใหญ่อีกกลุ่มรองจากอาเซอร์ไบจานที่พูดภาษาตุรกี พวกเขาเป็นชนเผ่าเร่ร่อนที่ อาศัยอยู่ท่ามกลางภูเขาสูงในแคว้นฟาร์ส และในฤดูหนาวจะด่อนฝูงแกะและแพะลงมาหาหญ้ากิน ทางตีนเขาซาโกรด ทางด้านใต้และตะวันตกของชีราส เมื่อถึงฤดูร้อนก็จะโยกย้ายกลับขึ้นไปบนเขา เส้นทางเคลื่อนย้ายของเผ่ากัชกัยค่อนข้างไกลและยากลำบากกว่าชนเผ่าเร่ร่อนกลุ่มอื่น ๆ ใน อิหร่าน กัชกัยส่วนใหญ่ นับถือซิอะห์ เสื้อผ้าการแต่งกายประจำเผ่าเหมือนกับพวกบัคเตรีย เว้นแต่ หมวกที่มีรูปร่างละม้ายหมวกของนโปเลียนแห่งฝรั่งเศส

เตอร์กมาน

เป็นชนเผ่าที่สืบเชื้อสายมาจากพวกมองโกล ซึ่งเข้าสู่อิหร่านในช่วงราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 11 พวกเขามีโครงสร้างโดดเด่นตรงที่มีโหนกแก้มสูงและตาเฉียง เตอร์กมานอาศัยอยู่ทาง ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ ทางเหนือของโคราซาน และตะวันออกของมาซานดาราน ปัจจุบัน พวกเขาส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรมและประมงตามชายฝั่ง ชาวเตอร์กมานส่วนใหญ่เป็นสุหนี่

อาหรับ

เป็นกลุ่มชนในอิหร่านที่พูดภาษาอาหรับในตระกูลภาษาเซมิติก พวกเขาส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในคูชีสถาน ตามที่ราบชายฝั่งของอ่าวเปอร์เซีย และมีส่วนน้อยที่อยู่ทางตอนกลางและตะวันออกของ อิหร่าน ชาวอาหรับประมาณ 40 เปอร์เซนต์อาศัยอยู่ในเมือง อย่างในอบาดาน อะห์วาซ และมัก ค้าขายกับทำงานด้านบริการ ส่วนชาวอาหรับที่อาศัยในชนบทของคูชีสถานทำกิจกรรมและประมง พวกเขานับถือชีอะห์ ส่วนที่อยู่ตามชายฝั่งของอ่าวเปอร์เซียเป็นชนเผ่าเร่ร่อน ทำปศุสัตว์ ดูแลฝูงวัว แกะ และอูฐ

อาร์เมเนียน

ชาวอาร์เมเนียนไม่ใช่มุสลิม พวกเขาพูดภาษาอินโด-ยูโรเปียนที่มีสำเนียงภาษาใกล้เคียงกับพวก เปอร์เซีย ในช่วงการปฏิวัติอิสลามปี ค.ศ. 1979 ประชากรชาวอาร์เมเนียนมีอยู่ในอิหร่านประมาณ 3 แสนคน พวกเขอาศัยอยู่ในเตหะราน อิสฟาฮาน ทับรีซ และอาเซอร์ไบจัน ชาวอาร์เมเนียนเป็นผู้มีการศึกษา พวกเขาก่อตั้งโรงเรียนของตัวเองและมีหนังสือพิมพ์ที่เป็นภาษาของตนเองด้วย นอกจากนี้ยังเป็นผู้สนใจทำอาชีพค้าขายและงานเทคนิคต่าง ๆ พวกเขาส่วนใหญ่เป็นชาวคริสต์ นิกายกรีก-เรียน มีบ้านที่นับถือคาทอลิก โปรเตสแตนต์ และออร์ทอดอกซ์ โบสถ์และวัดของอาร์เมเนียนที่เซนต์-ทาดิอูสทางตอนเหนือของอาเซอร์ไบจันไม่เพียงเป็นสถานที่ที่ยอดเยี่ยมสำหรับการท่องเที่ยว แต่ยังมียอดของผู้จาริกแสวงบุญนับพัน ประชาคมชาวอาร์เมเนียนที่ใหญ่ที่สุดอยู่ใน จังหวัดจุลฟา ของแคว้นอิสฟาฮาน ซึ่งมีโบสถ์ท้องถิ่นถึง 14 แห่ง อาสนวิหาร 1 แห่ง และพิพิธภัณฑสถาน ชาวคาทอลิกแห่งเอเชีย

นอกจากนี้ก็เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่มีอยู่ไม่มากนัก เช่น อัสนีเรียน อัฟกัน รวมถึงพวกยิว ยิวคล้ายกับอาร์เมเนียนที่ยังรักษาสำเนียงภาษาและศาสนาของตนไว้ รวมกันอยู่ในเมืองใหญ่ ๆ ส่วนอัสนีเรียนอาศัยอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศ นับถือคริสต์นิกายเนสโธเรียน สำหรับ ชาว

อัฟกัน ส่วนใหญ่หาเลี้ยงชีพด้วยการทำปศุสัตว์ เลี้ยงแกะ โดยในช่วงฤดูร้อนจะอาศัยอยู่ตามที่ราบ หุบเขาแถบทะเลสาบอุรุมีย และเมืองก็สวินกับฮามาตาน พอถึงฤดูหนาวจะเคลื่อนย้ายไปอาศัยยังที่ราบใกล้ฝั่งทะเลแคสเปียน แต่ก็มีพวกอัฟกันบางกลุ่มตั้งถิ่นฐานถาวรในพื้นที่ระหว่างเคอร์มานและ บันดาร์อับบาส ตอนใต้ของอิหร่าน ปัจจุบันประชากรชาวอัฟกันเพิ่มมากขึ้น อันเนื่องมาจากการ

อพยพหลบหนีความไม่สงบในอัฟกานิสถาน มาเกาะกลุ่มอาศัยอยู่ในค่ายผู้ลี้ภัยตามแนวชายแดน อัฟกานิสถานและอิหร่าน

หลังจากการปฏิวัติอิสลามในปี ค.ศ. 1979 รัฐบาลได้ให้สิทธิกับชนกลุ่มน้อยอย่างทัดเทียมกับประชากรส่วนใหญ่ โดยตราเป็นบทบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญของประเทศ พวกเขามีสิทธิเสรีภาพและอิสรภาพในการปฏิบัติศาสนกิจ การประกอบอาชีพ และการศึกษา ตลอดจนมีตัวตนของตนเองในรัฐสภาอีกด้วย

บุคลิกและตัวตนของคนอิหร่าน

ด้วยความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ประเพณีวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมทางกายภาพของแต่ละถิ่น กำหนดให้ประชาชนในแต่ละเมืองแต่ละท้องถิ่นมีคุณสมบัติอันเป็นลักษณะเฉพาะ ซึ่งเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปของคนอิหร่าน เช่น คนเมืองอิสฟาฮานเป็นนักธุรกิจที่ฉลาดหลักแหลม มีวาทีศิลป์ และเป็นนักอุตสาหกรรม ขณะที่คนเมืองยาซด์เป็นเกษตรกรที่ปากบั่นและทู่เมทำงานหนัก ส่วนอาเซอร์ไบจานเป็นเมืองที่ผลิตนักการทหารและพ่อค้า สำหรับชาวเคิร์ดเป็นคนที่ไม่ยึดติดกับศาสนาและเป็นคนต่อสู้ที่บ้าบิ่น ไกล่เคียงกับคนทาจิกที่มีความห้าวหาญและเป็นนักสู้ ต่างจากชาวชีราสที่เป็นผู้มีอารมณ์อ่อนไหวและมีจินตนาการกว้างไกล คนเมืองนี้จึงเป็นกวีและศิลปินโดยมาก ปัจจุบันลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นเหล่านี้ค่อย ๆ หายไป เพราะมีการโยกย้ายถิ่นเกิดการผสมผสานมากขึ้น กระนั้นท้ายชื่อของคนอิหร่านทุกคนในปัจจุบันก็ยังบ่งบอกให้รู้ว่าเขาหรือเธอผู้นั้นเป็นคนมีถิ่นฐานมาจากเมืองใด เช่น อยาตุลเลาะห์ รุซูลเลาะห์ มุซาวิ โคมัยนี (Ayatullah Ruhullah Musavi Khomeini) เมื่อดูท้ายชื่อท่านที่มีการลงเสียง “i” นั้น แสดงให้รู้ว่าท่านอยาตุลเลาะห์มาจากเมืองโคมัย นั่นเอง

นอกจากนี้คนอิหร่านส่วนใหญ่ยังเป็นผู้มีบุคลิกนุ่มนวล สุภาพ ให้เกียรติกับผู้อื่น แต่ขณะเดียวกันก็เคร่งครัดต่อหลักการและระเบียบวิธีการ อีกทั้งยังรักศักดิ์ศรีและเคารพในสิทธิของตนเองอย่างมาก แม้ว่าจะมีสถานะชนชั้นการทำงานที่ต่ำต้อยกว่า หากผู้มีอำนาจบังคับให้ทำหรือให้หาหนทางที่เอื้ออำนวยประโยชน์แก่ตน ทว่าเป็นสิ่งที่ผิดต่อหลักการแล้ว ผู้น้อยก็มักไม่ยอมปฏิบัติ แต่จะใช้คำพูดและท่าทีที่ อ่อนหวาน นุ่มนวล ทั้งไม่ปฏิเสธและตอบรับ หากผลลัพธ์สุดท้ายก็คือจะไม่มีสิ่งที่ยึดขอหรือถูกบีบบังคับให้ทำเกิดขึ้น

สังคมอิหร่านแม้คนทุกผู้นามจะได้รับความเสมอภาคเท่าเทียมตามบทบัญญัติของศาสนาอิสลาม แต่เป็นที่รู้กันโดยนัยว่าสังคมอิหร่านแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มชนชั้นร่ำรวย เรียกว่า khassa เป็นผู้มีการศึกษาและมาจากสายตระกูลชนชั้นกษัตริย์ ขุนนาง คหบดี ซึ่งได้รับการเคารพนับถือ มีสิทธิและอำนาจตำแหน่งทางสังคม กับอีกกลุ่มที่เรียกว่า amma เป็นชาวเมืองและชาวชนบท

ทั่วไป อย่างไรก็ตามมีบุคคลบางกลุ่มบางอาชีพที่คนอิหร่านยกย่องให้เกียรติและให้ความเคารพ โดยเฉพาะผู้ที่มีความรู้ใน สาขาต่าง ๆ ได้แก่ บรรดานักการศาสนา ครูบาอาจารย์ นายแพทย์ วิศวกร พ่อค้า และนักธุรกิจ ซึ่งความเคารพนับถือนี้ยังครอบคลุมไปถึงคนในครอบครัวของพวกเขาด้วย

ระบบการศึกษา

ด้วยเป็นอู่อารยธรรมสำคัญของโลกตะวันออกไม่น้อยกว่า 3,000 ปี ร่องรอยของความเจริญทางการศึกษาและความเป็นผู้มีการศึกษาปรากฏอยู่ทั่วไปในประเทศนี้ โดยเฉพาะที่เมืองกุม (Qum) ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางใหญ่ของการศึกษาศาสนาอิสลาม มีห้องสมุดที่เก็บหนังสือคัมภีร์เก่าแก่อายุนับร้อย ๆ ปีอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย และเมืองเตหะราน ซึ่งสังคมปัญญาชนอิหร่านไว้อภัยทุกแขนงวิชา

หลังการปฏิวัติทางศาสนาเพื่อโค่นล้มการปกครองของราชวงศ์ปาห์เลวี ในปี ค.ศ. 1979 อุดมการณ์ตามแนวทางของศาสนาอิสลามได้กลายเป็นวิธีอันสำคัญที่นำประชาชนออกจากหนทาง การพึ่งพิงตะวันตกมาสู่การพึ่งพิงตนเอง เพื่อสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ประเทศชาติของตนอย่างเรียบง่าย แต่มั่นคงในศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้า

ในปี ค.ศ. 1980 อิหม่ามโคมัยนี ผู้นำจิตวิญญาณได้เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษา ซึ่งเป็นพื้นฐานหลักสำคัญในการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า กอปรกับวาระของท่านศาสนานบี มุฮัมมัด ก็ได้ชี้ชัดให้เห็นว่าการศึกษาคือเป็นหลักสำคัญของอิสลามิกชนทุกผู้ทุกนาม ดังกล่าวว่า

“จงแสวงหาความรู้ แม้จะต้องบากบั่นเดินทางไปถึงเมืองจีน” หรือ

“ จงแสวงหาความรู้ ตั้งแต่ยังเป็นทารกนอนเปลตราบกระทั่งถึงหลุมฝังศพ” (ตั้งแต่เกิดจนตาย)

เหตุนี้เองอิหม่ามโคมัยนีจึงประกาศให้มีการรณรงค์ด้านการศึกษาริเริ่มและต่อเนื่อง ด้วยคำขวัญหลักที่ว่า **การเรียนและการสอนถือเป็นหนึ่งในการบูชาต่อพระผู้อภิบาล** นโยบายดังกล่าวทำให้ประเทศอิหร่านใน 10 ปีต่อมา มีจำนวนผู้รู้หนังสือเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว วงการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาก็ตื่นตัวขึ้นอย่างมาก

ปัจจุบันระบบการศึกษาของอิหร่านเริ่มต้นจากชั้นปฐมวัย (pre-primary) 1 ปี (ดูแผนภูมิประกอบ) ชั้นประถมศึกษา 5 ปี ซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ มัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี มัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี โดยแยกเป็น 3 แขนงย่อย คือ สายอาชีพศึกษา สายสามัญ (Theoretical Diploma) สายเทคนิค (Technical Diploma) และการศึกษาหลังมัธยมศึกษา 1 ปี ซึ่งเป็นการเรียนเพื่อเตรียมตัวเข้าเรียนในระดับมหาวิทยาลัยอีก 4 ปี หรือเลือกเรียนในสายที่เรียกว่า Open Associate Degree 2 ปี ส่วนผู้เรียนสายเทคนิคสามารถเรียนต่อเพื่อรับอนุปริญญาทางเทคนิค (Integrate Associate

Degree) อีก 2 ปี และท้ายสุด ผู้จบปริญญาสามารถเรียนต่อได้ถึงระดับปริญญาโท โดยใช้เวลาอีก 2 ปี

แผนภูมิการศึกษาของประเทศอิหร่าน

จำนวนโรงเรียน

จากข้อมูลทางการศึกษาในปี ค.ศ.1999 แสดงข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในเขตเมืองและชนบทแต่ละระดับ แสดงให้เห็นถึงการขยายปริมาณทางการศึกษาอย่างต่อเนื่องครอบคลุมทั่วประเทศ

ระดับ	ค.ศ. 1988- 89	ค.ศ. 1997-98	ค.ศ.1998-99
อนุบาล			
จำนวนรวม(เมือง/ชนบท)	2,547	6,114	6,120
เขตชนบท	504	1,111	1,150
ประถมศึกษา			
จำนวนรวม(เมือง/ชนบท)	54,431	62,659	64,192
เขตชนบท	43,099	43,424	45,083
มัธยมศึกษาตอนต้น			
จำนวนรวม(เมือง/ชนบท)	13,405	26,697	27,414
เขตชนบท	8,234	13,357	13,958
มัธยมศึกษาตอนปลาย			
จำนวนรวม(เมือง/ชนบท)	4,398	13,151	13,790
เขตชนบท	1,147	2,807	3,109
เตรียมอุดมศึกษา			
จำนวนรวม(เมือง/ชนบท)	-	701	1,709
เขตชนบท	-	13	58
รวมทั้งหมด			
จำนวนรวม(เมือง/ชนบท)	74,781	106,658	113,225
เขตชนบท	52,948	60,223	63,358

จำนวนนักเรียน

อีกทั้งสถิติของจำนวนนักเรียนในช่วงปี ค.ศ. 1988 ถึงปี ค.ศ. 1998-99 เพิ่มขึ้นเกือบหนึ่งเท่าในทุกระดับ แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญและความนิยมในการศึกษาเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับมัธยมศึกษาและระดับเตรียมเข้าสู่มหาวิทยาลัย รวมทั้งการเพิ่มของจำนวนนักเรียนหญิง ดังปรากฏในตารางต่อไปนี้

ระดับ	ค.ศ. 1988- 89	ค.ศ. 1997-98	ค.ศ.1998-99
อนุบาล			
จำนวนรวมหญิงและชาย	177,979	204,322	220,434
หญิง	85,233	100,308	109,723
ประถมศึกษา			
จำนวนรวมหญิงและชาย	8,262,441	8,938,237	8,463,547
หญิง	3,724,812	4,217,915	2,404,875
มัธยมศึกษาตอนต้น			
จำนวนรวมหญิงและชาย	2,724,606	5,282,881	5,294,672
หญิง	1,086,056	2,401,989	2,404,875
มัธยมศึกษาตอนปลาย			
จำนวนรวมหญิงและชาย	1,573,017	3,704,655	3,919,626
หญิง	628,342	1,800,716	1,896,793
เตรียมอุดมศึกษา			
จำนวนรวมหญิงและชาย	-	199,714	366,697
หญิง	-	144,485	212,489
รวมทั้งหมด			
จำนวนรวมหญิงและชาย	12,738,043	18,329,809	18,264,947
หญิง	5,524,443	8,635,4413	8,601,747

สัดส่วนระหว่างนักเรียนและครู

สัดส่วนของนักเรียนต่อครู 1 คนโดยเฉลี่ยลดลงจากปี ค.ศ. 1988-98 จาก 32 คน ลดลงเหลือ 28.7 คน ในปี ค.ศ.1998-99 ดังปรากฏในรายละเอียดดังนี้

ระดับ	ค.ศ. 1988-89	ค.ศ.1998-99
อนุบาล	29.5	32
ประถมศึกษา	36.1	27
มัธยมศึกษาตอนต้น	27.8	29.5
มัธยมศึกษาตอนปลาย	26.8	29
เตรียมอุดมศึกษา	-	44.2
เฉลี่ย	32	28.7

นอกจากนี้ระบบการศึกษาของอิหร่านยังให้ความสำคัญแก่การพัฒนาอัจฉริยภาพของนักเรียน เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่ จากข้อมูลในปี ค.ศ. 1999 พบว่า มีโรงเรียนที่จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพถึง 214 โรงเรียน และมีนักเรียนที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีแววจักรยะถึง 28,169 คน ดังรายละเอียดในตารางข้างท้ายนี้

สถิติของนักเรียนในโครงการพัฒนาอัจฉริยภาพ

จำนวนโรงเรียน	มัธยมศึกษาตอนต้น	มัธยมศึกษาตอนปลาย	รวม
	81	133	214
จำนวนนักเรียน			
หญิง	5,844	8,139	13,983
ชาย	6,155	8,031	14,186
รวม	11,999	16,170	28,169

เอกสารของศูนย์วัฒนธรรม สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน ประจำกรุงเทพมหานคร ได้กล่าวถึงการให้ความสำคัญของการยกระดับคุณภาพการศึกษาของชาติหลายโครงการ เช่น การเปิดโอกาสให้สตรีเข้าสู่ระบบการศึกษา โดยร้อยละของนักเรียนหญิงต่อนักเรียนชายเพิ่มขึ้นจาก 28 เปอร์เซนต์ เป็น 487 เปอร์เซนต์ และมีสถิติที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการพัฒนากิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาอีกหลายด้าน เช่น

จำนวนหนังสือที่ตีพิมพ์เพิ่มจาก 70 ล้านเล่ม ในปี ค.ศ. 1979 เป็น 180 ล้านเล่มในปัจจุบัน โดยมีหัวข้อเรื่องต่าง ๆ มากกว่า 900 เรื่อง

จำนวนประชากรไม่รู้หนังสือที่มีประมาณ 52.5 เปอร์เซ็นต์ ในปี ค.ศ. 1979 เหลือเพียง 20 เปอร์เซ็นต์

จำนวนสตรีที่อ่านออกเขียนได้ซึ่งเคยมีอยู่ประมาณ 25 เปอร์เซ็นต์ของประชากร ปัจจุบันเพิ่มขึ้นถึง 74 เปอร์เซ็นต์

ในปี ค.ศ. 1979 มีผู้หญิงทำงานในกระทรวงศึกษาธิการเพียง 11 เปอร์เซ็นต์ ปัจจุบันเพิ่มขึ้น 22 เปอร์เซ็นต์

จำนวนครูที่มีวุฒิต่ำกว่าประกาศนียบัตร เคยมีถึง 70 เปอร์เซ็นต์ ปัจจุบันลดลงเหลือ 35 เปอร์เซ็นต์

และในช่วงปี ค.ศ. 1997 นักเรียนอิหร่านได้ออกไปร่วมกิจกรรมแข่งขันด้านวิชาการในระดับโลกมากขึ้น โดยในปี ค.ศ. 1997 มีนักเรียนอิหร่านชนะเลิศการแข่งขันวิชาเคมี และในปี ค.ศ. 1998 ชนะเลิศการแข่งขันคณิตศาสตร์ และได้ที่ 3 ในการแข่งขันด้านฟิสิกส์

ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การจัดกิจกรรมเพื่อชักจูงใจให้เยาวชนหนุ่มสาวสนใจการอ่าน หนังสือเพิ่มมากขึ้น ด้วยการจัดงานแสดงหนังสือนานาชาติทั่วประเทศถึง 11 ครั้ง จัดงานมอบรางวัลนักเขียน การแข่งขันการอ่าน ที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น ตามสถิติในปีปัจจุบันมีห้องสมุดประชาชนกระจายอยู่ทั่วประเทศถึง 1,179 แห่ง โดยมีผู้มาใช้บริการถึง 71 ล้านคน

นอกจากนี้นโยบายเรื่อง Dialogue among Civilizations ของประธานาธิบดีคาเตมี ที่มุ่งเน้นการสร้างความร่วมมือร่วมกันในหมู่ประเทศที่มีอารยธรรม ยังเป็นการขยายพรมแดนแห่งการเรียนรู้ของประชาชนชาวอิหร่าน และเป็นการเปิดประตูต้อนรับมวลมิตรจากประเทศต่าง ๆ ที่นำความรู้ ความคิดมาแลกเปลี่ยนทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน บนพื้นฐานของความเคารพนับถือและการเห็นคุณค่าของแต่ละฝ่าย ด้วยแนวความคิดดังกล่าว การศึกษาจึงจัดเป็นงานหลักสำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งรัฐบาลได้จัดตั้งโครงการที่มีชื่อว่า Education and Academic Affairs (EDAC) ขึ้น โดยให้เป็นส่วนงานหลักอย่างหนึ่งของศูนย์ระหว่างชาติเพื่อความเข้าใจในกลุ่มประเทศที่มีอารยธรรม (The International Center for Dialogue Among Civilizations) ดังมีเป้าหมายดังนี้

1. เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมของความเข้าใจในชนบททุกกลุ่ม
2. ทำให้ประชาชนมีความเข้าใจในวัฒนธรรมและอารยธรรม และความสัมพันธ์กับคนในชาติอื่น
3. สร้างปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในกลุ่มชนต่างรุ่น และให้การศึกษาเพื่อให้มีความเข้าใจในความหลากหลายของวัฒนธรรม

4. เตรียมตัวคนรุ่นใหม่ของศตวรรษที่ 3 เพื่อการเผยแพร่อารยธรรมใหม่ตามยุคโลกาภิวัตน์
5. ขยายกิจกรรมทางวิชาการ ทางวิทยาศาสตร์ บนฐานของความร่วมมือกับนานาชาติ
6. กระตุ้นให้คนรุ่นใหม่ของอิหร่านไปใช้ชีวิตในต่างประเทศ ไม่ลืมรากฐานทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และเอกลักษณ์ของตนเอง

และด้วยความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชน ทำให้เกิดการสร้างสรรค์งานออกมา 3 ฝ่ายใหญ่ ๆ คือ

1. ฝ่ายการศึกษา (Department of Education)
2. ฝ่ายคนรุ่นใหม่ (Department of New Generation)
3. ฝ่ายศิลปะและวัฒนธรรม (Department of Art & Cultural Activities)

ฝ่ายการศึกษา

มีกิจกรรมที่แยกย่อยออกไปดังนี้

งานของสำนักงานการศึกษากลาง

ทำหน้าที่สร้างความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เพื่อจัดการประชุมสัมมนา จัดบรรยายทางวิชาการ จัดอภิปรายทางวิชาการในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม อารยธรรมตลอดปี

งานของสำนักงานการศึกษาระดับจังหวัด

มุ่งเน้นการทำกิจกรรม โดยจัดประชุมสัมมนาบรรยายทางวิชาการในระดับท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในอารยธรรมของนานาชาติ

งานของสำนักงานการศึกษานานาชาติ

มุ่งเน้นการจัดประชุมสัมมนาระดับนานาชาติ ทั้งในระหว่างนักวิชาการของอิหร่านและของต่างประเทศ รวมทั้งนักวิทยาศาสตร์ในต่างประเทศ อีกทั้งมีบทบาทในการสร้างโครงการแลกเปลี่ยนนักศึกษา คณาจารย์กับมหาวิทยาลัยในต่างประเทศ

ฝ่ายคนรุ่นใหม่

จากการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ของสังคมอิหร่านในปัจจุบัน มีผลกระทบต่อเยาวชนคนหนุ่มสาวของอิหร่าน ในเรื่องแนวความคิด พฤติกรรม และทัศนคติ ดังนั้นการศึกษาที่จะสอนให้เยาวชนรู้จักการปรับเปลี่ยนอย่างเหมาะสมด้วยรูปแบบของการศึกษาแบบใหม่ ๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็น งานของฝ่ายจึงมุ่งเน้นส่งเสริมให้เยาวชนได้แสดงออกถึงบุคลิกภาพ ความคิดฝัน และวัฒนธรรม บนพื้นฐานทางวิชาการและความเป็นมนุษย์ โดยมีเป้าหมาย ดังนี้

- รักษา미ตรภาพของเยาวชนอิหร่านกับเยาวชนนานาชาติ
- ให้การเรียนรู้แก่เยาวชนเกี่ยวกับภาษา วรรณกรรม นิทาน การแสดง เพลง ฯลฯ

ของนานาชาติ

- จัดการประชุม จัดนิทรรศการ
- จัดพิมพ์หนังสือ วารสาร และวรรณกรรม
- ส่งเสริมสันติภาพ มิตรภาพ และจิตใจอันมีสุขของเยาวชน
- ฝึกอบรมเยาวชนให้มีสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรม

ฝ่ายศิลปะและวัฒนธรรม

เป็นที่ทราบกันดีว่าอิหร่านเป็นประเทศที่มีรากฐานทางด้านวรรณกรรม ดนตรี การวาดภาพ และงานด้านสถาปัตยกรรม ภารกิจของฝ่ายนี้จึงมุ่งเน้นการใช้ศิลปะและวัฒนธรรมเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน กิจกรรมที่ทำจึงแบ่งย่อยออกเป็น

- งานทางวรรณคดี เน้นการสืบค้นวรรณคดีโบราณ การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดี บทกวี ตลอดจนการนำมาพิมพ์เผยแพร่ใหม่
- งานด้านละครเวที เน้นการศึกษาเกี่ยวกับการแสดงละครเวที การถ่ายทอดศิลปะการแสดงละครของอิหร่าน ให้แก่เยาวชนและชาวต่างชาติ
- งานด้านทัศนศิลป์ เน้นการให้การศึกษาทั้งแนวสมัยใหม่และแนวดั้งเดิมของอิหร่าน มีการจัดนิทรรศการอย่างหลากหลายในศิลปะทุกแขนง
- งานด้านดนตรี เน้นการให้การศึกษาด้านดนตรีและใช้ดนตรีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจทั้งในและต่างประเทศ เพื่อสร้างวัฒนธรรมดนตรีที่เข้าถึงคนทุกชนชั้น
- งานหัตถกรรม รวมทั้งการอนุรักษ์ความงดงามของพรมทอมือ ซึ่งถือเป็นงานฝีมือที่ยอดเยี่ยมของอิหร่าน ตลอดจนศิลปะด้านเซรามิก การทำแก้ว แกะไม้ และอื่น ๆ
- งานด้านภาพยนตร์ จัดกิจกรรมด้านการแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องภาพยนตร์ การจัดประชุมสัมมนา และพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างผู้สร้างภาพยนตร์จากนานาชาติ
- งานด้านสถาปัตยกรรมและการวางผังเมือง โดยอาศัยความชำนาญและองค์ความรู้ที่มีมาแต่โบราณเผยแพร่ให้นานาชาติ เพื่อให้เห็นถึงความเจริญของชาวอิหร่านในด้านนี้ตั้งแต่อดีต นอกจากนี้ยังได้พัฒนาโครงสร้างทางภูมิสถาปัตย์ด้านสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ให้มีความกลมกลืนและเกิดผลดีทางด้านภูมิทัศน์ที่งดงามแก่เมืองและสังคมในยุคปัจจุบัน
- งานด้านสตรีและวัฒนธรรม ปัจจุบันสตรีอิหร่านแม้จะมีบทบาททางสังคมที่เท่าเทียมกันกับผู้ชาย แต่งานของฝ่ายนี้ก็ยังคงเน้นให้การสนับสนุนและส่งเสริมอย่างเป็นทางการ เพื่อเพิ่มบทบาทของสตรีในสังคม รวมทั้งการแสดงออกถึงคุณค่าอันงดงามทางศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี
- งานด้านการกีฬา เน้นการใช้กิจกรรมกีฬาเพื่อสร้างความสุข การมีสุขภาพพลานามัยที่แข็งแรงให้แก่ประชาชน ด้วยการส่งเสริมการเล่นกีฬาในทุกระดับ

- งานด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากอิหร่านเป็นดินแดนแห่งประวัติศาสตร์และอารยธรรมอันเก่าแก่ ทั่วประเทศจึงมีโบราณสถานมากมายที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชม งานในฝ่ายนี้จึงมุ่งจัดทัศนศึกษาให้นักเรียนนานาชาติ ร่วมมือกับภาคเอกชนปรับปรุงการท่องเที่ยว รวมทั้งการพัฒนางานประเพณีของท้องถิ่นที่จะเป็นเครื่องดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวด้วย

สิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นเพียงบางแง่มุมของการศึกษาในอิหร่าน แต่ก็สามารถกล่าวได้ว่า อิหร่านประสบความสำเร็จอย่างมากในการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาคนรุ่นใหม่ ให้มีความรู้ ความคิดเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของนานาชาติบนพื้นฐานความเข้าใจซึ่งกันและกัน อย่างผู้มีอารยธรรมและมีเกียรติเท่าเทียมกัน

นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกต คือ ชาวอิหร่านส่วนใหญ่นิยมศึกษาและมีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษในวิชาการแขนงคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ฟิสิกส์ และเคมี จากการสุ่มถามประชากรอิหร่านที่ทำงานอยู่ในหน่วยงานต่าง ๆ จะพบว่า 2 ใน 10 คนมีอาชีพเป็นวิศวกร สถาปนิก และแพทย์

ชีวิตครอบครัว

สังคมชาวอิหร่านโดยทั่วไปมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ ไม่ปรากฏให้เห็นในลักษณะที่เรียกว่าหรูหราฟุ่มเฟือยอย่างที่เห็นในสังคมมุสลิมบางประเทศ ชีวิตที่เรียบง่ายสมถะนี้อาจเป็นเพราะเศรษฐกิจของประเทศอยู่ระหว่างการฟื้นตัวภายหลังสงครามกับอิรักที่กินเวลายาวนานหลายปี หรืออาจเป็นอุปนิสัยของชาวอิหร่านเองก็เป็นได้

อย่างไรก็ตามแม้เป็นการไปเยือนอิหร่านในช่วงเวลาสั้น ๆ เราพบว่าชาวอิหร่านให้ความสำคัญกับครอบครัวอย่างมาก ในรัฐธรรมนูญของอิหร่านเองก็ยังตราบทบัญญัติไว้ว่า “ครอบครัวเป็นหน่วยพื้นฐานของสังคมและเป็นศูนย์กลางของความจำเริญ ตลอดจนความสูงส่งสำหรับมนุษยชาติ การประสานอุดมคติและแนวความคิดต่าง ๆ เข้าด้วยกันในการก่อรูปของครอบครัว ในฐานะที่เป็นแหล่งสำคัญที่จะทำให้พื้นฐานของกระบวนการแห่งวิวัฒนาการและการพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้สูงส่งขึ้นนั้น จึงเป็นหลักการพื้นฐานและเป็นแหล่งที่จะก่อให้เกิดหลักการต่าง ๆ เหล่านั้น ตลอดจนทั้งจักก่อให้เกิดความเป็นไปได้เพื่อการบรรลุถึงวัตถุประสงค์นี้ นั่นก็เป็นความรับผิดชอบประการหนึ่งของรัฐบาล อิสลาม...”

ด้วยเหตุนี้กฎหมายของรัฐที่สัมพันธ์กับศาสนบัญญัติหลายข้อจึงส่งเสริมให้ระบบครอบครัวของชาวอิหร่านแข็งแกร่งยิ่งขึ้น ไม่ว่าในเรื่องการแต่งงาน การหย่าร้าง การสืบทอดมรดกหรือแม้แต่การปกครองเลี้ยงดู ว่ากันว่านับตั้งแต่การปฏิวัติอิสลามเมื่อ ค.ศ. 1979 รัฐบาลได้ให้ความสำคัญและสนับสนุนระบบครอบครัวอย่างมาก บ่อยครั้งที่รัฐให้เงินกู้กับการทำธุรกิจที่เสี่ยง หากเจ้าของธุรกิจหรือบุคคลในครอบครัวนั้นเป็นมุสลิมที่ดี หรือเคยทำคุณประโยชน์ต่อการปฏิวัติอิสลามในด้าน

ใดด้านหนึ่ง ชาวอิหร่านจึงเห็นว่าญาติพี่น้องหรือบุคคลในครอบครัวมีบทบาทอย่างมากต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของครอบครัว คนในครอบครัวจึงมีหน้าที่ในเชิงปฏิสัมพันธ์ต่อกันในหลายลักษณะ เช่น การสงเคราะห์ การเยี่ยมเยียน หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ

ครอบครัวของชาวอิหร่านไม่ต่างจากครอบครัวในสังคมอิสลามทั่วไป คือ ฝ่ายชายมีบทบาทเป็นผู้นำครอบครัว ไม่ว่าในฐานะของสามีหรือบิดา ซึ่งทุกคนในครอบครัวต้องเชื่อฟังและคาดหวังในทางกลับกันเขาก็ต้องเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติตัว ทั้งทางด้านจิตวิญญาณ สังคม และการหาเลี้ยงคนในครอบครัว เขาจึงต้องเป็นผู้มีศีลธรรมและวินัยอันเคร่งครัด เป็นศูนย์กลางของความรัก และเป็นบุคคลที่สมาชิกในครอบครัวต้องมีการะหน้าที่อันพึงกระทำต่อเขาด้วย

ฝ่ายชายมีหน้าที่หลักในการหารายได้เข้ามาใช้จ่ายในครอบครัวทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นค่าใช้จ่ายส่วนตัวของภรรยา ค่าใช้จ่ายของบุตรและธิดา ค่าใช้จ่ายเพื่อดูแลสุขภาพการของทั้งฝ่ายภรรยาและฝ่ายตนเอง ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาของบุตร ค่าใช้จ่ายเพื่ออำนวยความสะดวกตามสมควรแก่สถานะ ฯลฯ หน้าที่เหล่านี้ถือเป็นภาระอันยิ่งใหญ่ของฝ่ายชายที่ต้องรับผิดชอบ ขณะเดียวกันฝ่ายหญิงในฐานะภรรยามีหน้าที่และภาระหลักในครัวเรือน นั่นคือการให้กำเนิดบุตรและธิดา ตลอดจนการดูแลจัดการในบ้าน แต่สิ่งสำคัญกว่านั้นก็คือ การอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาให้เติบโตขึ้นมาพร้อมกับจริยธรรมและคุณงามความดี ตามวิถีทางของบทบัญญัติแห่งอิสลามและจารีตที่งดงามของสังคม ในกรณีนี้ถือได้ว่าสตรีเป็นผู้แบกรับภาระที่ยิ่งใหญ่ของสังคม ด้วยสถาบันครอบครัวคือเสาหลักแรกเริ่มของสังคมซึ่งจะรวมตัวกันขึ้นเป็นสังคมชาติ การมีครอบครัวที่สมบูรณ์พร้อมด้วยจริยธรรมและคุณงามความดี ย่อมเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความเป็นปึกแผ่นและมั่นคงให้กับประเทศ ซึ่งท่านอยาตุลเลาะห์ โคมัยนี ก็ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “ตักแมคือห้องเรียนแรกของลูก ถ้าห้องเรียนนั้นสะอาด มีวัฒนธรรมจริยธรรมที่ดีงาม เด็กก็จะเจริญเติบโตขึ้นด้วยคุณสมบัติเช่นเดียวกัน ดังนั้นความสุขหรือความหายนะของมนุษยชาติขึ้นอยู่กับผู้หญิง”

การแบ่งบทบาทระหว่างหญิงกับชายในลักษณะนี้ดูประหนึ่งว่าผู้หญิงเป็นฝ่ายเสียเปรียบ และถูกกีดกันมิให้ทำงานนอกบ้านเช่นชาย แต่ตามบทบัญญัติแห่งอิสลามและในสังคมของอิหร่านเอง ผู้หญิงมีสิทธิแสวงหาความรู้ ทำการศึกษาในมหาวิทยาลัย และมีสิทธิที่จะประกอบอาชีพได้เท่าเทียมกับบุรุษในทุกระดับชั้นของสังคม หากไม่ได้ขัดต่อบทบัญญัติแห่งอิสลามหรือจริยวัตรที่ท่านศาสดามุฮัมมัดกล่าวไว้ แต่สตรีอิหร่านก็ตระหนักถึงหน้าที่ในฐานะมารดาที่จะอบรมเลี้ยงดูบุตรและธิดาให้เติบโตขึ้นอย่างมีคุณภาพ หญิงชาวอิหร่านส่วนใหญ่จึงเลือกภาระในการอบรมเลี้ยงดูบุตรเพื่อให้อยู่ในกรอบของจริยธรรม คุณความดีตามหลักการแห่งศาสนบัญญัติ เพื่อเด็ก ๆ จะเติบโตขึ้นอย่างมีคุณภาพในสังคมมากกว่าที่จะเลือกทำงานนอกบ้าน

นอกจากนี้ชาวอิหร่านยังให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวในสังคมเครือญาติและบรรดามิตรสหาย ด้วยการไปเยี่ยมเยียนและไปมาหาสู่ระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอ เช่น ถ้า

อาศัยอยู่ในเมืองเดียวกันก็จะไปเยี่ยมเยียนกันสัปดาห์หรือสองสัปดาห์ครั้ง แต่ถ้าอยู่ในย่านใกล้เคียงกันมักจะไปพูดคุยทานน้ำชากันบ่อยครั้ง ความสัมพันธ์ฉันท์ญาติพี่น้องจึงเหนียวแน่น เช่นเดียวกับความสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่มีกิจกรรมทำร่วมกันสม่ำเสมอ ไม่ว่าจะเป็นการเล่นกีฬา ออกกำลังกาย พักผ่อนนอกสถานที่ร่วมกัน ในวันหยุดสุดสัปดาห์และวันหยุดต่าง ๆ เราจึงเห็นชาวอิหร่านพาครอบครัวไปเที่ยวพักผ่อนตามสวนสาธารณะกันอย่างเนืองแน่น ห้างร้านส่วนใหญ่ก็จะพากันปิดดำเนินการครึ่งวัน เพื่อให้ผู้ค้าขายมีเวลาสำหรับครอบครัวเช่นกัน สังคมอิหร่านจึงเป็นสังคมที่มีความเป็นปึกแผ่น และพบปัญหาครอบครัวน้อยมาก ไม่ว่าเป็นการหย่าร้างหรือครอบครัวแตกแยก

ปัจจุบันแม้กระแสนิยมแบบตะวันตกนิยมในสังคมอิหร่านจะทวีความรุนแรงมากขึ้น แต่สายสัมพันธ์แห่งวิถีครอบครัว ความเชื่อ ความศรัทธาที่ดั้งเดิม ยังคงเป็นปราการสำคัญที่ปกป้องและหล่อหลอมจิตใจไว้ได้ในระดับหนึ่ง และการให้ความสำคัญต่อครอบครัว ตลอดจนการอบรมบ่มพื้นฐานของศาสนา ทำให้สังคมส่วนใหญ่ของชาวอิหร่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนหนุ่มสาว แม้จะมีความคิดเห็นที่เป็นตัวของตัวเอง แต่ยังคงให้ความสำคัญและผูกพันกับคำแนะนำและคำตักเตือนของผู้อาวุโสกว่า ซึ่งลักษณะดังกล่าวปรากฏชัดในการเลือกคู่ครองของคนหนุ่มสาวในสังคมอิหร่านปัจจุบัน

ในอดีตการเลือกคู่ครองของคนหนุ่มสาวมักถูกมองว่ามีลักษณะการคลุมถุงชน คือเป็นบทบาทของครอบครัวหรือบิดามารดาของทั้งสองฝ่ายเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงสิทธิในการเลือกคู่ครองยังเป็นของคนหนุ่มสาวโดยตรง โดยที่ผู้ปกครองหรือบิดามารดา หรือญาติผู้ใหญ่เข้ามามีส่วนร่วมในการเลือกสรร แนะนำ ชี้แนะให้แก่หนุ่มสาวเท่านั้น ส่วนหน้าที่ในการตัดสินใจขั้นสุดท้ายยังคงเป็นเอกสิทธิ์ของหนุ่มสาวโดยสมบูรณ์ ปัจจุบันชายและหญิงมีเสรีภาพในการคบหากันมากกว่าอดีตแต่อย่างไรก็ตามสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เคร่งครัดและมีระเบียบแบบแผน ยังเป็นตัวควบคุมมิให้เกิดปัญหาลักษณะซึ่งสุกก่อนห้ามหรือการผิดจรรยาบรรณทางเพศของสังคม อันนำไปสู่กระบวนการแต่งงานที่ถูกต้องและมีระบบ

คู่ครองและการแต่งงาน

การแต่งงานของชาวอิหร่านเป็นไปตามบทบัญญัติของศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์ ขณะที่ชนในศาสนาอื่น ๆ เช่น เป็นคริสเตียน ยิว โซโรแอสเตอร์ ก็ได้รับการยกเว้นในปฏิบัติตามศาสนบัญญัติของตน ก่อนการปฏิวัติอิสลามกฎหมายกำหนดอายุของคู่แต่งงานต้องอยู่ในวัยคือ หญิงอายุ 18 ปี และชายอายุ 21 ปี แม้ว่าในทางปฏิบัติคู่แต่งงานส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นล่างของสังคมเมือง และตามชนบทมักแต่งงานในวัยที่ต่ำกว่าที่กำหนด ดังนั้นหลังจากการปฏิวัติอิสลามรัฐบาลได้ออก

กฎหมายกำหนดอายุคู่แต่งงานให้ต่ำลงคือ ผู้ชายอายุ 15 ปี ส่วนผู้หญิงอายุ 13 ปี โดยการแต่งงานต้องได้รับการอนุญาตจากบิดา เกณฑ์อายุที่ต่ำลงนี้ก็เนื่องจากรัฐบาลส่งเสริมและช่วยเหลือให้เกิดการสร้างครอบครัวเร็วขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับศาสนบัญญัติของอิสลามและความเป็นจริง

โดยปกติการตัดสินใจเลือกคู่ครองของชาวอิหร่านยังยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติแต่เดิม คือนิยมทำการสมรสกันในหมู่เครือญาติพี่น้อง (ซึ่งมีบุคคลที่ไม่ได้รับการอนุมัติตามหลักการศาสนา เช่น บุคคล ที่อยู่ในสายเลือดเดียวกัน ฯลฯ) เพราะญาติย่อมรู้จักกันและกันได้ดีกว่า อันจะส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติแน่นแฟ้นขึ้น อีกทั้งการดำเนินชีวิตสมรสก็จะมั่นคง ลดทอนปัญหาการหย่าร้างได้ง่าย เนื่องจากมีญาติผู้ใหญ่สามารถให้คำชี้แนะและช่วยลดข้อขัดแย้งระดับปัญหาดังกล่าว

หลังจากชายหนุ่มเลือกคู่ครองได้แล้วและตัดสินใจจะแต่งงาน บิดามารดาของฝ่ายชายก็จะดำเนินการตามขั้นตอนคือ ไปพูดคุยทำการขออนุญาตจากบิดามารดาของฝ่ายหญิง หากฝ่ายหญิงและผู้ปกครองมีความสนใจตอบรับ ก็จะเจรจาตกลงเรื่องสินสอด ของหมั้น และมะฮัร ที่จะมอบให้แก่เจ้าสาว และครอบครัวในเวลาแต่งงาน มะฮัรมีใช้ของหมั้นที่เป็นสิ่งซึ่งมอบให้ฝ่ายหญิงเพื่อแสดงว่าจะมาแต่งงานต่อไป และไม่ใช้สินสอดที่เป็นเงินทองซึ่งฝ่ายชายให้แก่บิดามารดาฝ่ายหญิง เพื่อชดเชยการสูญเสียของครอบครัวฝ่ายหญิง แต่มะฮัรคือสิ่งของหรือเงินที่มอบให้หญิงที่จะแต่งงานและเป็นสิทธิอันชอบธรรมของเธอโดยเฉพาะ ไม่ใช่ของพ่อแม่ เพื่อเป็นเสมือนของกำนัลที่แสดงถึงความรักให้เกียรติแก่สตรี และที่สำคัญเป็นหลักประกันเรื่องทรัพย์สินให้แก่ฝ่ายหญิง หากมีข้อผิดพลาดในชีวิตคู่

เมื่อสองครอบครัวตกลงเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ฝ่ายชายและหญิงจะผ่านกระบวนการเลือกสรรที่ เรียกว่า คอสติการี (Khastikaree) อันเป็นช่วงเวลาต่างฝ่ายใช้เวลาเรียนรู้คบหาทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน ภายใต้การดูแลของครอบครัวทั้งสองฝ่าย ซึ่งอาจกินเวลา 3 เดือนถึง 1 ปี ก่อนกำหนดพิธีหมั้นและแต่งงานในที่สุด ช่วงเวลาดังกล่าวนี้อาจารย์ใหญ่ทั้งสองฝ่ายและหนุ่มสาว โดยเฉพาะฝ่ายหญิงมีสิทธิที่จะกำหนด เงื่อนไขต่าง ๆ เพื่อปกป้องสิทธิของตนโดยมีการบันทึกไว้เป็นพันธสัญญาระหว่างทั้งสองฝ่าย และถือเป็นเงื่อนไขที่จะต้องปฏิบัติตามนั้นโดยมีผลทางกฎหมายอิสลามด้วย ซึ่งได้ถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญเพื่อปกป้องสิทธิของฝ่ายหญิง สัญญาดังกล่าวจะถูกบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรโดยนายทะเบียนประจำท้องถิ่น ณ สำนักงานทะเบียน ดังนั้นฝ่ายหญิงจำเป็นจะต้องตระหนักถึงสิทธิของตนเองในทุก ๆ ทางก่อนเข้าพิธีสมรส

นอกจากนี้ก่อนการแต่งงานคู่บ่าวสาวยังต้องมีใบประกาศรับรองว่าผ่านการอบรมเรื่องการวางแผนครอบครัวมาแล้ว มิเช่นนั้นก็ไม่อาจทำการสมรสได้ ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงปลายของทศวรรษปี 1980 รัฐบาลมีนโยบายที่จะชะลออัตราการเกิดของประชากรที่ทวีจำนวนเพิ่มมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการสนับสนุนให้หญิงอิหร่านมีลูกมาก ๆ ในช่วงหลังการปฏิวัติ ดังนั้นในปี ค.ศ. 1989 รัฐบาลจึงมี

การรณรงค์วางแผนครอบครัวและในปี ค.ศ. 1994 ก็เปิดคอร์สอบรมเรื่องการคุมกำเนิดให้กับคู่สมรส ทั้งนี้ได้รับการเห็นชอบจากรัฐสภาและการสนับสนุนจากอียาตุลเลาะห์ คามาเนอี ผู้นำทางด้านจิตวิญญาณของชาวอิหร่านปัจจุบัน ที่ให้คำวินิจฉัยอันไม่เป็นการกระทำที่ขัดต่อหลักศาสนา ดังนั้นในปี ค.ศ. 1998 กระบวนการการวางแผนครอบครัวจึงเป็นที่นิยมในหมู่ชาวอิหร่าน และมีคลินิกให้คำปรึกษาการวางแผนครอบครัวของรัฐเกิดขึ้นกระจายทั่วประเทศไม่น้อยกว่า 28,000 แห่ง ยังไม่นับรวมคลินิกของเอกชน

สำหรับในส่วนของวันสมรส การจัดงานจะถูกแยกออกเป็นฝ่ายชายและฝ่ายหญิงตามระบบของสังคม โดยฝ่ายหญิงและฝ่ายชายจะจัดการเลือกตัวแทนในการดำเนินพิธีตามหลักการของศาสนา ซึ่งเรียกว่าการกล่าว “อักดิ นิเกฮ์” (Agdi-Nigah) ที่หมายถึงการประกาศเจตนารมณ์ตามศาสนบัญญัติในการเป็นสามีภรรยาต่อกัน ส่วนใหญ่แล้วตัวแทนที่แต่ละฝ่ายเลือกเพื่อกระทำพิธีการดังกล่าวนั้นจะเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในทางศาสนา เพราะในขั้นตอนนี้มีความละเอียดอ่อนและผูกพันทั้งในแง่ของกฎหมาย สังคม และเงื่อนไขของศาสนาด้วย ดังนั้นจึงต้องมีเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ได้รับเชิญมาลงนามเพื่อเป็นสักขีพยาน หลังจากเสร็จสิ้นพิธีการแล้วจึงเป็นการเฉลิมฉลองการสมรสซึ่งมักจัดขึ้นตามสมควรแก่ฐานะ

สำหรับการอนุญาตให้มีภรรยาได้ 4 คนตามศาสนบัญญัติของอิสลามนั้น มีพื้นฐานที่มาจากสภาวะทางสังคม ซึ่งสังคมของชาวโลกส่วนใหญ่ก่อนการมาถึงของอิสลามตราบจนถึงปัจจุบัน เป็นสังคมที่บรรดาบุรุษเพศมีภรรยาหลายคน ทั้งในสังคมของชาวตะวันตกและตะวันออก โดยมีได้มีกฎเกณฑ์หรือกติกาใด ๆ มารองรับ ชำร่วยไปกว่านั้นในสังคมยุคใหม่นับตั้งแต่ศตวรรษที่แล้วเป็นต้นมา ได้ถูกสร้างให้รูปแบบของการมีภรรยาเพียงคนเดียวเป็นรูปแบบมาตรฐานในสังคมยุคใหม่ อันเกิดขึ้นมาจากแนวคิดของโลกตะวันตก กฎเกณฑ์ดังกล่าวได้ถูกสร้างขึ้นมาครอบสังคมมนุษย์ และเป็นเหตุผลหลักดันให้การมีภรรยาหลายคนกลายเป็นสิ่งนอกกฎหมาย และอยู่ในมุมมืดของสังคมที่ต้องซ่อนเร้น ทำให้สภาวะที่เป็นปัญหาดั้งเดิมของสังคมที่ยังไม่ได้รับการเยียวยากลับมีอาการหนักขึ้น จำนวนของบุตรนอกกฎหมายหรือบุตรนอกสมรสทวีจำนวนเพิ่มมากขึ้น บรรดาเด็กเหล่านั้นได้ถูกกีดกันออกจากความอบอุ่นของครอบครัว ออกจากสภาวะการสืบทอดมรดก ถูกหยามเหยียดจากสังคม และถูกกีดกัน ออกจากสิทธิตามกฎหมายต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้เองอิสลามจึงคำนึงถึงสิทธิของเด็กผู้บริสุทธิ์ที่เกิดขึ้นมาในโลกด้วยการกระทำของผู้ใหญ่ ภายใต้เงื่อนไขของการมีภรรยามากกว่าหนึ่งคน ด้วยการอนุมัติให้การมีภรรยามากกว่าหนึ่งคนเป็นสิ่งที่ถูกอนุมัติ และให้สิทธิที่เท่าเทียมกันกับบุตรที่เกิดมาไม่ว่าจากภรรยาคนใดก็ตาม ซึ่งถือได้ว่าเป็นการนำเด็กที่อยู่นอกระบบของสังคม เข้ามาสู่ระบบที่ถูกต้องชอบธรรมแห่งกฎหมายอิสลาม

นอกจากนี้ในศาสนบัญญัติของอิสลามนิกายชีอะห์ยังอนุมัติให้มีการแต่งงานแบบชั่วคราวหรือแบบมีเงื่อนไขที่เรียกว่า “มุตอะฮ์” (Muttah) หรือ “ซีเกะฮ์” (Segah) โดยคู่หนุ่มสาวสามารถตก

ลงที่จะใช้ชีวิตร่วมกันฉันท์สามีภรรยาโดยมีเงื่อนไขเรื่องเวลา ซึ่งสามารถกำหนดเวลาได้ช่วงสั้น ๆ ไปจนถึงกำหนดเวลาที่ยาวถึง 99 ปีก็ได้ การสมรสแบบมีเงื่อนไขเวลานี้มีข้อกำหนดคือ ทั้งฝ่ายชายและหญิงจะต้องบรรลุนิติภาวะแล้ว และได้อยู่ภายใต้การปกครองของพ่อแม่หรือผู้ปกครอง อีกทั้งทั้งคู่จะต้องมีข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันอย่างชัดเจน พร้อมกับสามารถกล่าว “ประโยค” ที่แสดงถึงการยอมรับการเป็นสามีภรรยาในภาษาอาหรับได้อย่างถูกต้องชัดเจน หากไม่สามารถกล่าวได้ก็ต้องให้ “นักการศาสนา” หรือ “ผู้รู้” เป็นผู้กระทำให้ การสมรสลักษณะดังกล่าวนี้ก็มีเหตุผลหลักเช่นเดียวกับการอนุมัติให้มีภรรยามากกว่า 1 คน นอกจากนี้ไม่มีข้อจำกัดถึงจำนวนคนที่จะสามารถมุดอะฮ์ และบทบัญญัติในกฎหมายยังได้รับรองสิทธิของบุตรที่เกิดจากการสมรสแบบชั่วคราวอีกด้วย อย่างไรก็ตามชาวอิหร่านส่วนใหญ่ไม่นิยมแต่งงานในลักษณะนี้ ด้วยเห็นว่าการแต่งงานสร้างครอบครัวเป็นเรื่องที่ต้องไตร่ตรองอย่างรอบคอบ และมั่นใจต่อการมีสัมพันธ

ในช่วงระหว่างการปกครองของซาร์ แม้ตามหลักศาสนาจะอนุมัติการมีภรรยาหลายคน แต่รัฐบาลซาร์พยายามขัดขวางข้อกำหนดดังกล่าวด้วยการออกกฎหมายที่เข้มงวด เช่น ต้องได้รับการอนุญาตจากภรรยาคนแรกก่อนที่จะมีการเซ็นใบสมรสกับภรรยาคนที่สอง เป็นต้น แต่ในทางปฏิบัติ การแต่งงานในหมู่ญาติพี่น้องก็มีการต่อต้านการมีภรรยาหลายคน ด้วยการกดดันผู้ชายมิให้มีภรรยาคนที่สองอยู่แล้ว หลังการปฏิวัติอิสลามข้อกฎหมายดังกล่าวที่ขัดต่อศาสนาได้รับการยกเลิก แต่กระนั้นชายชาวอิหร่านส่วนใหญ่ก็มักมีภรรยาคนเดียว ด้วยการมีภรรยาได้เกินหนึ่งคนนั้นตามศาสนบัญญัติกล่าวว่า “ฝ่ายชายจะต้องสามารถเลี้ยงดูภรรยาและครอบครัวที่มีมากกว่าหนึ่งนั้นได้อย่างเท่าเทียมกัน และต้องให้ความเสมอภาคกับภรรยาและครอบครัวที่มีเพิ่มมากขึ้นด้วย” กรณีแห่งความยุติธรรมและความสามารถในการเลี้ยงดูกลายเป็นกรอบในการกำหนดให้เฉพาะผู้ที่มีฐานะดีเท่านั้นที่จะสามารถปฏิบัติตามศาสนบัญญัติ ขณะเดียวกันเป็นการกระจายความมั่งคั่งของคนหนึ่งคน ให้มีภาระรับผิดชอบเลี้ยงดูสตรีที่อยู่ในฐานะด้อยกว่าและต้องการการดูแลที่มีผลครอบคลุมไปถึงบุพการีฝ่ายหญิงด้วย ถือได้ว่าวิถีดังกล่าวเป็นการนำสังคมมนุษย์เข้าสู่วิถีทางแห่งความถูกต้อง ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการดูแลซึ่งกันและกันในทางสังคม

การหย่าร้าง

ดังที่กล่าวเบื้องต้นว่าประเทศอิหร่านปัจจุบันเป็นประเทศที่ยึดถือธรรมเนียมการปกครองตามหลักกฎหมายอิสลามที่สอดคล้องกับคัมภีร์อัลกุรอาน และจารีตประเพณีที่อิงตามจริยวัตรของท่านศาสดามุฮัมมัด ชนชาวอิหร่านจึงมีความสัมพันธ์ทางครอบครัวและวงศ์วานที่เข้มแข็ง ด้วยสายสัมพันธ์อันดี งามทั้งสองประการนี้เองที่ได้สร้างสภาวะทางสังคมที่เหมาะสมแก่การดำรงอยู่ตามรูปแบบของครอบครัวที่ดี ทำให้สถิติการหย่าร้างในสังคมชาวอิหร่านมีน้อยกว่าประเทศอื่น ๆ อย่างไร

ก็ตามหากมีเหตุแห่งการหย่าร้างเกิดขึ้น ครอบครัวของทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะเป็นตัวที่ช่วยประสานกันในเรื่องนี้ไม่ให้เกิดการหย่าร้าง หากถึงที่สุดแล้วชายและหญิงไม่พึงประสงค์จะใช้ชีวิตร่วมกันต่อไป โดยที่ญาติทั้งสองฝ่ายไม่อาจทัดทานได้แล้ว จะมีการตกลงเงื่อนไขต่าง ๆ และกำหนดหน้าที่ของแต่ละฝ่ายอย่างชัดเจนในระหว่างญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย โดยยึดถือตามข้อตกลงและเงื่อนไขที่ได้กำหนดไว้ก่อนการสมรสเป็นบรรทัดฐานสำคัญ โดยฝ่ายชายจะต้องถือปฏิบัติตามเงื่อนไขดังกล่าว แม้จะมีได้เป็นไปตามบทบัญญัติทางศาสนาก็ตาม

อย่างไรก็ดีหากมิได้มีการระบุไว้ชัดเจนในสมุดสมรส (Ghobaleh) ในเบื้องต้นฝ่ายชายยังคงจะต้องจ่ายค่าเลี้ยงดูให้กับฝ่ายหญิงจนกว่าฝ่ายหญิงจะแต่งงานใหม่ อีกทั้งยังคงต้องจ่ายค่าเลี้ยงดูบุตรจนกว่าบุตรจะมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ และจะมีการแบ่งสินสมรสตามที่ได้ตกลงกันไว้ในสมุดทะเบียนสมรส หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมิได้ปฏิบัติตามก็สามารถที่จะยื่นเรื่องฟ้องร้องศาลให้บังคับตามข้อตกลงได้

ในเรื่องสถานะของหญิงหม้าย โดยทั่วไปจะได้รับการดูแลและให้เกียรติจากสังคมพอสมควร อีกทั้งรัฐยังให้การเกื้อหนุนดูแล โดยจัดลำดับดังต่อไปนี้

- หญิงหม้ายที่เกิดจากสามีเสียชีวิตในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่ เช่น เป็นข้าราชการทหารที่เสียชีวิตในหน้าที่และสงคราม ในกรณีนี้หญิงหม้ายจะได้รับสิทธิพิเศษในการเลี้ยงดูและได้รับการอำนวยความสะดวกในทางสังคมอย่างสูงสุด ทั้งบุตรจะได้รับการส่งเสียจากภาครัฐให้ได้รับการศึกษาจนถึงระดับสูงสุด

- หญิงหม้ายที่ถูกสามีทอดทิ้งหรือสามีเสียชีวิตโดยปกติ มักยังคงอยู่ในระบบครอบครัวรวมอาศัยอยู่กับพ่อแม่ จะได้รับการอนุเคราะห์สิทธิพิเศษในด้านต่าง ๆ จากภาครัฐ เช่น ได้รับการอุดหนุนจากภาครัฐด้านค่าครองชีพพื้นฐาน เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้สถานภาพของหญิงหม้ายในสังคมอิหร่านไม่ว่าจะกรณีใด ๆ ก็ตาม จะมีฐานะที่ค่อนข้างได้รับการดูแลเป็นอย่างดีทั้งทางตรง (ครอบครัวและวงศ์ญาติของตนเอง) และทางอ้อม (ได้รับการอุดหนุนจากภาครัฐ) จึงถือได้ว่าหญิงหม้ายในสังคมอิหร่านมีสถานภาพที่ดีและได้รับความคุ้มครองด้านสิทธิในระดับมาตรฐานสากล

แม้อิหร่านจะประกอบด้วยกลุ่มชนหลากหลายเผ่าพันธุ์ แต่ศาสนาอิสลามเป็นเสมือนแกนกลางที่หล่อหลอมวิถีแห่งการดำรงชีวิตของชาวอิหร่านให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และภายใต้ความเข้มแข็งของระบบครอบครัวของชาวอิหร่าน ส่งผลให้สังคมอิหร่านเป็นสังคมที่สงบ มีชีวิตอย่างเรียบง่าย เอื้ออาทรและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ระหว่างกัน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นเช่นเดียวกับที่สังคมไทยในอดีตเคยมี

บรรณานุกรม

1. ธเนศ ช่างพิชิต. “ภาษาเปอร์เซียในสังคมสยาม,” ใน *อิหร่าน: ภูมิลักษณะ ประชาชน และวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเอเชียแปซิฟิกศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และ ศูนย์วัฒนธรรม สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน, 2544.
2. ไรวาน อรุณรังษี. *อิหร่าน อยู่แห่งอารยธรรม*. (กรุงเทพฯ: ศูนย์วัฒนธรรม สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน, 2544).
3. ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, รศ. ดร.. “การศึกษาของอิหร่าน: มองผ่านจากผ้าสีดำ,” ใน *อิหร่าน: ภูมิลักษณะ ประชาชน และวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเอเชียแปซิฟิกศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และศูนย์วัฒนธรรม สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน, 2544.
4. เสาวณีย์ จิตต์หมวด, ผศ.. *วัฒนธรรมอิสลาม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายน้ำ, 2535).
5. อาเยตุลลอฮ์ อิบรอฮีม อามินี. *การเลือกคู่ครอง*. แปลโดย เชค ชัยนุลอาบิตีน ฟินดี. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายธาร, 2540).
6. จากประสบการณ์จริงในการดำเนินชีวิตในประเทศอิหร่าน นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1976-1986 และได้สัมผัสกับสตรีชาวอิหร่าน จึงมีความรู้พื้นฐานเรื่องครอบครัวชาวอิหร่านเป็นอย่างดี
7. Annual Report of Ministry of Education Iran (1979-1999) In Persian Language.
8. Husein Nasr, Dr.. *Islamic Science & Civilization*. U.S.A. : Temple University U.S.A., 1982.
9. Wright, Robin . *The Last Great Revolution Turmoil and Transformation in Iran*. (New York: Vintage Books, 2001).
10. http://www.iranchamber.com/education/articles/educational_system.php
11. <http://www.1upinfo.com/country-guide-study/Iran>
12. “The Iranian Education System”, [Online Available]:

สตรีชนบทชาวเติร์กในแคว้นอาเซอร์ไบจานตะวันตก
ด้วยเสื้อ

สตรีชาวอะบิซอเนห์แต่งกาย

ผ้าอันมีสีสันสดใส แตกต่างจากสตรี
ชาวอิหร่านในเมืองใหญ่ ๆ ที่มักนิยม
สวมชาดอร์และคลุมฮิญาบด้วยผ้าสีดำ

กอสกัยอีเป็นชนเผ่าดั้งเดิมของประเทศอิหร่าน เปรียบได้กับชนเผ่าอะบอริจิน

ของประเทศออสเตรเลีย

กัลยอน (kalyon) คือ รูปแบบการสุบยาเส้นเพื่อการผ่อนคลายของชาวอิหร่านและชาวอาหรับ ซึ่งพบเห็นได้ตามร้านขายน้ำชา ภัตตาคาร และสถานที่ท่องเที่ยวทั่วไป ชาวไทยเรียกการสุบยาแบบนี้ว่า มะระกู่

โปโลเป็นกีฬาโบราณบนหลังม้า มีต้นกำเนิดในดินแดนอิหร่านและแพร่หลายไปทั่วโลก ปัจจุบันชนชั้นสูงของอิหร่านยังคงนิยมเล่น สำหรับคนไทยรู้จักกีฬานี้มาตั้งแต่ครั้งโบราณ ดังปรากฏหลักฐานในกฎหมายตราสามดวงเรียกกีฬานี้ว่า “ซงโค” พ้องกับคำเปอร์เซียที่เรียกกีฬานี้ว่า “เซากอน” (chaogone) แต่ยุคนี้คนไทยกับรู้จักในนาม “กีฬาตีกอล์ฟ”

ลูก ๆ ของบรรดานักศึกษาหลายเชื้อชาติที่เดินทางมาร่ำเรียนในโรงเรียนสอนศาสนา
ณ เมืองกุม

ในวันหยุดชาวอิหร่านนิยมไปเที่ยวพักผ่อนพร้อมครอบครัว โดยเฉพาะตามสวนสาธารณะ
ต่าง ๆ จะเต็มไปด้วยผู้คนซึ่งเดินทางมาเที่ยวหรือปิกนิกกัน กว่าสวนสาธารณะจะร้างผู้คน
ก็เป็นเวลาหนึ่งหรือสองนาฬิกาของอีกวันหนึ่งแล้ว

ครอบครัวชาวอิหร่านส่วนใหญ่มักเป็นครอบครัวขยาย

คนอิหร่านกินเนื้อแพะ แกะมากกว่าเนื้อวัว เพราะสัตว์ดังกล่าวเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่ชนเผ่า
เร่ร่อนนิยมเลี้ยงไว้เอน้ำนม ขน และเนื้อ

อิหร่านเป็นประเทศหนึ่งที่สำคัญกับงานด้านศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยตามเมืองใหญ่ ๆ จึงเปิดสอนวิชาว่าด้วยศิลปะ ซึ่งมีทั้งวิชาจิตรกรรม ประติมากรรม การแสดงละคร ภาพยนตร์ และดนตรี ในภาพเป็นการฝึกซ้อมการแสดงละครในชั้นเรียนของนักศึกษา มหาวิทยาลัยเตหะราน

สุสานของกวีฮาฟิซ กวีชาวชีราสที่ชาวอิหร่านยกย่องว่าเป็นกวีที่ยิ่งใหญ่คนหนึ่ง

เมื่อมีแขกมาเยี่ยมเยียนที่บ้าน คนอิหร่านจะเสิร์ฟชา (ไม่ใส่นม) ดื่มน้ำพร้อมด้วยผลไม้สดตามฤดูกาล เช่น เชอร์รี่ แอปเปิ้ลแดง (ที่มีรูปร่างและรสชาติเหมือนแตงญี่ปุ่น) ฯลฯ และหากเชื้อเชิญร่วมรับประทานอาหารด้วย เจ้าของบ้านและญาติพี่น้องที่เป็นชายจะร่วมวงกินข้าวพร้อมกับแขก ส่วนพวกผู้หญิงจะกินที่หลัง

บทที่ 6

ผู้หญิงอิหร่าน

อัมพร จิรัฐติกกร

เมื่อพูดถึงผู้หญิงอิหร่านแล้ว สิ่งแรกที่คนจำนวนมากนึกถึงก็คือ ภาพของสตรีภายใต้ผ้าคลุมศีรษะและเสื้อผ้าสีทึบที่ปกคลุมเรือนร่างอย่างมิดชิด หลายคนมองภาพของผู้หญิงอิหร่านว่าถูกบังคับให้ต้องอยู่แต่ในบ้าน ต้องสวมใส่ผ้าคลุมศีรษะ และถูกกลืนรอนสิทธิเสรีภาพ แต่ในความเป็นจริงแล้ว สถานะของผู้หญิงอิหร่านนั้นกล่าวได้ว่าดีกว่าบรรดาผู้หญิงในประเทศแถบตะวันออกกลางทั้งหมดก็ได้ ในด้านการศึกษา อิหร่านได้รับการจัดอันดับให้เป็น 1 ใน 10 ประเทศที่ก้าวหน้าที่สุดในการยกระดับการศึกษาของผู้หญิง ลดช่องว่างของหญิงชายในด้านการศึกษา ในด้านแรงงาน อิหร่านมีผู้หญิงที่ทำงานเป็นข้าราชการถึงหนึ่งในสามของจำนวนข้าราชการทั้งหมด มีผู้หญิงรับตำแหน่งเป็นหัวหน้าแผนกต่าง ๆ นับร้อย ในการเลือกตั้งท้องถิ่นในปี ค.ศ. 1999 มีผู้หญิงถึง 5,000 คนลงสมัครรับเลือกตั้ง และในจำนวนนี้ได้รับเลือกตั้งเข้ามาเป็นผู้นำท้องถิ่นถึง 300 คน¹

ยิ่งไปกว่านั้นความเปลี่ยนแปลงในสถานะของผู้หญิงอิหร่านก็กำลังเพิ่มขึ้นทุกขณะ หลังปี ค.ศ. 1997 เป็นต้นมา ประธานาธิบดีคาเตมีซึ่งเพิ่งเข้ารับตำแหน่งได้ประกาศต่อชาวโลกถึงความพยายามที่จะยกระดับสถานะของสตรีอิหร่าน ขจัดระบบเลือกปฏิบัติต่อเพศหญิง และรวมถึงแต่งตั้งผู้หญิงขึ้นเป็นรองประธานาธิบดีอีกด้วย สารคดีบทนี้จึงมุ่งเสนอภาพของผู้หญิงอิหร่านจากมุมมองปัจจุบันที่ทีมวิจัยได้เดินทางไปพบเห็น และมีโอกาสได้สัมภาษณ์พูดคุยกับผู้หญิงอิหร่านจำนวนมากในช่วงปี พ.ศ. 2544 จากแง่มุมต่าง ๆ ทั้งในแง่ของชีวิตครอบครัว การศึกษา เศรษฐกิจ และการเมือง

อิญาบ-ศักดิ์ศรีภายใต้ผ้าคลุม

ผู้หญิงอิหร่านนั้นเมื่ออายุครบ 9 ขวบบริบูรณ์ ถือว่าพ้นจากความเป็นเด็กไปแล้ว จึงต้องคลุมผ้าเก็บเรือนผมให้มิดชิด ทั้งนี้ผ้าคลุมผมหรือที่เรียกกันว่า “อิญาบ” นั้น จะต้องคลุมลงมาจนจดหน้าอก ต้องแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่เรียบง่าย ไม่เปิดเผยให้เห็นส่วนสัดส่วนของร่างกาย ดังนั้นเสื้อผ้าของ

¹ ดู Wright, Robin, *The Last Great Revolution: Turmoil and Transformation in Iran*. (New York: Vintage Books, 2001) pp. 137.

ผู้หญิงอิหร่านที่กลายเป็นเสมือน “เครื่องแบบ” ไปแล้วก็คือ เสื้อคลุมตัวยาวหรือโอเวอร์โคตทรงหลวมที่ไม่รัดรูป สีเข้ม กางเกงขายาวสีเดียวกัน และผ้าคลุมผม ส่วนผู้หญิงที่เคร่งมากกว่านั้นก็จะสวม

"ชาดอร์" (chador) ทับ ชาดอร์นี้แปลตรงตัวก็คือเต็นท์ มีลักษณะเป็นผ้าคลุมสีดำผืนใหญ่รูปครึ่งวงกลม ไม่มีกระดุมหรือตะขอเกี่ยว สวมทับจากหัวลงมาคลุมไหล่ มาบรรจบกันด้านหน้าโดยผู้สวมใช้มือจับใต้คาง ถ้ามือถือของไวหรืออุ้มเด็ก ก็จะใช้ปากกัด ผู้หญิงสวมชาดอร์นี้พบเห็นได้ทั่วไปตามเมืองต่าง ๆ จะเห็นคนคลุมชาดอร์สลับกับชุดเสื้อคลุมตัวยาว แต่ถ้าเป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์อย่างเมืองกุมหรือตามมัสยิด สถานทีราชการ ผู้หญิงทุกคนจะคลุมชาดอร์

ความจริงแล้วกฎที่ว่าผู้หญิงอิหร่านต้องสวมฮิญาบนั้น ยึดถือตามที่ระบุไว้ในคัมภีร์อัล-กุรอาน แต่ไม่เคยมีการออกเป็นกฎหมายบังคับมาก่อน ดังนั้นการสวมใส่ผ้าคลุมศีรษะจึงขึ้นอยู่กับความสมัครใจ ซึ่งผู้หญิงส่วนใหญ่ก็ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่พวกเธอจะสวมใส่ผ้าคลุมศีรษะเมื่อออกนอกบ้าน แม้แต่ช่วงหนึ่งในสมัยของซาร์เรซา ในปี ค.ศ. 1935 ที่มีการออกเป็นกฎหมายบังคับให้ผู้หญิงอิหร่านถอดผ้าคลุมศีรษะออก โดยประกาศให้การคลุมศีรษะเป็นสิ่งผิดกฎหมาย ฮิญาบถูกมองว่าเป็นสัญลักษณ์ของความอยุติธรรมและสิ่งที่น่าอับอาย และเพื่อบังคับให้มีการปฏิบัติตามกฎนี้ ซาร์เรซาสั่งให้ทหารตำรวจออกตรวจไปทั่วทุกแห่ง หากพบหญิงคนใดสวมผ้าคลุมศีรษะออกนอกบ้าน ก็ให้ทหารตำรวจเหล่านั้นเข้าไปบังคับให้ถอดออก แต่ก็เชื่อว่าผู้หญิงอิหร่านทุกคนจะเห็นด้วยกับกฎอันทันสมัยข้อนี้ ในช่วงเวลานั้นผู้หญิงอิหร่านจำนวนมากปฏิเสธที่จะออกจากบ้าน เพราะไม่ต้องการที่จะถูกจ้องมองโดยปราศจากผ้าคลุมศีรษะ สำหรับผู้หญิงอิหร่านจำนวนมากแล้ว ผ้าคลุมศีรษะเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ การถ่อมตน และให้ความเคารพต่ออิสลาม²

อย่างไรก็ตามตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ฮิญาบไม่ใช่สิ่งที่ผู้หญิงอิหร่านจะเลือกปฏิบัติได้ตามความสมัครใจ ฮิญาบกลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่ผู้นำแต่ละยุคใช้ตามอุดมการณ์ทางการเมืองของตน ในสมัยของซาร์เรซา ฮิญาบเป็นสัญลักษณ์ของความอยุติธรรม ความไม่ทันสมัยทัดเทียมตะวันตก แต่หลังการปฏิวัติอิสลามตั้งแต่ปี ค.ศ. 1979 เป็นต้นมา ฮิญาบกลายเป็นสัญลักษณ์ของการปฏิวัติอิสลาม เป็นสัญลักษณ์ของการต่อต้านอิทธิพลตะวันตกที่ผู้หญิงอิหร่านทุกคนต้องปฏิบัติตาม

² เพื่อที่จะโน้มน้าวผู้หญิงอิหร่านให้ถอดผ้าคลุม ซาร์เรซาสั่งให้พระชนนีและเจ้าฟ้าหญิงทั้งหลายปรากฏพระองค์ในงานมอบประกาศนียบัตรให้นักเรียนหญิงที่จบการศึกษาจาก Women's Teacher Training College ในกรุงเตหะราน ในปี ค.ศ. 1936 โดยปราศจากผ้าคลุมผม พร้อมทั้งมีพระราชกระแสให้ผู้หญิงอิหร่านทุกคนปฏิบัติตามตัวอย่างของพระชนนีและเจ้าฟ้าหญิง ทรงมีพระราชดำรัสให้ผู้หญิงทุกคนโยนฮิญาบทิ้ง ดู Elaine Sciolino, *Persian Mirrors; The Elusive Face Of Iran*. (New York: The Free Press, 1997) pp. 133-134.

ในตอนเริ่มต้นหลังการปฏิวัติใหม่ ๆ ผู้หญิงอิหร่านยังสามารถออกจากบ้านไปไหนก็ได้โดยไม่ต้องสวมผ้าคลุมศีรษะ แต่ภายในช่วงเวลาหนึ่งเดือนหลังการปฏิวัติอิสลามในปี ค.ศ. 1979 อายาตุลเลาะห์ โคมัยนี ก็ออกคำสั่งให้ผู้หญิงต้องคลุมศีรษะตามกฏอิสลามที่ระบุไว้ในคัมภีร์อัล-กุรอ่าน

“จงกล่าวแก่ผู้หญิงผู้ศรัทธาทั้งหลาย ให้พวกนางลดสายตาของนางลงต่ำ และให้ปกป้องของพึงสงวนของพวกนาง และจงอย่าอวดเครื่องประดับของนาง เว้นแต่ที่เปิดเผย และให้นางปิดด้วยผ้าคลุมศีรษะของนางตลอดมาถึงหน้าอกของนาง...”

อันนัวร์ (24 : 31)

ในตอนแรกผู้หญิงอิหร่านจำนวนมากปฏิเสธที่จะสวมผ้าคลุมศีรษะ มีคนจำนวนนับพันชุมนุมประท้วงคำสั่งของอายาตุลเลาะห์ โคมัยนี ซึ่งโคมัยนีก็ได้กล่าวคำพูดประนีประนอมว่า “นี่ไม่ใช่การบังคับ แต่เป็นเพียงข้อแนะนำเท่านั้นว่าผู้หญิงอิหร่านควรจะแต่งตัวอย่างไร”³ แต่แล้วในที่สุดก็มีการออกประกาศให้ผู้หญิงที่ทำงานในหน่วยงานราชการ ตามมหาวิทยาลัยต้องคลุมศีรษะ ตามร้านอาหารหรือโรงแรมก็เริ่มมีการวางตะกร้าใส่ผ้าคลุมศีรษะใกล้ทางเข้า หากใครปฏิเสธที่จะสวมผ้าคลุมศีรษะก็จะไม่ได้รับการบริการ หลังจากนั้นใน ปี ค.ศ. 1982 สามปีหลังการปฏิวัติ ผู้หญิงอิหร่านทั้งหมดก็จำเป็นต้องสวมผ้าคลุมศีรษะในที่สาธารณะ

ในช่วงหลังการปฏิวัติใหม่ ๆ กฎของการคลุมศีรษะถูกบังคับใช้อย่างเข้มงวด การไม่คลุมศีรษะหรือคลุมไม่เหมาะสม เปิดให้เห็นผมหรือแต่งหน้าทาปากจะถูกลงโทษจำคุก 10 วัน ถึง 2 เดือน ผ้าคลุมก็อนุญาตให้เฉพาะสีดำหรือสีเข้มที่ไม่มีลวดลาย แต่ในปัจจุบันหลังผ่านการปฏิวัติอิสลามมาแล้วถึงสองทศวรรษ กฎระเบียบในการแต่งกายของผู้หญิงเริ่มผ่อนคลายมากขึ้น ตามเมืองใหญ่ ๆ จะพบเห็นผู้หญิงอิหร่านสวมใส่เสื้อผ้าที่แม้จะปกคลุมร่างกายมิดชิด แต่ก็ดูทันสมัย สวมผ้าคลุมศีรษะแบบชนิดเปิดให้เห็นผมถึงเกือบครึ่งหัว กล่าวได้ว่าสิ่งที่ผู้หญิงอิหร่านสวมใส่ทุกวันนี้ เป็นเครื่องระบุอุดมการณ์ระดับความเคร่งครัดทางศาสนาของแต่ละบุคคล หากเธอสวมใส่เสื้อผ้าที่ดูทันสมัย ผูกผ้าคลุมศีรษะที่โชว์ให้เห็นครึ่งหัว ใส่แว่นกันแดด นุ่งกางเกงยีน ใส่เสื้อคลุมสีอ่อน แต่งหน้าและทาเล็บ เธอกำลังสื่อสารว่าเธอต้องการต่อต้านอำนาจ ต้องการความเปลี่ยนแปลง แต่ในขณะเดียวกันก็มีผู้หญิงอิหร่านอีกจำนวนมากเลือกที่จะแต่งกายด้วยเสื้อคลุมแบบหลวม ๆ หรือชาดอร์ตามแบบเดิม อันดูเหมือนจะสื่อสารว่าพวกเธอรู้สึกปลอดภัยภายใต้ฮิญาบและชาดอร์

ผู้หญิงอิหร่านจำนวนมากมองว่าการสวมใส่ผ้าคลุมศีรษะหรือฮิญาบนั้น เปิดโอกาสให้พวกเธอทำอะไรก็ได้โดยไม่ต้องกังวลใจ ผ้าคลุมศีรษะทำให้ผู้หญิงถูกตัดสินด้วยความสามารถมากกว่า

³ Elaine Sciolino, เพิ่งอ้าง, pp. 134.

เรือนร่าง หน้าตา ผู้หญิงจำนวนมากที่ทีมงานได้มีโอกาสพูดคุยด้วยจะกล่าวตรงกันว่ามันไม่สำคัญหรอกว่า ผู้หญิงอิหร่านจะต้องสวมใส่ชาดอร์หรือคลุมศีรษะหรือไม่ ผู้หญิงจากตะวันตกมักจะให้ความสำคัญกับ “ฮิญาบ” มากเกินไป ประเด็นไม่ใช่เรื่องเสื้อผ้าหรือผ้าคลุมศีรษะ มีหลายสิ่งที่คุณผู้หญิงอิหร่านมองเห็นว่าสำคัญกว่านั้น เช่น การเป็นฝ่ายเสียเปรียบ อย่างเช่นสิทธิในการจ้างงาน การหย่าร้าง สิทธิในการได้รับมรดก ที่ให้สิทธิแก่ลูกผู้ชายมากกว่าผู้หญิง และสิทธิในการเลี้ยงดูบุตรกรณีหย่าร้าง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นข้อที่ผู้หญิงอิหร่านอยากเห็นความเปลี่ยนแปลงที่ให้อิสระที่เท่าเทียมกับผู้หญิงมากขึ้น มากไปเสียกว่าเรื่องการคลุมศีรษะหรือไม่คลุม ซึ่งในประเด็นเหล่านี้จะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

พื้นที่ของหญิง-ชาย ในสังคมอิหร่าน

สังคมอิหร่านนั้นถือเป็นสังคมที่มีการแยกเพศอย่างชัดเจน โดยหลักการทั่วไปแล้ว พื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่ของผู้ชาย พื้นที่ในบ้านเป็นพื้นที่ของผู้หญิง ผู้หญิงจะต้องปกปิดเรือนผมและเรือนร่างของเธอเมื่อปรากฏกายในที่สาธารณะ แต่ในบ้านของเธอเองผู้หญิงสามารถแต่งกายอย่างไรก็ได้ แต่เมื่อใดก็ตามที่มีผู้ชายที่เธอสามารถแต่งงานด้วยได้ (ไม่ใช่บิดาหรือพี่น้องร่วมสายเลือด) เธอจะต้องสวมใส่ผ้าคลุมศีรษะ และแต่งกายให้เรียบร้อยตามหลักอิสลาม

นอกจากนี้ผู้หญิงจะใส่น้ำหอมหรือทาลิปสติกไม่ได้ ถ้ากลิ่นหอมของเธอทิ้งไว้ให้คนอื่นสูดดมถือเป็นความผิดทันที นอกจากนี้ผู้หญิงก็ห้ามขี่จักรยานหรือมอเตอร์ไซด์ ห้ามดูกีฬาที่ผู้ชายเล่น (กฎข้อนี้เริ่มได้รับการผ่อนปรนหลังอิหร่านได้เข้าร่วมในการแข่งขันฟุตบอลโลก)

ในโรงเรียน ที่นั่งหญิงกับชายจะแยกกัน ฟากหนึ่งเป็นที่นั่งครอครว ซึ่งหญิงชายในครอครวเดียวกันสามารถนั่งด้วยกันได้ อีกฟากหนึ่งเป็นที่นั่งสำหรับผู้หญิงและเด็ก บนรถเมล์ก็จะแยกที่นั่งหญิง-ชาย ผู้หญิงจะนั่งส่วนท้ายของรถเมล์ ในโรงเรียน ผู้หญิงและผู้ชายต้องแยกกันเรียน สถานตากอากาศชายทะเลก็จะมีพื้นที่กันแยกหญิงชาย ผู้หญิงอิหร่านจะต้องใส่เสื้อผ้าที่คลุมมิดชิด สวมใส่ผ้าคลุมศีรษะอย่างเรียบร้อยลงเล่นน้ำทะเล

รูปผู้หญิงในฉลากยานำเข้าต้องถูกปิดแขนขา รูปผู้หญิงในสิ่งตีพิมพ์ สื่อโทรทัศน์ ที่เปิดเผยใบหน้าแขนขาหรือเรือนร่าง จะต้องถูกลบด้วยหมึกดำ ถูกฉีกออก หรือไม่ก็ถูกตัดทิ้ง⁴

⁴ Wright, Robin, อ้างแล้ว, pp.140. นอกจากนี้ในช่วงเวลาที่ทีมงานเดินทางไปเก็บข้อมูลทั่วประเทศ อิหร่าน ก็พบว่าหนังสือต่างประเทศที่มีภาพผู้หญิงเปิดให้เห็นแขนขาหรือเรือนร่างก็จะถูกหมึกดำปิดทับ

แนวความคิดในการแยกเพศ และการปกปิดเรือนผมหรือเรือนร่างของผู้หญิงนั้นตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐานที่ว่า เรือนร่างของผู้หญิงเป็นสิ่งยั่วยุกามารมณ์ การมองเห็นเรือนร่างของผู้หญิง การได้สัมผัสเป็นสิ่งที่จะทำให้เพศชายสูญเสียการควบคุมตน ดังนั้นผู้หญิงจึงควรปิดบังเรือนร่างของเธอให้มิดชิด ที่กล่าวเช่นนี้มีได้หมายความว่าผู้เขียนใช้ความคิดเห็นของตนเข้าไปตัดสินสังคมอิหร่านนั้นกดขี่ผู้หญิง และมีได้หมายความว่าผู้เขียนตัดสินสถานะของผู้หญิงในสังคมอิหร่านจากเพียงเรื่องของผ้าคลุมศีรษะ ผู้เขียนเพียงแต่หวังว่าจะได้ทำหน้าที่สะท้อนความคิดเห็นของผู้หญิงจำนวนหนึ่งที่ทีมงานได้มีโอกาสพบปะพูดคุย และในขณะที่โลกตะวันตกใช้เรื่องของฮิญาบเข้าไปมองว่าสังคมอิหร่านนั้นกดขี่ผู้หญิง ผู้หญิงในสังคมอิหร่านจำนวนมากก็กลับมองว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ดี เป็นการปกป้องผู้หญิงจากสิ่งที่เลวร้าย ผู้หญิงอิหร่านจำนวนมากที่ทีมงานได้สัมภาษณ์กล่าวว่าพวกเธอไม่ได้ต้องการก้าวไปสู่จุดของเสรีภาพในแง่ของการเปิดเผยร่างกาย หรือมีเสรีภาพทางเพศเหมือนผู้หญิงตะวันตก แต่สิ่งที่พวกเธอต้องการ คือ การมีส่วนร่วมที่มากขึ้นของผู้หญิงในแง่การเมือง การศึกษา และสังคม

ทุกวันนี้ผู้หญิงอิหร่านถือได้ว่ามีสิทธิเสรีภาพอย่างมากทีเดียวในหน้าที่การงาน อิหร่านมีผู้หญิงเป็นผู้กำกับหนังและผู้กำกับละครเวทีจำนวนไม่น้อย มีผู้หญิงทำงานเป็นข้าราชการถึงหนึ่งในสามของข้าราชการทั้งหมด มีผู้หญิงรับตำแหน่งเป็นหัวหน้าแผนกต่าง ๆ นับร้อย และในสมัยประธานาธิบดีคาเตมี ในช่วงปี ค.ศ. 1997-2001 คาเตมีก็ได้แต่งตั้งผู้หญิงให้ดำรงตำแหน่งเป็นรองประธานาธิบดี ทำหน้าที่กำกับดูแลด้านปัญหาสิ่งแวดล้อม

การที่ผู้หญิงเข้าสู่ตลาดแรงงานมากขึ้น มีบทบาทต่อเศรษฐกิจของอิหร่านมากขึ้นนี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากสงครามอันยาวนานถึงแปดปีระหว่างอิรักกับอิหร่าน ที่ทำให้ผู้ชายต้องออกไปรบเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้ผู้หญิงออกมาเป็นแรงงานนอกบ้านมากขึ้น ผสมกับช่วงหลังสงครามอิหร่านมีอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรสูงมาก ทำให้รัฐบาลต้องเร่งขยายส่วนราชการเพิ่มมากขึ้นด้วย เช่นเดียวกับโรงเรียน การให้บริการสาธารณสุข และการบริการทางสังคมอื่น ๆ ก็ทำให้มีความต้องการผู้หญิงในฐานะแรงงานมากขึ้น ผสมกับหลังสงครามเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างมาก ผู้หญิงจึงออกมาทำงานช่วยครอบครัวมากขึ้น องค์ประกอบเหล่านี้ช่วยเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงออกนอกบ้าน ออกสู่พื้นที่สาธารณะมากขึ้น

ในแง่ของการศึกษาแล้ว ผู้หญิงอิหร่านถึง 95 เปอร์เซ็นต์ ผ่านการศึกษาขั้นต่ำในระดับประถม ส่วนในระดับอุดมศึกษา ทุกวันนี้มีผู้หญิงเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยเป็นสัดส่วนที่

มากกว่าผู้ชายถึงร้อยละ 60 ต่อ 40 เทียบกับเมื่อ 20 ปีก่อนที่มีผู้หญิงเพียง 28 เปอร์เซ็นต์ เข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา⁵

ในทางการเมือง ในปี ค.ศ. 1996 มีผู้หญิงถึง 200 คนลงรับสมัครเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของอิหร่าน และในจำนวน 270 ที่นั่งในสภานั้น มีผู้หญิง 14 คนได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภา⁶ และดังที่กล่าวไปแล้ว อิหร่านมีผู้หญิงเป็นผู้นำท้องถิ่นถึง 300 คน และในปี ค.ศ. 1997 หลังได้รับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีครั้งแรกด้วยคะแนนเสียงอย่างท่วมท้นจากผู้หญิง ประธานาธิบดีคาเตมีก็ได้แต่งตั้ง มัสซูเมห์ เอเบเตการ์ (Massoumeh Ebtekar) อดีตนักต่อสู้ในช่วงของการปฏิวัติอิสลามให้ดำรงตำแหน่งรองประธานาธิบดี มีอำนาจกำกับดูแลด้านสิ่งแวดล้อม

อย่างไรก็ตามแม้ในบางแง่มุม ผู้หญิงอิหร่านจะถือได้ว่าค่อนข้างได้รับสิทธิเสรีภาพอย่างมากทีเดียว ทั้งในหน้าที่การงาน การศึกษา และการมีส่วนร่วมในทางการเมือง แต่ในทางกฎหมายแห่งรัฐอิสลามแล้ว สถานะของผู้หญิงอิหร่านยังคงเป็นฝ่ายที่เสียเปรียบอยู่มาก อย่างเช่นรัฐบาลจะเลือกปฏิบัติในการให้ทุนการศึกษาต่อต่างประเทศแก่ผู้ชายเท่านั้น ผู้หญิงไม่มีสิทธิที่จะได้รับทุนอันนี้ ผู้หญิงจะเดินทางออกนอกประเทศได้ก็ต่อเมื่อได้รับการอนุญาตจากสามี หรือผู้ปกครองของเธอ⁷

ในทางศาล ผู้หญิงเป็นพยานมีน้ำหนักเพียงครึ่งหนึ่งของผู้ชาย และอิหร่านต้องใช้เวลาถึง 20 ปีหลังการปฏิวัติอิสลามในการพิจารณาแต่งตั้งผู้พิพากษาหญิงคนแรก⁸

ในแง่ของครอบครัว ก่อนหน้านี้ผู้ชายสามารถทิ้งภรรยาได้เพียงแค่กล่าวคำว่าต้องการหย่าร้างสามครั้งเท่านั้น ก็ถือว่าการหย่าร้างนั้นมีผลทันที⁹ ซึ่งเรื่องนี้เป็นจุดที่ผู้หญิงเสียเปรียบเป็นอย่างมาก ทำให้มีความพยายามตลอดมาที่จะแก้กฎหมายฉบับนี้ ในปี ค.ศ. 1993 จึงมีการแก้กฎหมายใหม่ระบุให้การหย่าที่ถูกกฎหมายทำโดยศาลเท่านั้น ถ้าสามีต้องการหย่าโดยที่ภรรยาไม่ยินยอม ทรัพย์สินครึ่งหนึ่งจะต้องตกเป็นของภรรยาเพื่อเป็นค่าตอบแทนในการเลี้ยงดูบุตรที่ผ่านมา

⁵ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 137.

⁶ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 136.

⁷ ดู Elaine Sciolino, *Persian Mirrors; The Elusive Face of Iran*. (New York: The Free Press, 1997), pp. 115.

⁸ ดู "Iran Names Four Judges for the First Time," *AFP*, 25 December 1997. และ *Persian Mirrors; The Elusive Face of Iran*. (New York: The Free Press, 1997), pp. 115.

⁹ ดู Elaine Sciolino, อ้างแล้ว, pp. 115.

นอกจากนี้กฎหมายของรัฐอิสลามอย่างอิหร่านยังระบุด้วยว่า ลูกของคู่สามีภรรยาที่หย่าร้างกันจะต้องไปอยู่กับฝ่ายชายเท่านั้น แม้แต่ภรรยาฝ่ายที่สามีตาย ลูกก็อาจจะต้องตกไปอยู่ในความดูแลของญาติฝ่ายชาย¹⁰

สังคมอิหร่านนั้นเรียกได้ว่าดำรงอยู่ในท่ามกลางความขัดแย้ง โดยเฉพาะในเรื่องของสถานะและบทบาทของผู้หญิง ประเทศนี้ผู้หญิงเป็นพยานในศาลมีน้ำหนักเพียงครึ่งหนึ่งของผู้ชาย แต่คนอย่างมัสชูเมห์ เอบเตการ์ สามารถดำรงตำแหน่งเป็นถึงรองประธานาธิบดีได้เท่าเทียมกับผู้ชาย

ประเทศนี้ผู้หญิงไม่สามารถออกนอกประเทศได้หากไม่ได้รับอนุญาตอย่างเป็นทางการจากสามี แต่ประเทศเดียวกันนี้ผู้หญิงก็มีอำนาจปิดอุตสาหกรรมใด ๆ ก็ได้ ที่แม้จะจ้างงานผู้ชายนับร้อย แต่สร้างปัญหาสิ่งแวดล้อม

ในประเทศนี้ผู้หญิงจับต้องตัวผู้ชายไม่ได้ ต้องนั่งในรถบัสส่วนท้ายที่แยกขาดจากส่วนของผู้ชาย แต่บนรถแท็กซี่สาธารณะ ซึ่งถือเป็นรูปแบบการเดินทางที่ได้รับความนิยมอย่างมากตามเมืองทั่วไป ผู้หญิงก็กลับนั่งเบียดกับผู้ชายแปลกหน้าได้ และเช่นเดียวกันที่ผู้หญิงเป็นแบบโฆษณาไม่ได้ เป็นนักร้องไม่ได้ แต่แสดงหนังหรือเล่นละครเวทีได้

และในประเทศเดียวกันนี้ที่เคร่งครัดอย่างมากในเรื่องชู้สาวและการผิดประเวณี แต่อิหร่านก็มีการแต่งงานชั่วคราว ที่เรียกว่า “ซิเกาะห์” (Segheh)¹¹ ซึ่งคำว่า “ชั่วคราว” นั้นกินความหมายตั้งแต่หนึ่งชั่วโมงไปจนถึงหลายสิบปี เรื่องนี้ฟังดูแปลกและดูเหมือนรัฐอิสลามอย่างอิหร่านจะให้เสรีภาพแก่ผู้หญิงอย่างน่าประหลาดใจ แต่แท้จริงแล้วการแต่งงานแบบชั่วคราวนี้เอื้อประโยชน์ให้แก่ฝ่ายชายมากกว่า เพราะฝ่ายชายนั้นจะมีภรรยาอยู่แล้วหรือไม่ก็ได้ และสามารถจะแต่งงาน “ชั่วคราว” ก็ครั้งก็ได้ ในขณะที่สำหรับผู้หญิง หากเป็นหญิงที่แต่งงาน (อย่างถาวร) แล้ว จะไม่สามารถกระทำการแต่งงานชั่วคราวได้ และหลังจากที่ผู้หญิงครบกำหนดในการแต่งงานชั่วคราวกับชายใด ๆ ผู้หญิงคนนั้นจะสามารถแต่งงานชั่วคราวครั้งที่ 2 ได้ก็ต่อเมื่อเวลาผ่านไปแล้ว 3 เดือน เพื่อให้แน่ใจว่าเธอไม่ได้ตั้งครรภ์ นอกจากนี้ฝ่ายชายจะยกเลิกการแต่งงานแบบชั่วคราวนี้เมื่อไรก็ได้ แต่ฝ่ายหญิงไม่สามารถกระทำได้ นอกไปจากนี้กฎที่ฟังดูแปลกอีกข้อหนึ่งของการแต่งงานแบบชั่วคราวนี้ก็คือ ผู้หญิงที่ยังบริสุทธิ์อยู่จะต้องได้รับอนุญาตในการแต่งงานชั่วคราวจากบิดาของพวกเธอ แต่หากเป็นหญิงที่ไม่บริสุทธิ์แล้ว ไม่จำเป็นต้องขออนุญาตบิดาเพื่อเข้าพิธีแต่งงานชั่วคราว¹²

¹⁰ Wright , Robin, อ้างแล้ว, pp. 156.

¹¹ ในบางที่คำถอดความเป็นภาษาอังกฤษใช้คำว่า “sigheh” ดู Elaine Sciolino, เพิ่งอ้าง, pp. 126.

¹² เรื่องการแต่งงานชั่วคราวนี้ชาวอิหร่านบางคนมองว่า เป็นการตอบสนองความต้องการทางธรรมชาติของมนุษย์ บางคนมองว่าการแต่งงานแบบชั่วคราวนี้ก็ไม่ต่างกันเท่าใดนักกับการที่หนุ่มสาวในสังคมตะวันตกใช้ชีวิตร่วมกันก่อนแต่งงาน แต่สังคมอิหร่านนั้นดีกว่าตรงที่มีกฎหมายคอยควบคุมให้การแต่งงานแบบชั่วคราวนี้

เรื่องที่ยกมาเหล่านี้เป็นตัวอย่างให้เห็นว่า สถานภาพของผู้หญิงในสังคมอิหร่านนั้นขัดแย้งกันอยู่ค่อนข้างมาก ตลอดเวลาที่ผ่านมามีความพยายามที่เปลี่ยนแปลงสถานะของผู้หญิงอิหร่านเพื่อสิทธิเสรีภาพที่มากขึ้น ผนวกกับนโยบายของประธานาธิบดีคาเตมีที่ชูเรื่องสิทธิสตรีเป็นประเด็นใหญ่ ทำให้ในช่วงสี่ห้าปีหลังมานี้ มีความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับสถานภาพของผู้หญิงอิหร่านเกิดขึ้นไม่น้อย

ทศวรรษใหม่กับความเปลี่ยนแปลง

ในช่วงที่ทีมวิจัยเดินทางไปเก็บข้อมูลในประเทศอิหร่านในช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2544 เป็นเวลาที่ประธานาธิบดีคาเตมีเพิ่งได้รับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีเป็นครั้งที่ 2 ด้วยคะแนนเสียงท่วมท้น สังคมอิหร่านในช่วงเวลานั้นได้เกิดปรากฏการณ์ที่น่าสนใจหลายประการเกี่ยวกับประเด็นเรื่องของผู้หญิงที่น่าหยิบยกมาวิเคราะห์ว่ากำลังเกิดอะไรขึ้นบ้างกับผู้หญิงอิหร่านทุกวันนี้

ประการแรก ทีมงานได้มีโอกาสไปเดินเล่นตามย่านวัยรุ่นของเมืองเตหะราน ได้ไปรับประทานอาหารในร้านอาหารที่วัยรุ่นอิหร่านนิยมไปนั่งกัน ตามสวนสาธารณะซึ่งเป็นสถานที่ยอดนิยมที่คนอิหร่านใช้สำหรับการพักผ่อน ก็จะเห็นหนุ่มสาวนั่งคุยกันเป็นคู่ ๆ จับไม้จับมือกันมากขึ้น คนขับรถแท็กซี่ในเตหะรานมักจะชี้ชวนให้เราดู และกล่าวว่าหากเป็นสมัยก่อนจะต้องมีตำรวจคอยเข้ามาซักถาม ขอคูบัตรประชาชน ซึ่งหากมิใช่สามีภรรยา ก็อาจจะถูกตำรวจจับได้ แต่หลังประธานาธิบดีคาเตมีเข้าดำรงตำแหน่ง (ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1997 เป็นต้นมา) ตำรวจก็เริ่มไม่เข้มงวดเหมือนก่อน มีการผ่อนคลายเป็นมากขึ้น นอกจากนี้เรายังได้เห็นผู้หญิงที่เดินตามถนนในเตหะรานคลุมผ้าแบบเปิดให้เห็นเรือนผมและลำคอมากขึ้น ซึ่งถ้าเป็นสมัยก่อนพวกเธอก็อาจจะถูกตำรวจเข้ามาตักเตือน และตามร้านขายเสื้อผ้าผู้หญิง เราได้เห็นเสื้อผ้าทันสมัย เสื้อแขนงุด เสื้อสายเดี่ยว กางเกงขาสามส่วนตั้งโชว์หน้าร้านด้วย (เสื้อผ้าเหล่านี้สำหรับใส่ไว้ข้างในแล้วสวมโอเวอร์โคตทับอีกที หรือใส่สวมใส่ยามที่อยู่ในบ้าน) นี่เป็นบรรยากาศที่แสดงให้เห็นว่าภาวะเบียดเบียนทางสังคมอันเข้มงวดสำหรับผู้หญิงเริ่มผ่อนคลายเป็นมากขึ้น

ประการที่ 2 ระหว่างที่ทีมวิจัยเก็บข้อมูลในประเทศอิหร่านนั้น ได้มีโอกาสชมภาพยนตร์

เป็นไปอย่างถูกต้อง แม้ว่ากฎหมายของประเทศอิหร่านจะอนุญาตให้มีการแต่งงานแบบชั่วคราว แต่ธรรมเนียมนี้ไม่เป็นที่ยอมรับปฏิบัติในหมู่ชาวอิหร่านทั่วไป ดู Elaine Sciolino, เพิ่งอ้าง, pp. 126-128 และ Wright, Robin, pp. 177.

อิหร่านหลายเรื่อง มีข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่ง คือ หนังสืออิหร่านหลายเรื่องที่ออกฉายในช่วงเวลาดังกล่าวสะท้อนปัญหาผู้หญิงเป็นประเด็นใหญ่ อย่างเช่นเรื่อง A Thousand Women like Me¹³ เสนอเรื่องราวของผู้หญิงคนหนึ่งที่ย้ายกับสามี แต่มีลูกชายที่ป่วย ซึ่งตามกฎหมายอิหร่านแล้วลูกต้องอยู่กับพ่อ ตัวผู้หญิงซึ่งเป็นแม่ก็สงสารลูก อยากได้ลูกไปดูแล เพราะพ่อดูแลไม่ดี เธอพยายามอ่อนน้อมต่อศาล เอาหลักฐานว่าลูกป่วยให้ดู ศาลก็ไม่ยอมรับฟัง ในที่สุดผู้หญิงคนนี้ก็ตัดสินใจพาลูกหนี ตำรวจติดตามจับ หนังสือเรื่องนี้ให้เห็นถึงความพยายามของแม่ที่จะเก็บตัวลูกชายที่ป่วยไว้ในความดูแลของเธอ กับตำรวจและฝ่ายพ่อที่พยายามจะตามล่าจับตัว ในที่สุดตำรวจก็จับได้ ตอนจบเป็นฉากที่ผู้หญิงคนนี้เป็นแม่เดินออกมาจากบ้านอดีตสามี ทั้งลูกไว้กับอดีตสามีอย่างจำยอมตามกฎหมาย เดินเหม่อลอยบนถนนจนในที่สุดก็ถูกรถชน ระหว่างพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลเธอให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ว่า กฎหมายฉบับนี้เป็นกฎหมายที่ไม่ยุติธรรม เธอจะต่อสู้ต่อไปเพื่อให้มีการแก้กฎหมายฉบับนี้ เพราะมีผู้หญิงอิหร่านอีกจำนวนมากที่ต้องทนทุกข์เหมือนกับเธอ และเมื่อทีมวิจัยได้มีโอกาสสัมภาษณ์ นิกี้ คาริมิ ดาราดังของอิหร่านที่มารับบทนำในหนังเรื่องนี้ นิกี้ก็กล่าวว่าเธอรับเล่นหนังเรื่องนี้เพราะชอบในเนื้อหา และหวังว่าเนื้อหาในหนังเรื่องนี้คงจะช่วยจุดประเด็นใหม่ๆ ที่ทำให้ปัญหานี้คลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น

ประการสุดท้าย ทีมวิจัยได้มีโอกาสสัมภาษณ์สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหญิง ฆะติมะห์ ฮากิกากู ซึ่งเป็นคนที่ทีมงานตั้งใจติดต่อขอสัมภาษณ์ตั้งแต่แรก เนื่องจากทราบว่าเธอเป็นนักการเมืองหญิงหัวก้าวหน้าของอิหร่าน และในที่สุดเราก็ได้มีโอกาสสัมภาษณ์เธอ แต่เพียงไม่กี่วันหลังจากนั้นเมื่อทีมงานเดินทางกลับมาถึงเมืองไทยหลังเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลในประเทศอิหร่าน เราก็ได้รับข่าวว่า ฆะติมะห์ ฮากิกากู ถูกจับด้วยข้อกล่าวหาสี่ข้อ คือ

- 1) จงใจตีความคำพูดของผู้นำรัฐอิสลาม (อันหมายถึงอยาตุลเลาะห์ โคมัยนี) ผิด ๆ
- 2) กล่าวคำพูดต่อต้านอิสลาม
- 3) ดุหมั่นสภาผู้ชี้แนะ และ
- 4) ดุหมั่นหัวหน้าศาลปฏิวัติเตหะราน

แต่เหตุผลที่แท้จริงแล้วคือ การที่เมื่อหลายเดือนก่อนฮากิกากูออกมากล่าวคำพูดกล่าวหาศาลปฏิวัติในการใช้ความรุนแรงเข้าทุบตีเพื่อจับกุมจับนักข่าวหญิงหัวก้าวหน้าของอิหร่าน¹⁴

¹³ A Thousand Women Like Me สร้างและออกฉายในปี พ.ศ. 2544 กำกับโดย เรซา คาริมิ (Reza Karimi) นำแสดงโดยนิกี้ คาริมิ (Niki Karimi) ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน <http://www.irfilms.com/Thousand%20Women/Thousand%20Women.htm>

¹⁴ ดู “Iran: Female Reformist MP Sentenced in Prison.” AFP. 21 August 2001. และ “Iranian Woman Reformist Jailed” CNNs. 22 August 2001.

สิ่งที่พวกเราได้พบเห็นเหล่านี้บอกอะไรได้บ้าง มันบอกว่าสถานะและบทบาทของผู้หญิงอิหร่านกำลังเริ่มเปลี่ยนแปลง ผู้หญิงอิหร่านเข้ามามีบทบาทในการต่อสู้เรียกร้องเพื่อเปลี่ยนแปลง เพื่อสิทธิที่เท่าเทียมกันมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็มีแรงต้านของฝ่ายที่ไม่ต้องการความเปลี่ยนแปลง ฝ่ายอนุรักษ์นิยมที่ยังคงกุมอำนาจในการบริหารประเทศเป็นส่วนใหญ่ บนสนามของการต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพที่เท่าเทียมกันมากขึ้นของผู้หญิงอิหร่านนั้น แรงผลักดันระหว่างฝ่ายที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงกับฝ่ายที่ต้องการรักษาทุกสิ่งทุกอย่างไว้คงเดิม เป็นสนามอันน่าจับตามองเป็นพิเศษ

ที่น่าสนใจคือทุกวันนี้ความรู้สึกทั่วไปในตัวผู้หญิงนับล้านที่เปลี่ยนไป ผู้หญิงอิหร่านกำลังแสวงหาหนทางของตนที่เบี่ยงเบนไปจากกรอบเดิม ๆ อิหร่านมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เป็นผู้หญิงมากขึ้นทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง สัดส่วนนักเรียนหญิงในมหาวิทยาลัยมีมากกว่าผู้ชายมากขึ้นทุกปี ในปี ค.ศ. 2000 อิหร่านมีสัดส่วนนักศึกษาหญิงและชาย 60:40 และกำลังจะเพิ่มขึ้นถึง 70:30 ในปีต่อ ๆ มา นั่นหมายถึงว่าผู้หญิงกำลังยกระดับการศึกษาของตนถึงขั้นก้าวล้ำหน้าชายในสัดส่วนที่สูงกว่ากันมากทีเดียว

ในทางกฎหมาย มีความพยายามที่จะแก้กฎหมายเพื่อให้สิทธิเสรีภาพแก่ผู้หญิงมากขึ้น และด้วยแรงผลักดันของผู้หญิงทั้งในสภาและนอกสภา ทำให้กฎหมายหลายฉบับที่ผู้หญิงต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบได้รับการแก้ไข อย่างกรณีมะฮ์ร (Mehr) เงินที่ตกลงกันตั้งแต่ตอนแต่งงานว่าจะจ่ายให้เมื่อมีการหย่าร้างกัน ผู้หญิงจำนวนมากพบว่าตัวเองไม่มีอะไรติดตัวเลยหลังหย่าร้าง เพราะค่าเงินที่เปลี่ยนไป จากเงินที่เคยตกลงกันไว้เมื่อ 20 ปีก่อน 12,000 เรียล ซึ่งถือเป็นจำนวนเงินที่มากเอากการปรากฏว่า 20 ปีต่อมา เงิน 12,000 เรียลนั้นยังไม่พอค่าแท็กซี่จากศาลกลับบ้านด้วยซ้ำ ด้วยการต่อสู้เรียกร้องเรื่องนี้ของบรรดา ส.ส. หญิง และองค์กรต่าง ๆ เพื่อสิทธิสตรี ทำให้ในที่สุดราวปี ค.ศ. 1995 กฎหมายก็ออกมาว่าให้ปรับค่าของมะฮ์ร โดยเอาค่าเงินปัจจุบันเข้าไปเทียบ ธนาคารถูกสั่งให้จัดทำตารางเทียบค่าเงินปีต่าง ๆ ออกมาเป็นค่าเงินปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อมิให้หญิงที่หย่าร้างตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ¹⁵

นอกจากนี้ก็มีการแก้กฎหมายใหม่ อนุญาตให้หญิงที่มีลูกอ่อน มีสมาชิกในครอบครัวที่ป่วย ต้องดูแล สามารถทำงานครึ่งเวลาโดยได้รับเงินค่าจ้างครึ่งเวลา หรือหากพนักงานหญิงประสงค์จะทำงานเพียงสองในสามของเวลาเต็ม กฎหมายแรงงานฉบับนี้ก็บังคับให้นายจ้างต้องอนุญาตให้เช่นกัน

¹⁵ ดู Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 157.

นอกจากนี้ยังมีความพยายามที่จะแก้กฎหมายเพื่อเพิ่มอายุของผู้หญิงที่สามารถแต่งงานได้ตามกฎหมาย จากเดิมที่อนุญาตให้ผู้หญิงที่มีอายุครบ 9 ปีบริบูรณ์สามารถแต่งงานได้ตามกฎหมาย ซึ่งหลายฝ่ายมองว่า 9 ขวบถือว่าเด็กเกินไป รวมถึงกฎหมายที่ให้สิทธิการเลี้ยงดูบุตรแก่ฝ่ายชาย ซึ่งกฎหมายอิหร่านยึดตามประเพณีที่ถือกันมาตามหลักอิสลามที่ว่า หญิงที่หย่าสามีมีสิทธิที่จะเอาเด็กผู้หญิงไว้กับตน จนกว่าเด็กจะมีอายุครบ 7 ขวบ สำหรับลูกผู้ชายแม่มีสิทธิเลี้ยงดูจนกว่าจะอายุ 2 ขวบ พ้นไปจากนั้น ลูกจะต้องไปอยู่ในความดูแลของฝ่ายชาย แม้ไม่มีสิทธิแม้แต่จะไปเยี่ยม นอกเสียจากได้รับอนุญาตจากสามี กฎหมายประเพณีข้อนี้ทำให้เกิดปัญหาอย่างมากหลังสงครามกับอิรัก ที่ทำให้เกิดหญิงม่ายสามีตายเป็นจำนวนมาก ที่ลูกต้องตกไปอยู่ในความดูแลของปู่หรือญาติฝ่ายชาย นอกจากนี้ยังมีกรณีที่เป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ว่า หญิงที่หย่าสามีคนหนึ่งมีสิทธิเลี้ยงดูลูกหญิงจนกระทั่งอายุครบ 7 ขวบ หลังครบวันเกิด อายุครบ 7 ปี เด็กผู้หญิงคนนั้นต้องไปอยู่ในความดูแลของพ่อตามกฎหมาย ทั้งที่พ่อคนนี้ติดยา มีประวัติ อาชญากรรมและประวัติทุบตีทำร้ายเด็ก เด็กผู้หญิงคนนั้นเสียชีวิตใน 18 เดือนต่อมา ด้วยร่างกายเหลืองเหลว กระดูกหักทั้งร่าง กะโหลกศีรษะแตก และเพราะว่าตามกฎหมายแม่ถูกห้ามมิให้เยี่ยมลูก แม่ของเด็กผู้หญิงคนนั้นพบว่าลูกตัวเองตายจากข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ เรื่องนี้กลายเป็นเรื่องสะเทือนใจของคนจำนวนมาก และทำให้เกิดการผลักดันให้มีการแก้กฎหมายว่าด้วยสิทธิในการเลี้ยงดูเด็กของคูหย่าร้างขึ้นในปี ค.ศ. 1998 แต่กฎหมายใหม่นี้ก็ได้รับการแก้ไขในประเด็นเพียงแค่อนุญาตให้ลูกไปอยู่กับฝ่ายแม่ในกรณีที่พ่อไม่มีคุณสมบัติเพียงพอที่จะดูแลลูกได้

อาจจะจริงอย่างที่ผู้หญิงอิหร่านหลาย ๆ คนกล่าวไว้ตรงกันว่า มันไม่สำคัญหรอกเรื่องเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ผ้าคลุมศีรษะนั้นไม่ใช่ประเด็นสำคัญ สิ่งสำคัญกว่านั้นคือกฎหมายของอิหร่านที่ยึดถือตามประเพณี อันทำให้สิทธิของผู้หญิงด้อยกว่าผู้ชาย สิ่งนี้ต่างหากที่พวกเธอต้องต่อสู้ และแม้นโยบายของประธานาธิบดีคาเตมีจะชูประเด็นเรื่องสิทธิสตรีเป็นสำคัญ แต่บนสนามของการต่อสู้นั้นก็มิใช่จะราบรื่นเสมอไป ความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงมักจะถูกแรงต้านจากฝ่ายอนุรักษ์ที่ต้องการรักษาทุกอย่างไว้คงเดิมผลักกลับอยู่ตลอดเวลา สถานะและบทบาทของผู้หญิงอิหร่านจะก้าวเดินไปทางใดในศตวรรษใหม่ ที่อิทธิพลจากโลกภายนอกกำลังบุกรุกทะลวงอิหร่านเข้าไปในทุก ๆ ด้าน เป็นเรื่องน่าสนใจที่จะต้องติดตามดูกันต่อไป

ดูเหมือนสิ่งที่จะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในบทบาทและสถานะของผู้หญิงอิหร่านได้มากที่สุดก็คือ คนรุ่นใหม่ ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา อิหร่านมีอัตราการเกิดสูงมาก อิหร่านเป็นประเทศที่มีสัดส่วนประชากรในวัยรุ่นสูงอันดับต้น ๆ ของโลก นักการศาสนาระดับสูงคนหนึ่งเคยกล่าวว่า อิหร่านต้องการเพิ่มประชากรจำนวนมากเพื่ออ้าวงรักษาอุดมการณ์การปฏิวัติ แต่ทศวรรษต่อมานักการศาสนาทั้งหลายก็ได้ตระหนักว่า การเพิ่มขึ้นของประชากรกลับเป็นตัวการทำลาย

อุดมการณ์ปฏิบัติมากกว่า คนรุ่นใหม่เหล่านี้จะนำพาอิหร่านไปสู่ทิศทางใด เป็นสิ่งที่ไม่มีใครคาดเดา
ได้

บรรณานุกรม

1. AFP. (2001). "Iran: Female reformist MP sentenced in prison." 21 August 2001. From <http://www.arabia.com/life/article/print/english/0,4973,64316,00.html>
2. Afshar, Haleh (1998). *Islam and Feminism: An Iranian Case Study*. New York: ST. Martin's Press.
3. CNNs.com (2001). "Iranian woman reformist jailed" 22 August 2001. <http://www.cnn.com/2001/WORLD/meast/08/21/iran.reformist/>
4. Esfandiari, Haleh. (2001). "The Politics of the "Women's Question" in the Islamic Republic, 1979-1999" *In Iran at the Crossroads*. John L. Esposito and R. K. Ramazani eds. New York: PALGRAVE.
5. Sciolino, Elaine. *Persian Mirrors*. New York: The Free Press, 2000.
6. Wright, Robin. *The Last Great Revolution: Turmoil and Transformation in Iran*. New York: Vintage Books, 2001.

ฟาติมะ ฮากิกาจู-สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหญิงหัวก้าวหน้าของอิหร่านที่ถูกควบคุมตัวเมื่อ
ปี พ.ศ. 2544 ด้วยข้อกล่าวหาว่ากล่าวคำพุดต่อต้านศาสนาอิสลาม โดยฝ่ายอนุรักษ์นิยม

ภาพยนตร์อิหร่านที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิสตรี ปัจจุบันเริ่มมีให้เห็นมากขึ้น

ปัจจุบันการคลุมศีรษะของผู้หญิงชาวอิหร่านมีให้เห็นหลายรูปแบบ

(บน, ล่าง) ผู้หญิงอิหร่านเมื่อปรากฏกายในที่สาธารณะต้องคลุมศีรษะให้เรียบร้อย มิให้เรือนผมโผล่พ้นออกจากผ้าคลุม บางคนอาจสวมทับด้วย “ชาคอ์” —ผ้าคลุมสีดำพื้นใหญ่ รูปครึ่งวงกลมอีกชั้น แต่ปัจจุบันความเข้มงวดในเรื่องดังกล่าวผ่อนคลายลง หญิงสาวในเตหะรานจึงคลุมผ้าเพียงหลวม ๆ เผยให้เห็นเรือนผมของเธอ

ร้านเสื้อผ้าผู้หญิงวางขายเสื้อผ้าทันสมัยสำหรับสวมใส่ไว้ข้างใน หรือยามอยู่ในบ้าน

นักเรียนหญิงชาวอิหร่านมาทัศนศึกษาที่เมืองอิสฟาฮาน

ที่เมืองกุม--เมืองสำคัญทางศาสนาของอิหร่าน
หญิงชาวอิหร่านเกือบทุกคนจะสวม “ชาดอร์”
ทับเสื้อผ้าและฮิญาบอีกชั้น อันเป็นเครื่อง
แสดงให้เห็นถึงระดับความเคร่งศาสนาของ
บุคคลนั้น ๆ

ผู้หญิงอิหร่านทำงานร่วมกับผู้ชายในเปอร์เซ็นต์ที่สูงมาก เมื่อเทียบกับประเทศมุสลิมอื่น ๆ
ในตะวันออกกลาง

บทที่ 7

อิหร่าน : สองทศวรรษหลังการปฏิวัติ ความเปลี่ยนแปลงหรือการดำรงอยู่

อัมพร จิรัฐติกกร

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาหลังการปฏิวัติอิสลามเพื่อโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ลงในปี ค.ศ. 1978 ภาพลักษณ์ของอิหร่านที่ปรากฏต่อโลกภายนอกแลดูน่ากลัว ปิดทึบ ไม่ต้อนรับคนแปลกหน้า อิหร่านหลังการปฏิวัติฉายให้เห็นภาพดินแดนแห่งศรัทธาอันลึกลับ โลกของผู้หญิงภายใต้ผ้าคลุมศีรษะสีดำ และดินแดนที่ถูกสร้างภาพลักษณ์จากโลกภายนอกว่าเป็นแหล่งเพาะเชื้อพันธุ์ผู้ก่อการร้าย

เวลาที่ผ่านมากกว่าสองทศวรรษ อยาตุลเลาะห์ โคไมนี ผู้นำทางศาสนาที่นำพลังมวลชนโค่นล้มพระเจ้าชาห์องค์สุดท้าย ยังคงเป็นดั่งสัญลักษณ์อันดับแรก ๆ เมื่อนึกถึงประเทศอิหร่าน และบนผืนดินอันเคยเป็นอู่อารยธรรมยิ่งใหญ่ที่โลกรู้จักในนาม “เปอร์เซีย” ยังคงมั่งคั่งไปด้วยบ่อน้ำมันอยู่เช่นเดิม แต่ในท่ามกลางหลายสิ่งที่ยังคงเดิมอยู่นั้น อิหร่านได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วไม่น้อย อุดมการณ์ปฏิวัติเริ่มเจือจางเมื่อเวลาผ่านไปถึงสองทศวรรษ ข้อบังคับทางสังคมที่เคยเข้มงวดเริ่มผ่อนคลาย และท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์--กระแสแห่ง “ความทันสมัย” อันหมายถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี หมายถึงวัฒนธรรมจากโลกตะวันตกที่กำลังรุกคืบไปทุก ๆ ที่ในโลก อิหร่านได้เฝ้าประตูบ้านตัวเองออกมาทำความรู้จักกับสิ่งเหล่านี้แล้ว แต่ประตูที่เปิดออกมานั้นจะนำความเปลี่ยนแปลงมาให้อิหร่านมากน้อยแค่ไหน เป็นเรื่องน่าสนใจที่บทความชิ้นนี้มุ่งหาคำตอบ

บทความชิ้นนี้เน้นประเด็นศึกษาที่ว่าสังคมอิหร่านปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ “ความทันสมัย” มากน้อยระดับใด รวมถึงประเด็นที่ว่าคนอิหร่านทุกวันนี้คิดและมองความทันสมัยอย่างไร คนอิหร่านคิดว่าสิ่งที่เรียกว่า “ความทันสมัย” หรือวัฒนธรรมแบบตะวันตกนั้น จะนำความเปลี่ยนแปลง นำชีวิตที่ดีกว่าในทุก ๆ ด้านมาให้หรือไม่ หากเราจะทำความเข้าใจกับความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรมของอิหร่านในยุคปัจจุบันแล้ว ก็เป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องย้อนกลับไปมองว่าเกิดอะไรขึ้นบ้างกับสังคมอิหร่านช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาหลังการปฏิวัติอิสลาม

ทศวรรษแรกแห่งการปฏิวัติ : การจัดระเบียบสังคม

ด้วยเพราะอุดมการณ์พื้นฐานของการปฏิวัติอิสลาม คือ การแยกอิหร่านให้ห่างจากการคุกคามของตะวันตก โดยเฉพาะอเมริกาที่กำลังแผ่อิทธิพลพยายามจะครอบครองอิหร่านในช่วงก่อนการปฏิวัติ อิทธิพลตะวันตกในแง่ของวัฒนธรรม อย่างเช่นการแต่งกาย ความบันเทิง ความฟุ้งเฟ้อในชีวิต การมีเสรีภาพทางเพศ เป็นสิ่งที่ยาตุกละเฮอร์ โคหมัยนี เรียกว่าเป็น “พิษร้ายของตะวันตก”¹ ดังนั้นพันธกิจของการปฏิวัติก็คือ การปฏิรูปวัฒนธรรม ปลดปล่อยประชาชนจากการตกเป็นทาสวัฒนธรรมตะวันตก โดยมีเครื่องมือสำคัญ คือ ศาสนาอิสลาม

กล่าวโดยรวมแล้ว การปฏิวัติก็คือการพยายามสร้างสังคมใหม่ บนพื้นฐานของการอุทิศตนต่อการเป็นมุสลิมซื่อสัตย์ที่ดี ซึ่งมันได้ส่งผลต่อสังคมอิหร่านในทุก ๆ ด้าน ตั้งแต่ชีวิตครอบครัว เศรษฐกิจ การแต่งกาย ศิลปะ ดนตรี และความบันเทิง

ผู้หญิงดูเหมือนจะเป็นคนกลุ่มแรกที่มีการปฏิวัติอิสลามส่งผลโดยตรงต่อชีวิตของพวกเธอ กฎข้อบังคับที่ว่าผู้หญิงต้องสวมใส่ “ฮิญาบ” หรือผ้าคลุมผมนั้นเกิดขึ้นมาหลังการปฏิวัติ และดูเหมือนเป็นหนึ่งในไม่กี่อย่างที่รัฐไม่เคยยอมผ่อนผันหรืออ่อนข้อเลย ในช่วงหลังการปฏิวัติใหม่ ๆ กฎของการคลุมผมถูกบังคับใช้อย่างเข้มงวด การไม่คลุมศีรษะหรือคลุมไม่เหมาะสม เปิดให้เห็นเรือนผมหรือแต่งหน้าทาปาก จะถูกลงโทษจำคุก 10 วัน ถึง 2 เดือน ในตอนกลางคืนมักมีการปิดถนนเพื่อตรวจสอบว่าผู้โดยสารหญิงในรถที่มากับคนขับผู้ชายนั้น เป็นสายเลือดเดียวกันหรือเป็นญาติกันหรือไม่ และบ้านที่จัดงานเลี้ยงซึ่งมีแขกหนุ่มสาวที่ยังไม่แต่งงานก็มักถูกตำรวจศาสนาบุกเข้าตรวจค้นกลางงานบ่อย ๆ² ความคิดที่ว่าสตรีมุสลิมควรคลุมศีรษะนั้นตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐานที่ว่า เรือนร่างของผู้หญิงเป็นสิ่งยั่วยุคมารมณ การมองเห็นเรือนร่างของผู้หญิง การได้สัมผัส เป็นสิ่งที่จะทำให้เพศชายสูญเสียการควบคุมตน ดังนั้นผู้หญิงจึงควรปิดบังเรือนร่างของเธอให้มิดชิด และผู้หญิงกับผู้ชายก็ควรมีพื้นที่แยกจากกัน เพื่อไม่ให้อยู่ใกล้ชิดกัน อย่างเช่นบนรถเมล์ มีการจัดที่นั่งผู้หญิงให้แยกจากผู้ชาย โดยผู้หญิงต้องนั่งอยู่ส่วนท้ายของรถ ในห้องเรียนหญิงชายต้องนั่งแยกกันเป็นสัดส่วน หรือแม้ในโรงหนังก็มีการจัดที่นั่งแยกหญิงชายด้วย

¹ Wright, Robin, *The Last Great Revolution: Turmoil and Transformation in Iran*. (New York: Vintage Books, 2001), pp. 80.

² Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp.138. Wright กล่าวเพิ่มเติมในเรื่องนี้ว่า สำหรับผู้หญิงที่ถูกต้องสงสัยในทั้งสองกรณี คือ นั่งรถมากับผู้ชายยามวิกาล หรือถูกตำรวจศาสนาบุกตรวจตามงานปาร์ตี้ มักจะถูกนำไปตรวจพรม जरรี่ เรื่องนี้ผู้เขียนได้สอบถามชาวอิหร่านเมื่อเดินทางไปเก็บข้อมูลในเดือนมิถุนายน ปี ค.ศ. 2001 คนอิหร่านกล่าวว่าการปิดถนน และการบุกตรวจตามงานปาร์ตี้เริ่มมีน้อยลง

ภายใต้แนวคิดเช่นนี้ ทำให้สังคมอิหร่านเป็นสังคมที่มีการแยกเพศอย่างชัดเจน แม้แต่ในการกีฬา กีฬาหญิงก็จำกัดให้เฉพาะผู้ชมที่เป็นผู้หญิงเท่านั้น ส่วนกีฬาชายก็ห้ามมิให้ผู้หญิงเข้าชม หากแต่ภายหลังเมื่อทีมฟุตบอลของอิหร่านได้รับชัยชนะต่อทีมชาติออสเตรเลียในกีฬาเอเชียนเกมส์ ทำให้อิหร่านได้เข้าร่วมในการแข่งขันฟุตบอลโลก ผู้หญิงอิหร่านกว่า 5,000 คนได้พากันบุกพังประตูสนามกีฬาเตหะราน เพื่อเข้าไปต้อนรับทีมนักฟุตบอล โดยที่ผู้ดูแลสนามกีฬาทำอะไรพวกเธอไม่ได้ ทำให้หลังจากนั้นเป็นต้นมา มีการเปิดให้ผู้ชมที่เป็นผู้หญิงได้มีโอกาสดูกีฬาชาย เช่น วอลเลย์บอล เทนนิส และฟุตบอล มากขึ้น³

ความคิดพื้นฐานที่ว่าการมองเห็นเรือนร่างของผู้หญิงจะเป็นอันตรายต่อผู้ชาย อันจะส่งผลต่อความสงบสุขของสังคมนี้ ได้มีอิทธิพลไปถึงบรรดางานศิลปะ สิ่งตีพิมพ์ หนังสือ ภาพยนตร์และโฆษณาต่าง ๆ ที่มีผู้หญิงเป็นส่วนประกอบอย่างกว้างขวางและใหญ่หลวง หลังปฏิวัติใหม่ ๆ หนังสือต่างประเทศจำนวนมากถูกกวาดลงจากชั้น หนังสือที่มีรูปผู้หญิงไม่สวมฮิญาบ หรือเปิดเผยให้เห็นแขนขาที่ถูกเอามือปิดบัง หรือแม้กระทั่งกวาดลงจากชั้น ฉลากยาจากต่างประเทศที่มีรูปผู้หญิงไม่คลุมผมก็ต้องถูกเอามือปิดบังปิดทาบแขนขาและเรือนผม หนังสือศิลปะที่มีภาพผู้หญิงอย่างเช่นรูปหญิงเต้นบัลเลต์ของเดกาส์ จิตรกรรมเพรสชันนิสต์ชาวฝรั่งเศส ก็ถูกลบให้เหลือเพียงห้องที่ว่างเปล่า ด้วยข้อกล่าวหาที่ว่าชุดบัลเลต์นั้นไม่ถูกต้องตามหลักฮิญาบของอิหร่าน⁴ รวมทั้งหนังสืออื่น ๆ ที่มีภาพของผู้หญิงซึ่งไม่สวมผ้าคลุม ก็จะถูกเอามือปิดทาบส่วนที่เปิดเผยของเธอ

ศิลปะหลายแขนงต้องถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับแนวความคิดดังกล่าว งานปั้นรูปเหมือนหรือจิตรกรรมภาพเหมือนสำหรับผู้หญิง จะเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้เลยในอิหร่าน เพราะรูปปั้นหรือภาพวาดนั้น ผู้หญิงจะต้องคลุมศีรษะ สวมใส่ชุดที่ปกปิดทุกส่วนของร่างกายเธอ นี่เป็นสิ่งที่ทำให้ศิลปินจำนวนมากพบว่า การทำงานศิลปะในประเทศอิหร่านเป็นเรื่องลำบากที่จะประนีประนอม

หลังการปฏิวัติใหม่ ๆ รัฐบาลออกคำสั่งให้ทำลายรูปปั้นผู้หญิงหน้า Museum of Contemporary Art เนื่องจากผู้หญิงในรูปปั้นแต่งกายไม่เรียบร้อยตามหลักอิสลาม ซึ่งหากไม่ทำลายทิ้งเสีย ก็จะต้องดัดแปลงให้เธอสวม “ฮิญาบ” ท้ายที่สุดผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์ก็ตัดสินใจเดิมผ้าคลุมศีรษะและเสื้อคลุมยาว เพื่อปกปิดแขนและขาของรูปปั้นด้วยไฟเบอร์กลาส⁵

³ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 135.

⁴ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 135.

⁵ Elaine Sciolino, *Persian Mirrors; The Elusive Face of Iran*. (New York: The Free Press, 1997), pp.146. และดู Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 135.

ในละครเวทีก็เช่นกัน ในยุคแรก ๆ ละครเวทีแทบจะหายไปจากสังคมอิหร่านเลยทีเดียว เมื่อละครเวทีกลับมาสู่อิหร่านอีกครั้ง ผู้แสดงและผู้กำกับต้องยอมประนีประนอมกับบทของผู้หญิงที่แม้จะสวมบทบาทผู้หญิงในสังคมอื่น อย่างเช่นในบทละครของเช็คสเปียร์ เธอก็จะต้องสวมผ้าคลุมศีรษะที่ถูกต้อง

ในกระบวนการศิลปะทั้งหมด ดนตรีดูจะเป็นสิ่งที่เปราะบางมากสำหรับอิหร่าน รัฐที่เคร่งครัดต่อหลักอิสลามอย่างอิหร่านถือว่า ดนตรี แอกลอสอลล์ และยาเสพติด มีอิทธิพลอย่างมากที่ทำให้คน ๆ หนึ่งสูญเสียการควบคุมตน อิหร่านจึงไม่ยอมอ่อนข้อให้กับสามสิ่งนี้เลย ด้วยเหตุนี้ในยุคแรก ๆ หลังการปฏิวัติ สื่อของอิหร่านจึงเปิดเพลงน้อยมาก เพลงที่เปิดก็มีแต่เพลงมาร์ชของทหาร หรือเพลงชาติ เพลงต่างชาติโดยเฉพาะดนตรีตะวันตกถือเป็นสิ่งที่น่าสาปแช่ง

อยาตุลเลาะห์ โคมัยนี เคยกล่าวถึงดนตรีตะวันตกว่าส่งอิทธิพลทำลายจิตใจมนุษย์ เพราะมันให้ความเพลิดเพลิน ให้ความสุข หลอนจิตใจให้ยินดี ซึ่งจะว่าไปแล้วก็เหมือนการเสพยาเสพติดนั่นเอง⁶ เพลงต่างชาติไม่ว่าจะเป็นคลาสสิก ป๊อป ร็อค ของตะวันตกจึงถูกห้ามเข้าอิหร่านไปหมด ด้วยแนวความคิดนี้จึงเป็นเรื่องไม่น่าประหลาดใจที่ประเทศนี้ไม่มีนักร้องหญิงเลย แม้ถึงทุกวันนี้ก็ยังเป็นเรื่องยากที่จะหาซื้อเทปเพลงอิหร่านที่มีนักร้องหญิงร้อง คนขับรถชาวอิหร่านซึ่งขับรถให้ทีมวิจัยเกือบตลอด 20 วัน เปิดแต่เพลงของนักร้องหญิงรุ่นก่อนปฏิวัติ ซึ่งเดี๋ยวนี้เสียชีวิตไปแล้ว เพลงที่มีเสียงร้องของผู้หญิงในอิหร่านนั้นมีเพียงแค่สองประเภท ประเภทแรก เป็นบทกลอนหรือนิทานโบราณของกวีเปอร์เซียที่พูดถึงธรรมชาติ กล่าวสรรเสริญพระเจ้า ความสวยงามและชีวิต อีกประเภทหนึ่งเป็นเพลงรักซึ่งอัดมาตั้งแต่สมัยก่อนปฏิวัติ สำหรับเพลงสมัยใหม่ที่ขับร้องโดยนักร้องหญิงนั้นถือว่าเป็นผิดกฎหมาย แต่กระนั้นก็ยังมีการผลิตกันอย่างเป็นล่ำเป็นสันนอกประเทศ โดยอัดแผ่นกันในตุรกีหรืออเมริกา แล้วลักลอบนำเข้าประเทศผ่านทางพรมแดนหลาย ๆ จุด มีการซื้อขายผ่านตลาดมืด โดยที่คนอิหร่านนิยมฟังเพลงเหล่านี้กันมาก⁷

⁶ อ้างใน Wright, Robin, pp. 86. Wright อ้างคำพูดของ อยาตุลเลาะห์ โคมัยนี ที่กล่าวไว้ในยุคแรก ๆ หลังการปฏิวัติอิสลามว่า “Western music dulls the mind because it involves pleasure and ecstasy, similar to drugs.”

⁷ Anderson, John, “Roll Over, Khomeini! Iran Cultivates A Local Rock Scene, Within Limits.” *Washington Post Foreign Service*. August 23, 2001. Anderson กล่าวว่า ความพยายามที่จะปิดกั้นโลกภายนอกของอิหร่านตลอด 20 กว่าปีที่ผ่านมา นั้น ประสบผลสำเร็จเพียงบางส่วน แต่ในเรื่องของดนตรีสมัยใหม่แล้ว ตลาดมืดเปิดช่องให้นักร้องและวงดนตรีตะวันตกอย่าง Eminem, the Blackstreet Boys and ‘N Sync, Madonna, Whitney Houston, Britney Spears เข้ามามีอิทธิพลอย่างมากต่อวัยรุ่นอิหร่าน

ภาพยนตร์ก็ถูกผลกระทบอย่างหนักหลังการปฏิวัติ โรงหนังถูกทำลายหรือเผาไหม้เหลือ เพราะถูกมองว่าภาพยนตร์เป็นแหล่งบ่มเพาะความคิดที่ชั่วร้าย นอกจากนี้ “รูป” ยังถือเป็นสิ่งต้องห้ามที่ขัดต่อหลักอิสลาม ดังนั้นภาพยนตร์ที่จะสร้างได้ต้องเป็นภาพยนตร์ที่เป็น “อิสลาม” อันสื่อสารความคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ทางศาสนาเท่านั้น และในปี ค.ศ. 1982 รัฐบาลก็ออกกฎหมายห้ามมิให้มีการสร้างและฉายภาพยนตร์ที่บ่อนทำลายคุณค่าอิสลาม ภาพยนตร์ที่แสดงให้เห็นความรุนแรง หรือสนับสนุนการกระทำอันชั่วร้าย เช่น เสนอภาพโสเภณี การคอรัปชั่น หรือการคดโกง ผู้หญิงที่จะปรากฏภายในภาพยนตร์จะต้องสวมมิดชิด แต่งกายให้เหมาะสม และสวมบทเป็นแม่ที่ดี

ช่วงทศวรรษแรกรัฐบาลผลิตภาพยนตร์มากกว่าร้อยละ 30 ให้เงินอุดหนุนการสร้างภาพยนตร์ เงินสนับสนุนสตูดิโอ รวมทั้งให้เงินอุดหนุนเบี้ยต่ำแก่นักสร้างภาพยนตร์อิสระ แต่โดยมีจุดมุ่งหมาย คือ ให้สร้างภาพยนตร์ที่แสดงการเสียสละเพื่อชาติ สะท้อนเรื่องราวของวีรบุรุษสงคราม ยึดมั่นในอุดมการณ์ของการปฏิวัติ

อาจเป็นไปได้ว่าการควบคุมทางสังคมอย่างเข้มงวด เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับอิหร่านในช่วงทศวรรษแรกของการปฏิวัติ ทั้งนี้เพราะทุกสิ่งทุกอย่างยังไม่เข้ารูปเข้ารอย อีกทั้งสงครามระหว่างอิรักกับอิหร่านอันยืดเยื้อยาวนาน ได้ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงทั้งทางเศรษฐกิจและสภาพจิตใจของผู้คน อิหร่านทศวรรษแรกหลังการปฏิวัติในยุคที่มีผู้นำทางศาสนา คือ อายาตุลเลาะห์ โคมัยนี จึงถือเป็นยุคที่ชีวิตผู้คนอยู่ภายใต้กฎระเบียบทางสังคมที่ค่อนข้างเข้มงวด

ทศวรรษที่สองหลังการปฏิวัติ :

แรงปะทะระหว่างฝ่ายปฏิรูปและฝ่ายอนุรักษ์

การปฏิวัติอิสลาม คือ ความพยายามที่จะสร้างสังคมใหม่ที่อุทิศตนต่อการเป็นมุสลิมซื่อสัตย์ดี อันหมายถึงการดำรงตนเคร่งครัดอยู่ในกรอบวิถีทางแห่งอิสลาม ในช่วงแรกหลังการปฏิวัติ ศิลปินอิหร่านจำนวนนับพันจึงต้องหลบหนีออกนอกประเทศ ที่ยังคงอยู่ก็ถูกบีบบังคับให้เงียบเสียงของตนลง รายการทีวีและวิทยุถูกถอดโปรแกรมอื่น ๆ ออกหมด ให้เหลือเพียงรายการศาสนา รายการเด็ก รายการกีฬา และในช่วงสงครามก็จะมีรายการสารคดีทหาร

แต่การปฏิวัติไม่สามารถที่จะปิดกั้นขอบฟ้าได้ ในช่วงทศวรรษแรกหลังการปฏิวัติ โลกภายนอกได้บุกทะลวงเข้าสู่อิหร่าน โดยการลักลอบผ่านพรมแดนหลายจุด ทางอ่าวเปอร์เซีย จากสหรัฐอเมริกาไปยังอิหร่าน ทางเหนือจากประเทศตุรกี และทางตะวันตกจากประเทศปากีสถาน ทั้งวิดีโอ เทป หนังสือ นิตยสาร จากโลกตะวันตกทั้งหลายเข้ามาสู่อิหร่านผ่านช่องทางผิดกฎหมาย บรรดาพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน เมื่อบินไปยุโรปหรือเอเชีย ก็จะทำหน้าที่เป็นผู้นำสินค้าต้องห้าม

ทั้งหลายเข้ามาผ่านช่องทางศุลกากร เงินได้โต๊ะและสินบนเป็นตัวที่ทำให้ด่านต่าง ๆ เปิดได้ง่ายขึ้น สำหรับสินค้าต้องห้ามทั้งหลาย

ทศวรรษที่สองหลังการปฏิวัติ บรรยากาศทางวัฒนธรรมจะค่อย ๆ ผ่อนคลายลงบ้าง ช่วงปี ค.ศ. 1994 รัฐเปิดโอกาสให้นำจานดาวเทียมเข้าประเทศได้ ทำให้จานดาวเทียมกลายเป็นสิ่งยอดนิยมในเตหะรานขึ้นมาทันที ทั้งนี้เพราะรายการโทรทัศน์ของอิหร่านนั้นเป็นสิ่งที่คนอิหร่านเห็นว่าน่าเบื่ออย่างที่สุด เนื่องจากเต็มไปด้วยรายการศาสนา สงคราม รายการเพลงปฏิวัติ บทกวี และเพลงสวดทางศาสนา หรือรายการประกวดให้เด็กแข่งขันอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน ที่ทีวีอิหร่านจะมีนักการศาสนาออกบรรยายอยู่เป็นประจำ จนมีคำกล่าวติดตลกว่า ทีวีอิหร่านนั้นมีแค่สองสี คือ ขาวกับดำ นักการศาสนาที่โพกหัวสีดำจะอยู่ประจำที่ทีวีช่องหนึ่ง ส่วนที่โพกหัวสีขาวจะอยู่ประจำที่ช่องสอง อันหมายถึงว่า ไม่ว่าเปิดไปช่องไหนก็จะมีแต่เรื่องทางศาสนา ที่สั่งสอนประชาชนผ่านนักการศาสนาที่มีอยู่สองประเภทในอิหร่าน คือ โพกหัวสีขาวและสีดำ

คนอิหร่านหลายคนพูดถึงทีวีอิหร่านว่า พวกเขาจะดีใจและชอบใจมาก หากทีวีทั้งหกช่องของอิหร่านลดลงเหลือแค่หนึ่ง เพราะว่ามันไม่มีอะไรแตกต่างกันเลยในหกช่องที่มีอยู่ และจะชอบใจมากกว่านี้ ถ้าหากว่าหนึ่งช่องที่ลดลงมาแล้ว หดขยายอะไรก็ตามที่มันกำลังฉายอยู่ ดังนั้นในช่วงเวลาหนึ่งที่เปิดโอกาสให้มีจานดาวเทียมซึ่งสามารถรับช่องของต่างประเทศได้ ทำให้คนอิหร่านพากันไปซื้อหามาติดบนดาดฟ้าบ้านตัวเองเป็นจำนวนไม่น้อย

แต่ก็เชื่อว่าทีวีอิหร่านจะไม่พยายามปรับตัวเอาเสียเลย ในช่วงทศวรรษที่สอง อันถือว่าผ่านพ้นช่วงเวลาของสงครามมาแล้ว รายการทีวีอิหร่านก็ได้พยายามปรับตัวเองลงมาให้เข้ากับความต้องการของประชาชนมากขึ้น ในปี ค.ศ. 1994 เกิดช่องทีวีช่องใหม่ มีรายการภาพยนตร์สืบทอดของอาถา คริสตี มีการ์ตูนฟังก์แพนเธอร์ มีรายการถ่ายทอดฟุตบอลโลก แต่ก็ยังต้องดีเลย์ 2-3 วินาที เพื่อที่จะสามารถตัดภาพผู้หญิงแต่งกายในชุดแบบตะวันตกไม่สวมผ้าคลุมผมออกไปได้ทัน

อย่างไรก็ตาม สังคมอิหร่านที่ค่อย ๆ เปิดขึ้นมาบ้าง ก็ถูกแรงกดดันของฝ่ายอนุรักษ์ในรัฐสภาผลักดัน เกิดการต่อสู้กันขึ้นเหนือสิ่งที่เรียกว่า “เทคโนโลยี” ที่นำพาค่านิยมของ “ความทันสมัย” มาสู่อิหร่าน สิ่งแรกที่เกิดเป็นเป้าก็คือเครื่องฉายวิดีโอเทป ฝ่ายอนุรักษ์นิยมในรัฐสภาในช่วงสมัยของประธานาธิบดีราฟซาจาณี (สมัยแรกในระหว่างปี ค.ศ. 1989-1992 และสมัยที่สองคือระหว่างปี ค.ศ. 1992-1997) พยายามที่จะให้ออกกฎหมายแบนเครื่องฉายวิดีโอ เมื่อฝ่ายปฏิรูปพยายามประนีประนอมให้ประชาชนยังคงสามารถที่จะเก็บเครื่องฉายวิดีโอไว้ได้ ฝ่ายอนุรักษ์ก็เคลื่อนไหวต่อไปให้แบนม้วนวิดีโอต่างประเทศเกือบทั้งหมด ในที่สุดฝ่ายอนุรักษ์ก็ชนะ สามารถผ่านกฎหมายต้องห้ามม้วนวิดีโอเทปของต่างประเทศ ยกเว้นที่ผ่านการตรวจพิจารณาว่ามีเนื้อหาไม่ขัดต่อ

คุณค่าอิสลาม หลังจากกฎหมายนี้ออกมา บรรดาตำรวจศาสนาก็มักจะตระเวนไปตามร้านให้เข้ามั่ววนิดีโอดต่าง ๆ เพื่อตรวจสอบว่ามีมั่ววนิดีโอดต้องห้ามลักลอบให้เข้าหรือไม่⁸

แต่การกระทำแบบนี้ไม่สามารถหยุดยั้งพลังเคลื่อนไหวที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมอิหร่านลงไปได้ ฝ่ายอนุรักษ์นิยมพยายามเคลื่อนไหวต่อไป โดยยื่นข้อเสนอให้สภาออกกฎหมายแบนจานดาวเทียม มีการปราศรัยในสภาประมาณจานดาวเทียมว่าเผยแพร่ความคิดคอรัปชั่น ปล้นศีลธรรมของเยาวชน เป็นตัวการบ่อนทำลายสถาบันครอบครัว และเป็นเชื้อโรคร้ายของตะวันตก สิ่งไม่ดีต่าง ๆ ล้วนถูกนำมาสู่สังคมอิหร่านด้วยทีวีดาวเทียม

ในที่สุดฝ่ายอนุรักษ์นิยมในรัฐสภาสามารถผลักดันกฎหมายต้องห้ามจานดาวเทียมออกมาได้ในปลายปี ค.ศ. 1995 อันส่งผลให้จานดาวเทียมที่ติดตั้งอยู่ตามบ้านต่าง ๆ ต้องถูกริบ หากใครฝ่าฝืน ก็จะถูกปรับเป็นเงิน 5-10 เท่าของมูลค่าจานดาวเทียม พวกทหารศาสนาเริ่มออกตระเวนไปตามบ้านต่าง ๆ เพื่อจะทุบตีทำลายจานดาวเทียมให้ใช้การไม่ได้ หรือริบเก็บจานนั้นเสีย มีความพยายามแม้กระทั่งใช้เฮลิคอปเตอร์บินสอดส่องทั่วเมือง เพื่อหาร่องรอยคนที่ยังแอบซ่อนจานดาวเทียมเอาไว้

ความพยายามที่จะปิดกั้นโลกภายนอกมิให้ทะลุทะลวงเข้ามาสู่อิหร่านมีมากขึ้นเท่าไร ตลาดมืดก็กลายเป็นหนทางออกที่คนอิหร่านหันไปใช้บริการ ในการหาซื้อเทปคาสเซต วิดีโอเทป และแม้กระทั่งจานดาวเทียมมากขึ้นเท่าขึ้น

ภายใต้ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายอนุรักษ์กับฝ่ายปฏิรูป ระหว่างฝ่ายที่ต้องการธำรงคุณค่ารัฐอิสลามของอิหร่านกับฝ่ายที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมได้กลายเป็นประเด็นหลักความขัดแย้ง อันตั้งอยู่บนฐานของคำว่า “เสรีภาพ” ของประชาชน

ตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดถึงความขัดแย้งระหว่างสองฝ่ายต่อประเด็นทางวัฒนธรรม ก็คือความพยายามในการห้ามนำเข้า “ตุ๊กตาบาร์บี้” ด้วยข้อกล่าวหาที่ว่า ตุ๊กตาบาร์บี้นำพาเอาอิทธิพลตะวันตกมาด้วย ไม่ว่าจะเป็นการแต่งหน้า เสื้อผ้าที่ยั่วยุกามารมณ์ กล่าวคืออนุ่นมินิสเกิร์ต หรือชุดว่ายน้ำ น้ำ ฝ่ายอนุรักษ์นิยมเห็นว่าตุ๊กตาบาร์บี้เป็นตัวแทนผู้หญิงอเมริกันที่ไม่เคยต้องการตั้งท้อง ไม่ต้องการมีลูก ไม่ต้องการแก่ ซึ่งล้นขัดต่อวัฒนธรรมของอิหร่าน ฝ่ายอนุรักษ์ยืนยันว่าการอนุญาตให้เด็กผู้หญิงอิหร่านเล่นตุ๊กตาบาร์บี้ จะเป็นตัวการบ่อนทำลายเยาวชนอิหร่าน แต่อย่างไรก็ตามความพยายามนี้ไม่เป็นผลสำเร็จ ฝ่ายอนุรักษ์ยังไม่สามารถที่จะผลักดันกฎหมายต้องห้ามนี้ออกมาได้ และร้านของเล่นในเตหะรานยังคงขายตุ๊กตาบาร์บี้ให้เห็นอยู่¹⁰

⁸ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 88.

⁹ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 89.

¹⁰ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 89-90.

ในเรื่องภาษา ปี ค.ศ. 1995 รัฐสภาได้ออกกฎหมายฉบับใหม่ เป็นกฎหมายที่พยายามจะชำระล้างภาษาตะวันตกออกไปให้หมดสิ้นจากสื่อสิ่งพิมพ์และโฆษณา ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องยากมากสำหรับอิหร่านที่สินค้าจำนวนมากล้วนแต่นำเข้ามาจากตะวันตก มีป้ายฉลากเป็นภาษาต่างชาติทั้งสิ้น แม้กระทั่งกรณีของข้าราชการหรือตัวแทนรัฐบาล ก็ถูกสั่งห้ามไม่ให้กล่าวปราศรัย ให้สัมภาษณ์ หรือเขียนข้อความใด ๆ โดยใช้คำที่ปะปนด้วยภาษาตะวันตก

ในแง่สิทธิเสรีภาพของสื่อมวลชน แม้ในช่วงทศวรรษนี้จะมีความพยายามจากหลาย ๆ ฝ่ายที่เรียกร้องให้มีการให้เสรีภาพแก่สื่อมวลชนมากขึ้น แต่ความพยายามเหล่านี้ก็ยังไม่สามารถก่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติได้ รวมไปถึงบางครั้งกลับก่อให้เกิดผลในทางตรงกันข้าม กล่าวคือทำให้เกิดการควบคุมอย่างเข้มงวดมากขึ้น ตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดก็คือ การเรียกร้องเสรีภาพของบรรดานักเขียนอิหร่าน

ในปี ค.ศ. 1995 นักเขียนอิหร่านจำนวน 134 คนได้ร่วมกันลงนามในจดหมายเปิดผนึก We Are Writers เพื่อเสนอข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลสามข้อด้วยกันคือ

1. ขอให้หยุดการเซ็นเซอร์ เปิดโอกาสให้มีการให้เสรีภาพทางความคิด การแสดงออก และการพิมพ์

2. ให้อนุญาตให้มีการจัดตั้งสมาคมนักเขียนได้

3. ให้หยุดการแทรกแซงคุกคามชีวิตส่วนตัวของนักเขียน¹¹

จดหมายเปิดผนึกเหล่านี้ไม่เคยถูกตีพิมพ์เผยแพร่ในอิหร่าน แม้จะได้ถูกส่งไปให้หนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ถึง 40 ฉบับ ก็ไม่มีบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ฉบับไหนกล้าตีพิมพ์ มีเพียงสื่อต่างประเทศอย่าง BBC, Voice of America เท่านั้นที่ลงตีพิมพ์ข่าวนี้ แต่ถึงแม้จะไม่ได้รับการตีพิมพ์ในประเทศอิหร่าน ข้อความเรียกร้องและการกระทำครั้งนี้ก็ดูเหมือนจะเป็นที่รับรู้และกล่าวขานถึงกันทั่วไป ซึ่งในท้ายที่สุดกลับก่อให้เกิดผลในทางตรงกันข้าม กล่าวคือบรรดานักเขียนเหล่านี้ถูกคุกคามมากขึ้น ทั้งในเรื่องส่วนตัวและผลงานที่จะตีพิมพ์ในอนาคต

หลังการรวมตัวของนักเขียน บรรดาผู้กำกับและนักแสดงภาพยนตร์ก็ออกมาเรียกร้องให้มีการลดหย่อนการเซ็นเซอร์ภาพยนตร์บ้าง เนื่องจากการเซ็นเซอร์ภาพยนตร์อิหร่านนั้นเต็มไปด้วยกฎระเบียบจุกจิกมากมาย แต่การณกลับกลายเป็นตรงกันข้าม มีการเซ็นเซอร์ภาพยนตร์ที่เข้มงวดมากขึ้น กระทรวงวัฒนธรรมที่ควบคุมและกำกับดูแลการสร้างภาพยนตร์ สั่งให้มีการเซ็นเซอร์หนังทุกเรื่องที่จะส่งไปฉายต่างประเทศ อันแสดงให้เห็นภาพด้านลบเกี่ยวกับประเทศอิหร่าน¹²

¹¹ Wright, Robin, อ้างแล้ว, pp. 92.

¹² Wright, Robin, อ้างแล้ว, pp. 95.

ในช่วงทศวรรษแรกหลังการปฏิวัติ อิหร่านต้องเผชิญกับสงครามกับอิรักอยู่นานถึงแปดปี ทำให้ต้องทุ่มเทเวลาและเงินทองไปกับการสงครามเป็นอันมาก หลังสงครามจึงมีความพยายามที่จะฟื้นฟูประเทศ พอถึงช่วงกลางทศวรรษ 1990 เมื่อหลายสิ่งหลายอย่างเริ่มเข้าที่เข้าทาง ความต้องการที่จะเปิดและผ่อนคลายทางสังคมก็เริ่มมีมากขึ้น ขณะเดียวกันฝ่ายศาสนายังคงกุมอำนาจอยู่ ทำให้เกิดการเผชิญหน้ากันอยู่เนือง ๆ ระหว่างฝ่ายที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงและฝ่ายอนุรักษ์ ซึ่งไม่พร้อมสำหรับความเปลี่ยนแปลงใด ๆ อันอาจจะกระทบถึงอำนาจเดิม อย่างไรก็ตามการปฏิรูปในสังคมอิหร่านนั้น ได้เริ่มมองเห็นอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้นในช่วงสมัยของประธานาธิบดีคาเตมี หลังปี ค.ศ. 1997 เป็นต้นมา

ทศวรรษใหม่ : สนามแห่งการต่อสู้ ระหว่างฝ่ายปฏิรูปและฝ่ายอนุรักษ์

อิหร่านก้าวเข้าสู่ยุคใหม่หลังชัยชนะอย่างถล่มทลายของประธานาธิบดีคาเตมีในปี ค.ศ. 1997 ประธานาธิบดีคาเตมี อดีตนักการศาสนาหัวก้าวหน้าชูนโยบายปฏิรูป ผ่อนคลายกฎระเบียบทางสังคม และให้สิทธิเสรีภาพแก่สื่อมวลชนมากขึ้น กล่าวกันว่าองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้คาเตมีได้รับชัยชนะอย่างท่วมท้นก็คือ เยาวชนและผู้หญิง เนื่องจากตามกฎหมายอิหร่านแล้ว ผู้มีสิทธิเลือกตั้งได้มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป ซึ่งอิหร่านมีสัดส่วนของประชาชนที่เป็นเยาวชนสูงมาก คนรุ่นใหม่เหล่านี้ต้องการความเปลี่ยนแปลง และพวกเขาคาดหวังว่าประธานาธิบดีคาเตมีจะนำมาให้ ประธานาธิบดีคาเตมีกล่าวในวันที่สาบานตนเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีว่า “ระบบการปกครองใด ๆ ก็ตามที่จะคงอยู่ได้นานและมั่นคงถาวร ก็คือ ระบบที่มีข้อจำกัดน้อยที่สุดในด้านเสรีภาพการแสดงออก ในทัศนะของข้าพเจ้า เสรีภาพหมายถึงเสรีภาพทางความคิด และการแสดงออกทางความคิดอย่างไม่ต้องกลัวที่จะถูกกล่าวหาใด ๆ”¹³

ในแง่ของสภาพภาพของผู้หญิง ประธานาธิบดีคาเตมีชูนโยบายที่จะให้ความเท่าเทียมกันในแง่สิทธิเสรีภาพแก่ผู้หญิงมากขึ้น เขากล่าวย้ำบ่อยครั้งในที่สาธารณะว่า สังคมมนุษย์เรานั้นมีพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิมที่ผิด ๆ ว่า ผู้ชายเหนือกว่าผู้หญิง “แท้จริงแล้วเราควรจะตระหนักว่าหญิงและชายนั้น

¹³ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 77. Wright อ้างคำพูดของประธานาธิบดีคาเตมี ที่กล่าวไว้เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2541 ที่มหาวิทยาลัยเตหะราน ในโอกาสครบรอบปีแรกของการเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีของเขา คาเตมีกล่าวว่า “The most stable and lasting system is the one which creates the least limitations to freedom of expression. In my view, freedom means freedom of thought and security to express those thought without fear of prosecution.”

มีคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียม อันสมควรได้รับการพัฒนาทางด้านสติปัญญา สังคม วัฒนธรรม และทางการเมืองอย่างเท่าเทียม”¹⁴

เป็นไปได้ว่าสังคมอิหร่านนั้นเก็บกดมานานภายใต้ระบอบสังคมอันเข้มงวด เวลาสองทศวรรษภายใต้ความเป็นรัฐอิสลามอันเข้มงวด ทำให้สังคมอิหร่านสูงงอมนเต็มทีสำหรับความเปลี่ยนแปลง อิหร่านในปลายทศวรรษ 90 เป็นอิหร่านที่ผ่านพ้นทศวรรษของโคมัยนีมานานกว่าทศวรรษ เป็นอิหร่านที่ผ่านสงครามระหว่างอิรักมาแล้วกว่าทศวรรษ เยาวชนคนรุ่นใหม่เต็มไปด้วยพลังแห่งความอยากรู้ ว่าเกิดอะไรขึ้นบ้างกับโลกภายนอก แรงปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมนี้พบได้ในคนทุกระดับ ตั้งแต่พ่อค้าในบazaar ผู้หญิง เยาวชน และสื่อมวลชน

หลังการเข้าบริหารประเทศของประธานาธิบดีคาเตมีในปี ค.ศ. 1997 พร้อมกับที่รัฐมนตรีฝ่ายปฏิรูปของเขา อย่างอับดุลเลาะห์ นูรี (Abdullah Nouri) รัฐมนตรีมหาดไทย อยาตุลเลาะห์ โมฮาเจรานี (Ataollah Mohajerani) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมอิสลาม มีความเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ อย่างเกิดขึ้นในสังคมอิหร่าน เช่น การผ่อนคลายกฎข้อห้ามอันเข้มงวดของอิสลาม ในการปฏิบัติตนในที่สาธารณะ การอนุญาตให้มีการรวมตัวกันในทางการเมือง โดยเฉพาะพวกนักศึกษา การยกเลิกคำสั่งต้องห้ามหนังสือ หนังสือพิมพ์ และภาพยนตร์หลายต่อหลายเรื่อง ความเปลี่ยนแปลงใหญ่ ๆ ที่ค่อนข้างเห็นได้ชัดก็คือ เรื่องเสรีภาพของสื่อสารมวลชน และประเด็นเรื่องผู้หญิง

ในเรื่องเสรีภาพของสื่อมวลชน ตามปกติแล้วหนังสือที่จะตีพิมพ์บนละครและบทภาพยนตร์ จะต้องไปถูกแขวนที่กระทรวงวัฒนธรรมเป็นเวลานานมากกว่าจะผ่านการอนุมัติ บทภาพยนตร์ต้นฉบับหนังสือ และบทละครจำนวนมากที่ทำเรื่องขออนุญาตถ่ายทำ ตีพิมพ์ หรือจัดแสดง ส่วนใหญ่แล้วจะถูกแขวนดองไว้นานนับปี และท้ายที่สุดก็มักจะไม่ผ่านการอนุมัติ แต่หลังจากที่โมฮาเจรานี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมอิสลาม ที่มงานของประธานาธิบดีคาเตมีขึ้นดำรงตำแหน่ง เขาก็เริ่มเปิดให้เสรีภาพแก่สื่อมวลชนและศิลปะแขนงต่าง ๆ มากขึ้น วันแรกที่ขึ้นรับตำแหน่ง โมฮาเจรานีได้ยกเลิกคำสั่งห้ามฉายภาพยนตร์สองเรื่องทันที หนึ่งในนั้นคือเรื่อง The Snowman ซึ่งเป็นเรื่องของชายคนหนึ่งหลบหนีออกนอกประเทศอิหร่านทาง ตุรกี ระหว่างที่อยู่ในตุรกี เขาพยายามทุกวิถีทางที่จะให้ได้วีซ่าไปอเมริกา แม้ต้องปลอมตัวเป็นผู้หญิงเพื่อจะแต่งงานกับคนอเมริกัน เพื่อให้ได้วีซ่าเข้าประเทศอเมริกาในท้ายที่สุด หนังสือเรื่องนี้ถูกแบนด้วยเหตุผลหลายประการ ประการแรกนั้นเพราะเนื้อ

¹⁴ ประธานาธิบดีคาเตมีกล่าวปาฐกถาในวันเปิดประชุมทั่วไป ครั้งที่ 53 ขององค์การสหประชาชาติ (United Nations General Assembly) วันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2541 ข้อความในภาษาอังกฤษมีดังนี้ "We should recognize that both men and women are valuable components of humanity that equally possess the potential for intellectual, social, cultural and political development." อ้างจาก Wright, Robin, pp. 133.

เรื่องที่ทำให้ตัวเอกมองเห็นอเมริกาเป็นแดนสวรรค์ แต่ที่สำคัญกว่านั้นก็คือ บทที่ให้พระเอกเล่นเป็นผู้หญิง ในหลักอิสลามนั้น การข้ามเพศเป็นเรื่องต้องห้ามเด็ดขาด การเป็นเกย์นั้นถือเป็นบาปมากกว่าการก่ออาชญากรรมเสียอีก

การที่รัฐบาลชุดใหม่ยกเลิกการสั่งต้องห้ามหนังเรื่องนี้ เปิดโอกาสให้หนังที่สะท้อนภาพชีวิตของผู้ชายที่ต้องปลอมตัวเป็นผู้หญิงออกฉายสู่สาธารณชนได้นั้น สะท้อนให้เห็นว่าสังคมอิหร่านได้เริ่มผ่อนคลายทางวัฒนธรรมมากขึ้น ยุคสมัยแห่งกฎเหล็กได้ผ่านพ้นไปแล้ว

แต่ก็เชื่อว่าสังคมอิหร่านทั้งหมดจะพร้อมต่อการปฏิรูปเปลี่ยนแปลง หลังจาก The Snowman ได้รับอนุญาตให้ฉายในอิหร่านได้ ก็กลายเป็นหนังที่ได้รับความนิยมอย่างสูง แต่ที่เมืองอิสฟาฮาน เมืองหลวงเก่าของอิหร่าน พื้นที่ที่หนังเรื่องนี้เข้าฉาย บรรดาทหารอิสลามอาสาสมัครของอิหร่านก็ยกพวกเข้ามาบุกทำลายทุบตีข้าวของ ช่มชู่ประชาชนที่เข้าคิวซื้อตั๋วหนัง¹⁵ เรื่องนี้เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นว่าแรงต่อต้านของฝ่ายอนุรักษ์กับฝ่ายปฏิรูปยังคงมีอยู่ตลอดเวลา

โมฮาเจรานี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมอิสลาม ภายใต้การนำของประธานาธิบดีคาเดมี เริ่มยุคใหม่ของกระทรวงวัฒนธรรม ด้วยการยกเลิกคำสั่งต้องห้ามหนังสือ และภาพยนตร์ที่เคยถูกสั่งห้ามมาก่อน พร้อมทั้งอนุญาตให้มีการฉายภาพยนตร์ต่างประเทศมากขึ้น ในช่วงสองสามปีที่ผ่านมา หนังสือลึกลับอย่าง Little Buddha, Mr.Bean, Titanic, Matrix, และ Seven ได้มีโอกาสบุกทะลวงกำแพงที่เคยปิดตายต่อวัฒนธรรมอเมริกาเข้ามาฉายในโรงภาพยนตร์อิหร่าน การอนุญาตให้หนังสือลึกลับเข้าประเทศอิหร่านได้ส่งผลประการหนึ่ง ที่เห็นได้ชัดก็คือ ทำให้ลิโอคาร์โน เดอ คาปิโอดารานาชายในภาพยนตร์เรื่อง Titanic กลายเป็นดาราที่วัยรุ่นอิหร่านคลั่งไคล้มากที่สุด ในช่วงเวลาที่หนังเรื่องนี้เข้าฉาย สินค้าที่ระลึก เสื้อยืด Titanic กลายเป็นสินค้ายอดฮิตไปทันที นอกจากภาพยนตร์แล้ว หนังสือภาษาต่างประเทศก็ได้รับการแปลและตีพิมพ์มากขึ้น หนังสืออย่าง Men Are from Mars, Women Are from Venus กลายเป็นหนังสือขายดีติดอันดับหนึ่งในอิหร่าน หลังจากที่ได้รับการแปลออกมาเป็นภาษาฟาร์ซี ส่วนรายการโทรทัศน์ก็ผ่อนคลายให้มีรายการบันเทิงมากขึ้น มีทั้งรายการตลกประเภท “ซีทคอม” เกมสโว์ รวมทั้งมิวสิควิดีโอเพลงภาษาตะวันตกก็ได้รับอนุญาตให้เผยแพร่ทางโทรทัศน์ นอกจากนี้ในยุคนี้ยังมีหนังสือพิมพ์หัวก้าวหน้าเกิดขึ้นหลายฉบับ ที่สามารถตีพิมพ์บทความวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองได้มากขึ้น

¹⁵ ดู “Iran Film about Quest for U.S. Visa Draws Fire” *FarsiNet*, 17 December 1997.

(<http://www.farsinet.com/news/dec97wk3.html>) Adam Barfi นักแสดงนำในภาพยนตร์เรื่องนี้กล่าวว่า เหตุผลที่ทหารอิสลามและนักการเมืองฝ่ายอนุรักษ์นิยมรับไม่ได้กับภาพยนตร์เรื่องนี้ ก็เพราะว่าเนื้อหาของมันเป็นเรื่องของคนที่คนอิหร่านจะทำทุกอย่างเพื่อให้ได้วีซ่าเข้าประเทศอเมริกา เนื้อหาเช่นนี้ถือเป็นการสบประมาทชาติอิหร่านโดยตรง นอกจากนี้ดู Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 118.

ในด้านของกฎข้อบังคับในที่สาธารณะก็ผ่อนคลายมากขึ้น สมัยก่อนหากหญิงและชายนั่งคู่กันในส่วนสาธารณะ จะมีตำรวจมาคอยขอคุบตรประชาชนว่าทั้งคู่เป็นสามีภรรยาหรือไม่หรือเปล่า ปัจจุบันกฎเหล่านี้ไม่ถูกบังคับใช้อย่างเข้มงวดนัก ไม่มีการปิดถนนตอนกลางคืนเพื่อคอยตรวจสอบว่าผู้โดยสารหญิงในรถมากับคนขับผู้ชายซึ่งเป็นญาติเกี่ยวข้องกันทางสายเลือด หรือเป็นสามีภรรยาหรือไม่ นอกจากนี้ยังผ่อนคลายโดยอนุญาตให้มีการชุมนุมของนักศึกษาในที่สาธารณะมากขึ้น

แต่การให้เสรีภาพแก่ประชาชนและสื่อมวลชนมากขึ้นเรื่อย ๆ นั้น ถือเป็นภัยคุกคามต่อฝ่ายอนุรักษนิยมที่ยังคงครองเสียงข้างมากอยู่ในสภา เพียงเวลาหนึ่งปีหลังฝ่ายปฏิรูปเข้าบริหารประเทศ สมาชิกสภาฝ่ายอนุรักษก็ยื่นข้อกล่าวหาอันทำให้ อับดุลเลาะห์ นูรี รัฐมนตรีมหาดไทยและโมฮาเจรานี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมอิสลาม ต้องเข้าสู่กระบวนการพิจารณาเพื่อลงมติถอดถอน (impeachment) สำหรับอับดุลเลาะห์ นูรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เขาถูกตั้งข้อกล่าวหาว่าสร้างกระแสกดดันสังคม หละหลวม ไม่เข้มงวดต่อกฎระเบียบสังคม และให้การสนับสนุนการชุมนุมของนักศึกษา นักการศาสนา ในที่สุดนูรีก็ถูกกระบวนการพิจารณาลงมติถอดถอน ทำให้ต้องหลุดจากตำแหน่ง

ส่วนอียาดุลเลาะห์ โมฮาเจรานี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมอิสลามนั้น ข้อกล่าวหาสำหรับเขาคือ

1. ล้มเหลวในการธำรงคุณค่าอิสลามและการปฏิวัติ
2. ลบหลู่ศาสนา
3. ให้เสรีภาพแก่สื่อมวลชนมากเกินไป

ในทุกครั้งที่มีการกล่าวหาฝ่ายตรงข้าม ประเด็นเรื่องการล้มเหลวในการธำรงคุณค่าอิสลามมักถูกนำมาอ้างทุกครั้งไป แต่เหตุผลที่แท้จริงแล้วเชื่อกันว่า น่าจะเป็นการที่โมฮาเจรานีเปิดโอกาสให้สภานักเขียน ปัญญาชนพื้นถิ่นชีฟ อันเท่ากับเป็นการคุกคามอำนาจเก่า กระบวนการพิจารณาเพื่อลงมติถอดถอนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมอิสลามในครั้งนี้ ไม่มีใครคาดคิดว่าเขาจะรอดพ้นจากข้อกล่าวหาได้ แต่ในที่สุดเขาก็ตอบโต้ข้อกล่าวหาได้ ภายหลังจากที่โมฮาเจรานีรอดพ้นจากการพิจารณาลงมติถอดถอนมาได้ไม่นาน เขาก็ประกาศยกเลิกคำสั่งต้องห้ามงานดาวเทียม โดยกล่าวว่า “มันถึงเวลาแล้วที่จะหยุดกลัวโลกภายนอก”¹⁶

นี่เป็นเพียงตัวอย่างอันหนึ่งของการต่อสู้ระหว่างฝ่ายอนุรักษนิยมและฝ่ายปฏิรูป ที่ยังคงดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่องตลอดเวลาทั้งในสภาและนอกสภา นอกสภานั้นการต่อสู้ทางความคิด

¹⁶ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 116-117.

ระหว่างความทันสมัยกับระเบียบประเพณีมิให้เห็นอยู่ทั่วไปในทุกพื้นที่ และหนึ่งในพื้นที่ที่น่าสนใจอันหนึ่งก็คือ ดนตรี

อย่างที่กล่าวแล้วว่า นักดนตรีอิหร่านที่อยู่นอกประเทศนั้นมีอยู่จำนวนไม่น้อย คนเหล่านี้ยังคงทำการผลิตเทปเพลงภาษาฟาร์ซีออกขาย โดยมีตลาดอยู่ทั้งในและนอกประเทศอิหร่าน ในอิหร่านเทปเพลงเหล่านี้ถูกนำเข้าเข้ามาผ่านทางพรมแดนต่าง ๆ ลักลอบซื้อขายกันในตลาดมืด นอกประเทศนั้นซื้อหากันได้ทั่วไป และที่น่าสนใจก็คือ ทุกวันนี้เทคโนโลยีสมัยใหม่ได้เปิดช่องทางให้โลกภายนอกทะลวงเข้ามาสู่อิหร่านได้มากขึ้นอย่างไม่มีใครหยุดยั้งได้ เมื่อเร็ว ๆ นี้ นักดนตรีอิหร่านในสหรัฐอเมริกาที่มีฐานอยู่ที่ลอสแอนเจลิส ได้รวมตัวกันจัดตั้งสถานี National Iranian Television (NITV) ขึ้น เพื่อผลิตรายการภาษาฟาร์ซีผ่านช่องเคเบิลทีวี ซึ่งสามารถรับคลื่นได้ในอิหร่านผ่านจานดาวเทียม สถานีโทรทัศน์ NITV ผลิตรายการขึ้นเพื่อตอบสนองรสนิยมของคนอิหร่านที่อาศัยอยู่ในสหรัฐอเมริกา แต่ภายหลังได้กลายเป็นที่นิยมอย่างมากในประเทศอิหร่าน¹⁷

สำหรับดนตรีตะวันตกนั้น ซีดีเถื่อนเพลงฝรั่งนานาประเภทมีขายกันอยู่ทั่วไปในตลาดมืด แม้เมื่อเร็ว ๆ นี้จะมีการจับกุมผู้ลักลอบนำเข้าซีดีเถื่อนมาขายในตลาดมืด โดยมีบทลงโทษ คือ การเฆี่ยนในที่สาธารณะ 80 ที แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีการลักลอบเพื่อหาทางนำดนตรีตะวันตกเข้ามาสู่อิหร่านจนได้ ทุกวันนี้เกิดร้านอินเทอร์เน็ตที่รับจ้างดาวน์โหลดเพลงฝรั่งจากอินเทอร์เน็ตลงแผ่นซีดีในราคาเพียงแผ่นละ 40-50 บาท แต่ก็มีมีการจับกุมร้านอัดซีดีเพลงเหล่านี้อยู่บ่อยครั้ง ด้วยข้อกล่าวหาที่ว่า รัฐมองเห็นว่าเพลงเหล่านี้ไม่เหมาะสมสำหรับเยาวชนอิหร่าน ดังนั้นจึงไม่ควรได้รับการเผยแพร่ออกสู่สังคม

ลูกค้ารายหนึ่งของร้านซีดีเถื่อนเหล่านี้กล่าวว่า “ร้านพวกนี้เป็นตัวอย่างเล็ก ๆ ที่สะท้อนให้เห็นว่าเกิดอะไรขึ้นในสังคมอิหร่าน ไม่มีใครสามารถหยุดความเปลี่ยนแปลงได้ รัฐบาลไม่มีสิทธิและเหตุผลใด ๆ ที่จะห้ามไม่ให้ประชาชนฟังเพลงได้ ในทุก ๆ สังคมมนุษย์ควรได้รับสิ่งที่ดีและเลว สิ่งที่มีคุณค่าและชั่วร้าย มนุษย์ควรที่จะมีสิทธิตัดสินใจและเลือกได้ด้วยตัวของเขาเอง”¹⁸

กล่าวสำหรับกรณีของผู้หญิง แรงปรารถนาของผู้หญิงที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมอิหร่านนั้นรุนแรงจนแทบจะระเบิด เนื่องจากถูกเก็บกดเอาไว้มานาน เมื่อก้าวเข้าสู่ทศวรรษที่สามหลังการปฏิวัติอิสลาม ความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมอิหร่านไปสู่ความทันสมัยในประเด็นที่ว่าผู้หญิงควรมีสิทธิที่เท่าเทียมกับผู้ชายมากกว่านี้ ได้ส่งผลออกมาให้เห็นชัดเจนในทุก ๆ ด้าน

¹⁷ Anderson, John, “Roll Over, Khomeini! Iran Cultivates A Local Rock Scene, Within Limits.” *Washington Post Foreign Service*. August 23, 2001.

¹⁸ Anderson, John, เพิ่งอ้าง.

ในทางการเมือง ปี ค.ศ. 1996 มีผู้หญิง 200 คนลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนสมาชิกสภาเป็นจำนวนมากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน และผลปรากฏว่า 14 คนได้รับเลือกตั้งเข้าสภา ซึ่งเป็นจำนวนที่มากกว่าวุฒิสมาชิกหญิงทั้งหมดของอเมริกาเสียอีก ในปี ค.ศ. 1997 มีผู้หญิง 4 คนประกาศตัวลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดี ซึ่งนิตยสาร Zanan ของอิหร่านได้ทำการสำรวจความคิดเห็นของประชาชน ปรากฏว่ามีถึงร้อยละ 72 ที่ยอมรับให้ผู้หญิงดำรงตำแหน่งประธานาธิบดี อย่างไรก็ตามผู้ประกาศตัวลงสมัครรับเลือกตั้งทั้งสี่คนถูกปฏิเสธโดยสภาผู้ชี้แนะ โดยให้เหตุผลว่าไม่มีคุณสมบัติเพียงพอ¹⁹

ทางด้านการศึกษา ในปี ค.ศ. 1998 อิหร่านได้รับการจัดอันดับให้เป็นหนึ่งใน 10 ประเทศที่ก้าวหน้าที่สุดในการลดช่องว่างหญิงชายในด้านการศึกษา ร้อยละ 95 ของผู้หญิงอิหร่านได้รับการศึกษาชั้นประถม และในจำนวนนักศึกษามหาวิทยาลัยทั่วประเทศ มีนักศึกษาหญิงมากกว่าร้อยละ 40 เมื่อเปรียบเทียบกับปี ค.ศ. 1978 ก่อนหน้าการปฏิวัติ มีนักศึกษาหญิงในมหาวิทยาลัยเพียงแค่อ้อยละ 28 และปัจจุบันมีผู้หญิงเป็นเจ้าหน้าที่ เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยมากกว่าหนึ่งในสามของบรรดาเจ้าหน้าที่ มหาวิทยาลัยทั้งหมด²⁰

แต่ก็ใช่ว่าความปรารถนาของผู้หญิงที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมนั้น จะได้รับการตอบสนองในทุก ๆ ด้าน อิหร่านยังคงไม่พร้อมที่จะเปิดมากนักในกรณีของผู้หญิง พวกเธอยังคงถูกปิดกั้นโอกาสทางการศึกษาในต่างประเทศ ผู้หญิงที่จะเดินทางไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ ต้องได้รับอนุญาตจากผู้ปกครองของเธอที่เป็นชาย และผู้ชายเท่านั้นที่มีสิทธิได้รับเงินทุนสนับสนุนในการศึกษาต่างประเทศ หากเป็นผู้หญิงก็ตกเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองที่จะต้องรับภาระค่าใช้จ่าย

ในด้านการศาล สันทศวรรษที่ 2 เริ่มมีตำรวจหญิง มีผู้พิพากษาหญิง ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนครั้งใหญ่ เพราะตลอดเวลาที่ผ่านมา ศาสนาอิสลามได้กีดกันผู้หญิงออกจากกระบวนการพิพากษาอย่างสิ้นเชิง

ในแง่ของการแต่งตัวก็เริ่มมีการผ่อนคลายมากขึ้น ผู้หญิงในเตหะรานจำนวนไม่น้อยที่สวมใส่เสื้อผ้าทันสมัย ใส่กางเกงยีนส์ สวมแว่นตากันแดด ใส่คลุมทันสมัย แต่งหน้า ทาเล็บ และผูกผ้าคลุมผม โดยเปิดให้เห็นเรือนผม ตำรวจศาสนาผ่อนคลายในเรื่องเหล่านี้มากขึ้น นับเป็นเรื่องน่าสนใจที่ผู้หญิงอิหร่านจำนวนมาก เมื่อถูกถามเรื่องผ้าคลุมผม ส่วนใหญ่จะตอบว่ามันไม่สำคัญเลยว่าพวกเธอจะสวมใส่ชาดอร์ หรือฮิญาบหรือไม่ เพราะพวกเธอมีเรื่องสำคัญกว่านั้นที่จะต้องต่อสู้ อย่างเช่นเรื่อง

¹⁹ ดู Wright, Robin, อ้างแล้ว, pp. 136.

²⁰ ดู Wright, Robin, อ้างแล้ว, pp. 137.

สิทธิในการจ้างงาน การหย่าร้าง สิทธิในการได้รับมรดก การเลี้ยงดูบุตร อย่างไรก็ตามผ้าคลุมผมถือเป็นสัญลักษณ์ของการปฏิบัติอิสลาม ที่เชื่อได้ว่าคงไม่มีทางจะยกเลิกไปได้

ในแง่ของระบบการเมือง ซึ่งหากจะมองว่าระบบรัฐศาสนาเป็นสิ่งที่ดั้งเดิม และประชาธิปไตยคือ ความทันสมัยแล้ว อิหร่านกำลังอยู่ในระหว่างการตั้งคำถามว่าตัวเองจะเลือกเดินไปทางใด ระหว่างกฎของพระเจ้าหรือสิทธิของประชาชน รัฐธรรมนูญอิหร่านให้อำนาจสูงสุดกับผู้นำสูงสุด (Supreme Leader) ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของพระเจ้า มีอำนาจสูงสุดเหนืออำนาจของประธานาธิบดี การศาล และรัฐสภา ตำแหน่งผู้นำสูงสุดนี้ได้รับการแต่งตั้งจากนักการศาสนาราว 90 คน (Assembly of Experts) ที่ได้รับเลือกโดยตรงจากประชาชน โดยหลักการแล้วเป็นไปได้ที่ผู้นำสูงสุดจะถูกปลด แต่มันไม่เป็นเช่นนั้น เนื่องจากผู้นำสูงสุดถูกวางไว้ในตำแหน่งที่สูงจนดูเหมือนไม่มีใครแตะต้องได้

ในความสัมพันธ์ทางการเมืองอันซับซ้อนของอิหร่านนั้น ประธานาธิบดีถือเป็นผู้ได้รับการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชนให้เป็นผู้บริหารประเทศ แต่ในความเป็นจริงแล้ว ประธานาธิบดีก็ถูกควบคุมโดยอำนาจที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง ผู้นำสูงสุดสามารถเข้ามาก้าวำการทำงานของผู้บริหารได้ ตัวอย่างเช่น ในเดือนสิงหาคม ปี ค.ศ. 2001 ผู้นำสูงสุด (คามาเนอี-ผู้นำสูงสุดคนปัจจุบัน ขึ้นดำรงตำแหน่งต่อจากอยาตุลเลาะห์ โคมัยนี ในปี ค.ศ. 1989) ได้ส่งจดหมายชี้แจงสภาให้หยุดการอภิปรายเรื่องร่างกฎหมายใหม่อันว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของนักข่าว การใช้อำนาจของผู้นำสูงสุดชี้ให้เห็นว่าในประเทศนี้ แม้ประธานาธิบดีที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนก็ยังคงถูกควบคุม โดยอำนาจที่ไม่ได้มาจากการแต่งตั้งของผู้นำสูงสุด

หลังจากผ่านประสบการณ์สี่ปีในรัฐสภาอิหร่านมาแล้วอย่างโชกโชน พร้อม ๆ กับการได้รับเลือกตั้งให้เข้าดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีเป็นครั้งที่สองด้วยคะแนนเสียงอันท่วมท้น ประธานาธิบดีคาเตมีก็ได้ริเริ่มข้อเสนอขึ้นมาว่า ควรจะมีการปฏิรูปจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำสูงสุดกับสถาบันอื่น ๆ เสียใหม่ เพื่อไม่ให้ขัดแย้งกัน และกลไกต่าง ๆ ก็ควรถูกนำมาใช้เพื่อหลีกเลี่ยงการก้าวำการทำงานของผู้บริหารกับผู้รัฐสภา แต่ในความเป็นจริงแล้วข้อเสนอนี้ดูไม่มีวิวัฒนาการเป็นไปได้เอาเสียเลย เพราะโดยหลักการแล้ว กลไกที่ซับซ้อนในระบบการเมืองของอิหร่านนั้นถูกคิดค้นขึ้นมา โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้มีการควบคุมและตรวจสอบการทำงานของฝ่ายบริหารโดยฝ่ายศาสนาเป็นประการสำคัญ

ความจริงการเมืองอิหร่านนั้นยึดหลักการพื้นฐานมาจากตะวันตก นั่นก็คือการสร้างระบบการถ่วงดุลอำนาจกันในทุกๆ ด้าน ตุลาการ นิติบัญญัติ แต่ในทางปฏิบัติแล้วเนื่องจากนักการศาสนาเป็นผู้ร่างรัฐธรรมนูญ มันก็เลยเหมือนมี “เงา” ที่มีอำนาจเท่า ๆ กันถูกตั้งขึ้นมาโดยพวกนักการศาสนา

ในการทหารนั้น อิหร่านมีหน่วยทหารบก ทหารเรือ และทหารอากาศ แต่ก็มี Revolutionary Guards และพวก Basij ซึ่งเป็นกลุ่มอาสาสมัครเข้ามาช่วยรบในสงครามอิรัก-อิหร่าน เป็น “เงา” ของกองทัพ

ในทางการศาล มีศาลอาญาและศาลประชาชน แต่ก็มี “ศาลปฏิวัติ” ที่ดูแลโดยพวกนักการศาสนา ซึ่งเข้ามาดูแลคดีที่ทำทลายการปฏิวัติ เป็น “เงา” ของอำนาจตุลาการ ศาลนี้เป็นศาลปิด

ในทางการรักษากฎหมาย มีระบบตำรวจคอยทำหน้าที่อยู่แล้ว แต่ก็มี “เงา” คือ “ตำรวจศาสนา” คอยดูแลควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม เช่น ห้ามหญิงชายออกไปไหนสองต่อสองยามวิกาล

ในอำนาจนิติบัญญัติ มีสภาที่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาทำหน้าที่ออกกฎหมาย แต่ก็มี “สภาผู้ชี้นำ” (Council of Guardians) มีอำนาจที่จะยับยั้งร่างกฎหมายที่ทำทลายหลักการอิสลาม และมีอำนาจที่จะตรวจสอบถอดถอนผู้สมัครรับเลือกตั้งประธานาธิบดี

โดยทั่วไปแล้วสภาผู้แทนราษฎรของอิหร่านมีสมาชิกที่ได้รับการเลือกตั้ง 270 คน ทำหน้าที่เสนอกฎหมาย ตัดสินใจด้านเศรษฐกิจ ในการออกกฎหมาย เมื่อร่างกฎหมายนั้นผ่านสภาแล้ว ก็จะต้องถูกส่งไปที่สภาผู้ชี้นำ (Council of Guardian) ซึ่งมีสมาชิกเพียงแค่ 12 คน ประกอบด้วยนักกฎหมายอิสลามและผู้เชี่ยวชาญด้านการศาสนา สมาชิกสภาผู้ชี้นำทั้ง 12 คนนี้ได้รับการแต่งตั้งโดยผู้นำสูงสุด หน้าที่สำคัญของสภาผู้ชี้นำก็คือ อารักขาคุณค่าอิสลาม สอดส่องรัฐสภาให้ปลอดจากการคอร์รัปชัน และมีหน้าที่ที่จะตรวจสอบถอดถอนผู้มีสิทธิลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดี ในแง่ของกฎหมาย สภาผู้ชี้นำมีหน้าที่ที่จะทบทวนร่างกฎหมายนั้นอีกครั้ง สามารถที่จะยับยั้งร่างกฎหมาย หรือส่งกลับให้สภาเพื่อแก้ไข เรียกได้ว่าสภาผู้ชี้นำนี้มีอำนาจอย่างมากเหนือสมาชิกสภาทั้ง 270 คนที่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาโดยประชาชน²¹

กล่าวสำหรับประธานาธิบดีแล้ว เงาของเขาก็คือผู้นำสูงสุด ผู้นำสูงสุดมีอำนาจในการแต่งตั้งหรือปลดผู้นำกองทัพ ประกาศภาวะสงคราม ยับยั้งการเลือกตั้งหรือปลดประธานาธิบดี และมีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจเรื่องสำคัญของประเทศ

สี่ปีของการดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีในสมัยแรก มีเสียงกล่าวว่าคาเดมีทำให้คนที่คาดหวังในตัวเขาต้องผิดหวัง เพราะเขาทำอะไรไม่ได้มากนัก หนังสือพิมพ์หัวก้าวหน้าถูกปิด ปัญญาชนและนักข่าวที่กล่าววิพากษ์วิจารณ์การเมืองอิหร่านถูกจับ นักการเมืองที่อยู่ฝ่ายเดียวของ

²¹ ผู้สนใจระบบการเมืองของอิหร่าน ดู Elaine Sciolino, *Persian Mirrors; The Elusive Face of Iran*. (New York: The Free Press, 1997). และดู Wright, Robin, *The Last Great Revolution: Turmoil and Transformation in Iran*. (New York: Vintage Books, 2001).

ประธานาธิบดีคาเตมีถูกตั้งข้อกล่าวหา และบ้างก็ถูกกระบวนการลงมติเพื่อถอดถอนให้ต้องหลุดจากตำแหน่ง

แม้ว่าจะมีคนจำนวนหนึ่งที่ผิดหวังต่อแนวทางของประธานาธิบดีคาเตมี ที่ดูเหมือนจะทำอะไรไม่ได้มาก และความเปลี่ยนแปลงก็มาช้าเกินไป แต่คนจำนวนมากยังคงเห็นด้วยต่อแนวทางการปฏิรูปของประธานาธิบดีคาเตมี โดยยอมรับว่าความเปลี่ยนแปลงนั้นควรจะเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป และอย่างน้อยมันก็ได้หยั่งรากลงแล้ว ตอนนี้ก็คือเวลาเฝ้ามองเมล็ดพันธุ์แห่งการปฏิรูปค่อย ๆ เติบโตอย่างช้า ๆ เพื่อความยั่งยืนและถาวร

หลังจากประธานาธิบดีคาเตมีได้รับเลือกเข้ามาดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีอีกครั้ง เป็นสมัยที่สองในปี ค.ศ. 2001 ด้วยชัยชนะอย่างท่วมท้น ได้รับคะแนนเสียงถึงร้อยละ 77 ประชาชนเริ่มคาดหวังกับรัฐบาลชุดใหม่มากขึ้นว่า จะนำความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่มาให้ แต่แม้ว่าจะแสดงให้เห็นว่าเขาต้องการปฏิรูป ประธานาธิบดีคาเตมีก็ไม่ใช่คนที่จะหักลำเรือ เขาไม่ได้ต้องการเปลี่ยนแปลงอิหร่านอย่างรวดเร็ว เนื่องจากตระหนักดีว่าสังคมอิหร่านแม้จะต้องการความเปลี่ยนแปลง แต่ก็ควรเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป

เวลานี้ดูเหมือนสิ่งที่คุณอิหร่านต้องการให้รัฐบาลคาเตมีทำอย่างเร่งด่วนก็คือ การสร้างอาชีพ สร้างงานให้กับเด็กที่จบการศึกษาออกมาเป็นจำนวนมากในแต่ละปี ให้เสรีภาพกับสื่อมวลชน และสร้างความสัมพันธ์กับต่างประเทศ แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่ประชาชนอิหร่านต้องการคงไม่ใช่เพียงแค่นี้ สังคมอิหร่านนั้นถูกปิดมานาน เมื่อประตูบ้านกำลังจะแง้มเปิด มันก็เป็นเรื่องน่าสนใจว่าแรงผลักดันไหนจะแข็งแกร่งกว่ากัน การเปิดให้สื่อต่างประเทศเข้ามา ก็ย่อมนำพาค่านิยมและวิถีชีวิตแบบตะวันตกเข้ามาด้วย ทุกวันนี้เด็กวัยรุ่นอิหร่านคลั่งไคล้ในลีโอนาร์โด เดอ คาปรีโอ อยากฟังเพลงของบริทนีส์ สเปียร์ และอยากดูเคเบิลทีวีกันมากขึ้นทุกวัน

วิเคราะห์กันลงไปแล้ว จะเห็นว่าสิ่งที่จะผลักดันให้อิหร่านเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็วที่สุดก็คือ เยาวชนคนรุ่นใหม่ คนกลุ่มนี้ไม่เคยมีประสบการณ์ร่วมในการปฏิวัติ ในสงครามอิรัก-อิหร่าน พวกเขาไม่รู้จักอยาตุลเลาะห์ โคมัยนี คนที่พวกเขารู้จักก็คือลีโอนาร์โด เดอ คาปรีโอ พวกเขาชอบดู MTV มากกว่ารายการทีวีที่เกี่ยวกับศาสนา วัยรุ่นในเตหะรานทุกวันนี้ไม่สนใจเรื่องการทำละหมาดวันละห้าครั้งอีกแล้ว เมื่อผนวกกับข้อมูลที่ว่าจำนวนคนอายุต่ำกว่า 30 ปีในอิหร่านมีมากถึง 30 ล้านคน หรือสองในสามของประชากรทั้งหมด อิหร่านเป็นหนึ่งในประเทศที่มีเด็กวัยรุ่นมากที่สุดในโลก และเด็กวัยรุ่นแทบทุกคนใฝ่ฝันอยากออกนอกประเทศไปหางานทำที่ออสเตรเลีย สหรัฐอเมริกา ทำให้หลายฝ่ายเห็นตรงกันว่าปัญหาของเยาวชนคนรุ่นใหม่เป็นเรื่องเร่งด่วนที่สุดของรัฐบาลชุดใหม่

ปัญหาที่กำลังทับถมอิหร่านทุกวันนี้ก็คือ ปัญหา baby boom คนที่จบการศึกษาในแต่ละปีที่จะต้องเข้าสู่ตลาดงานมีถึง 850,000 คน แต่ตลาดสามารถรองรับได้เพียง 300,000 คน สำหรับทุกช่วงอายุ และสำหรับคนที่โชคดีสามารถหางานทำได้ ก็พบว่าเงินรายได้มันไม่เพียงพอกับค่าครอง

ชีพในแต่ละเดือนเอาเสียเลย ในมหาวิทยาลัยก็มีที่เพียงพอที่จะรับนักศึกษาได้เพียง 1 ใน 10 ของจำนวนเด็กที่สมัครเข้าเรียน คนหนุ่มสาวในวัยที่แต่งงานได้ของอิหร่านจำนวน 8 ล้านคนไม่มีปัญญาที่จะแต่งงาน เพราะภาวะค่าสินสอด ค่าครองชีพ ค่าเลี้ยงดูบุตรนั้นสูงเกินกว่าที่จะรับผิดชอบไหว นักเศรษฐศาสตร์คาดการณ์ว่าในอีก 10 ปี ข้างหน้า เศรษฐกิจอิหร่านจะเป็นเหมือนอินเดียหรือบังคลาเทศ ทั้งนี้เพราะปัญหาประชากร²²

ดูเหมือนมีปัญหามากมายที่สะสมรอการแก้ไขจากรัฐบาลเทอมที่สองของประธานาธิบดีคาเตมี ที่น่าอันตรายก็คือ คนหนุ่มสาวจำนวนมากเหล่านี้ไม่สามารถเข้าเรียนมหาวิทยาลัยได้ ไม่มีงานทำ วันหนึ่งด้วยอารมณ์เก็บกดไม่พอใจสังคม พวกเขาอาจลุกขึ้นมาเปลี่ยนแปลงล้มล้างระบอบเดิม ๆ ก็เป็นไปได้

อิหร่านเป็นตัวอย่างที่น่าสนใจของสังคมที่พยายามปิดกั้นอิทธิพลจากตะวันตกมานาน แต่วันนี้สิ่งที่เรียกว่าโลกาภิวัตน์ ได้ทำให้ประตูที่เคยปิดตายแน่นเปิดออกมา ความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นต่อไปข้างหน้าหลังจากนี้ บนสนามของการต่อสู้ระหว่างสิ่งเก่าและสิ่งใหม่ บนเวทีของการช่วงชิงพื้นที่ระหว่างฝ่ายอนุรักษ์และฝ่ายปฏิรูป ฝ่ายใดจะมีชัย เป็นสิ่งน่าสนใจที่ควรต้องติดตามชมกันต่อไป

²² Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 162 และ pp. 276.

ล้อมกรอบ

น่านาทศนะต่อความทันสมัยของชาวอิหร่าน

ช่วงเวลาที่ทีมงานวิจัยเดินทางไปเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประเทศอิหร่าน (พ.ศ. 2544) ได้มีโอกาสสัมภาษณ์คนจากต่างกลุ่มอาชีพ ต่างวัย ต่างเพศ ถึงทัศนคติที่มีต่อความทันสมัย คนเหล่านี้เรียกร้องให้อิหร่านเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยมากแค่ไหน คำตอบที่ทีมงานได้รับล้วนแตกต่างกันไป แต่โดยภาพรวมแล้วดูเหมือนอิหร่านกำลังก้าวเดินไปสู่ความเปลี่ยนแปลงของทศวรรษใหม่อย่างช้า ๆ และคนอิหร่านจำนวนมากก็พร้อมและรอคอยความเปลี่ยนแปลง

@ **พ่อค้าขายพรมในตลาดเมืองเตหะราน** กล่าวว่า “religion is enough” เขาเห็นว่าถึงเวลาที่อิหร่านจะเปิดตัวออกติดต่อกับโลกภายนอกเสียที ถ้าเป็นอย่างนั้นตลาดการค้าพรมก็จะกว้างขวางมากขึ้น และเศรษฐกิจของประเทศก็คงจะก้าวหน้าดีขึ้นกว่านี้

@ **นักประวัติศาสตร์ของเมืองกุม** เมืองที่ผลิตนักการศาสนาของอิหร่าน กล่าวว่า สองทศวรรษแรกหลังการปฏิวัติ คือ ช่วงเวลาของสงครามและการพยายามแก้ไขปัญหามาจากชาติที่แทบจะไม่มีอะไรเลย แต่พอถึงช่วงเวลาที่สปีแรกๆของคาเตมี ปัญหาต่าง ๆ ได้ถูกแก้ไขไปมากแล้ว รัฐบาลของเขาได้พยายามที่จะปฏิรูปสังคมใหม่ขึ้นมา เมื่อถามว่าประชาชนคิดอย่างไรกับการที่ประธานาธิบดีคาเตมีกำลังนำประเทศไปสู่การปฏิรูป ไปสู่ความทันสมัย นักประวัติศาสตร์ท่านนี้บอกว่า ทุกวันนี้ใคร ๆ ก็รู้ว่ากระแสหลักของโลกอยู่ที่อเมริกา โลกาภิวัตน์หรือการถูกทำให้เป็นอเมริกา การถูกบังคับให้เดินตามวัฒนธรรมกระแสหลักเป็นเรื่องที่ยากจะฝัน แต่ประชาชนก็เอาใจช่วยรัฐบาลและเชื่อว่ารัฐบาล

คาเตมีจะนำประเทศไปสู่การปฏิรูปอย่างไม่สูญเสียคุณค่าของอิสลาม

@ **นาฮิด** เด็กผู้หญิงอายุ 17 ปีที่เมืองชีราส กล่าวถึงอิหร่านกับการเปิดตัวเองไปสู่โลกภายนอกว่า เธอต้องการใช้อินเตอร์เน็ต ต้องการอ่านนิตยสารต่างประเทศ และอยากรู้เรื่องโลกภายนอก นาฮิดเป็นคนรุ่นใหม่ที่เลือกคาเตมีเพราะนโยบายที่จะปฏิรูปประเทศของเขา นโยบายติดต่อกับประเทศอื่น ๆ นาฮิดเป็นเด็กผู้หญิงอิหร่านที่อาจจะเรียกได้ว่าเป็นตัวแทนของเด็กรุ่นใหม่ที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงและเชื่อมั่นว่าความเป็นผู้หญิงในสังคมอิหร่านนั้นไม่ได้ถูกปิดกั้นโอกาส พวกเธอมีการศึกษา และเชื่อว่าผู้หญิงนั้น มีศักยภาพมากกว่าผู้ชาย เป็นเจ้านายผู้ชายได้ในสังคมนี้

@ **คนขับแท็กซี่ในเตหะราน** กล่าวว่า สถานการณ์ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจของอิหร่านในปัจจุบันนี้ถือว่าดีขึ้นมากแล้ว เขาคิดว่า 22 ปีหลังการปฏิวัติอิสลาม อิหร่านได้พัฒนาประเทศมาได้มาก เท่าที่เป็นอยู่ก็ถือว่ามากเพียงพอแล้ว แถมยังต้องกลับไปอีกแปดปีช่วงทำสงครามกับอิรัก สมัยก่อนนี้อิหร่านมีเพียงแค่น้ำมันกับแก๊ส ตอนนี้อิหร่านผลิตทีวีของตัวเองได้ ผลิตรถได้ มี

การร่วมลงทุนกับนักธุรกิจต่างชาติ เกาหลี ญี่ปุ่น แคมอิหร่านก็มีทรัพยากรไม่น้อย เขาต้องการให้อิหร่านเป็นไปเช่นที่เป็นอยู่อย่างนี้ เพียงแต่ให้รัฐบาลรักษาสัญญาที่ให้ไว้ว่าจะพัฒนาประเทศ ทำให้เศรษฐกิจดีขึ้นกว่านี้

@ โค้ดคนหนึ่งทำงานให้กับบริษัททัวร์ของรัฐบาลที่เมืองอิสฟาฮาน อายุ 57 ปี ผ่านชีวิตทั้งสามช่วงคือ ช่วงเวลาของเสรีภาพในสมัยพระเจ้าชาห์แห่งอิหร่าน ผ่านช่วงเวลาของการปฏิวัติ และมีชีวิตอยู่ในช่วงปัจจุบันที่อิหร่านกำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่การปฏิรูป เขากล่าวถึงความแตกต่างระหว่างยุคสมัยพระเจ้าชาห์กับสมัยปฏิวัติว่า เป็นธรรมดาที่ในทุกสังคมย่อมจะมีคนกลุ่มหนึ่งที่มีความสุข ในขณะที่คนอีกกลุ่มหนึ่งไม่มีความสุข ในสมัยชาห์ โครงสร้างสังคมประกอบด้วยคนสามกลุ่มคือ ชนชั้นสูง ชั้นกลาง และชั้นล่าง สมัยปัจจุบันก็เช่นกัน มีคนสามกลุ่มเหมือนกัน แต่ช่องว่างของคนชั้นกลางกับชั้นล่างนั้นห่างกันไม่มาก และช่องว่างของคนชั้นกลางกับคนชั้นสูงก็ห่างกันไม่มากเช่นกัน ไม่เหมือนกับในยุคสมัยของชาห์ พูดอีกอย่างก็คือ ความแตกต่างเรื่องชนชั้นมีน้อยกว่า ซึ่งถือเป็นสิ่งที่ดีที่การปฏิวัตินำมาให้สังคมอิหร่าน นอกจากนี้ในสมัยของชาห์ สังคมอิหร่านมีสุรามากมาย โสเภณีก็มีมาก สมัยนี้ไม่มีทั้งสุราและโสเภณี (ในทางกฎหมาย) นี่คือการแตกต่างที่เขามองเห็น

แม้กระทั่งคำว่า “เสรีภาพ” ในสมัยชาห์และสมัยปฏิวัติก็มีความหมายที่แตกต่างกันไป ความหมายของเสรีภาพที่ในปัจจุบันกำลังเป็นที่พูดถึงกันอย่างมากนั้น ไม่ได้หมายความว่าทุกคนสามารถดื่มสุราได้ เล่นการพนันได้อย่างเสรี เพราะเราเป็นประเทศอิสลาม ในความหมายของรัฐอิสลาม คือ สิ่งใดก็ตามที่ขัดต่อหลักอิสลามก็ต้องห้าม สิ่งใดที่สร้างความเสียหายให้กับสังคมก็ต้องห้าม ความหมายของเสรีภาพไม่ใช่ หมายถึงเสรีภาพในการดื่มสุรา แต่คือเสรีภาพในการลงทุน เสรีภาพของสื่อมวลชนที่จะพูดความจริง

(บน, ล่าง) ความทันสมัย อันหมายถึงความเปลี่ยนแปลงในสถานภาพของผู้หญิงอิหร่าน การออกมาทำงานนอกบ้าน และมีโอกาสได้ทำงานประเภทที่สมัยก่อนไม่เคยเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้

เข้ามามีส่วนร่วม เริ่มมีปรากฏให้เห็นมากขึ้น

ในกรุงเทพฯ ทุกวันนี้ นิทรรศการแสดงผลงานทางศิลปะเริ่มปรากฏมากขึ้นและมีผู้คนสนใจเข้าชมเป็นจำนวนไม่น้อย แต่ขณะเดียวกันอิหร่านก็ยังคงไม่สามารถเปิดกว้างงานศิลปะที่มีภาพผู้หญิงได้มากนัก

สังคมอิหร่านเริ่มผ่อนคลายมากขึ้น ดังเห็นได้จากตามแผงหนังสือที่มีนิตยสารหลากหลายประเภทเพื่อตอบสนองคนหลายกลุ่ม หากเป็นสมัยก่อน ระบบการเซ็นเซอร์ที่เข้มงวดทำให้มีนิตยสารเพียงไม่กี่เล่มที่สามารถอยู่รอดได้

ครอบครัวชาวบัคเตรียที่ใช้ชีวิตเร่ร่อนอยู่ตามหุบเขาทางภาคใต้ของอิหร่านกล่าวว่า พวกเขาไม่ต้องการชีวิตทันสมัย เปี่ยมล้นไปด้วยแสงสี เพราะสำหรับชนเผ่าเร่ร่อนแล้ว เต็นท์ก็คือบ้าน และทุ่งหญ้าคือแหล่งทำมาหากิน

อิหร่านเป็นหนึ่งในประเทศที่มีเด็กวัยรุ่นมากที่สุดในโลก น่าจับตามองว่าเยาวชนคนรุ่นใหม่เหล่านี้

ผลักดันให้สังคมอิหร่านเปลี่ยนแปลง
ไปได้อย่างรวดเร็วแค่ไหน

สังคมอิหร่านทุกวันนี้ยังคงเป็นสังคมที่มีการแยกเพศอย่างชัดเจน ผู้หญิงจะถูกจัดที่นั่งไว้ในส่วนท้ายของรถเมล์

บทที่ 8

พรมเปอร์เซีย การเดินทางของลวดลายอันวิจิตร

จักรพันธ์ กังวาท

ก่อนหน้านี้ สุมัยเยาะห์ ชิดดีก เป็นเพียงลูกมือช่วยแม่ของเธอทอพรมมาตั้งแต่เด็ก ๆ กระทั่งอายุครบ 16 ปีนี้ เด็กสาวจึงได้ทอพรมผืนแรกในชีวิตของตัวเอง

เช่นเดียวกับสตรีชาวอิหร่านคนอื่น สุมัยเยาะห์สวมผ้าคลุมผมเรียบริ้ว โผล่พ้นเพียงใบหน้าขาวเนียนประดับด้วยดวงตากลมโตคมวับ เธอกำลังนั่งอยู่หน้ากี่ทอพรม ลักษณะเป็นกรอบโครงไม้สีเหลี่ยม ด้ายยืนถูกขึงลงมาเป็นแผงสีขาว สองมือของเด็กสาวง่วนอยู่กับการดึงด้ายหลากสีมาผูกขมวดเป็นปมบนด้ายยืนเหนือแนวด้ายขาว แล้วใช้มีดตัดปลายด้ายออก ทำเช่นนั้นครั้งแล้วครั้งเล่าอย่างคล่องแคล่ว

พรมผืนแรกของเด็กสาวมีขนาดกว้าง 1 เมตร ยาว 1 เมตรครึ่ง สุมัยเยาะห์ใช้เวลาทอมาแล้ว 9 เดือนก็ยังไม่แล้วเสร็จ บางตำราบอกว่าพรมเปอร์เซียคุณภาพปานกลางจะมีจำนวนปม 30-50 ปมต่อพื้นที่ 1 ตารางเซนติเมตร หากนับตามมาตรฐานนี้ หมายความว่าสุมัยเยาะห์ต้องผูกปมไม่ต่ำกว่า 45,000 ปม ปมแต่ละปมที่เธอผูกก็คือ จุดสีเล็ก ๆ ที่จะค่อย ๆ ประกอบกันขึ้นเป็นลวดลายอันวิจิตรแห่งผืนพรม เช่นเดียวกับที่สุมัยเยาะห์คืออีกคนหนึ่งในบรรดาคนอิหร่านรุ่นแล้วรุ่นเล่า ผู้สืบสานงานทอพรมเปอร์เซียจากยุคต้นมาจวบจนปัจจุบัน

พรมเปอร์เซียถือกำเนิดขึ้นตั้งแต่ประเทศอิหร่านยังคงเป็นอาณาจักรเปอร์เซียโบราณที่ยิ่งใหญ่ มั่งคั่ง ทั้งทรัพยากรและวัฒนธรรม ผ่านพัฒนาการเป็นเวลายาวนาน จนถึงทุกวันนี้ไม่มีใครปฏิเสธแล้วว่า พรมเปอร์เซียได้ก้าวไปไกลกว่าเป็นแค่วัสดุปูพื้น สู่ขอบเขตของงานศิลป์ที่ได้รับการยอมรับไปทั่วโลก จากคุณภาพอันยอดเยี่ยม จากลวดลายประณีตละเอียดอ่อนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เราจึงสามารถพบพรมเปอร์เซียผืนเก่าแก่ถูกจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์ทางศิลปะของหลายประเทศ พรมเปอร์เซียยังเป็นสินค้าออกที่ทำรายได้เข้าประเทศอิหร่านจำนวนมหาศาลตลอดมา ที่สำคัญก็คือ พรมเปอร์เซียผูกพันลึกซึ้งกับชีวิตของชาวอิหร่านอย่างแยกไม่ออก นับแต่เกิดจวบจนตาย กิจกรรมแทบทุกอย่างของคนอิหร่านล้วนกระทำบนผืนพรม ทั้งยามกิน ยามนอน ทำงาน ไปเที่ยวพักผ่อน แม้กระทั่งพิธีกรรมทางศาสนา

คณะของเราเดินทางไปสู่ประเทศอิหร่านช่วงกลางเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2544 มีเป้าหมายเริ่มต้นที่กรุงเตหะราน เมืองหลวงที่ตั้งอยู่เกือบทางเหนือสุดของประเทศ ใช้เวลากว่า 20 วันเดินทางลงใต้ ผ่านเมืองกุม คาซาน กัมซาร์ อีสฟาฮาน สู่มืองชีราส รวมระยะทางมากกว่า 1,000 กิโลเมตร

ประสบการณ์ตลอดการเดินทางช่วยยืนยันให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพรมเปอร์เซียกับคนอิหร่าน เราพบพรมเปอร์เซียแทบทุกสถานที่ ในวังกษัตริย์อันโอ่อ่าโอฬารที่บัดนี้กลายเป็นพิพิธภัณฑสถาน ปลูกด้วยพรมเปอร์เซียลวดลายละลานตา ไม่ว่าในมัสยิด ในโรงแรมหรูหรา บ้านหลังใหญ่ของคนมีฐานะ บ้านคนทั่วไป กระทั่งในกระโจมชนเผ่าเร่ร่อนในแดนกันดารที่เรามีโอกาสไปเยือน ล้วนมีพรมปูรองพื้นเช่นเดียวกัน ตลาดหรือบazaarทุกแห่งมีย่านขายพรม ที่ซึ่งผืนพรมทุกขนาดเรียงซ้อนกันเป็นกองพะเนิน หรือแขวนโชว์เรียงรายบนผนัง รอลูกค้ามาเลือกสรร วันหยุดสุดสัปดาห์ที่คนอิหร่านนิยมไปเที่ยวปิกนิกตามสวนสาธารณะ แต่ละครอบครัวก็หอบม้วนพรมไปปูรองนั่ง หรือแม้ในภาพยนตร์อิหร่าน เมื่อผู้ร้ายเปิดกระโปรงท้ายรถยนต์ยังเห็นว่ามีพรมปูรองพื้นอยู่ในนั้น

ช่วงแรกของการเดินทาง เราเคยขอคำแนะนำจากชาวอิหร่านที่รู้จักกันว่า พวกเขาถามข้อมูลเรื่องพรมกับใครได้บ้าง เขาตอบว่าถามใครก็ได้ คนอิหร่านรู้เรื่องพรมเปอร์เซียอย่างแตกฉานกันทุกคน

1.

รถของเราวิ่งอยู่บนถนนที่พุ่งตรงไปสู่เทือกเขาซาโกรสอันสูงตระหง่าน แม้ขณะนั้นอยู่ในช่วงปลายเดือนมิถุนายน กำลังจะเข้าสู่ฤดูร้อนของประเทศอิหร่าน ทว่าบนยอดเขาแต่ละลูกยังมีหิมะสีขาวปกคลุม เป็นลายพริ้วตัดกับสีเขียวของดินหิน เทือกเขาซาโกรสทอดตัวยาวเหยียดจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือสู่ตะวันออกเฉียงใต้ ข้ามแนวสันเขาไปก็จะเข้าเขตเมืองชาห์ริคอร์ดอันเป็นจุดหมายของเรา

วันนั้นคณะของเราเช่ารถและจ้างไกด์ชาวอิหร่านจากอีสฟาฮาน--เมืองสำคัญทางตอนกลางของประเทศ มุ่งสู่ชาห์ริคอร์ดที่อยู่ห่างไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้เป็นระยะทางประมาณ 90 กิโลเมตร เพื่อตามหาชนเผ่าบัคเตรีย ซึ่งอยู่ระหว่างอพยพมาตั้งกระโจมเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่แถบนี้

รถไต่ระดับความสูงของถนนขึ้นไปบนภูเขา จนถึงบริเวณที่มีกระโจมตั้งเรียงรายอยู่ตามไหล่เขา เมื่อลงจากรถ เรามองเห็นคนต้อนฝูงแกะเดินเป็นแถวยาวเหยียดในหุบเขาเบื้องล่าง ไกด์พาเราเดินไปหากระโจมหนึ่ง ใกล้ ๆ กันมีทั้งแพะและยีนมวกกลุ่มหลายตัว บางตัวนอนมึนแดดอย่างสบายอารมณ์ พวกเราหลบแดดจัดจ้เข้าไปนั่งในกระโจม เด็ก ๆ เข้ามาดูด้วยความสนใจ ผู้หญิงนำน้ำชารสเข้มข้นมาเลี้ยง เจ้าของกระโจมเป็นชายวัยกลางคน ค่อนข้างท้วม ไร้หนวด บุคลิกกระฉับกระเฉง พูดเสียงดังและรวดเร็ว พลอยทำให้ผู้ฟังคึกคักตามไปด้วย

ชาวบัคเตรียมีภาษาพูดของตัวเอง แต่ส่วนใหญ่พูดภาษาพาร์ซีได้ ล่ามซึ่งเป็นนักเรียนไทยในอิหร่านแปลคำพูดเจ้าของกระโจมให้เราฟังว่า กระโจมหลังหนึ่งอยู่อาศัยหนึ่งครอบครัว แต่ละกระโจมในละแวกนี้ส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน และเคลื่อนย้ายไปด้วยกันเป็นกลุ่มบนเส้นทางที่ใช้มาทุกปี เพื่อต้อนรับผู้แวะและไปตามแหล่งที่มีหญ้า น้ำอุดมสมบูรณ์

ชาวบัคเตรียจะทอพรมช่วงฤดูหนาว เพราะแพะและแกะไม่ได้ออกไปสู่ทุ่งหญ้า พวกผู้หญิงจึงมีเวลาว่างมาทอพรม โดยนำขนแกะที่ตัดแล้วมาตีให้ฟู นำไปปั่นเป็นเส้นด้าย ย้อมสีเคมีผสมเปลือกไม้บางชนิดเพื่อให้สีคงทน แล้วนำด้ายไปทอ ก็ทอพรมของชาวบัคเตรียเป็นเช่นเดียวกับที่ของชนเผ่าอื่น ๆ คือ เป็นก๊อตตามแนวนอน วางราบกับพื้น ส่วนที่ทอพรมของคนในเมืองเป็นก๊อตตามแนวตั้ง

แม้ทุกวันนี้โลกก้าวสู่ยุคคอมพิวเตอร์ แต่อิหร่านยังคงมีชนเผ่าเร่ร่อนเช่นเดียวกับบัคเตรียอีกหลายกลุ่ม เช่น เผ่ากัชกัย บาลูจิส ลูร์ เติร์กมาน และเผ่าเคิร์ด กระจายอยู่แทบทุกส่วนของประเทศ พวกเขายังใช้ชีวิตอยู่ไม่เป็นที แต่ละปีจะต้องอพยพไปตามแหล่งที่มีอาหารสำหรับฝูงสัตว์ บางเผ่าอาจใช้รถยนต์หรือรถบรรทุกบ้างแล้ว แต่หลายกลุ่มยังคงเดินเท้าและใช้ม้าลาในการขนสัมภาระ ถึงที่ก็ปักหลักกางกระโจม ใช้ชีวิตเรียบง่าย ก่อไฟจากไม้ฟืนเพื่อทำอาหาร รูปแบบเช่นนี้คงแทบไม่แตกต่างจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของบรรพบุรุษชาวอิหร่านเท่าไรนัก

กว่า 2,000 ปีมาแล้วที่ชาวอารยันกลุ่มแรก ๆ อพยพเข้ามาสู่ที่ราบสูงอิหร่าน อากาศเยือกเย็นจัดในฤดูหนาวทำให้ภายในกระโจมหรือที่พักจำเป็นต้องมีวัสดุอบอุ่นปูรองพื้น นักวิชาการบางคนเชื่อว่าจากเดิมที่เป็นเพียงผืนหนังแกะ เนื่องจากแกะเป็นสัตว์เลี้ยงดั้งเดิมของถิ่นนี้ พวกเขาได้เรียนรู้การทอพรมจากด้ายที่ปั่นจากขนแกะ ต่อมาค่อย ๆ พัฒนาทักษะด้านการทอ ลวดลาย และสีสัน พร้อมกับที่ชนเผ่าเร่ร่อน บางส่วนเริ่มตั้งถิ่นฐาน สร้างบ้านเรือนเป็นหลักแหล่ง กระทั่งพรมเปอร์เซียได้รับความนิยมใช้อย่างแพร่หลายในที่สุด

ทว่าเนื่องจากพรมเปอร์เซียส่วนใหญ่ทอจากด้ายขนสัตว์หรือใยฝ้าย ซึ่งเป็นวัสดุธรรมชาติที่ผู้เปื่อยไปตามกาลเวลา จึงไม่มีพรมเปอร์เซียยุคแรกเหลือให้เห็น ทำให้ไม่มีหลักฐานระบุได้แน่ชัดว่าพรมเปอร์เซียถือกำเนิดขึ้นในช่วงเวลาใด

กระทั่ง ค.ศ. 1949 กลุ่มนักโบราณคดีชาวรัสเซียได้ขุดพบพรมผืนหนึ่งจากหลุมศพใต้ผืนน้ำแข็งในหุบเขาพาซิริก (Pazyryk) เขตไซบีเรีย ประเทศรัสเซีย ต่อมามันถูกตั้งชื่อว่าพรมพาซิริกตามสถานที่ที่พบ การทดสอบโดยรังสีคาร์บอน 14 แสดงผลว่ามันเป็นพรมที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในโลกเท่าที่ถูกรื้อค้นพบ เพราะถูกทอขึ้นในช่วง 500 ปีก่อนคริสตกาล แต่ที่สำคัญก็คือลวดลายบนพรม ไม่ว่าจะลายม้า กวาง หรือลวดลายเรขาคณิต ล้วนเป็นรูปแบบเดียวกับรูปปั้นที่ประดับประดาตามโครงสร้างสถาปัตยกรรมของพระราชวังเปอร์ซิโปลิส พระราชวังนี้สร้างในสมัยอาร์คีมีนิด--ราชวงศ์แรกที่ปกครองอาณาจักรเปอร์เซียเมื่อ 500 ปีก่อนคริสตกาล หลักฐานเหล่านี้บ่งว่า พรมผืนนี้เป็นพรมเปอร์เซีย และการทอพรมถือกำเนิดในอิหร่าน ไม่ต่ำกว่า 2,500 ปีมาแล้ว

พรมพาสติกมีขนาด 1.83 x 2 เมตร โทนสีเหลืองและส้ม มีจำนวน 36 ปมในพื้นที่ 1 ตารางเซนติเมตร เราได้เห็นพรมพาสติกจำลองที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์พรมแห่งอิหร่าน (Carpet Museum of Iran) ที่กรุงเตหะราน

ในหนังสือแนะนำเที่ยวประเทศอิหร่านทุกเล่ม ไม่ว่าเขียนโดยชาวตะวันตกหรือชาวอิหร่านเอง ล้วนแนะนำพิพิธภัณฑ์พรมแห่งอิหร่านว่าเป็นสถานที่ที่ทุกคนไม่ควรพลาด เพราะพิพิธภัณฑ์แห่งนี้รวบรวมพรมเปอร์เซียที่มีคุณค่าทางศิลปะตั้งแต่สมัยศตวรรษที่ 16 จนถึงปัจจุบัน กว่า 200 ผืน ทั้งยังจัดแสดงวัสดุ อุปกรณ์ และให้ความรู้เกี่ยวกับการทอพรมอย่างละเอียด

2.

พิพิธภัณฑ์พรมแห่งอิหร่านตั้งอยู่ในย่านกลางกรุงเตหะราน คณะของเราไปเที่ยวที่นั่นตั้งแต่มาถึงอิหร่านได้สัปดาห์แรก

ตัวอาคารพิพิธภัณฑ์รูปทรงทันสมัย สีขาวสะอาดตาท่ามกลางสนามหญ้าและแมกไม้สีเขียว ภายในอาคารตกแต่งแบบสมัยใหม่ โปร่งโล่งเป็นระเบียบ พรมเปอร์เซียหลายขนาด ตั้งแต่ผืนเล็กจนถึงใหญ่โตมโหฬาร ประดับอยู่บนผนังและแผงบอร์ดจัดแสดง รวมทั้งปูลาดบนแท่นยกพื้นเรียงรายตลอดแนวทางเดิน สีเส้นและลวดลายแต่ละผืนละลานตาอยู่ในแสงไฟสปอร์ตไลท์ที่ส่องต้อง

วิทยากรนำชมเป็นสตรี ชื่อ ชะห์รอ รอฮัต เป็นคนพูดจาคล่องแคล่วและมีความรู้เรื่องพรมเป็นอย่างดี อันดับแรกเธอพาเราไปดูเครื่องไม้เครื่องมือ และอธิบายขั้นตอนต่าง ๆ ของการทอพรม

เราได้รู้ว่าด้ายที่ใช้ทอพรมทำจากวัสดุสามประเภท ด้ายขนสัตว์มีคุณภาพดีที่สุด ด้ายปั่นจากใยฝ้าย มีราคาต่ำกว่า แต่ทอได้ง่ายกว่า ส่วนพรมทอจากเส้นไหมมักใช้แขวนประดับตกแต่ง

“ขนสัตว์ที่ใช้ทอพรมก็มีหลายชนิด พรมเมืองส่วนใหญ่ทอจากขนแกะ พวกขนเฒ่าอาจใช้ขนแพะ หรือขนอูฐซึ่งแข็งแรงกว่าขนแกะ หรือแม้แต่ขนแกะด้วยกันก็มีคุณสมบัติแตกต่างกัน ขนลูกแกะจะให้เส้นใยที่นุ่มและละเอียดกว่าแกะโตเต็มวัย ขนแต่ละส่วนบนร่างกายของแกะตัวเดียวกันก็ไม่เหมือนกัน หรือขนแกะจากต่างพื้นที่ เช่นแกะจากอาเซอร์ไบจาน ก็ให้ขนที่มีคุณภาพต่างจากขนแกะเมืองโคราซาน ปัจจัยเหล่านี้ทำให้สามารถบอกได้ว่าพรมผืนนี้ทอจากที่ไหน”

ด้ายที่ปั่นเป็นเส้นแล้วจะถูกนำไปย้อมสี ในสมัยก่อนสีย้อมทำจากวัสดุธรรมชาติ เช่น สีน้ำเงินได้จากคราม สีแดงได้จากรากไม้บางชนิด หรือจากแมลงชนิดหนึ่งที่อาศัยอยู่ในลำต้นไม้ สีเหลืองมาจากหญ้าฝรั่น ผู้ย้อมต้องนำวัสดุเหล่านี้มาบด ต้ม กระทั่งให้สีออกมา ทว่าปัจจุบันคนนิยมใช้สีเคมี เพราะหาซื้อง่าย ใช้สะดวก แต่ความคงทนของสีไม่เท่าสีธรรมชาติ พรมเมืองทุกวันนี้ทอจากด้ายย้อมสีเคมีเกือบหมดแล้ว ขนเฒ่าบางกลุ่มยังคงใช้สีธรรมชาติอยู่ แต่บางกลุ่มก็ใช้สีเคมีผสมเปลือกไม้เพื่อให้สีมีความคงทน

ชะหรือพาเราไปยังที่ที่มีผู้ชายกำลังนั่งสาธิตวิธีทอพรมอยู่ เธออธิบายว่า

“พรมประกอบด้วยด้ายเส้นยืน (wrap) กับด้ายขวาง (weft) ผู้ทอจะนำด้ายสีต่าง ๆ มาผูกปมบนด้ายยืน เรียงไปเหนือแนวด้ายขวาง ตามลวดลายที่ออกแบบไว้”

เธอชี้ให้เราดูแผ่นพับไม้ขนาดกว้างยาวประมาณหนึ่งส้อมปลายของไทย วางที่ชั้นวางบนที่ใกล้ผู้ทอ แต่ละหน้าแปะกระดาษซึ่งดีเป็นช่องตารางเล็กละเอียด ลงสีวาดเป็นลวดลายเครือเถา蔓พัน ประดับด้วยใบและดอกไม้ งดงามอ่อนช้อยเหมือนกับลายที่ปรากฏอยู่บนผืนพรม

ปมที่ใช้ทอพรมเปอร์เซียมีสองชนิด คือ ปมตุรกี (Turkish knot) เป็นปมแบบสมมาตร (Symmetrical knot) เรียกอีกชื่อว่า Ghiordes knot โดยให้ปลายเส้นด้ายที่ผูกปมโผล่ออกมาตรงกลางระหว่างด้ายยืนสองเส้นที่มันพันรอบอยู่ ส่วนปมเปอร์เซีย (Persian knot) หรือ Senneh knot เป็นปมแบบไม่สมมาตร (Asymmetrical knot) ผูกโดยสอดด้ายเข้าด้านหลังด้ายยืนเส้นหนึ่ง แล้วม้วนเข้ากับด้ายยืนเส้นถัดไป (ดูภาพประกอบ)

พรมที่ทอด้วยปมตุรกีส่วนใหญ่มาจากทางภาคตะวันตกของประเทศอิหร่าน เช่น จากแคว้นอาร์เซอร์ไบจัน ขณะที่ปมเปอร์เซียมีผู้ใช้ทอพรมแพร่หลายกว่า พรมจากเมืองอาร์ก เคอร์มาน อิสฟาฮาน และกุม ล้วนทอด้วยปมเปอร์เซีย

ชะหรือกล่าวว่า พรมยังมีจำนวนปมมากเท่าไรยิ่งมีคุณภาพดี เพราะมันแสดงถึงความละเอียดและความแน่นหนาของพรมผืนนั้น ตำราพรมบางเล่มระบุว่า พรมทั่ว ๆ ไปมีจำนวน 30 ปมขึ้นไปต่อ 1 ตารางเซนติเมตร พรมคุณภาพปานกลางมี 30 ถึง 50 ปมต่อ 1 ตารางเซนติเมตร พรมคุณภาพดีมี 50 ปมขึ้นไปใน 1 ตารางเซนติเมตร และพรมในระดับคุณภาพยอดเยี่ยมที่มีราคาสูงมากอาจมี 500 ปมขึ้นไป ใน 1 ตารางเซนติเมตร

เมื่อเราเดินดูพรมที่จัดแสดง เห็นบนป้ายระบุคุณสมบัติของพรมแต่ละผืน หน่วยที่บอกจำนวนปม เรียกว่า ราบด์จ์ (Radj) ชะหรืออธิบายว่าเป็นหน่วยวัดของอิหร่าน หมายถึงจำนวนปมต่อแนวยาว 7 หรือ 6.5 เซนติเมตร ขึ้นอยู่กับแต่ละพื้นที่หรือแต่ละเมือง เช่นพรมที่มี 50 ราบด์จ์ หมายถึงมี 50 ปมในความยาว 7 หรือ 6.5 เซนติเมตร

พิพิธภัณฑ์แห่งนี้รวบรวมพรมผืนสำคัญที่ทอจากทั่วประเทศอิหร่าน ทั้งจากเตหะราน อาเซอร์ไบจัน เคอร์ดิสถาน คาซาน อาร์ก โคราซาน อิสฟาฮาน เคอร์มาน และพรมจากชนเผ่าต่าง ๆ

พวกเราได้เห็นลวดลายอันหลากหลายของพรมเปอร์เซีย และเพราะพรมก็เหมือนกับผ้าทอลวดลายบนพรมได้รับการสืบทอดและพัฒนาโดยผู้ทอรุ่นแล้วรุ่นเล่า ผืนพรมจึงกลายเป็นพื้นที่แสดงตัวตน ทัศนคติ วิถีชีวิต และความทรงจำของคนอิหร่านด้วย

เหนืออื่นใด ลวดลายพรมที่งดงามอ่อนช้อย ประดับดอกไม้ละเอียดอ่อนล้นซับซ้อน บ่งบอกว่าชาวอิหร่านมิใช่เป็นกลุ่มชนที่ป่าเถื่อนหยาบกร้าน แต่มีความสามารถทางศิลปะและมีรสนิยมสุนทรีย์ พรมลายดอกไม้ใบไม้ เถาไม้เลื้อย แสดงว่าชาวอิหร่านเป็นผู้มีใจรักธรรมชาติ สีเขียวของพืช

พรรณดังที่สวนเปอร์เซียมีชื่อเสียงไปทั่วโลก พรหมลายล่ำสัตรก็จำลองเหตุการณ์ที่บรรดาซาร์และขุนนางในยุคต่าง ๆ นิยมจัดขบวนออกไปล่าสัตว์ ทั้งยังแสดงถึงชนิดพันธุ์สัตว์ต่าง ๆ ของอิหร่าน ยังมีพรหมลวดลายคล้ายภาพวาด แสดงเหตุการณ์ต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์หรือความเชื่อทางศาสนา หรือพรหมที่มีจารึกอักษร ข้อความจากคัมภีร์อัลกุรอานบ่งบอกถึงอิทธิพลของศาสนาอิสลามที่มีต่อจิตใจของคนอิหร่าน

พรหมของแต่ละชนเผ่าก็มีเอกลักษณ์ของตัวเอง เช่นพรหมของเผ่าบาลูจิสจะมีสีเข้ม ส่วนใหญ่สีแดงเข้ม เพราะพวกเขาเชื่อว่าสีแดงเป็นสัญลักษณ์ของสุขภาพ ความเป็นชีวิตชีวา แต่บางคนกล่าวว่าเพราะชนเผ่าบาลูจิสอาศัยอยู่ในทะเลทราย จึงแทบไม่มีสีเขียวหรือสีอื่น ๆ ให้เห็น ขณะเผ่ากักชัยเคลื่อนย้ายระหว่างภูเขาและที่ราบ ได้เห็นทุ่งหญ้าและธารน้ำ พรหมของเผ่านี้จึงมีสีสดใสหลากหลาย

พรหมของชนเผ่าอีกชนิดหนึ่ง เรียกว่า เกบเบ (Gabbah) ทอโดยเผ่ากักชัย มีลักษณะพิเศษคือหนาและนุ่มกว่าพรหมทั่วไป เพราะทอด้วยปมขนาดใหญ่ เส้นไหมของมันอยู่ที่สีส้มอันอ่อนหวาน และลวดลายที่จำลองชีวิตของชนเผ่า เช่น คนขี่ม้า คนเดินร่ำรอบกองไฟ ฯลฯ หรือภาพสัตว์เลี้ยง ซึ่งมีทั้งแกะ แพะ ม้า ลา สุนัข อยู่ในทุ่งหญ้าสีเขียว รวมทั้งภาพภูเขา ท้องฟ้า ก้อนเมฆ สายน้ำ ต้นไม้แผ่กิ่งก้าน ภาพเหล่านี้เป็นลายเส้นง่าย ๆ แต่น่ารัก ชวนให้นึกถึงภาพประกอบนิทานสำหรับเด็ก

เราถามว่าพรหมของแต่ละเผ่ามีเอกลักษณ์เป็นของตัวเองหรือไม่ ชะห์รอตอบว่า

“ในสมัยก่อนเป็นแบบนั้น แต่ในปัจจุบันเมื่อการคมนาคมขนส่งพัฒนาขึ้น แต่ละท้องถิ่นมีการแลกเปลี่ยนลวดลายกัน ใครเห็นว่าพรหมลายใดสวย ชาติดี ก็นำลายนั้นไปทอพรหมของตัวเองบ้าง”

ชะห์รอเห็นว่าปรากฏการณ์เช่นนี้ไม่ใช่เรื่องที่ดี เพราะพรหมแต่ละท้องถิ่นควรที่จะรักษาเอกลักษณ์และลวดลายเฉพาะของตนเองไว้ เธอกล่าวเพิ่มเติมว่า

“อย่างไรก็ตามพรหมเปอร์เซียได้รับการยอมรับไปทั่วโลก แม้ภายหลังมีหลายประเทศ เช่น จีน อินเดีย ปากีสถาน ได้ลอกเลียนแบบลวดลายของพรหมเปอร์เซีย แล้วขายสู่ท้องตลาดในราคาต่ำกว่า แต่คุณภาพก็สู้พรหมเปอร์เซียไม่ได้”

หลังจากได้เดินดูพรหมในพิพิธภัณฑ์ที่เรียบร้อยแล้ว ต่อไปเราจะเปลี่ยนบรรยากาศไปเดินย่านขายพรหมในบาร์ซาร์ที่ผู้คนพลุกพล่าน เต็มไปด้วยชีวิตชีวากันบ้าง

3.

ถนนที่มุ่งสู่เมนบาร์ซาร์หรือตลาดใหญ่กลางกรุงเตหะรานมีสภาพจราจรคับคั่งจอแจไม่ผิดจากเมืองใหญ่ของประเทศอื่น รถแท็กซี่ที่เรานั่งตกอยู่กลางวงล้อมแน่นหนาของรถยนต์ที่แออัดกันอยู่ ขบวนรถทั้งหมดเคลื่อนไปข้างหน้าได้อย่างช้า ๆ คว้นไอเสียไชยเข้ามาผ่านหน้าต่างรถที่ไม่ได้ปิด

กระจก เสียงแตรรถดังขึ้นตรงโน้นตรงนี้เป็นระยะ ลงรถได้เรารีบเดินฝ่าแดดร้อนจนแทบผิวตรงทางเท้าไปยังทางลงบาร์ซาร์

เพราะมีหลังคาคลุมภายในบาร์ซาร์จึงมืดและเย็นกว่ากลางแจ้ง ทางเดินที่มีคนเดินพลุกพล่านไม่ขาดสายถูกขนานด้วยร้านรวงเรียงรายทั้งสองฝั่ง เมื่อบาร์ซาร์กรุงเทพมหานครเป็นตลาดอายุเก่าแก่ที่มีขนาดใหญ่มาก ทางเดินไปสู่ส่วนต่าง ๆ เชื่อมกันเป็นโครงข่ายเส้นทางที่ซับซ้อนวกเวียน อาจทำให้คนที่มาครั้งแรกหลงทางได้ง่าย ๆ แต่ลูกค้าประจำย่อมรู้ดีว่าจะหาสินค้าที่ต้องการได้ที่ไหน เพราะร้านค้าที่ขายสินค้าประเภทเดียวกันจะตั้งอยู่ติดกันเป็นหย่อมย่าน

บาร์ซาร์แห่งนี้เป็นแหล่งรวมสินค้าแทบทุกประเภท ทั้งอาหารสด อาหารแห้ง เครื่องเทศ ผลไม้ ภาชนะเครื่องครัว งานฝีมือ เสื้อผ้า เครื่องมือโลหะ ของใช้เบ็ดเตล็ด และอีกสารพัด รวมทั้งพรมเปอร์เซียด้วย

ตลาดพรมคึกคักไม่แพ้ส่วนอื่น ร้านขายพรมเรียงเป็นแนวยาวเหยียดตลอดสองฝั่งทางเดิน แขนพรมสารพัดสีและลวดลายดึงดูดสายตาคนผ่านไปมา คนงานเข็นรถเข็นบรรทุกม้วนพรมร้องบอกเสียงดังให้คนข้างหน้าหลีกทาง คนชอบพรมเก่าเดินเร่ขาย โถงกลางขนาดกว้างขวางมีพรมผืนใหญ่เรียงซ้อนเป็นตั้ง กองกระจัดกระจายเกือบเต็มพื้นที่ คนหนาตาแฉะเวียนมาดู บ้างยื่นพุดคุยกัน

พวกเราบางคนเปรยขึ้นว่า หากเกิดเพลิงไหม้ย่านขายพรม ไม่รู้ว่ามีมูลค่าความเสียหายมหาศาลขนาดไหน? ภายหลังพอจะทราบคำตอบเมื่อได้เข้าไปพุดคุยในร้านขายพรมของเมตัส

ร้านดังกล่าวอยู่บนชั้นสองของอาคารร้านค้า ส่วนใหญ่ขายพรมของชนเผ่า ราคามีตั้งแต่ผืนละหมื่น แสน จนถึงหลายแสนบาท พรมในร้านมีมากกว่าร้อยผืน ร้านนี้ร้านเดียวจึงมีมูลค่าซื้อขายนับล้านบาท คนในร้านให้ข้อมูลว่าบาร์ซาร์แห่งนี้มีร้านขายพรมมากกว่า 100 ร้าน จึงพอประเมินได้ว่าพรมทั้งตลาดมีมูลค่าซื้อขายหลายร้อยล้านบาท

เมตัสยังอยู่ในวัยหนุ่ม ตระกูลเขาทำธุรกิจเรื่องพรมมาตั้งแต่รุ่นปู่รุ่นพ่อ ตัวเขาเดิมไม่ได้สนใจนัก แต่เป็นคนชอบล่าสัตว์ ปืนเขา และเดินทางอยู่เสมอ บ่อยครั้งเข้าไปถึงที่อยู่ของชนเผ่าต่าง ๆ เห็นคนเหล่านี้ทอพรม จึงเริ่มสนใจและศึกษา กระทั่งทำธุรกิจขายพรมชนเผ่าในที่สุด

เมตัสหยิบพรมอีกประเภทให้เราดู มันคือกิลิม (Kilim) เป็นพรมที่ทอขึ้นโดยไม่มีการผูกปม มีเพียงด้ายยืนและด้ายนอนสอดสลับกันเป็นลวดลาย กิลิมจึงบางกว่าพรมทั่วไป แต่มีความนุ่ม มักใช้เป็นพรมสำหรับการทำละหมาด

เมตัสกล่าวว่าชนเผ่าต่าง ๆ ทอขายพรมโดยอาศัยความทรงจำและจินตนาการ ไม่ต้องมีแบบ ขณะพรมเมืองผู้ทอจะทอจากลวดลายที่มีผู้ออกแบบไว้ให้ เขาพาเราไปรู้จักกับ มาร์เซล มูซาเวียน นักออกแบบลายพรมวัย 47 ปี

ห้องทำงานของมาร์เซลอยู่บนชั้นสองของอาคาร ไม่ไกลจากร้านของเมตัสนัก ขนาดประมาณห้องแถวเล็ก ๆ สองคูหาต่อกัน โต๊ะของมาร์เซลตั้งอยู่ด้านหน้าใกล้กับประตูทางเข้า เป็นทั้ง

โต๊ะทำงานออกแบบและติดต่อลูกค้า โต๊ะทำงานลูกน้องของเขาตั้งอยู่ลึกเข้าไปด้านใน ระหว่างกลางตั้งโต๊ะอีกตัว บรรดาขวดสี พู่กันเบอร์ต่าง ๆ และถ้วยใส่น้ำวางอยู่เต็มโต๊ะ ตู้ไม้แบ่งเป็นช่องบรรจุมวล กระดาษวาดลายพรมตั้งอยู่ชิดผนังด้านหนึ่ง ผนังส่วนอื่น ๆ มีกระดาษวาดลายพรมแปะติดรอบห้อง ส่วนใหญ่เป็นลายดอกไม้ใบไม้ พัดลมพัดานหมุนช้า ๆ ไล่ความร้อนอบอ้าว มาร์เซลและลูกน้องเงยหน้าขึ้นจากแผ่น กระดาษบนโต๊ะเมื่อเห็นเมตัสพาเราเข้าไปหา

มาร์เซลกล่าวว่า อาชีพคนออกแบบลายพรมเพิ่งเกิดขึ้นเมื่อ 300 ปีที่แล้ว ก่อนหน้านั้นเวลาใครจะทอพรม เขาจะดูจากแบบที่เป็นผ้าปักผืนเล็ก ๆ ปัจจุบันคนออกแบบวาดลวดลายลงบนกระดาษที่ดีเป็นช่องตารางขนาดเล็กละเอียด เขาอธิบายว่า 1 ช่องตารางแทนปม 1 ปม เมื่อคนทอพรมถึงตำแหน่งนั้น ก็จะเลือกด้ายสีตรงกับแบบมาผูกปม

มาร์เซลทำงานออกแบบลวดลายพรมมา 30 ปีแล้ว เริ่มต้นด้วยการเรียนรู้จากพี่ชาย ส่วนพี่ชายเขาเรียนจากอาจารย์หลายคน เพราะสมัยก่อนยังไม่มีโรงเรียนหรือสถาบันทางศิลปะที่เปิดสอนออกแบบลวดลายพรมอย่างเป็นทางการเช่นปัจจุบัน ทุกวันนี้มาร์เซลยังเป็นอาจารย์ที่แผนกทอพรม มหาวิทยาลัยอัลซ-ชะห์รอ เมืองวานัก ด้วย

“ขั้นตอนการทำงาน เริ่มลงลายด้วยดินสอก่อน แล้วลงสีน้ำ”

มาร์เซลกล่าวว่าสมัยก่อนลวดลายพรมเปอร์เซียมีลักษณะแบน เป็นสองมิติ จำพวกลายดอกไม้ ลายเรขาคณิต หรือแม้แต่ลวดลายสัตว์ต่าง ๆ ต่อมาในระยะหลังเริ่มมีลายที่มีระยะใกล้ไกล ลายภาพคนในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ มีแสงเงาคล้ายของจริง

“ทุกวันนี้ยังมีพรมลายภาพเหมือนบุคคล (portrait) ด้วย” เขาชี้ให้เราดูกระดาษวาดลายแผ่นหนึ่งบนผนัง เป็นภาพวาดลงสีใบหน้าชายผู้หนึ่ง เห็นได้ว่าต้นแบบคือชายในภาพถ่ายใบที่ใช้คลิกหนีบอยู่กับมุมหนึ่งของกระดาษวาดลาย “ลายพวกนี้ลูกค้าจะเป็นคนเอาภาพถ่ายมาให้เราวาด บางคนก็ให้วาดภาพของตัวเอง หรือภาพคนรู้จักที่เขาจะเอาแบบไปทอพรมเป็นของขวัญให้ พรมภาพเหมือนพวกนี้จะนำไปใส่กรอบประดับบ้าน”

ลูกค้าส่วนใหญ่ของนักออกแบบลายพรมคือกลุ่มนายทุนชายพรม เมื่อได้ลายแล้ว พวกเขาจะนำไปให้คนทอพรมที่เป็นเครือข่ายของตนเอง นายทุนจะสนับสนุนก็ทอ เครื่องไม้เครื่องมือต่าง ๆ และด้ายให้ผู้ทอ โดยมีข้อผู้มัดว่าคนทอต้องขายพรมผืนนั้นให้กับนายทุน นายทุนจะนำพรมไปขายในราคาที่สูงขึ้นอีก

พวกเรามีโอกาสได้พูดคุยกับนายทุนคนหนึ่งในเมืองกุม

4.

เมืองกุ่มมีอาณาเขตติดกับด้านทิศใต้ของกรุงเตหะราน เชื่อมต่อกันด้วยถนนไฮเวย์ กว้างขวางราบเรียบ พวกเราเดินทางจากเตหะรานโดยรถยนต์สภาพดี ใช้เวลาเพียงชั่วโมงเศษก็ถึงเมืองกุ่ม

กุ่มเป็นเมืองสำคัญทางศาสนาของอิหร่านในสมัยปฏิวัติอิสลามเพื่อโค่นล้มราชวงศ์ปาห์เลวี เมื่อปี ค.ศ. 1978-1979 การลุกฮือของประชาชนเริ่มต้นที่นี่ ปัจจุบันกุ่มเป็นที่ตั้งของโรงเรียนและมหาวิทยาลัยสอนศาสนาอิสลาม เป็นศูนย์กลางของนักการศาสนาและนักเรียนศาสนานับหมื่นคน ทั้งชาวอิหร่านเองและนักศึกษาจากนานาประเทศ

ชาวเมืองกุ่มยังได้ชื่อว่าเป็นผู้นับถือศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด ผู้หญิงต่างเมืองอาจเพียงคลุมศีรษะ สวมชุดมีสีสันบ้าง ขณะที่ผู้หญิงกุ่มแทบทุกคนเมื่อออกจากบ้าน ล้วนสวมชุดยาวสีดำคลุมตลอดลำตัว โผล่แต่เพียงใบหน้า ที่เรียกว่าชุด “ชาดอร์” มองดูคล้ายเงาดำเคลื่อนไปมาเต็มถนนหนทาง

แต่กุ่มก็เป็นเช่นเมืองอื่น ๆ มีย่านตลาดขายพรมที่คึกคัก

เราพบ อบุลฟัดล ฮายาตบัคช ในบาร์ชาร์ของเมืองกุ่ม เขาเป็นนายทุนที่มีเครือข่ายคนทอพรมของตนเองถึง 250 ครอบครัว เขากล่าวว่าธุรกิจประเภทนี้ใช้เงินลงทุน 50-100 ล้านดอลลาร์ (อัตราแลกเปลี่ยนขณะนี้ 1 ดอลลาร์สหรัฐ ประมาณ 800 โทมาน)

อบุลฟัดลพาเราไปบ้านย่านชานเมืองของสุมัยเยห์ ชิดดีก ครอบครัวเธอเป็นหนึ่งในเครือข่ายของเขา

สุมัยเยห์กำลังนั่งทอพรมอยู่หน้าก๊อปปี้บนชั้นสองของบ้าน พรมผืนนี้มีลายดอกไม้ หากทอเสร็จนายทุนจะรับซื้อที่ราคา 2 ล้าน 5 แสนเรียล ถึง 3 ล้านเรียล และนำไปขายในบาร์ชาร์ในราคา 7-8 ล้านเรียล (1 ดอลลาร์สหรัฐ ประมาณ 8,000 เรียล)

จากเมืองกุ่ม เราเดินทางลงใต้ไปที่เมืองกัมซาร์ เมืองเล็ก ๆ แห่งนี้เต็มไปด้วยสีเขียวของแมกไม้ อากาศเย็นสดชื่น ไม่ร้อนแล้งเหมือนกุ่มหรือเตหะราน

เราได้ไปบ้านผู้หญิงทอพรมชื่อ นอฮี รอฟีอี เธออายุ 35 ปี แต่งงานและมีลูกชาย 2 คน ลูกสาว 1 คน ลูกทุกคนยังเล็กอยู่

นอฮีกำลังทอพรมขนาด 2 x 3 เมตร ที่ที่ใช้มีขนาดใหญ่กว่าที่บ้านสุมัยเยห์ เป็นที่แน่วตั้งสูงไม่เกิน 2 เมตร แต่กว้างกว่า 2 เมตร ก็นั่นที่เกือบเต็มความกว้างผนังด้านหนึ่งของห้องที่มันตั้งอยู่ พรมผืนใหญ่เช่นนี้อาจมีผู้ทอร่วมกันหลายคน ขณะนี้ทั้งนอฮี ลูกชายอายุ 10 ขวบ และลูกสาวอายุ 7 ขวบ นั่งเรียงกันอยู่หน้าก๊อปปี้ ช่วยกันทอพรมอย่างคล่องแคล่ว ต่างคนต่างดึงด้ายสีมาผูกปมโดยแทบไม่

ต้องดูแบบ ภาพที่เห็นทำให้เราเข้าใจได้ว่า คนอิหร่านเติบโตขึ้นมาพร้อมกับพรอย่างไร ทั้งเด็กหญิง เด็กชายสามารถทอ พรได้ตั้งแต่ยังเล็ก ๆ “ลูก ๆ ชอบมาช่วยทอพร บางครั้งถึงกับแย่งกันทอ” นอฮ์บอຍ်ม ๆ

นอฮ์บอຍ်มกล่าวว่า ชาวเมืองกัมซาร์ทอพรกันประมาณ 70 ถึง 80 เปอร์เซนต์ เธอไม่ได้เป็นลูกจ้างใคร แต่ลงทุนซื้ออุปกรณ์และด้ายเอง พรผืนนี้ทอจากด้ายขนแกะ ลงทุน 85,000 โตมาน คาดว่าใช้เวลาทอ ประมาณ 1 ปีจึงเสร็จ มีพ่อค้าเจ้าประจำมาจองไว้แล้วในราคา 250,000 โตมาน

“เวลาที่ทอพรคิดถึงอะไร” พวกเราคนหนึ่งถาม

“ก็คิดเรื่องของศิลปะ ความงาม แล้วก็คิดเรื่องอนาคตของลูก ๆ ว่าที่ทำได้เพื่อเป็นทุนการศึกษาของลูก แล้วเด็ก ๆ เมื่อมีเวลาว่างก็จะไดมานั่งดู นั่งทอ ไม่ไปทำสิ่งที่ไม่ดี”

พรผืนหนึ่งอาจใช้เวลาทอหลายเดือนหรือเป็นปี การทอพรจึงเปรียบเหมือนเป็นการอมทรัพย์ของครอบครัวชาวอิหร่านอีกทางหนึ่ง เมื่อแม่บ้านนั่งอยู่หน้าก็ทอ ปมแต่ละปมที่เธอผูก จึงไม่เพียงทำให้ลวดลายปรากฏขึ้น แต่หมายถึงมูลค่าของพรผืนนั้นน้อย ๆ เพิ่มขึ้นทุกขณะอีกด้วย

มีกลุ่มคนทอพรอยู่ทุกเมืองทั่วประเทศอิหร่าน แต่นอกจากพรทอมือแล้ว อิหร่านยังมีพรทอจากเครื่องจักรด้วย ต่อไปเราจะไปดูโรงงานทอพรที่เมืองคาซาน

5.

เมืองคาซานอยู่ทางใต้ของเตหะรานประมาณ 240 กิโลเมตร และอยู่ทางเหนือของอิสฟาฮานประมาณ 220 กิโลเมตร นอกจากเป็นเมืองใหญ่ที่สวยงามแล้ว คาซายังมีชื่อในฐานะแหล่งผลิตงานฝีมือ ไม่ว่าจะเป็นเซรามิก ภาชนะทองแดง มีโรงงานทอผ้าไหม โรงงานทำน้ำกุหลาบ แต่สาเหตุสำคัญที่ทำให้คณะของเราไปที่นี้ก็เพราะคาซานเป็นที่ตั้งของโรงงานทอพรจำนวนมาก

โรงงานที่พวกเราเข้าเยี่ยมชมเป็นเพียงหนึ่งในโรงงานทอพรกว่า 500 แห่งในเมืองคาซาน

“โรงงานทอพรมีอยู่หลายเมืองในอิหร่าน เช่น มาซาด เคอร์มาน ยาซด์ แต่เมืองที่มีโรงงานทอพรมากที่สุดและมีชื่อเสียงที่สุดคือ คาซาน”

เจ้าของโรงงานบอก เขาสืบทอดกิจการโรงงานทอพรจากรุ่นพ่อ

ที่ผ่านมาเราได้เห็นเพียงผู้หญิงทอพร แม้สองมือทำงานคล่องแคล่วแต่ให้ความรู้สึกเข้มข้นอยู่ภายในบ้านอันเงียบสงบ วันนี้จึงได้มาอยู่ในโรงงานทอพรที่บรรยากาศต่างกันลิบลับ

อาคารโรงงานมีขนาดใหญ่ พื้นที่ภายในกว้างขวาง เพดานสูงลิ่ว แต่อากาศค่อนข้างอบอ้าว มีเครื่องจักรทอพร 5 เครื่องตั้งเรียงราย แต่ละเครื่องเป็นแท่นสี่เหลี่ยมใหญ่โต กว้างยาวด้านละ 2 เมตรเศษ ส่วนสูงประมาณ 3 เมตร ดูดิบตันหนักแน่นด้วยเนื้อโลหะแข็งแกร่ง ม้วนด้ายหลากสีเรียง

เป็นแผงอยู่บนแท่นที่ห่างออกไป เส้นด้ายพุ่งเป็นสายสู่ตัวเครื่องจักร ขณะเครื่องทำงานก้านโลหะต่าง ๆ ขยับ ขึ้นลงส่งเสียงกึกก้องสนั่นหวั่นไหว ทำให้เวลาพวกเราคุยกันต้องส่งเสียงดังแทบจะตะโกน

เครื่องจักรแต่ละเครื่องมีคนควบคุมสองถึงสามคน มันทำงานตามโปรแกรมซึ่งเป็นกระดาษเจาะรูที่ติดตั้งอยู่ส่วนบนของเครื่อง ชักนำด้ายแต่ละสีมาสอดถักเป็นลายตามแบบที่ต้องการ

เจ้าของโรงงานอธิบายว่า กลไกของเครื่องทอพรมไม่สามารถผูกปมได้ พรมทอเครื่องจึงเป็นเพียงเส้นด้ายที่สอดสลับกันอยู่เท่านั้น

“พรมทอมือที่ผูกปมจึงเหนียวแน่นทนทานกว่าพรมทอเครื่อง” เจ้าของโรงงานกล่าว “ขณะที่พรมทอ เครื่องมีอายุการใช้งาน 15-20 ปี แต่พรมทอมือมีอายุการใช้งานถึงร้อยปี”

ข้อเปรียบเทียบอีกอย่างคือ ขณะที่พรมทอมือสามารถทอด้วยด้ายที่สีก็ได้ แล้วแต่ผู้ทอจะเลือกสรร แต่เครื่องจักรไม่อาจทำเช่นนั้นได้ เครื่องจักรทอพรมรุ่นใหม่ที่สุดและทันสมัยที่สุดสามารถทอพรมจากด้ายจำนวน 7 สี ส่วนเครื่องจักรของโรงงานแห่งนี้ทอพรมจากด้าย 5 สี

แต่เครื่องจักรมีข้อได้เปรียบตรงที่ทอพรมได้อย่างรวดเร็ว พรมทอมือผืนหนึ่งอาจใช้เวลาทอครึ่งปีถึงหนึ่งปี ขณะที่เครื่องจักรสามารถทอพรมขนาด 3 x 4 เมตร ได้เดือนละ 500 ผืน หรือประมาณวันละ 5-6 ผืน

ลักษณะที่แตกต่างกันหลายประการ ทำให้ราคาพรมทอมือและพรมทอเครื่องแตกต่างกันด้วย โดยพรมทอมือจะมีราคาแพงกว่าพรมทอเครื่องที่มีขนาดเท่ากันถึง 10 เท่า แต่ถ้าเป็นพรมทอมือคุณภาพดีมาก อาจมีราคาแพงกว่าพรมทอเครื่อง 20-30 เท่า แต่เจ้าของโรงงานพรมให้ข้อมูลว่า ชาวอิหร่านโดยทั่วไปนิยมใช้พรมทอเครื่องมากกว่า เพราะราคาถูกกว่า

“พรมไม่ได้ขายดีตลอดเวลา มันขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจด้วย แต่โดยทั่วไปถ้าใครมีโรงงานพรมในอิหร่านก็สามารถอยู่ได้สบาย มีฐานะดี”

นอกจากเมืองเตหะราน กุม กัมซาร์ และคาซาน เรายังได้ไปเก็บข้อมูลเรื่องพรมที่เมืองอิสฟาฮานอีกด้วย

6.

อิหร่านมีคำกล่าวว่า “อิสฟาฮานคือครึ่งหนึ่งของโลก” ด้วยเมืองนี้คือศูนย์กลางทางอารยธรรมที่สำคัญของอิหร่าน

อิสฟาฮานเป็นเมืองขนาดใหญ่ เต็มไปด้วยพระราชวัง มัสยิด และสถานที่สำคัญต่าง ๆ บรรดายอดโดมอันโอฬาร หอคอยสูงตระหง่าน และอาคารทั้งภายนอกภายใน ล้วนประดับตกแต่งด้วยลวดลายวิจิตรตระการตา เป็นแหล่งผลิตงานฝีมือชั้นเลิศ ตั้งแต่อดีตจวบปัจจุบัน ทั้งงานโลหะ

ประดิษฐ์ งานไม้แกะสลัก งานถักลูกไม้ จิตรกรรมที่เขียนบนภาชนะวัตถุเครื่องใช้ งานฝังมุก กระเบื้องเคลือบ รวมทั้งพรมเปอร์เซีย

ประวัติพรมเปอร์เซียช่วงที่สำคัญก็เกี่ยวเนื่องกับความเป็นมาของอิสฟาฮาน

นับแต่ ค.ศ. 1220-1507 เป็นเวลาเกือบ 300 ปีที่ชาวมองโกล ทั้งราชวงศ์ข่านที่ 2 ของเจงกิสข่าน และราชวงศ์ติมูร์ของตาเมอเลน เข้ามารุกรานและปกครองเปอร์เซีย นับเป็นยุคมืดที่ประชาชนตกอยู่ในความหวาดกลัว ศิลปวิทยาการต่าง ๆ เสื่อมถอย

ผู้ปกครองชาวเปอร์เซียสามารถกลับคืนสู่อำนาจอีกครั้ง เมื่อชาห์อิสมาอิล ได้เข้ายึดเมืองทาบรีซ ตั้งตนเป็นกษัตริย์ สถาปนาราชวงศ์ซาฟาวิดปกครองเปอร์เซีย ชาห์องค์ต่อ ๆ มาของราชวงศ์นี้ได้ให้การสนับสนุนผู้ทอพรม พรมเปอร์เซียจึงถึงยุครุ่งเรืองอีกครั้ง โดยเฉพาะในสมัยของชาห์ทามาซที่ 1 และชาห์อับบาสที่ 1

ชาห์อับบาสที่ 1 เป็นกษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถ ได้กำหนดระบบการศึกษาต่าง ๆ ที่สู้รบและก่อความวุ่นวาย จนอาณาจักรกลับสู่ความสงบและเป็นปึกแผ่น รวมถึงทรงริเริ่มสร้างความสัมพันธ์กับประเทศทางยุโรป พระองค์ได้ย้ายเมืองหลวงจากกาสวินมาที่อิสฟาฮาน ทำให้เมืองนี้เป็นศูนย์กลางของการค้า อุตสาหกรรม และทางวัฒนธรรม ในสมัยดังกล่าวศิลปกรรมเปอร์เซียได้ถึงซึ่งความเจริญสูงสุดเกือบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม วรรณกรรม ดนตรี และงานฝีมือต่าง ๆ ทั้งยังเป็นยุคทองของพรมเปอร์เซียอีกด้วย

ทุกองค์ประกอบของพรมเปอร์เซีย ไม่ว่าจะเป็นวัสดุที่ใช้ทอ เทคนิคการทอ ลวดลาย สีเส้น และคุณภาพ ความทนทาน ล้วนพุ่งสู่จุดสูงสุดอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในอดีต คนทอพรมกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน พรมเปอร์เซียเป็นที่รู้จักทั่วโลก ถูกส่งไปยังพระราชวังกษัตริย์หลาย ๆ ประเทศ พรมเปอร์เซียที่มีชื่อเสียงซึ่งจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์สำคัญทั่วโลกในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นพรมจากยุคซาฟาวิด

หลังสิ้นสุดคริสต์ศตวรรษที่ 17 คุณภาพพรมเปอร์เซียเริ่มคงที่และตกต่ำลง สาเหตุหนึ่งเป็นเพราะการรุกรานของพวกอัฟกัน กระทั่งเริ่มเฟื่องฟูขึ้นอีกครั้งในศตวรรษที่ 19

จากอิสฟาฮาน เราได้เดินทางไปเยือนชนเผ่าบัคเตรียที่ตั้งกระโจมบนเทือกเขาซาโกรส ขานเมืองชาห์ริคอร์ด บ่ายวันเดียวกันเราเดินทางต่อเข้าไปในตัวเมือง เพื่อชมงานแสดงวิถีชีวิตชนเผ่าที่จัดในระหว่างนั้นพอดี ภายในงานเต็มไปด้วยกระโจมตั้งเรียงราย ชนเผ่าต่าง ๆ ทั้งกัชกัย บัคเตรีย เตอร์กมาน ฯลฯ อยู่ในเครื่องแต่งกายหลากสีสัน เราได้เห็นพวกเขาสาธิตการทอพรมด้วยกี่แวนอนอยู่ในกระโจม

7.

การเดินทางมาเยือนอิหร่านครั้งนี้ เราได้เห็นทั้งพรมขนเฝ้าที่ทอแบบดั้งเดิม พรมที่ทอโดยคนในเมือง และพรมโรงงานทอจากเครื่องจักร

ปัจจุบันพรมทุกประเภทยังถูกผลิตอย่างต่อเนื่อง เป็นที่ต้องการของตลาดภายในประเทศ และตลาดต่างประเทศ ทั้งประเทศในทวีปยุโรป ประเทศอเมริกา ประเทศแถบตะวันออกกลาง และหลายประเทศในทวีปเอเชีย นับเป็นสินค้าออกที่ทำรายได้เข้าประเทศอิหร่านมูลค่ามหาศาลในแต่ละปี

ระหว่างปี ค.ศ. 2000-2001 พรมขนสัตว์ทอมือของอิหร่านมีสถิติการส่งออกถึงราว 25,570,588 กิโลกรัม มูลค่าประมาณ 619,496,470 ดอลลาร์สหรัฐ กล่าวได้ว่าจากยุคเริ่มต้นของพรมเปอร์เซียในสมัยโบราณ สู่ยุคทองในสมัยซาฟาวิด จวบจนปัจจุบัน แม้โฉมหน้าและลวดลายพรมเปอร์เซียอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เนื่องจากระบบอุตสาหกรรมและธุรกิจ แต่คุณค่าและเอกลักษณ์ของพรมเปอร์เซียยังไม่สูญหาย

พรมเปอร์เซียยังคงเป็นแกนสำคัญของวัฒนธรรม และสัมพันธ์แนบแน่นกับวิถีชีวิตของคนอิหร่านไม่เสื่อมคลาย

บรรณานุกรม

1. ไรน่าน อรุณรังษี. อิหร่าน อุ้งแห่งอารยธรรม. (กรุงเทพฯ : ศูนย์วัฒนธรรมสถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน, 2544).
2. Arberry Arther John. *The Legacy of Persia*. Imprint Oxford, Clarendon Press, 1953.
3. *The Indigenous Elegance of Persian Carpet*. The Carpet Museum of Iran, Andishe Zand Publishing Co.Ltd., 2001.
4. www.iranexporters.org.

หญิงสาวกำลังผูกปมหน้ากึ่งทอพรม พรมเปอร์เซียผืนหนึ่งอาจใช้เวลาทอหลายเดือนหรืออาจจะนานเป็นปี

ลวดลายพรมปรากฏบนแผ่นกระดาษ จากฝีมือของนักออกแบบลายพรม

เด็กชายช่วยแม่ของเขาทอพรหมอย่าง
ขะมักเขม้น คนอิหร่านทอพรหมกันตั้งแต่วัยเด็ก

บรรยากาศในโรงงานทอพรหม

ช่างกำลังซ่อมแซมพรมที่ชำรุด

บาซาร์ขนาดใหญ่ของอิหร่าน อาจมีร้านขายพรมนับร้อยร้าน พรมเปอร์เซียเป็นสินค้าส่งออก
ทำรายได้มหาศาลในแต่ละปี

บทที่ 9

เล่าเรื่องหนังอิหร่าน

จักรพันธ์ กังวาฬ

อิหร่านในความรู้สึกของคนไทยหลายคน อาจเป็นเพียงประเทศทางตะวันออกกลางที่ไม่กินเส้นกับอเมริกา มีอากาศร้อนจัด เต็มไปด้วยผู้หญิงคลุมหน้า ผู้ชายหน้าเข้ม ผู้เคร่งศาสนา และภาพของสงคราม ยิ่งเมื่อกล่าวถึงภาพยนตร์หรือหนังอิหร่านด้วยแล้ว ผู้ที่นิยมดูแต่หนังตามโรงภาพยนตร์ประเภทมัลติเพล็กซ์ทั้งหลายคงนึกไม่ออก เพราะแทบไม่มีหนังอิหร่านหลุดเข้ามาฉายตามโรงภาพยนตร์เหล่านี้เลย

แต่สำหรับผู้ที่สนใจวงการหนังนานาชาติ คงรู้แล้วว่าหลายปีมานี้ หนังอิหร่านกำลังมาแรง ถูกบรรจุในโปรแกรมของเทศกาลหนังทุกประเทศ กวาดรางวัลระดับโลกมานับไม่ถ้วน และได้รับการยกย่องอย่างมากจากโลกตะวันตก

ดังเช่น The White Balloon (1995) คำว่ารางวัล Camera D'or จากเทศกาลหนังเมืองคานส์ Children of Heaven (1997) ได้เข้าชิงรางวัลออสการ์สาขาหนังต่างประเทศยอดเยี่ยม The Taste of Cherry ได้รับรางวัลปาล์มทองคำจากเทศกาลหนังเมืองคานส์ ปี ค.ศ. 1997 The Wind Will Carry Us รับรางวัลกรังปรีซ์จากเทศกาลหนังเวนิซ ปี ค.ศ. 1999 และเรื่อง Blackboard ได้รับรางวัล Jury Prize จากเทศกาลหนังเมืองคานส์ ปี ค.ศ. 2000

ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ผู้กำกับภาพยนตร์อิหร่านหลายคนกลายเป็นผู้มีชื่อเสียง ได้รับการยกย่องชื่นชมอย่างมากในระดับนานาชาติ เช่น ดาริอุส มารีจย, อับบาส เคียรอสตามิ, โมห์เซน มัคห์มาลบาฟ, จาฟาร์ ปานาฮี หรือ มาจิต มาจิตี

หลายคนอาจสงสัยว่าอะไรทำให้หนังอิหร่านได้รับความสำเร็จอย่างกว้างขวางเช่นนี้?

ขณะที่หนังฮอลลีวูดยุคปัจจุบันส่วนใหญ่เร้าอารมณ์คนดูด้วยฉากมหัศจรรย์การตา โชว์สเปเชียลเอฟเฟกต์พิศดารพันลึก แข่งกันนำเสนอเหตุการณ์สะท้านโลก ทั้งตึกถล่ม แผ่นดินไหว คลื่นยักษ์ จานบินมนุษย์ต่างดาวบุกโลก สัตว์ประหลาดยักษ์ถล่มเมือง หรือฉากต่อสู้ระทึกขวัญ รถชนวินาศสันตะโร ทว่าใน The White Balloon ของผู้กำกับ จาฟาร์ ปานาฮี เสนอเพียงเหตุการณ์ที่เด็กหญิงตัวเล็ก ๆ คนหนึ่งตามหาเงินที่หายไป ระหว่างการเดินทางไปซื้อปลาทอง ก็สามารถตรึงผู้ชมให้ตื่นเต้นและเอาใจช่วยเธอไปตลอดเรื่อง

หนังอิหร่านไม่นิยมสร้างเรื่องประเภทสายลับ การจารกรรม สงครามล้างผลาญ หรือเหตุการณ์ใหญ่โต แต่มักเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของคนทั่วไป ตัวละครในหนัง

อิหร่านก็ไม่ใช่พวกสุดโต่งประเภทสวยที่สุด รวยที่สุด ฉลาดล้ำลึก หรือมีอำนาจล้นฟ้า แต่เป็นคนธรรมดาสามัญ ประเภทพ่อบ้านแม่บ้าน คนเดินถนน พ่อค้าขายของ และคนยากจน นักสร้างหนังอิหร่านมีความสามารถอย่างยิ่งในการทำเรื่องธรรมดาให้สนุก ชวนติดตาม โดยเฉพาะเรื่องราวประเภทการผจญภัยของเด็ก ๆ ซึ่งที่ผ่านมามีผู้สร้างออกมาเป็นจำนวนมาก จนทำให้ “หนังเด็ก” ดูจะกลายเป็นเครื่องหมายการค้าของหนังอิหร่านไปเสียแล้ว

ใน *The White Balloon* กล่าวถึงเหตุการณ์ในวันขึ้นปีใหม่ เรซา เด็กหญิงวัย 8 ขวบ เกิดอยากได้ปลาทองตัวใหม่ที่เธอเห็นในร้านค้า เธอรีบร่ำขอเงินแม่เพื่อไปซื้ออย่างยากลำบาก แต่ระหว่างทางกลับทำเงินหาย เธอตามหาเงินด้วยความร้อนใจ ต้องพบกับเหตุการณ์และผู้คนประเภทต่าง ๆ กระทั่งพบธนบัตรตกอยู่ในท่อใต้ช่องที่มีตะแกรงเหล็กครอบบนถนน เธอต้องนั่งทับตะแกรงเหล็ก เพื่อปกปิดไม่ให้คนที่เข้ามาทำทางสนใจว่ามีเงินอยู่ใต้那儿 จนกระทั่งพี่ชายตามมาพบ ทั้งสองคนต้องทำทุกวิถีทางเพื่อนำธนบัตรใบนั้นขึ้นมาจากท่อให้ได้

ส่วน *Children of Heaven* เรื่องราวเริ่มต้นขึ้นเมื่อพี่ชายทำรองเท้าของน้องสาวที่มีอยู่เพียงคู่เดียวหายไป ทั้งสองคนแก้ปัญหาอย่างทุลักทุเล ด้วยการผลัดกันใส่รองเท้าของพี่ชายวิ่งไปโรงเรียน น้องสาวไปเรียนรอบเช้า เลิกเรียนแล้วต้องรีบวิ่งกลับเอารองเท้ามาให้พี่ชาย ซึ่งจะรอคอยเพื่อสวมรองเท้าและรีบวิ่งไปเรียนให้ทันรอบบ่าย ทำให้เขาต้องไปโรงเรียนสายเป็นประจำ จนถูกครูลงโทษบ่อย ๆ เรื่องที่เกิดขึ้นเป็นความลับที่จะให้พ่อแม่รู้ไม่ได้เป็นอันขาด มิฉะนั้นจะถูกลงโทษ เพราะครอบครัวของสองพี่น้องยากจนมาก และแล้วพี่ชายก็พบความหวัง เมื่อได้ยินว่าการแข่งขันวิ่งระดับประถมศึกษาที่จะมีขึ้นอีกไม่กี่วันจะมอบรองเท้าเป็นรางวัล เด็กชายมีฝีมือเท้าดีพอจะคว้ารางวัลที่ 1 แต่กลับพบปัญหาใหญ่ เพราะต้องวิ่งเข้าเส้นชัยให้ได้อันดับ 3 จึงจะได้รองเท้า ซึ่งยากกว่าการวิ่งเข้าเส้นชัยเป็น

อันดับ 1 เสียอีก

หรือใน *Where is My Friend's Home* ของ อับบาส เคียรอสตามี เด็กชายอาลี วัย 10 ขวบ เผลอหยิบสมุดการบ้านของเพื่อนไป อาลีรู้ว่าถ้าเพื่อนไม่ส่งการบ้านวันรุ่งขึ้น ต้องถูกครูเจ้าอารมณ์ลงโทษอย่างหนัก อาลีจำต้องออกเดินทางไปตามหาเพื่อนที่อยู่อีกหมู่บ้าน เขาพบกับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ นานา วนเวียนหาอยู่จนคำก็ยังไม่เจอบ้านเพื่อน อาลีจึงกลับบ้านด้วยความท้อแท้ แต่แล้วคืนนั้นเด็กชายก็นึกขึ้นได้ ว่าทำไมเขาไม่ทำการบ้านให้เพื่อนเสียเลย

เหตุที่อิหร่านสร้างหนังเด็กจำนวนมาก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะรัฐบาลให้การสนับสนุน โดยสถาบัน Institute of Intellectual Development of Children and Young Adults มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้หนังเด็กอิหร่านประสบความสำเร็จบนเวทีโลก แต่อีกสาเหตุหนึ่ง เป็นเพราะผู้กำกับต้องการหลีกเลี่ยงปัญหาจากระบบเซ็นเซอร์ที่เข้มงวดมากนั่นเอง

ผู้กำกับอย่าง โมห์เซน มัคห์มาลบาฟ เคยให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ว่า “เมื่อคุณสร้างหนังเกี่ยวกับเด็ก คุณก็ไม่ต้องยุ่งเกี่ยวกับเรื่องที่จะมีปัญหาเกี่ยวกับการเซ็นเซอร์ เช่น เรื่องการเมือง”

เช่นเดียวกับ จาร์ฟา ปานาฮี “หลายสิ่งหลายอย่างที่ตัวละครผู้ใหญ่ทำไม่ได้ ตัวละครเด็กสามารถทำได้”

ระบบเซ็นเซอร์ภาพยนตร์ของอิหร่านเต็มไปด้วยกฎระเบียบและข้อห้ามเคร่งครัด นักแสดงหญิงในหนังต้องสวมผ้าคลุมศีรษะแม้อยู่ในบ้านของตัวเอง ซึ่งในสภาพความเป็นจริง เธอจะสวมชุดอะไรก็ได้ภายในบ้าน ห้ามถ่ายภาพใบหน้าผู้หญิงในระยะใกล้ ห้ามผู้หญิงแสดงกิริยาที่ยั่ววน ห้ามผู้ชายถูกเนื้อต้องตัวผู้หญิงที่มีอายุมากกว่า 9 ปี ห้ามมีฉากเกี่ยวกับกิจกรรมทางเพศและความรุนแรงที่ไร้เหตุผล และห้ามแตะต้องความเชื่อทางศาสนา

นักสร้างหนังประเทศอื่นอาจถึงกับนึกไม่ออกเลยที่เดียวว่าจะสร้างหนังสักเรื่องได้อย่างไร ถ้าไม่มีฉากพระเอกนางเอกจูบปาก ร่วมรัก หรือฉากรุนแรงเลือดท่วมจอ แต่ไม่ใช่ผู้กำกับชาวอิหร่าน

กฎระเบียบของระบบเซ็นเซอร์ รวมทั้งเรื่องสภาพอุปกรณ์ถ่ายหนังในอิหร่านที่ค่อนข้างไม่ทันสมัย เมื่อเทียบกับกองถ่ายของประเทศอื่น และทุนสร้างหนังแต่ละเรื่องที่มีไม่มากนัก อาจทำให้การสร้างหนังในอิหร่านดูจะมีขีดจำกัดมาก อุปสรรคเหล่านี้แทนที่จะทำให้บรรดาผู้กำกับหนังอิหร่านถอดใจ แต่กลับตรงกันข้าม มันยิ่งทำให้พวกเขาพัฒนาความคิด จินตนาการ และความสามารถของตัวเอง เพราะต้องพยายามสร้างภาพยนตร์ให้ชวนติดตามภายใต้ข้อจำกัด และหาวิธีสื่อสารกับคนดูให้ได้

ดังนั้นภายใต้เรื่องราวที่ดูเหมือนธรรมดาสามัญ หนังอิหร่านจึงเต็มไปด้วยสัญลักษณ์และเหตุการณ์ที่แฝงนัยยะ ความน่าสนใจในการชมหนังอิหร่านจึงอยู่ที่มันชวนให้ผู้ชมตีความ หรือค้นหาความหมายที่ซ่อนอยู่ได้ตลอดเรื่อง

แม้เรื่องราวทางเพศจะเป็นข้อห้ามสำคัญ แต่ “เกบแบ้” ของผู้กำกับ โมห์เซน มัคห์มาลบาฟ กลับได้รับการยกย่องว่าเป็นเรื่องราวพิศวาสที่มีพลังสูงมาก

ในหนังเรื่องนี้นางเอกเป็นหญิงสาวชนเผ่าเร่ร่อน ต้องอพยพตามครอบครัวไปทุกหนแห่ง ไม่รู้ว่าข้ามทะเลทราย หรือขึ้นภูเขาหิมะปกคลุม พ่อของเธอก็ดกกันไม่ให้เธอและชายคนรักแต่งงานกัน และพูดว่าจะฆ่าถ้าทั้งคู่หนีตามกันไป ชายคนรักได้แต่ขี่ม้าติดตามครอบครัวของเธออยู่ห่าง ๆ

ตลอดทั้งเรื่องคนดูไม่ได้เห็นหน้าตาคนรักของนางเอกเลย เพราะเขาปรากฏตัวเพียงเป็นเงาร่างเล็ก ๆ ซี่ม้ายู่ในระยะไกลมาก ไม่มีบทพูด ไม่มีโอกาสได้พบนางเอก ได้แต่ขี่ม้าตามนางเอกไปทุกหนแห่งดังทาสผู้ซื่อสัตย์ นานทีจึงส่งเสียงร้องโหยหวนคล้ายเสียงหอนของหมาป่า เพื่อให้นางเอกรู้ถึงความเปล่าเปลี่ยวเดียวดาย

ในฉากหนึ่ง หลังจากติดตามหญิงสาวเป็นเวลาหลายปีจนรู้สึกสิ้นหวัง เขาหยุดม้าและส่งเสียงร้อง นางเอกหันกลับไปมอง เห็นคนรักของเธอเป็นจุดเล็ก ๆ ท่ามกลางหิมะสีขาวแว้งว่าง เธอจึง

ใช้มือควักหิมะมาปั้นเป็นก้อนกลม วางทับลงบนผ้าโพกหัวสีฟ้าสดของตน แล้วรีบตามครอบครัวไปไม่ให้เป็นที่ผิดสังเกต

เมื่อคนรักตามมาถึงจุดนั้น เขาลงจากม้า แต่คนดูยังเห็นเฉพาะขาและมือของเขา เขาหยิบก้อนหิมะขึ้นมาเคล้าคลึงอย่างทนุถนอม ขณะเดียวกันนางเอกที่เฝ้าดูอยู่ในระยะไกลก็เคล้าคลึงมือของตนเอง ประดุจทั้งสองกำลังสัมผัสให้ความอบอุ่นซึ่งกันและกันผ่านหิมะก้อนนั้น

ในเรื่อง *Own Waiting* ของผู้กำกับ อมรีร์ นาเดอรี ตัวละครหลักคือเด็กชายวัยรุ่นผู้โดดเดี่ยว เขาอาศัยอยู่กับญาติชราในจังหวัดที่ร้อนที่สุดแห่งหนึ่งในอิหร่าน ความสุขในแต่ละวันของเขาคือเวลาที่วิ่งไปเอาน้ำแข็งที่บ้านหลังหนึ่ง ทุกวันจะมีมือเด็กสาวที่งดงามถือชามใส่น้ำแข็งยื่นจากประตูที่แง้มไว้ออกมาให้ เด็กชายหลงรักมือข้างนั้นโดยที่ไม่เห็นตัวเจ้าของ แต่แล้ววันที่เด็กชายหัวใจสลายก็มาถึง เมื่อเขาไปที่บ้านหลังนั้นตามปกติ แล้วพบว่ามือที่ยื่นชามใส่น้ำแข็งออกมาจากประตู เป็นมือของหญิงชราที่เหี่ยวแห้ง

หนังเกี่ยวกับชะตากรรมของผู้หญิงอิหร่านเป็นอีกประเภทที่มีผู้สร้างมากขึ้นในระยะสองสามปีมานี้ แม้ว่ามันจะทำลายกฎหมายเซนเซอร์ กระทั่งบางเรื่องถูกสั่งห้ามฉายในประเทศก็ตาม

ดังเช่น *The Apple* มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับเด็กหญิงฝาแฝดคู่หนึ่งที่ถูกพ่อของตนขังเอาไว้ในบ้าน ตั้งแต่เป็นทารกกระทั่งอายุ 12 ปี ครอบครัวพวกเขอยากจน ส่วนแม่ก็ตาบอด ในที่สุดเพื่อนบ้านทนไม่ไหว จึงไปแจ้งเจ้าหน้าที่รัฐมาช่วยให้พวกเขากลายเป็นอิสระ

พ่อของเด็กหญิงให้เหตุผลว่า เขากลัวว่าลูกสาวจะเสียผู้เสียคน ถ้าไปข้องแวะกับพวกผู้ชายแปลกหน้า เขากล่าวว่า “ลูกสาวของฉันก็เหมือนดอกไม้ พวกเราต้องไม่โดนแสงแดด”

แต่ผลการกระทำดังกล่าว กลับทำให้เด็กหญิงมีพัฒนาการทั้งทางร่างกายและจิตใจดีกว่าคนทั่วไป พวกเขาไม่ได้เรียนหนังสือ พูดเกือบไม่ได้ สติปัญญาการรับรู้ไม่ทัดเทียมเด็กคนอื่นๆ

แม้เรื่องราวฟังดูน่าหดหู่ แท้จริงหนังกลับดำเนินไปอย่างไม่เคร่งเครียด ซ้ำยังเจืออารมณ์ขันที่ผูกโยงกับเหตุการณ์ที่เด็กหญิงได้ออกจากบ้านไปสัมผัสเรียนรู้โลกภายนอกเป็นครั้งแรก พวกเขาได้เดินสำรวจตรอกซอกซอย ลองกินไอศกรีม ใช้นิ้วหัวแม่มือส่องกระจก รวมถึงอาการอยากได้ลูกแอปเปิ้ลสีแดงของเด็กชายตัวเล็ก ๆ คนหนึ่ง

The Apple เป็นผลงานเรื่องแรกของ ซามิรา มัคห์มาลบาฟ ลูกสาวของผู้กำกับชื่อดัง โมห์เซน มัคห์มาลบาฟ ซามิรากับหนังเรื่องนี้เมื่ออายุ 17 ปี โดยพ่อของเธอเป็นผู้เขียนบทและตัดต่อให้

หนังเรื่องนี้ไม่ได้เกิดจากจินตนาการ แต่สร้างจากเรื่องจริง มีหน้าซ้ำยังใช้ตัวแสดงจริงอีกด้วย จุดเริ่มต้นมาจากรายงานข่าวทางวิทยุที่ซามิราได้ฟังในเย็นวันหนึ่ง เกี่ยวกับผู้ชายที่ขังลูกตัวเอง ซึ่งจุดประกายความสนใจกระทั่งเธอตัดสินใจนำมาทำหนัง ซามิราทำเรื่องขออนุญาตกระทรวงได้ตัว

เด็กหญิงคู่แฝดที่ถูกเจ้าหน้าที่นำตัวจากบ้านกลับมาเข้าฉากแสดงเป็นตัวเอง รวมทั้งพ่อและแม่ผู้ดาบอดก็ยอมแสดงด้วย เมื่อหนังสือออกฉาย มันได้รับความนิยมในระดับสากล

ซามิราแสดงความเห็นเมื่อถูกนักข่าวจาก Newyork press สัมภาษณ์ว่า “สิ่งที่ฉันสังเกตเห็นก็คือ ยิ่งเด็กหญิงทั้งสองคนได้สัมผัสกับสังคมและโลกภายนอกเท่าไร ก็ยิ่งทำให้พวกเธอเป็นคนที่สมบูรณ์ขึ้นเท่านั้น ฉันคิดว่าสิ่งเหล่านี้มีความหมายเช่นเดียวกันสำหรับผู้หญิงทุกคน”

มาริอุส ดาริจุย ผู้กำกับอาวุโสที่ถูกขนานนามว่าเป็นบิดาของหนังอิหร่านยุคใหม่ เป็นอีกผู้หนึ่งที่สร้างหนังเกี่ยวกับผู้หญิง หนังสือ **Banoo** (1992) มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิงที่ถูกสามีทิ้ง ถูกสั่งห้ามฉายในอิหร่านเป็นเวลา 7 ปี แต่ก็ไม่ได้ทำให้มาริอุสเข็ดขยาด เห็นได้จากผลงานแนวคล้ายกันหลายเรื่องที่ตามมา รวมทั้งเรื่อง **Leila** ที่เขากำกับเมื่อปี ค.ศ. 1997 ด้วย

นักวิจารณ์บางคนกล่าวว่า **Leila** สะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งในสังคมอิหร่าน เมื่อความเชื่อของศาสนาอิสลามที่เคร่งครัดปะทะกับแรงผลักดันของโลกสมัยใหม่ ผู้ได้รับผลกระทบที่สุดคือเพศหญิงซึ่งสังคมไม่เปิดโอกาสให้มีบทบาทหรือมีปากเสียงใด ๆ

ตัวเอกของเรื่องชื่อ เลลา เธอได้แต่งงานกับผู้ชายที่เธอรัก ทั้งสองพยายามมีลูกด้วยกัน แต่เวลาผ่านไปโดยไม่มีอะไรเกิดขึ้น ชาวร้ายที่สุดมาถึงเมื่อแพทย์ผู้ตรวจเลล่าบอกว่าเธอเป็นหมัน

หลังจากนั้นเคราะห์ร้ายก็ตามมาไม่หยุดหย่อน เมื่อแม่ผัวไม่พอใจอย่างมากที่ลูกชายไม่มีผู้สืบสกุล หญิงชราใช้สารพัดวิธีเพื่อบีบบังคับลูกสะใภ้ กระทั่งเปิดบ้านเพื่อหาเมียคนที่สองให้ลูกชาย แม้สามีเลล่าไม่อยากได้ลูก แต่ก็ไม่อยากขัดใจแม่ของตน

เลล่าถูกกดดันทั้งร่างกายและจิตใจ จนหมดสภาพที่จะต่อสู้ขัดขืน ในที่สุดยอมให้สามีนำผู้หญิงอีกคนเข้ามาอยู่ร่วมชายคา

หนังอีกเรื่องที่อยู่ในข่ายเดียวกันและอื้อฉาว เพราะถูกทางการสั่งห้ามฉายในอิหร่าน คือ เรื่อง **The Circle** หลายคนอาจทราบแล้วว่า ผู้กำกับหนังเรื่องนี้คือ จาฟาร์ ปานาฮี ผู้กำกับหนังว่าด้วยการผจญภัยของหนูน้อยน่ารักเรื่อง **The White Balloon**

หนังเปิดเรื่องด้วยความมืดดำ ได้ยินเสียงคร่ำครวญอย่างเจ็บปวดของผู้หญิง

หญิงชราผู้หนึ่งเฝ้าคอยอยู่หน้าห้องคลอดในโรงพยาบาล พอพยาบาลมาบอกว่าลูกสาวเธอคลอดลูกผู้หญิง สีน้าหญิงชราพลันเศร้าสลดและเต็มไปด้วยความวิตกกังวล เมื่อหญิงชรานำข่าวไปบอกกับบรรดาญาติ ท่าที่ที่รื่นเริงของพวกเขาพลันเปลี่ยนเป็นนิ่งอึ้งเงียบงันราวกับได้รับข่าวร้าย

ต่อมาเป็นเรื่องของผู้หญิงหลายคน

คนแรกเพิ่งหลบหนีออกมาจากคุก เธอไปที่สถานีขนส่งเพื่อซื้อตั๋วรถทัวร์กลับบ้าน แต่เธอต้องเจอเรื่องยุ่งยาก เมื่อถูกคนขายตั๋วถามถึงจุดหมายปลายทาง บัตรประชาชน และทำไมถึงเดินทางคนเดียว เพราะผู้หญิงเดินทางคนเดียวไม่ใช่เรื่องที่ทำได้ง่ายในสังคมอิหร่าน สุดท้ายเธอไม่ได้กลับบ้าน ต้องหลบหนีจากสถานีขนส่งเพราะหวาดกลัวตำรวจที่เดินตรวจตราอยู่

ผู้หญิงคนต่อมาตั้งท้องโดยที่ยังไม่ได้แต่งงาน เธอพยายามขอให้เพื่อนที่เป็นพยาบาลทำแท้งให้ แต่ไม่ได้รับความช่วยเหลือ เธอต้องถูกคนในครอบครัวทุบตี ถูกไล่ออกจากบ้าน

คนที่สามเป็นหญิงหม้าย ผู้เอาลูกสาวตัวน้อยของเธอไปทิ้งไว้ข้างถนน เพื่อหวังให้มีครอบครัวฐานะดีมารับไปอุปการะ เธอทำเช่นนี้มาสามครั้งแล้ว แต่ไม่มีใครเหลียวแลลูกสาวเธอ แต่ครั้งนี้เด็กน้อยถูกตำรวจจับไป

ผู้หญิงคนสุดท้ายแต่งงานห้าครั้ง เธอขึ้นรถไปกับชายแปลกหน้าและเจอกับด้านตรงหน้า ในอิหร่านถ้าตำรวจตรวจพบว่าชายหญิงที่อยู่ด้วยกันยามค่ำคืนสองต่อสอง ไม่ได้เป็นสามีภรรยาหรือเป็นญาติกัน ทั้งสองคนจะมีความผิด

สุดท้ายเธอถูกนำไปขังในคุกพร้อมกับหญิงอีกหลายคน

ที่ยกตัวอย่างมาทั้งหมดเป็นเพียงส่วนหนึ่งของหนังสืออิหร่าน ที่ได้รับความสำเร็จในระดับนานาชาติช่วงหลายปีที่ผ่านมา นักวิจารณ์ชาวตะวันตกบางคนกล่าวว่า หนังสืออิหร่านเป็นศิลปะบริสุทธิ์ ช็อกสตัย และเปี่ยมปัญญา ความสำเร็จดังกล่าวย่อมเป็นผลมาจากการที่อิหร่านมีประวัติศาสตร์รุ่งเรืองยาวนานนับตั้งแต่อาณาจักรเปอร์เซีย ผ่านการสังคมนิยมปัญญาและพัฒนาก้าวทางศิลปวัฒนธรรมมาหลายพันปี สมกับที่มีผู้ยกย่องว่าอิหร่านคือ “อู่อารยธรรมของโลก”

แต่ในอีกแง่หนึ่งอาจสรุปได้ว่า หนังสืออิหร่านกลุ่มนี้ไม่ได้นำเสนอความบันเทิงเพียงอย่างเดียว แต่ได้อาศัยกลวิธีทางภาพยนตร์ เช่นการสอดแทรกสัญลักษณ์บางอย่างลงไปในเรื่อง หรือแม้แต่นำเสนออย่างตรง ๆ เพื่อสะท้อนภาพบางด้านของสังคมอิหร่าน ซึ่งไม่อาจนำเสนอผ่านสื่ออื่น เช่นหนังสือพิมพ์หรือโทรทัศน์ได้ หรืออีกนัยหนึ่ง หนังสืออิหร่านก็คือเครื่องมือที่ผู้กำกับใช้ตีแผ่ความคิดเห็นหรือระบายความในใจที่ตนมีต่อสังคมอิหร่านในปัจจุบันออกมา ซึ่งกล่าวได้ว่าส่วนใหญ่เป็นความคิดเห็นเชิงต่อต้านหรือไม่เห็นด้วย

แม้กระทั่งหนังสือของอิหร่านก็ยังมีหลายคนกล่าวว่า มันคือหนังที่สร้างให้ผู้ใหญ่ดู ดังเช่น The White Ballon หรือ Children of Heaven ในระหว่างการผจญภัยของหนูน้อยไร้เดียงสาตัวเอง ที่ผู้ชมจะได้พบภาพสะท้อนของสังคมชนชั้นล่างที่ยากจน ถูกเอารัดเอาเปรียบจากคนที่รวยกว่า ครอบครัวที่ขัดสนกระทั่งลูก ๆ ไม่กล้าขอเงินซื้อรองเท้าจากพ่อแม่ แม้ว่าจะไม่มีรองเท้าใส่ไปโรงเรียน

หนังบางเรื่องมีนัยยะเสียดสีการเมือง หรือผลพวงเลวร้ายจากการทำสงครามอิหร่านอิรัก เช่น Marriage of the Blessed ของ โมห์เซน มัคห์มาลบาฟ กล่าวถึงชายหนุ่มที่สมัยเป็นนักศึกษา เคยเข้าร่วมการประท้วงขับไล่พระเจ้าซาร์ และเรียกร้องให้ยาตุลเลาะห์โคมัยนีกลับอิหร่าน ต่อมาเขาเป็นทหารเข้าร่วมในสงครามอิหร่านอิรัก ผ่านการสู้รบที่โหดเหี้ยม ซึ่งกลายเป็นบาดแผลในจิตใจที่มีแต่ความทุกข์ทรมาน จนกระทั่งเขากลับจากสงครามในสภาพของคนเพี้ยนสติไม่ดี

หรือหนังหลายเรื่องที่ถูกกล่าวขาน ผู้กำกับได้นำเสนอภาพผู้หญิงอิหร่านที่ไร้อิสรภาพ ถูกควบคุมอย่างเข้มงวด หรือไม่ได้รับความเป็นธรรมจากสังคม ดังเช่น The Circle ของจาฟาร์ ปานาอี ที่บอกผู้ชมว่าชีวิตผู้หญิงอิหร่านเหมือนถูกคุมขังในคุกตั้งแต่เกิดจนตาย

ในช่วงหลังผู้กำกับบางคนยังสนใจปัญหาของประเทศเพื่อนบ้าน ดังเช่นโมห์เซน มัคห์มาล-บาฟ กำกับภาพยนตร์เรื่อง Kandahar นำเสนอภาพประเทศอัฟกานิสถานที่บอบช้ำจากสงคราม ผู้คนมีแต่ความยากจนข้นแค้น สูญเสียญาติมิตรและคนรัก หลายคนกลายเป็นผู้พิการ

ประเทศอิหร่านไม่มีสถานบันเทิงประเภทคลับ บาร์ ร้านเหล้า ร้านคาราโอเกะ หรือสถานบริการทางเพศเช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ คนอิหร่านจึงนิยมหย่อนใจด้วยการดูหนัง ดูละคร หรือชมการแสดงดนตรีกันมาก แต่จากการที่หนังอิหร่านกลุ่มที่ได้รับความนิยมในเวทีสากล มักมีเนื้อหา กล่าวถึงสังคมอิหร่านในด้านลบ หนังกลุ่มนี้หลายเรื่องจึงถูกแบน ไม่ได้เข้าฉายในประเทศบ้านเกิด

จากการสอบถามคนไทยที่อยู่ในอิหร่านหรือคนอิหร่านเอง พบว่าคนอิหร่านส่วนใหญ่นิยมดูหนังแนวตลาด เช่น หนังบู๊ หนังตลก หนังรักโศก มากกว่าหนังกลุ่มที่ได้รับความนิยมระดับนานาชาติ ซึ่งส่วนใหญ่มีแต่นักศึกษามหาวิทยาลัยที่ตามดู อีกทั้งโรงหนังในอิหร่านก็มักฉายแต่หนังแนวตลาดเป็นส่วนใหญ่

นอกจากนั้นช่วงหลายปีที่ผ่านมา เริ่มมีหนังจากประเทศอเมริกาหรือที่เรียกว่า หนังฮอลลีวูด เข้ามาสู่อิหร่านหลายเรื่อง ทั้งในรูปของหนังที่ฉายในโรงภาพยนตร์ รวมทั้งในรูปของวีซีดีหรือดีวีดี หนังฮอลลีวูดที่ได้รับความนิยมและคนอิหร่านพูดถึงมากที่สุดคือเรื่อง Titanic และล่าสุดหนังเรื่อง Terminator 3 และ Kill Bill ก็มีโอกาสเข้าฉายในโรงภาพยนตร์อิหร่านอีกด้วย ปรากฏการณ์นี้บอกราวว่าอิหร่านเริ่มเปิดรับวัฒนธรรมจากตะวันตกมากขึ้น รวมทั้งจากประเทศอเมริกาที่ได้ชื่อว่าเป็นคู่กรณีสำคัญด้วย

ในประเทศไทย การแสวงหาหนังอิหร่านดูอาจต้องใช้ความขวนขวายบ้าง เพราะมีร้านให้เช่าวิดีโอเพียงไม่กี่ร้านที่มีหนังอิหร่านให้เลือก วิดีโอหนังอิหร่านมีวางขายเฉพาะแผงใต้ดินบางแผง ตามโรงหนังชั้นดีแทบไม่มีหนังอิหร่านเข้าฉาย ยกเว้นช่วงเทศกาลภาพยนตร์นานาชาติกรุงเทพฯ ซึ่งจัดปีละครั้ง และมีโปรแกรมหนังอิหร่านให้เลือกชมค่อนข้างจุใจ

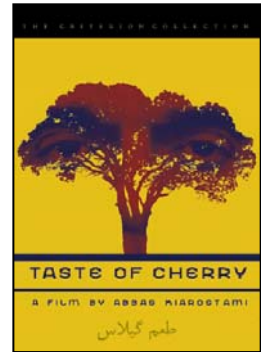
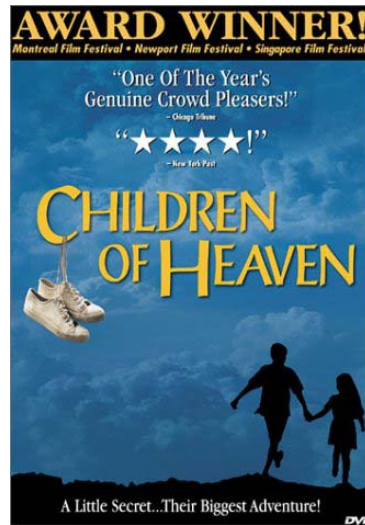
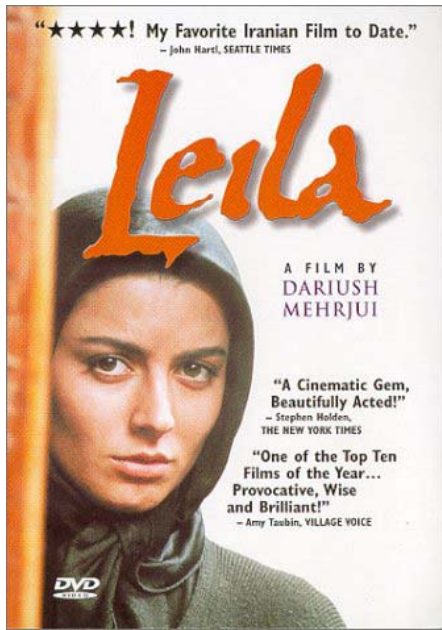
หากใครกำลังเฝ้ารอหนังประเภทโศกพิราตระการตา ไซเบอร์เทคนิคพิสดารพันลึก หนังที่เต็มไปด้วยความรุนแรง เลือดท่วมจอ หรือหนังที่จูงใจบีบคั้นอารมณ์ หวังเรียกน้ำตาคนดู หนังอิหร่านที่เรียบง่ายแต่มีเสน่ห์ และเข้าถึงความเป็นมนุษย์อย่างลุ่มลึก คงเป็นทางเลือกที่น่าลอง

และมันอาจทำให้เรารู้จักประเทศอิหร่านได้ดีขึ้น

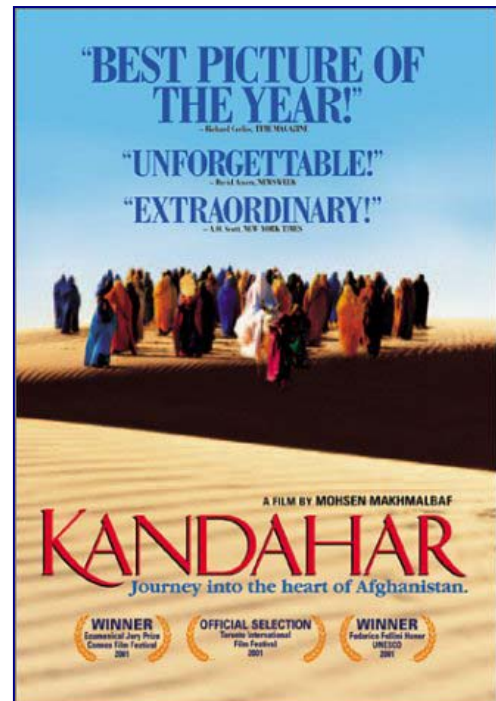
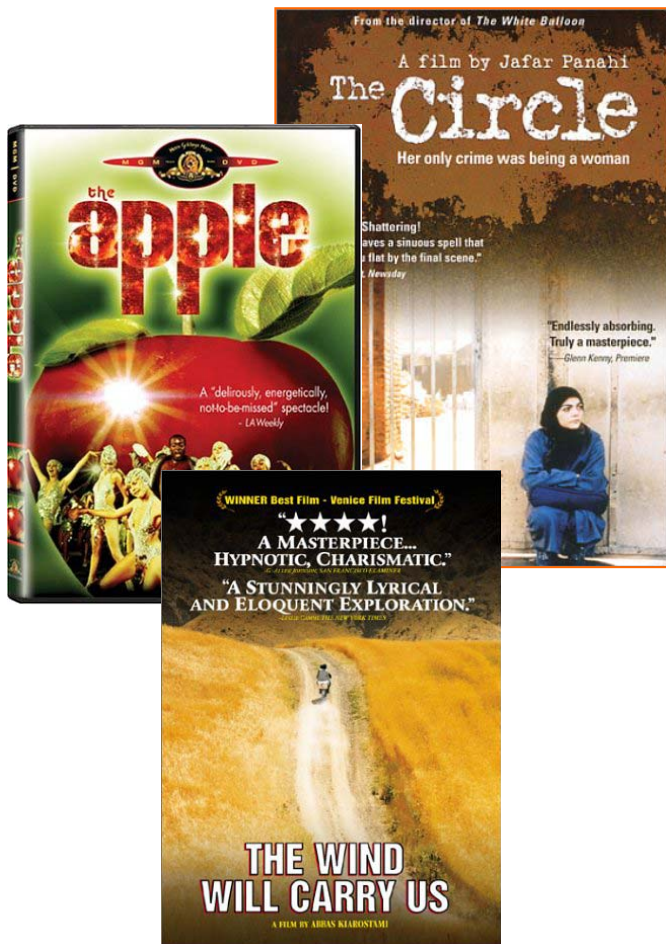

(บน, ล่าง) ประเทศอิหร่านไม่มีสถานบันเทิง เช่น ผับ บาร์ เช่นโลกตะวันตก
ชาวอิหร่านมักพักผ่อนหย่อนใจด้วยการพาครอบครัวไปดูหนัง

ส่วนหนึ่งของหนังอิหร่านที่ได้รับรางวัลจากเทศกาลภาพยนตร์ระดับโลก

ประวัติศาสตร์เกบตักที่อิหร่าน ย้อนรอยสายสัมพันธ์ไทย-อิหร่าน

สุดารา สุจฉายา

บนท้องถนนของเมืองกุม เราจะเห็นกลุ่มก้อนสีดำเคลื่อนไหวไปมา ขณะที่สีอื่น ๆ ดูจะเห็นได้ยากเต็มที เพราะผู้หญิงเมืองนี้นิยมที่จะคลุมชาดอร์ (chador) สีดำมิดชิด แม้อากาศจะร้อนกว่าเตหะรานที่อยู่ห่างราว 140 กิโลเมตร และผู้ชายส่วนใหญ่ก็จะสวมเสื้อคลุมสีดำหรือไม่ก็สีน้ำตาล พร้อมผ้าโพกศีรษะที่บ่งบอกความเป็นผู้รู้ด้านศาสนา เพราะเมืองนี้ได้ชื่อว่าเป็น Holy Land หรือเมืองศักดิ์สิทธิ์ด้านศาสนา เนื่องจากท่านหญิงมะซฮูมะฮ์ซึ่งเป็นน้องสาวของอิหม่ามอะลี อัล ริฎอ--อิหม่ามท่านที่ 8 ของชาวมุสลิมนิกายชีอะห์ ได้มาเสียชีวิต ณ เมืองนี้ จึงทำให้เมืองดังกล่าวกลายเป็นที่อ้างอิงทางประวัติศาสตร์ศาสนา และยังเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาด้านศาสนาและวัฒนธรรมอิสลามด้วย โดยเฉพาะเป็นแหล่งรวมของสำนักและสถาบันการเรียนรู้ในสาขาศาสนาวิทยาโดยตรงของนักเรียนทางศาสนา ผู้รู้ทางศาสนา และการจัดพิมพ์ตำราทางด้านวรรณกรรมอิสลามออกเผยแพร่ไปยังประเทศต่าง ๆ จนบางครั้งถึงกับเปรียบเปรยเมืองกุม ว่า “เป็นวาติกันของโลกอิสลาม” เลยทีเดียว

แต่นั่นก็หาใช่ประเด็นสำคัญที่เรามุ่งมันเดินทางมา หากเมืองแห่งนี้จะมีจุดเริ่มต้นของแขกมะหัง¹ สองคนพี่น้อง ที่เดินทางเข้าไปตั้งห้างค้าขายในกรุงศรีอยุธยาเมื่อ 400 ปีก่อน และหนึ่งในจำนวนนั้นได้กลายเป็นต้นตระกูลของขุนนางไทยที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ของประเทศไทย

สายสัมพันธ์อันยาวไกล

อิหร่านหรือเปอร์เซียในอดีต ไม่ได้เพียงมีความสัมพันธ์กับไทยเมื่อ 400 ปีก่อนเท่านั้น หากแต่ก่อนหน้านั้นได้มีหลักฐานเอกสารอันบ่งชี้ชัดเจน เพียงแต่พบร่องรอยที่บอกถึงการเข้ามาของพ่อค้าชาว

¹ เป็นคำที่ชาวสยามในสมัยอยุธยาเรียกมุสลิมกลุ่มอินโด-อิหร่าน อันประกอบด้วยมุสลิมเชื้อสายอิหร่าน อาหรับ เติร์ก และอินเดีย ที่ผสมผสานกลมกลืนทางสายเลือดและวัฒนธรรม และบางครั้งก็ยังเรียกว่า แขกเทศแขกใหญ่ และแขกเจ้าเงินอีกด้วย โดยเฉพาะคำหลังนี้เป็นคำที่ใช้เรียกเพื่อบ่งบอกว่าชนกลุ่มนี้นับถือศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์

เปอร์เซียและอาหรับในดินแดนสยามตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์แล้ว ดังปรากฏโบราณวัตถุจำนวนมาก อย่างเหรียญกษาปณ์ ดวงตรา ลูกปัด ข้าวของเครื่องใช้ และประติมากรรม ตามแหล่งโบราณคดีต่างๆ ทั้งนี้เนื่องจากชาวเปอร์เซียและอาหรับรุ่งเรืองในวิทยาการการเดินทางเรือมาแต่โบราณกาล จึงเป็นชนชาติแรก ๆ ที่เดินทางมาค้าขายในดินแดนแถบอุษาคเนย์ นอกจากนี้ในด้านภาษายังพบคำว่า “ปสาน” ในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลักที่ 1 ซึ่งนักวิชาการให้ความเห็นว่ามาจากคำว่า “บอซาร์” หรือ บาสาร์ ที่แปลว่า ตลาดห้องแถว ตลาดขายของแห้ง ในภาษาเปอร์เซียนั่นเอง

ความสัมพันธ์ที่สืบเนื่องยาวไกลเช่นนี้ ย่อมต้องส่งอิทธิพลทางวัฒนธรรมระหว่างกัน โดยเฉพาะอิหร่านหรือเปอร์เซียเป็นชาติที่รุ่งเรืองทางอารยธรรมมาแต่โบราณกาล เมื่อทำการค้าติดต่อกับชาติอื่น ๆ จึงนำวัฒนธรรมและวิทยาการที่ก้าวหน้าต่าง ๆ เข้าไปเผยแพร่ ในประเทศไทย อิทธิพลทางวัฒนธรรมของอิหร่านเข้ามามีบทบาทอย่างมากในสมัยอยุธยา โดยเฉพาะยุคสมเด็จพระเจ้าปราสาททองและสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่ชาวเปอร์เซียได้ดำรงตำแหน่งขุนนางมีอิทธิพลสูงในราชสำนัก ส่งผลให้ประชามชนชาวเปอร์เซียในกรุงศรีอยุธยาขยายตัวอย่างรวดเร็วและเข้มแข็ง ถึงกับได้เข้ามามีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในราชสำนักอยุธยาบางยุคสมัย เช่น กรณีการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งในหนังสือ *สำภาภษัตริย์สุลต่าน* ที่อับนิมุฮัมหมัด อิบรอฮิม อาลักษณ์ของคณะราชทูตเปอร์เซีย ผู้เดินทางมายังราชสำนักสยามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ได้เขียนถึงเหตุการณ์ดังกล่าวว่า

“...ในขณะนั้นชาวอิหร่านที่มีตำแหน่งหน้าที่สำคัญ ได้ใช้ศาสนาเป็นข้ออ้างให้เข้าไปในพระราชวังได้อย่างปลอดภัย จากนั้นพวกเขาก็กระจายกันเข้าไปยึดปืนและปืนใหญ่ของกษัตริย์ เมื่อเจ้าชาย (สมเด็จพระนารายณ์ฯ) ทรงประสานกับพวกอิหร่านที่อยู่ภายในได้แล้ว พระองค์ทรงร้องขึ้นว่า ‘โอ้ท่าน อาลี’ แล้วก็ทรงบุกเข้าไปจนถึงพระตำหนักของกษัตริย์”

กุม--จุดแรกของการตามรอย

จากจดหมายเหตุประจิมวงศ์กุลบุณนาค ที่เรียบเรียงโดยพระยาวรเทพ (เถื่อน) ซึ่งอ้างว่าได้เรียบเรียงขึ้นมาจากจดหมายเหตุของพระยาจุฬาราชมนตรีคนสุดท้ายของกรุงศรีอยุธยา คือพระยาจุฬาราชมนตรี (เชน) ในสมัยรัชกาลที่ 5 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ) และเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม) ได้เรียบเรียงขยายความต่อมามาก ซึ่งถือเป็นหลักฐานเอกสารเก่าสุดที่กล่าวถึงการเข้ามาของแขกชาติมะหะง่นสองพี่น้อง คือเจกอะหมัดและมุฮัมหมัดสะอิด ว่า “...เป็นชาวเมืองกูนีในแผ่นดินอาหรับ” ความข้อนี้ได้กลายเป็นที่ถกเถียงกันว่า เมืองกูนีอยู่ที่ใด และสองพี่น้องนี้เป็นชาวอาหรับหรือไร ซึ่งข้อสงสัยหลังได้ข้อยุติว่าท่านทั้งสองมิได้เป็นชาติอาหรับ หากแต่เป็นชาวเปอร์เซีย เนื่องด้วยขนบประเพณีและวัฒนธรรมที่เผยแพร่ในราชสำนักอยุธยานั้น ล้วนแสดงออกถึงความเป็น

เปอร์เซียอย่างเด่นชัด ไม่ว่าจะเป็นภาษา การแต่งกาย และจารีตประเพณีในศาสนาที่ลูกหลานของชนเหล่านั้นยังคงนับถือสืบต่อมาถึงปัจจุบัน คืออิสลามนิกายชีอะห์ อิษนาอะซารี² อันเป็นศาสนาประจำชาติอิหร่านในสมัยราชวงศ์ซาฟาวิด (Safavid) ที่อยู่ร่วมสมัยกับท่านเจกอะหมัด ส่วนเมืองกุนีนนั้นกลับไม่ปรากฏพบในประเทศอิหร่านปัจจุบัน จึงมีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าเมืองนี้อาจถูกเปลี่ยนชื่อไปเป็นอื่นแล้ว กระทั่งเมื่อคุณสิริ ตั้งตรงจิตร เขียนเอกสารเรื่องเจ้าพระยาบวรราชนายก (เจกอะหมัด) ปฐมจุฬาราชมนตรี ซึ่งประวัติและการค้นหุลุมฝังศพ ที่ระลึกในการชุมนุมพี่น้องวงศ์เจกอะหมัด เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2520 ระบุว่า “มีชาวอิหร่าน ชื่อ ‘เจกอะหมัด’ บางแห่งเขียน ‘เซคอะหมัด’ หรือ ‘ซัยคอะหมัด’ เกิด พ.ศ. 2086 (ค.ศ. 1543 : ฮ.ศ. 963) ณ ตำบลปาอีเนซาฮาร เมืองกุม เดินทางเข้ามายังกรุง ศรีอยุธยา ...” นับแต่นั้นเอกสารสมัยหลัง ต่างก็ยึดถือเอา “กุม” เป็นเมืองที่เจกอะหมัดเดินทางมา

เมืองกุมตั้งอยู่บนที่ราบต่ำทางตอนเหนือของเดหะรานในจังหวัดกุม ที่ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นแคว้นหลังจากการปฏิวัติอิสลามในยุคอิหม่ามโคมัยนีนี้เอง ตลอดระยะการเดินทางสู่เมืองกุมจะผ่านภูมิประเทศที่แห้งแล้งอันปกคลุมไปด้วยกองเกลือและยิปซัม รวมทั้งหินละลายจากภูเขาไฟ และเมื่อใกล้เข้าเมืองจะผ่านทะเลเกลือ (Salt Lake) ที่เป็นทะเลสาบน้ำเค็มจัด เห็นชาวโพลนไปทั่วทั้งทะเลสาบ ซึ่งอาจเป็นเหตุให้น้ำประปาในเมืองกุมเป็นน้ำกร่อย น้ำจืดที่ใช้บริโภคจึงมีราคาสูง เพราะต้องนำเข้าน้ำขวดมาจากเมืองอื่น

จุดหมายแรกของการตามรอยก็คือ ห้องสมุดอาตุลเลาะห์ อัล อุซมา มาราชี นาจาฟี (The Public Library of Ayatallah Al-Uzma Marashi Najafi) ที่เป็นต้นเรื่องว่าท่านเจกอะหมัดเป็นชาวเมืองกุม เนื่องจากเมื่อราวปี พ.ศ. 2520 ได้มีคณะคนไทยที่นำโดยนาวาเอก สุพาสนา สุวกุล ร.น. พร้อมคุณพิมล ช่วงรัศมี อิหม่ามมัสยิดมดฺจุมม ได้ไปประกอบพิธีฮัจญ์ และขากลับแวะไปยังเมืองกุม เพื่อเยี่ยมเยียนนักเรียนไทยที่ศึกษาอยู่ ณ ที่นั่น คณะดังกล่าวได้ไปยังห้องสมุดแห่งนี้ และได้มีโอกาสพบกับอาตุลเลาะห์ ซัยยิด อัล อุซมา มาราชี นาจาฟี ผู้ก่อตั้ง และเป็นนักประวัติศาสตร์ที่เชี่ยวชาญด้านการค้นคว้าประวัติบุคคล ซึ่งได้รับการยอมรับอย่างมากคนหนึ่งของประเทศอิหร่าน ในครั้งนั้นท่านอาตุลเลาะห์ นาจาฟี ชี้ชัดว่า เจกอะหมัดอยู่ที่เมืองกุมด้านปาอีเนซาฮาร คือตอนใต้ของเมืองตรงบริเวณที่เคยเป็นย่านเมืองเก่า ซึ่งวันนี้อยู่บริเวณถนนออซาร์ต โดยท่านมีเอกสารการค้นคว้าเรื่องนี้ที่บันทึกด้วยลายมือเขียนของท่านเองเก็บไว้ในห้องสมุดนี้ และท่านยินดีให้ชม แต่เนื่องจากคณะคนไทยกลุ่มนี้ไม่มีเวลามากนักในการเยี่ยมชม จึงไม่มีโอกาสได้เห็น

² ชีอะห์ อิษนาอะซารี คือ มุสลิมนิกายชีอะห์ที่นับถืออิหม่าม 12 ท่าน ซึ่งเป็นผู้สืบเชื้อสายโดยตรงมาจากการสมรสของอิหม่ามอาลีและท่านหญิงฟาติมะห์ ผู้เป็นธิดาของศาสดามุฮัมมัด กลุ่มอิษนาอะซารีเชื่อว่า พระเจ้าได้ทรงแต่งตั้งอิหม่าม 12 ท่านผู้บริสุทธิ์ให้เป็นผู้นำของมวลมนุษย

นี่จึงเป็นเป้าหมายสำคัญที่จะมาขอชมหลักฐานเอกสารเพื่อยืนยันถึงข้อถกเถียงต่าง ๆ แต่เนื่องจากตัวท่านอยาตุลเลาะห์ นาจาฟี ได้เสียชีวิตไปแล้ว ทั้งการติดต่อเพื่อขอเอกสารดังกล่าวและการขอเข้าพบ ดร. ชัยยิต มหะมุด มาราซี บุตรชายของท่านนาจาฟี ที่ดำรงตำแหน่งเป็นประธานห้องสมุดแทน ไม่อาจทำได้โดยง่าย เนื่องจากความไม่รู้ในธรรมเนียมของคนอิหร่านที่ต้องอาศัยการติดต่ออย่างเป็นทางการ มีหน่วยงานหรือผู้รับรองชัดเจน และใช้เวลาในการพิจารณาอนุมัติ จึงทำให้เราพลาดโอกาสศึกษาและเมื่อหวนกลับมาหลังจากดำเนินเรื่องติดต่อขอเข้าพบอีกครั้ง เราก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จ มีโอกาสเพียงได้เข้าชมและเรียนรู้ระบบการทำงานของห้องสมุด ทั้งได้พบ ดร. ชัยยิต มหะมุด มาราซี เพียงช่วงเวลาสั้น ๆ พร้อมกับคำยืนยันว่าเอกสารการค้นคว้าเรื่องดังกล่าวของอยาตุลเลาะห์ นาจาฟี มีอยู่จริง รวมถึงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเมืองไทย ซึ่งท่านยินดีให้คนไทยได้มาศึกษาเอกสารเหล่านี้ในโอกาสต่อไป

คณะของเราจึงเบนเข็มไปพบเชค ญะอ์ฟัร อัล ฮาดีย์ ผู้เป็นนักการศาสนา นักเขียน และอาจารย์ด้านประวัติศาสตร์อิสลามศึกษา ที่สอนศาสนาเปรียบเทียบในสถาบันสอนศาสนาแห่งหนึ่งของเมืองกุม ท่านสนใจศึกษาเกี่ยวกับเจกอะหมัดและเคยเดินทางมาเมืองไทย ตลอดจนเมืองอื่น ๆ ในภูมิภาคนี้ เชค ญะอ์ฟัร กล่าวถึงการศึกษาค้นคว้าของท่านว่า ท่านเชื่อว่าเจกอะหมัดมิใช่พ่อค้าหากเป็นผู้รู้ทางด้านศาสนาที่เดินทางไปเพื่อเป้าหมายการเผยแผ่ศาสนาอิสลามมากกว่า โดยมีข้อสนับสนุนจากที่เรียกท่านว่า “เจก” ซึ่งในภาษาอาหรับ หมายถึงหัวหน้าเผ่า แต่ภาษาเปอร์เซียหมายถึงผู้มีความรู้แตกฉานในด้านศาสนา คนที่เป็น “เจก” หรือ “เชค” นี้ จะโพกผ้าสะระบันสีขาวบอกสถานะ ซึ่งปัจจุบันในอิหร่านก็ยังคงยึดถือปฏิบัติอยู่ อีกทั้งเมืองกุมในเวลานั้นเป็นเมืองศาสนาอยู่แล้ว มีนักปราชญ์ ผู้รู้คงแก่เรียนในวิชาศาสนามารวมกันอยู่มากมาย อาจถือเป็นศูนย์กลางของชีอะห์ก่อนที่จะปรากฏศาสดาฟาวิดจะประกาศเป็นศาสนาประจำชาติก็ได้ และเมื่อศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์ได้กลายเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว ในช่วงระยะเวลาคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถือเป็นยุคทองของการเคลื่อนไหวเผยแผ่ศาสนาอิสลามแนวทางดังกล่าว นักปราชญ์ชาวอิหร่านจึงมุ่งเดินทางออกไปทั่วทุกมุมโลก เพราะราชวงศ์ซาฟาวิดได้ให้การสนับสนุนและเป็นราชวงศ์ที่ทำสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศมากที่สุด ตัวท่านเองนั้นได้พบร่องรอยของการเผยแผ่ศาสนาโดยนักปราชญ์ชาวอิหร่านที่เดินทางไปในสถานะพ่อค้าตามประเทศต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในจีน อินเดีย ปากีสถาน อินโดนีเซีย ศรีลังกา สิงคโปร์ หรือแม้แต่ในประเทศแถบแอฟริกา สอดคล้องกับการศึกษาของ ดร. จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์ ที่กล่าวว่า เจกอะหมัดเป็นหัวหน้าของพวกพ่อค้า ซึ่งในภาษาอิหร่านเรียกว่า “ซูดาการ์ราชา” ซึ่งมีลักษณะพ่อค้ากึ่งทหาร คนกลุ่มนี้ได้รับการสนับสนุนจากซาห์แห่งราชวงศ์ซาฟาวิดให้เดินทางออกไปตั้งถิ่นฐานตามภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อขยายอิทธิพลของอิหร่านทางด้านศาสนาและการค้า คนกลุ่มนี้เข้าไปรับราชการในราชสำนักของรัฐต่าง ๆ ในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการด้านการค้า การปกครอง การทหาร และกิจการภายในราชสำนัก

ในประเทศไทย จากบันทึกของชาวต่างชาติระบุว่าในคริสต์ศตวรรษที่ 16 มีชาวเปอร์เซียที่เดินทางเข้ามาติดต่อกับชาวยุทธยามิไม่มากนัก แต่พอถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17 จำนวนประชากรแขกมัวร์³ ที่อยุธยาเพิ่มขึ้นเท่ากับพ่อค้าจีน เช่นเดียวกับบันทึกของบาทหลวงตาชาร์ดเกี่ยวกับงานตามไฟของพวกแขกมัวร์ว่า

“...ขบวนแห่มีผู้คนเข้าร่วมขบวนกว่าสองพันคน.....มีคนสยามเป็นอันมากทั้งชายหญิงทุกวัยที่นับถือศาสนาพระมะหะหมัด ด้วยว่านับตั้งแต่มีพวกแขกมัวร์เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรแล้ว ก็มีคนพื้นเมืองไปเข้าศาสนาตนได้มิใช่น้อย”

จากนั้นคณะของเราได้ไปยังเขตเมืองเก่าบนถนนออซาร์ด ในบริเวณดังกล่าวยังคงมีสภาพบ้านเรือนเก่าที่ทำด้วยดินโคลนไปกับบ้านเรือนแบบใหม่ ปากทางเข้าย่านมีอาคารโรงเรียนสอนศาสนาในลักษณะที่เรียกว่า ฮาวเซฮ์ (Howzeh) ซึ่งมีอายุราว 800 ปีปิดตายอยู่ ชื่อ Qeyaseyeh ชาวบ้านแถวนั้นบอกเล่าว่าทางการกำลังมีโครงการจะทำการบูรณะโบราณสถานดังกล่าว ย่านนี้ในช่วงสงครามกับอิรักโดนระเบิดถล่มไปไม่น้อย กำแพงเมืองเก่าและบ้านเก่าหลายหลังพินาศไปในเวลานั้น จึงมีบ้านตึกแบบใหม่แทรกอยู่ทั่วไป เมื่อเดินลึกเข้าไปจะเห็นหอนาเรต⁴ เก่าอยู่ใกล้วงเวียนที่ทำเป็นหลังคาโดมคลุม ด้านหนึ่งสามารถแยกเข้าสู่บาซาร์หรือย่านตลาดเก่าแก่ของกุม ที่วันนี้เป็นตลาดสดขายผัก ผลไม้ เนื้อสัตว์ ส่วนทางแยกอีกทางจะไปสู่มัสยิดญูมะ ซึ่งกล่าวว่าเป็นมัสยิดที่เก่าแก่ที่สุดในเมืองกุม และปัจจุบันก็เป็นมัสยิดกลางที่ชาวเมืองกุมจะมาละหมาดร่วมกันในวันศุกร์ ตรงข้ามมัสยิดนี้เป็นโรงเรียนสอนศาสนาแบบดั้งเดิมชื่อ Naseriyeh มีอายุราว 140 ปี และยังเปิดทำการเรียนการสอนอยู่ บริเวณย่านเก่าแห่งนี้มีอาณาบริเวณไม่กว้างขวางนัก ดูสงบเงียบ และเต็มไปด้วยซอยเล็กซอยน้อยที่ตัดแยกเข้าสู่บ้านเรือน อันเป็นลักษณะเดียวกับที่พบในย่านชุมชนเก่าแก่ของกรุงเทพฯ เช่นกัน

หอมกลิ่นกุหลาบที่กัมซาร์

“ของที่ จะ ฝาก มา ให้ คน สด ัน ติน ฟอล คอน นั้น จะ เป็น สุรา เมือง เปอร์เซีย 2-3 หีบ น้ำ ดอก ไม้ เทศ ผล ไม้ เมือง เปอร์เซีย”

³ คำว่า “มัวร์” เป็นคำที่ชาวโปรตุเกสและสเปนใช้เรียกผู้นับถือศาสนาอิสลามที่มาจากแอฟริกาตะวันออก ตะวันออกกลาง เอเชียกลาง และอินเดีย เมื่อชาวตะวันตกชาติอื่นเข้ามายังเอเชียในตอนหลัง ก็เอานิยาม คำว่า มัวร์ ของชาวโปรตุเกสและสเปนมาใช้

⁴ หอนาเรตหมายถึงอาคารหรือหอคอยสูง ซึ่งเป็นอาคารประกอบของมัสยิด และส่วนใหญ่เป็นสถานที่ที่ใช้แจ้งเวลาละหมาด มินาเรต มาจากภาษาอาหรับ แต่ในภาษาเปอร์เซียจะเรียก นิมา โซเมีย อีซาส หรือโกลด์-สเทอร์ และในบางครั้งก็ใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ เช่น แจ้งข่าวสาร แจ้งเหตุร้าย เป็นต้น

ข้างต้นเป็นข้อความในจดหมายเหตุพ้อคำฝรั่งเศสที่ระบุถึงของฝากให้เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ (ฟอลคอน) อัครมหาเสนาบดีขณะนั้น เน้นอนว่าของฝากเหล่านี้ต้องเป็นของเลิศหรูที่ควรค่าแก่การนำฝากคนระดับเสนาบดีทีเดียว และสิ่งของดังกล่าวล้วนเป็นสินค้าที่ขึ้นชื่อของชาวเปอร์เซีย ซึ่งส่งเข้ามาจำหน่ายยังกรุงศรีอยุธยา นอกเหนือไปจากผ้าเยียรบับ ผ้าอัตลัต ผ้าย่ำมะหวาด ผ้าปัสตุ ผ้าตาดทอง พรม อัลมณี และม้าเปอร์เซีย (ม้าเทศ)

ในบรรดาข้าวของนำเข้าข้างต้น คณะของเรามีโอกาสได้ไปยังเมืองอันเป็นแหล่งผลิตสินค้าที่
ราชสำนักอยุธยานำเข้าเพียงสองสิ่งเท่านั้น คือ พรม (อ่านรายละเอียดเรื่อง “พรมเปอร์เซีย การ
เดินทางของลวดลายอันวิจิตร”) กับน้ำดอกไม้มเทศ หรือที่ชาวสยามมักเรียกอีกอย่างว่า น้ำกุหลาบ ดัง
ปรากฏกล่าวถึง ในวรรณคดีหลายต่อหลายเรื่อง อาทิ อิเหนา

“ไขสุหร่ายหยดย้อยเป็นผอยฟอง อาบละอองต้องพระองค์ดังสายฝน
น้ำกุหลาบหอมฟุ้งจรุงปน ทรงศคนธาประทีนกลิ่นไอฟาร”

คำว่า กุหลาบ นั้น เป็นคำที่มาจากภาษาเปอร์เซีย แต่มีได้หมายความถึง ดอกกุหลาบ อย่างที่เราเรียกขาน หากหมายถึงน้ำดอกไม้ เพราะดอกไม้ ในภาษาเปอร์เซียเรียก กู้ล () ส่วนคำว่า น้ำ คือ ออบ () เมื่อเรียกน้ำดอกไม้ ก็คือ กู้ลอบ () ซึ่งคนไทยออกเสียงเพี้ยนเป็น กุหลาบ และเนื่องจากน้ำดอกไม้ที่ส่งเข้ามาขายติดฉลากเป็นภาพวาดดอกกุหลาบ คนไทยจึงอาจเข้าใจว่า ดอกไม้ชนิดนี้เรียกขานเช่นนั้น และโดยแท้จริงแล้ว น้ำนั้นก็คือน้ำที่กลั่นจากดอกกุหลาบจริง ๆ

แหล่งผลิตน้ำดอกไม้ที่คณะของเราไปเยี่ยมชมอยู่ไม่ไกลจากเมืองกุมมานัก ชื่อเมืองกัมซาร์ ในแคว้นอิสฟาฮาน เมืองนี้ผลิตน้ำกุหลาบมากกว่า 750 ปี และยังคงผลิตเป็นสินค้าส่งออกสำคัญในปัจจุบัน จนกล่าวได้ว่าในทุก 10 หลังคาเรือนจะมีหนึ่งบ้านที่ผลิตน้ำกุหลาบ ปัจจุบันชาวเมืองกัมซาร์ ราวร้อยละ 40 ผลิตน้ำกุหลาบเป็นอาชีพ และมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากกำลังได้รับการส่งเสริมจากรัฐ และในเดือนพฤษภาคม ปี ค.ศ. 2001 ก็ได้มีการจัดเทศกาลน้ำกุหลาบขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อเป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาชมดอกกุหลาบที่กำลังผลิบานและกระบวนการผลิตน้ำกุหลาบ ซึ่งน่าเสียดายที่เราเดินทางไปแล้วหลังจากเทศกาลดังกล่าวผ่านไป แล้ว และเป็นเวลาเดียวกับที่สิ้นสุดฤดูกาลผลิตน้ำกุหลาบอีกด้วย เราจึงได้แต่พูดคุยถึงขั้นตอนการผลิตและชมการผลิตน้ำดอกไม้ชนิดอื่นที่มีกระบวนการผลิตไม่แตกต่างกัน ซึ่งชาวกัมซาร์ทำเพื่อเสริมรายได้ เพราะการผลิตน้ำกุหลาบเพียงอย่างเดียวในช่วงระยะเวลาแค่ 2-3 เดือน ไม่สามารถทำให้ครองชีพอยู่ได้ จึงต้องทำงานอื่น ๆ เสริม ไม่ว่าจะเป็นผลิตน้ำสมุนไพรรอบอบ หรือเลี้ยงผึ้งเพื่อเก็บน้ำผึ้งขาย

กัมขาร์เป็นเมืองเล็ก ๆ ที่ตั้งอยู่ในหุบเขาอันแวดล้อมไปด้วยต้นไม้ใหญ่น้อยเขียวขจี จึงมีอากาศเย็นสบาย ชาวบ้านที่นี่ส่วนใหญ่ทำสวน ไม่เป็นสวนผลไม้ก็เป็นสวนดอกไม้ โดยเฉพาะสวน

กุหลาบพันธุ์โมฮัมมาดี ซึ่งเป็นพันธุ์เดียวเท่านั้นที่ใช้ในกระบวนการผลิตน้ำกุหลาบ สิ่งแรกที่คุณมาเยือนเมืองนี้จะประทับใจแต่เริ่มเดินทางเข้าสู่เมืองก็คือ กลิ่นหอมอ่อน ๆ ของดอกไม้อันเกิดจากกระบวนการผลิตน้ำดอกไม้ที่ซจรขยายไปทั่วทุกมุมเมือง

อากามุสตาฟา เจ้าของบ้านที่ผลิตน้ำดอกไม้เทศน์เราเข้าไปยังห้องกลั่นที่มีหม้อทองแดงขนาดใหญ่ตั้งเรียงกันอยู่สามใบ ซึ่งกำลังต้มกลั่นดอกไม้ที่เป็นสมุนไพรชนิดหนึ่ง เพื่อนำไปเป็นกระสายยา เพราะหม้อฤดูเก็บเกี่ยวดอกกุหลาบที่จะเก็บมาผลิตน้ำกุหลาบแล้ว ดอกกุหลาบพันธุ์โมฮัมมาดีเป็นกุหลาบพันธุ์พื้นเมืองของกัมซาร์โดยเฉพาะ ลำต้นใหญ่และมีฤดูกาลออกดอกเพียงชั่วระยะเวลาสั้น ๆ คือระหว่าง เดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน ดังนั้นการผลิตน้ำกุหลาบจึงมีกระบวนการผลิตที่ต้องทำแข่งกับเวลาเสมอ เพื่อให้ได้ดอกกุหลาบต้องแห้งเสียหายไปก่อน

กระบวนการผลิตจะใช้ดอกกุหลาบทั้งดอก ไม่ต้องแกะกลีบ บรรจุลงในหม้อทองแดงซึ่งตั้งอยู่บนเตาไฟ โดยใช้แก๊สธรรมชาติเป็นเชื้อเพลิงหรือไม่อาจเป็นน้ำมันเบนซินหรือฟีนอยล์ในอดีต หม้อใบหนึ่ง ๆ จะใช้ดอกกุหลาบประมาณ 30 กิโลกรัมต่อน้ำ 60 ลิตร แล้วต้มจนเดือดเกิดเป็นไอน้ำไหลขึ้นไปตามท่อโลหะที่ต่อเชื่อมกับส่วนฝา ไอน้ำเมื่อไหลมาตามท่อถึงช่วงที่ท่อหักศอก แรงดันไอน้ำจะลดลง และเมื่อไอน้ำไหลลงมายังที่ตั้งอยู่ในน้ำเย็น ซึ่งมีการไหลเวียนของน้ำโดยตลอด ไอน้ำก็จะกลั่นเป็นหยดน้ำตกลงในถังดังกล่าว ซึ่งต้องใช้เวลาดำต่อหม้อประมาณห้าชั่วโมง แล้วจึงนำหม้อลงจากเตาเพื่อเทดอกกุหลาบที่ต้มแล้วทิ้ง ล้างหม้อให้สะอาดเพื่อบรรจุดอกกุหลาบและน้ำสำหรับต้มครั้งใหม่

น้ำประมาณ 60 ลิตรต่อหม้อ จะได้น้ำกุหลาบราว 40 ลิตร ส่วนอีก 20 ลิตรจะทิ้งเหลือไว้ในหม้อกันไม่ให้หม้อแห้งไหม้ ถังน้ำกุหลาบที่ได้จะถูกนำออกมาวางทิ้งไว้ให้เย็นราวสองชั่วโมง น้ำกุหลาบที่เย็นแล้วจะแยกน้ำมันลอยขึ้นมาจับข้างบน จากนั้นก็จะใช้เครื่องมือดูดเอาน้ำกุหลาบด้านล่างใส่ลงในแกลลอน เปลี่ยนถ่ายจนน้ำเหลืออยู่ราว 1 ลิตร แล้วนำไปเทผ่านผ้ากรองที่ละเอียดจนหมดก็จะได้น้ำมันกุหลาบ ซึ่งแต่ละหม้อจะได้ปริมาณเพียงเล็กน้อย หัวน้ำมันดังกล่าวนำไปผสมทำน้ำหอม เครื่องสำอาง ซึ่งจะขายได้ราคาสูงกว่าน้ำกุหลาบที่เอาไปทำน้ำหวานใส่ขนม ไอศกรีม แทรกเป็นกระสายยาหรือนำไปใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา เช่น นำไปพรมลงบนหินกาบาสเมื่อไปทำฮัจญ์ ใช้ในพิธีมุฮัรรอม⁵ หรือนำไปพรมบนหลุมฝังศพของผู้ล่วงลับในสุสาน

ตามบ้านต่าง ๆ ที่ผลิตน้ำกุหลาบจะมีสวนกุหลาบของตนเอง อย่างบ้านอากามุสตาฟามีพื้นที่ปลูก 6,000 ตารางเมตร ซึ่งทุก 1,000 ตารางเมตรเขาจะได้ผลผลิตกุหลาบ 500 กิโลกรัมในสองเดือน

⁵ คือพิธีมะหะร่าหรือเต็นเจ้าเซิน ที่เป็นพิธีกรรมของชาวมุสลิมนิกายชีอะห์ที่จัดขึ้นเพื่อรำลึกถึงการเสียชีวิตของอิหม่ามฮุเซน อิหม่ามคนสำคัญของมุสลิมนิกายชีอะห์ที่ถูกสังหาร ณ ตำบลกัลลาร่า ตรงกับเดือนมะหะร่าหรือมุฮัรรอม อันเป็นเดือนแรกตามปฏิทินอิสลาม

และเขาจะซื้อกุหลาบเพิ่มเติมจากเพื่อนบ้านที่ปลูกมากหรือไม่สามารถผลิตได้ทัน เพราะแต่ละบ้านจะมีหม้อกลั่นมากน้อยขึ้นอยู่กับฐานะ บางบ้านอาจมีมากถึง ๒๐ หม้อกลั่น ซึ่งก็ต้องมีคนควบคุมการผลิตมากขึ้นด้วย เพราะการผลิตน้ำกุหลาบเป็นงานที่อากามุस्ताฟายืนยันว่า “หนัก” เพราะต้องอดหลับอดนอนดูแลเชื้อเพลิงไม่ให้หมด เปลี่ยนถ่ายน้ำและคอยต้มใหม่ตลอดสองเดือนของฤดูการผลิตทั้งกลางวันกลางคืน เพื่อแข่งกับเวลาที่ดอกกุหลาบจะโรยลง ดังนั้นผู้ควบคุมการผลิตจึงมักเป็นผู้ชาย เพราะต้องอาศัยกำลังและความอดทนสูง

น้ำกุหลาบของแต่ละบ้านนั้นไม่แตกต่างกัน แต่จะมีคุณภาพดีหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับกระบวนการผลิต ดังนั้นตลาดที่ติดบนขวดน้ำกุหลาบของแต่ละยี่ห้อ จะมีชื่อตระกูลผู้ผลิตเป็นเครื่องหมายประกันคุณภาพ ปัจจุบันนอกจากเมืองกัมซาร์ที่ผลิตน้ำกุหลาบแล้ว ช่วงสี่ปีที่ผ่านมาการผลิตก็เริ่มขยายตัวไปยังเมืองรอบข้างด้วย

อิสฟาฮานกับราชทูตสยาม

“อิสฟาฮาน นิสฟีญาฮาน” (Esfahan nesf-e jahan) อิสฟาฮานประจักษ์ครั้งหนึ่งของโลก ถ้อยคำกล่าวเปรียบเปรยของชาวต่างชาติที่ได้มาเยือนเมืองนี้เมื่อศตวรรษที่ 16 หาได้เกินจริงไม่ เพราะเมืองหลวงสมัยราชวงศ์ซาฟาวิด (ค.ศ. 1502-1722) แห่งนี้ยิ่งใหญ่และสวยงาม ทั้งยังเป็นศูนย์กลางของการค้าขาย อุตสาหกรรม หัตถกรรม และศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของอิหร่าน โดยเฉพาะงานด้านศิลปกรรมนั้นได้รับการยกย่องว่าเจริญสูงสุดเกือบทุกด้านในยุคซาฟาวิด เฉพาะอย่างยิ่งงานสถาปัตยกรรม ที่ยังคงปรากฏให้เห็นถึงความมหัศจรรย์ของวิทยาการชั้นสูงในงานสถาปัตยกรรมในอดีต

เป็นที่ทราบดีว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ได้มีการส่งคณะราชทูตสยามไปยังราชสำนักเปอร์เซีย ซึ่งก็คือราชสำนักของชาห์สุลัยมาน กษัตริย์องค์ที่ 5 แห่งราชวงศ์ซาฟาวิด แห่งเมืองอิสฟาฮานนี้เอง วัฒนธรรมของเปอร์เซียที่รุ่งเรืองในราชสำนักอยุธยา ก็อยู่ในยุคสมัยเดียวกัน อิสฟาฮานจึงเป็นร่องรอยสำคัญที่จะเรียนรู้ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในอดีตที่มีต่อกัน

จัตุรัสนักชี ญะฮอน หรือปัจจุบันเรียกว่า จัตุรัสอิหม่ามโคมัยนี ถือเป็นสถานที่สำคัญของเมืองอิสฟาฮาน เพราะเป็นจัตุรัสใหญ่ใจกลางเมืองที่เคยเป็นศูนย์กลางทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมของยุคซาฟาวิด ด้วยล้อมรอบไปด้วยพระราชวัง มัสยิด โรงเรียนสอนศาสนา (madrasesh) บาซาร์ (bazaar) ที่พักคนเดินทาง (caravansarie) และโรงอาบน้ำ (hammam)

อาลี กาฟู คือพระราชวังที่ตั้งตระหง่านสูงเด่นอยู่ทางทิศตะวันตกของจัตุรัส มีความสูงถึง 48 เมตร ทำเป็นตึกหกชั้น ซึ่งถือกันว่าเป็นตึกสูงแห่งแรกของอิหร่าน พระราชวังนี้สร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าชาห์อับบาสที่ 1 ด้วยจุดประสงค์ที่จะใช้ต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง และเป็นที่ประทับ

ทอดพระเนตรการสวนสนามหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้น ณ ลานจัตุรัส ดังนั้นบนชั้นที่สามของพระราชวังจึงสร้างเป็นระเบียงยื่นออกมาด้านหน้าเพื่อใช้เป็นที่พักทอดพระเนตรการตีกลองหลังม้า การสวนสนาม การแสดงต่าง ๆ ณ ลานจัตุรัส นอกจากนี้ยังสามารถเห็นทัศนียภาพของเมืองอิสฟาฮานโดยรอบ ซึ่งมีหอนาเรตกระจายเด่นเป็นระยะ ๆ หอดังกล่าวมิได้ใช้ประโยชน์สำหรับมัสยิดเพียงเพื่อเชิญชวนชาวมุสลิมมาร่วมละหมาดและสวดมนต์แต่อย่างเดียว หากในอดีตสร้างขึ้นเปรียบดังปราการหรือหอสังเกตการณ์ที่ทหารจะขึ้นเฝ้าดูเหตุร้ายหรือกองทัพศัตรูที่จะเข้ามารุกราน หากมีสิ่งผิดสังเกตก็จะส่งสัญญาณควันหรือไฟเป็นทอด ๆ ไปยังหอต่าง ๆ ขณะเดียวกันหอสูงเหล่านี้ยังเป็นจุดหมายตา (landmark) ให้บรรดากองคาราวานที่เดินทางมาจากที่ต่าง ๆ รู้ว่ากำลังเข้าใกล้เขตตัวเมืองและพระราชฐานแล้ว

ระเบียงที่ประทับมีเสาไม้ 18 ต้น ซึ่งทำจากซุงทั้งต้นรองรับหลังคาที่แกะสลักเป็นลวดลายและประดับกระจกอย่างสวยงาม มักคุเทศก์นำชมบอกเราว่าเดิมนั้นเสาดังกล่าวบุด้วยแผ่นทองและแผ่นเงินทั้งต้น แต่มาถูกขโมยไปหมด นอกจากนั้นระเบียงดังกล่าว ยังมีอ่างน้ำพุที่ลาดพื้นด้วยทองแดงและบุรอบอ่างด้วยหินอ่อน โดยใช้วิทยากรการทدنํ้าจากภูเขาและชักน้ำขึ้นมาใช้ อันแสดงถึงความรู้เรื่องระบบไฮดรอลิกเป็นอย่างดีของชาวอิหร่าน วิธีการทدنํ้าขึ้นสู่ที่สูงแล้วปล่อยให้ไหลลงมาเป็นน้ำตกเพื่อกระแสนั้น ก็ยังปรากฏที่พระราชวัง เชเฮล โซตุน (Chehel Sotoon Palace) หรือพระราชวัง 40 เสา ซึ่งตั้งอยู่ท่ามกลางสวนขนาดใหญ่ด้านนอกของจัตุรัส ด้านหน้าของตัวพระราชวังแห่งนี้ชุดสระสี่เหลี่ยมยาว มีน้ำพุพุ่งกระจาย เพื่อให้ลมพัดผ่านน้ำก่อนพัดเข้าสู่ตัวอาคารพระราชวังช่วยให้อากาศเย็นสบาย ลักษณะการทدنํ้า ชุดสระทำนํ้าพุในสวนเช่นนี้ ทำให้คิดถึงพระนารายณ์ราชินเวศน์ที่ลพบุรี ซึ่งมีการทدنํ้าจากทะเลสาบชบศรเข้ามาใช้ในวัง สร้างสระนํ้าขนาดใหญ่และทำนํ้าพุในพระราชอุทยานเช่นกัน ดังที่นิโกลาส์ แซร์แวงส์ บันทึกว่า

“ทางด้านซ้ายมือเป็นอ่างเก็บนํ้าขนาดใหญ่ ซึ่งจ่ายนํ้าไปทั่วพระราชฐาน”

“พระตำหนักหลังนี้ (พระที่นั่งสุททาสวรรย์-ผู้เขียน) มีกำแพงปีกกาล้อมรอบ ที่มุมทั้งสี่มีสระนํ้าใหญ่สี่สระ บรรจุนํ้าบริสุทธิ์ เป็นที่สงสวนของพระเจ้าแผ่นดินภายใต้กระโจมซึ่งคลุมกัน สระนํ้าที่อยู่ทางขวามือมีลักษณะคล้ายถ้ำเล็ก ๆ มีพรรณไม้เล็ก ๆ ขึ้นเขียวชอุ่มอยู่เสมอ และพรรณไม้นอกที่มียกลิ่นหอมตระหลบอบอวลอยู่ตลอดเวลา มีธารนํ้าใสจ่ายนํ้าให้แก่สระทั้งสี่นี้”

เป็นที่ทราบดีว่าพระราชวังเมืองละโว้ นี้ นอกจากช่างชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาช่วยก่อสร้างแล้วช่างชาวเปอร์เซียก็มีบทบาทอยู่ไม่น้อย และหากมองย้อนลึกลงไปอีกก็พบว่า ความเจริญด้านศิลปวัฒนธรรมของยุโรปนั้นพัฒนาขึ้นมาจากอิทธิพลของอารยธรรมแคว้นกรีกที่เผยแพร่เข้าไปยังตอนใต้ ของยุโรป ไม่ว่าจะเป็นสเปน โปรตุเกส หรือแม้แต่ฝรั่งเศสเอง ความรุ่งเรืองของอารยธรรมอิสลามนั้น ก็มีพื้นฐานมาจากอารยธรรมกรีก โรมัน และเปอร์เซียนั่นเอง

สิ่งก่อสร้างหลายแห่งในพระราชวังอาลี กาพู และเซเฮล โซตุน แสดงร่องรอยของสถาปัตยกรรมและการประดับประดาแบบเปอร์เซีย ไม่ว่าจะเป็นการเจาะช่องโค้งของประตูหน้าต่าง ช่องกำแพง (arched nich) ซึ่งปกติช่องโพรงโค้งประดับตามกำแพงเหล่านี้มักใช้เป็นที่วางหรือเก็บของ แต่ในห้องดนตรีของพระราชวังอาลี กาพู กลับทำผนังและเพดาน เพื่อกองเสียงให้เกิดความทึบและกังวาน อยู่ภายในห้องไม่เกิดเสียงสะท้อน ส่วนที่นารายณ์ราชานิเวศน์ชั้นประดับอย่างนี้ใช้เป็นชั้นประทับ ดังปรากฏเมื่อครั้งรัชกาลที่ 5 เสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่พระราชานิเวศน์แห่งนี้ ในคำคืนหนึ่งทรงลองจุดไฟตามชั้นโค้งของกำแพงวังและชั้นประตู พระองค์ได้ตรัสชมเชยว่าสวยงามมาก นอกจากนี้ตามผนังห้องพระโรง ห้องบรรทม ของพระราชวังทั้งสองแห่งยังประดับด้วยภาพวาดที่เขียนด้วยเทคนิคลายน้ำทองและจิตรกรรมสีฝุ่น เป็นลวดลายพรรณพฤกษา การแต่งกายและวิถีชีวิตของคนในราชสำนัก ตลอดจนภาพบรรดาทูตานุทูตของประเทศต่าง ๆ ที่ได้มาเข้าเฝ้าพระเจ้าชาห์ ซึ่งพาให้วนคิดกลับไปถึงภาพจิตรกรรมที่ปรากฏอยู่ตามผนังโบสถ์วัดวาอารามในบ้านเรา การเขียนลายน้ำทองบนเครื่องถ้วย ที่ช่างละม้ายคล้ายคลึงกันจนไม่อาจบอกได้ว่าใครรับไปจากใคร หรือแม้แต่การทำอาร์กโค้งตามช่องประตูหน้าต่างที่เคยเรียนรู้ว่าเป็นศิลปะแบบกอทิกของฝรั่ง ก็เห็นที่จะไม่ใช่เสียแล้ว ด้วยศิลปะสถาปัตยกรรมแบบนี้มีให้เห็นทั่วไปในอิหร่านและโลกมุสลิม

รองศาสตราจารย์พิทยา บุญนาค ผู้ศึกษาเรื่องอิทธิพลของศิลปะเปอร์เซียในสถาปัตยกรรมอยุธยา กล่าวว่าโค้งยอดแหลมในอยุธยาเป็นโค้งแบบอิสลาม ไม่ใช่โค้งกอทิก คือโค้งด้วยการก่ออิฐให้รับน้ำหนัก ซึ่งเป็นการถ่วงน้ำหนักไปข้าง ๆ และลงสู่ผนัง ซึ่งมีลักษณะพิเศษคือเป็นโค้งแบบยอดตัดชนิดหน้อย ซึ่งปรากฏพบในอินเดีย ปากีสถาน อย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะที่พระราชวังกอกอนดาร์ในเมืองดัดคาของบังคลาเทศ แต่ไม่พบตามสิ่งก่อสร้างในอิหร่าน นอกจากมีในภาพเขียน จึงทำให้สันนิษฐานว่าโค้งแบบนี้จะมีกำเนิดในอินเดีย โดยชาวอิหร่านเป็นผู้พัฒนาขึ้นมา และแทรกเทศที่เข้าไปในอยุธยาได้นำไปเผยแพร่ เพราะกอกอนดาร์เป็นเมืองท่าใหญ่แห่งหนึ่งบนฝั่งโคโรแมนเดลของอินเดีย ที่พวกอาหรับและเปอร์เซียจะแวะจอดค้าขายสินค้าก่อนเดินทางสู่มะริด ตะนาวศรี ของสยามในอดีต

นอกจากนี้อาจารย์ยังชี้ถึงเทคนิคการเรียงอิฐสร้างโดมของอิหร่านที่ไทยน่าจะรับมาใช้ในการก่อสร้างเจดีย์ เพราะเดิมในการสร้างเจดีย์ของสยามจะพูนดินขึ้นไว้ภายใน แล้วเรียงอิฐล้อมรอบด้านนอกองค์เจดีย์ เพื่อไม่ให้อิฐทะลายไปด้านใน แต่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย การสร้างเจดีย์ด้านในจะกลวง ไม่มีการพูนดิน แต่ใช้เทคนิคการเรียงอิฐแบบการสร้างโดม เช่น เจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล เจดีย์วัดมเหยงค์ เป็นต้น

ความมหัศจรรย์ของการเรียงอิฐเพื่อทำโดมเห็นชัดเจน เมื่อเรามีโอกาสได้เข้าชมมัสยิดอูเมะฆะของเมืองอิสฟาฮาน ซึ่งถือกันว่าเป็น “พิพิธภัณฑสถานสถาปัตยกรรมของโลกอิสลาม” เลยทีเดียว เนื่องจากสามารถเห็นรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมตั้งแต่ศตวรรษที่ 11-18 จากยุคสมัยเซลญุก (Seljuq

ค.ศ. 1051-1220) สู่ยุคมองโกล (ค.ศ. 1220-1380) ถึงสมัยซาฟาวิด การสร้างหลังคาโค้ง (vault) และโดมในสถาปัตยกรรมเปอร์เซียได้รับการพัฒนาเทคนิคมาตั้งแต่สมัยซัสซานีเยน โดยใช้วิธีแก้ปัญหาเอาโดมที่มีรูปร่างทรงกลมมาสร้างไว้บนห้องสี่เหลี่ยมได้สำเร็จ โดยต่อมุมให้เป็นแปดเหลี่ยม และในสมัยเซลญุคก็ได้นำพัฒนาก้าวหน้ายิ่งขึ้น ด้วยการนำอิฐมาวางเรียงในรูปแบบต่างกันจนเกิดเป็นแสงเงาแบบต่าง ๆ หรือเผาอิฐให้เกิดระดับสีต่าง ๆ สร้างเป็นลวดลายรูปทรงเรขาคณิต และแกะสลักจารึกตัวอักษร นอกจากนี้ยังมีการใช้กระเบื้องเซรามิกประดับตกแต่งพื้นผิวโดมให้งดงามยิ่งขึ้น ซึ่งงานเซรามิกเจริญถึงขีดสูงสุดในยุคซาฟาวิด ดังปรากฏชิ้นงานโดดเด่นที่มัสยิดอิหม่ามและมัสยิดชัยค์ ลุฏฟุลลอฮ์ บนจัตุรัสอิหม่ามโคมันีในเมืองอิสฟาฮาน ที่ได้รับการตกแต่งด้วยกระเบื้องโมเสกอย่างวิจิตร จนไม่มีพื้นที่ว่างเหลือให้เห็น โดยเฉพาะกระเบื้องที่ปูพื้นผิวโดมภายนอกของทั้งสองมัสยิด สามารถเปลี่ยนสีไปตามการเปลี่ยนแปลงของแสงในช่วงเวลาต่าง ๆ อย่างน่าอัศจรรย์

การทำกระเบื้องตกแต่งประดับอาคารศาสนสถานต่าง ๆ ที่เขียนเป็นลวดลายทรงเรขาคณิตลายพรรณพฤกษา หรืออักษรประดิษฐ์อย่างสวยงามนั้น เริ่มจากการคำนวณพื้นที่ที่จะใช้กระเบื้องตกแต่งประดับ ส่วนใดเป็นส่วนโค้ง ยอดแหลม แล้วนำกระเบื้องดินเผาธรรมดามาจัดวางให้ได้ตามการคำนวณดังกล่าว พร้อมกับการออกแบบลวดลายไปตามความต้องการและความเหมาะสมของพื้นที่ โดยเฉพาะลวดลายอักษรประดิษฐ์มักเป็นโองการในคัมภีร์อัลกุรอาน แล้วแกะหรือเขียนลายเหล่านั้น ลงบนพื้นผิวกระเบื้อง พร้อมกับระบายหรือถมสีที่ต้องการลงไป แล้วทำหมายเลขกระเบื้องแต่ละชิ้นว่าแผ่นไหนอยู่ตรงจุดไหนของอาคารดังกล่าว ก่อนนำไปเข้าเตาเผา

ด้วยวิทยาการที่ก้าวหน้าและความชำนาญเชิงช่างเช่นนี้ ทำให้อุดมคติถึงกระเบื้องโมเสกที่ประดับตกแต่งอยู่ตามผนังอาคาร หน้าบัน องค์ปรางค์ เจดีย์ ในบ้านเรือนนั้น จะได้รับอิทธิพลจากอิหร่านหรือไม่?

ขณะที่ช่องประตูตามผนังโบสถ์วิหารก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ถูกระบุว่ารับมาจากอิหร่าน ด้วยในสมัยสุโขทัยและอยุธยาช่วงต้น ๆ โบสถ์วิหารไทยไม่นิยมใส่หน้าต่าง แต่ทำช่องยาว ๆ เรียว ๆ บนผนังให้แสงและลมลอดผ่าน จนเมื่อเรียนรู้เทคนิคการเรียงอิฐให้เป็นช่องประตูจากอิหร่าน ก็นำมาสร้างในโบสถ์วิหาร ช่องประตูที่เราพบตามพระราชวัง มัสยิดต่าง ๆ ในอิหร่านมีลักษณะคล้ายกับในบ้านเรามาก

การไปเยือนสวนฟิน (Fin) ที่เมืองคาซานและสุสานของกวีฮาฟิซที่เมืองชีราส ยิ่งย้ำให้เอนเอียงเห็นด้วยกับข้อสมมุติฐานที่ว่า นารายณ์ราชนิเวศน์นี้น่าจะนำแบบแผนเทคนิคการก่อสร้างไปจากอิหร่าน เพราะสวนของเปอร์เซียมีผังการจัดวางเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือสี่เหลี่ยมผืนผ้า แล้วจัดแบ่งออกเป็นสี่ส่วน โดยมีแกนสองแกนตัดกันเป็นกากบาท และหากพื้นที่มีขนาดใหญ่ ก็นำผังลักษณะดังกล่าวมาใช้ซ้ำ ๆ กัน ทำให้เกิดรูปแบบตารางเหลี่ยม (grid) ย่อย ๆ ขึ้น แนวแกนหลักในสวนของเปอร์เซียก็คือสระหรือบ่อน้ำที่ขุดขึ้น โดยมีคลองขุดเป็นแนวตรงออกจากบ่อ ลำคลองเหล่านี้จะแบ่งพื้นที่สวนออกเป็นสวน ๆ สองข้างแนวคลองและรอบสระจะปลูกต้นไม้เป็นแนว ทั้งไม้พุ่ม ไม้

ดอก และไม้ผล ในสระหรือตามลำคลองมักทำน้ำพุ ด้วยการผันน้ำมาตามท่อที่ฝังไว้เข้าไปยังสระหรือลำคลองต่าง ๆ โดยสร้างน้ำพุให้เว้นช่วงห่างเท่า ๆ กันตลอดลำคลองสองข้าง ขอบบ่อและทางเดินจะตกแต่งปูด้วยกระเบื้องเคลือบสี นอกจากนี้ภายในสวนอาจปลูกศาลาพักผ่อนได้ด้วย สวนของชาวอิหร่านจึงเปรียบเหมือนดังสวรรค์ (paradise) เพราะจากปัจจัยของสภาพภูมิประเทศที่ร้อนแล้งแบบทะเลทราย สวนจึงเป็นที่หลบแดดและป้องกันไอร้อนจากลมทะเลทราย ความชุ่มชื้นและเสียงน้ำไหลจากน้ำพุทำให้สดชื่น เช่นเดียวกับต้นไม้ ดอกไม้หลากสีล้วน ก็เป็นที่เจริญตาและให้ร่มเงา เปลี่ยนจากบรรยากาศแห้งแล้งซึมเซาในทะเลทรายอย่างสิ้นเชิง เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับพระราชอุทยานที่แซร์แวนและลาลูแบร์กล่าวถึงในนารายณ์ราชนิเวศน์แล้ว ก็ดูละม้ายคล้ายกันไม่น้อย

“...มีอุทยานแบ่งออกเป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัสสี่ช่องหรือแปลง อยู่ตรงหน้าพระตำหนักอันงดงามหลังหนึ่ง มีสายน้ำพุพุ่งโดยรอบ”

“พระราชอุทยานไม่ว่าจะกว้างขวางเท่าไรนัก แปลงปลูกต้นไม้ต่าง ๆ ก็มีน้อย ก่อด้วยอิฐตั้งซ้อนกันขึ้นไปเป็นขอบคัน ช่องทางเดินระหว่างแปลงต้นไม้จะใช้เดินเรียงสองก็ไม่ได้ ยิ่งทางลัดเข้าไปในแปลงต้นไม้ด้วยแล้วยิ่งแคบใหญ่ แปลงต้นไม้ปลูกพันธุ์ไม้ดอกไว้ทั้งสิ้น กับต้นไม้จำพวกปาล์มและพรรณอื่น ๆ อีก พระราชอุทยานก็ดี พระตำหนักและน้ำพุก็ดี ข้าพเจ้ารู้สึกอย่างบอกไม่ถูกว่าทำกันขึ้นอย่างเรียบ ๆ และสดชื่นดี เป็นที่น่ารื่นรมย์”

“...อุทยานใหญ่ตรงหน้าพระตำหนัก ปลูกต้นไม้ใหญ่ มะนาว และพรรณไม้ในประเทศอย่างอื่นอีก” มีใบดกหนาทึบ แม้ยามแดดร้อนตะวันเที่ยงก็ร่มรื่นอยู่เสมอ ตรงสองข้างทางเดินมีกำแพงอิฐเตี้ย ๆ มีโคมทองเหลืองติดตั้งไว้เป็นระยะ และตามไฟขึ้นในระยะที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จประทับอยู่ระหว่างหลักโคมสองหลัก มีสิ่งก่อสร้างคล้ายเตาหรือแท่น สำหรับใช้เผาไม้หอมส่งกลิ่นไปไกล ๆ จึงไม่น่าแปลกใจว่า เหตุใดพระเจ้ากรุงสยามจึงได้ทรงโปรดพระที่นั่งสำราญของพระองค์นัก”

สำหรับแขกเทศ

หอมยี่หร่าสร้อนแรงจริงละหรือ?

“มัสมั่นแกงแก้วตา	หอมยี่หร่าสร้อนแรง
ขายได้ได้กลิ่นแกง	แรงอยากให้ไผ่ผ่นหา”

ภาพย์บทนี้เป็นที่คุ้นหูคุ้นปากของหลาย ๆ คน เพราะเป็นบทพระราชนิพนธ์ ภาพย์เห่เรือชมเครื่องคาวหวาน ของล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 2 ที่มีอยู่ในตำราแบบเรียนภาษาไทย และมัสมั่นก็เป็นแกงที่หากินได้ทั่วไปในปัจจุบัน จนเข้าใจกันว่าเป็นอาหารดั้งเดิมของคนไทย แต่แท้จริงแล้วอาหารที่

ปรุงด้วยกะทิและเข้าเครื่องเทศกลับเป็นอาหารของกลุ่มแขก ไม่ว่าจะเป็นแขกอินเดีย แขกอาหรับ ทั้งที่เป็นฮินดูและมุสลิม โดยเฉพาะอาหารหลายอย่างของชาวมุสลิมมีการเลือนไหลทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ค่อนข้างสูง จึงสามารถพบแกงกะหรี่ มัสมัน กุรหมา ได้ในสำรับของชาวมุสลิมทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นมุสลิมจาม อินเดีย เปอร์เซีย ยะวา หรือมลายู

อย่างไรก็ดีอาหารหลายชนิดที่ปรากฏชื่อในกาพย์เห่เรือชมเครื่องคาวหวาน ของรัชกาลที่ 2 เข้าใจว่าพระองค์ท่านจะทรงได้รับรู้หรือได้เคยเสวยจากกลุ่มมุสลิมเปอร์เซีย ด้วยทรงมีมเหสีและเจ้าจอมเป็นเชื้อสายมุสลิม คือ สมเด็จพระศรีสุริเยศ พระบรมราชชนนีในรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นหลานของพระยาราชบังสัน (หวั่ง) อดีตแม่ทัพเรือในรัชกาลที่ 1 ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากสุลต่านสุลัยมาน มุสลิมเปอร์เซียที่ครอบครองหัวเขาแดงเมืองสงขลา และเจ้าจอมจืดหรือจิตร ธิดาของพระยาจุฬาราชมนตรี (เถื่อน) ในรัชกาลที่ 2 ซึ่งสืบเชื้อสายตรงมาจากเงอะหมัด และในรัชกาลนี้ก็มีหมายรับสั่งให้พระยาจุฬาฯ นำขบวนแห่ตำบลและแขกเจ้าเซ็นลุยไฟเข้าวังไปแสดงให้ทอดพระเนตรที่หน้าพระที่นั่งสุทธาสุวรรณยี่ถึงสองครั้งสองครา สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นของกลุ่มชาติพันธุ์เปอร์เซียกับราชสำนัก

การไปอิหร่านครั้งนี้จึงหวังที่จะได้เห็นต้นตำรับอาหารคาวหวานในกาพย์เห่เรือฯ และของชาวมุสลิมในชุมชนเจริญพาศน์และคลองบางหลวง ซึ่งเป็นกลุ่มมุสลิมเก่าแก่ที่สืบเชื้อสายมาจากชาวเปอร์เซียแต่ครั้งอยุธยาว่า มีความเหมือนหรือแตกต่างกับที่ได้เห็น ได้ลิ้มรส ในประเทศไทยหรือไม่ ในวันแรกเมื่อเหยียบแผ่นดินอิหร่าน จากการต้อนรับของมิตรชาวอิหร่านในภัตตาคารหรูของกรุงเตหะราน คณะของเราก็ได้ลิ้มลอง “ขบับ” อันถือเป็นอาหารจานพิเศษของคนอิหร่านที่ใช้อาคันตุกะ ซึ่งร้านอาหารภัตตาคารทุกแห่งต้องมีไว้บริการ แม้เมื่อเราไปยังเมืองเชลเกาส์ (chelgerd) ซึ่งเป็นเสมือนเมืองศูนย์กลางของชนเผ่าเร่ร่อนในจังหวัดอิสฟาฮาน ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองค่อนข้างมาก และมีสภาพเป็นเมืองชนบทที่ค่อนข้างทุรกันดาร แต่ในร้านอาหารเล็ก ๆ ก็ยังมี “ขบับ” ขาย และตลอดระยะเวลาที่พำนักในประเทศนี้ แทบจะกล่าวได้ว่าบนโต๊ะอาหารเกือบทุกมื้อไม่เคยขาดขบับจากสำรับ เพราะร้านอาหารในอิหร่านมีอาหารให้สั่งน้อยชนิดมาก ดังนั้นแม้ขบับหลากหลายประเภทที่เราสั่งสับเปลี่ยนมากินในแต่ละมื้อจะมีรสชาติเยี่ยมเพียงใด ก็ทำให้ต้องเมินหน้าหนีในช่วงท้าย ๆ ของการเดินทาง

“ขบับ” ในอิหร่านมีหลากหลายชนิด ทั้งเนื้อวัวย่าง อูฐย่าง แกะย่าง แพะย่าง ไก่ย่าง ปลาย่าง กุ้งย่าง นำมาปรุงรสด้วยเครื่องเทศ แล้วหมักจนได้ที่ จึงเสียบไม้หรือโลหะย่างกับถ่าน โดยเฉพาะหากเป็นเนื้อวัว แพะ แกะ อูฐ จะหมักร่วมกับมะนาว เกลือ และหอมหัวใหญ่ รสชาติออกเปรี้ยวและเค็มเล็กน้อย ที่เจริญพาศน์ทำ “ขบับ” เช่นกัน แต่ทำเฉพาะในงานทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้เสียชีวิต ที่เรียกว่า “บุญสี่สิบวัน” ถือเป็นอาหารพิเศษที่ทำไม่มากนัก โดยนำเนื้อไก่มาหมักกับเครื่องเทศ อย่างพริกไทย หอมแดง กระเทียม ลูกผักชี ยี่ห่วย ตำละเอียด แล้วนำไปย่างไฟอ่อน ๆ พรมหัวกะทิระหว่าง

ย่าง จนเหลืองหอมและสุกทั่วทั้งชิ้น จึงนำไปหั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ ขนาดเท่าหัวแม่มือ ห่อใบตองสดกลัดด้วยไม้กลัดเพื่อนำไปใช้ในพิธีกรรมของงานบุญ รสชาติขบับไทยจะต่างกับของอิหร่านที่ออกอมหวานนิด ๆ อาจเพราะความหวานมันของกะทิก็คือเป็นได้

ส่วนแกงในอิหร่านไม่ได้เป็นซุบน้ำใส ๆ หรือเข้ากะทิอย่างแกงมัสมั่น กุรหมา ที่กินกันในบ้านเรา แต่มีลักษณะคล้ายสตู เรียกว่า โคเรช (khoresh) ซึ่งใส่ทั้งเนื้อและผักหั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ ใส่เครื่องเทศเล็กน้อย กับผลไม้ตามแต่ละฤดูกาล เมื่อใส่ผักผลไม้ชนิดใดก็เรียกชื่อตามนั้น เช่น ใส่ผักคล้ายผักโขม ก็เรียกโคเรชโกเมซบซี ใส่ผักทองเรียก โคเรชเบฮ์ ใส่ผักกระเจียวเรียก โคเรชบามีเยฮ์ ฯลฯ นอกจากนี้มีซุบที่เรียกว่า ออบกูชต์ (abgushte) ซึ่งเป็นซุบเนื้อผสมผักผลไม้และใช้เวลาตุ๋นหรือต้มเคี่ยวนาน ดูหน้าตาไม่เคยเห็นในบ้านเรา เมื่อถามถึงแกงกุรหมา ดูไม่ค่อยมีผู้รู้จักนัก และยิ่งกินอาหาร

อิหร่านนานวันเข้า ก็มีความเห็นร่วมกันว่าเป็นอาหารที่มีรสชาติและกลิ่นเครื่องเทศอ่อนกว่าที่ทำกันในบ้านเรามาก จนค่อนข้างจะมั่นใจว่าอาหารของกลุ่มมุสลิมเปอร์เซียในบ้านเราน่าจะมีการผสมผสานกับอาหารของมุสลิมอินเดีย ทั้งจากการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมอาหารการกินระหว่างกลุ่ม หรือจากการแต่งงาน หรือไม่ก็อาจผสมผสานกันตั้งแต่ในอินเดีย เมื่อครั้งพ่อค้าชาวเปอร์เซียเดินทางมาจอดพักยังสถานีการค้าใหญ่ของพวกเขาในอินเดียแล้ว เพราะอาหารหลายอย่างใกล้เคียงกันทั้งชื่อและการปรุง เฉพาะอย่างยิ่งอาหารจากครัวโมกุล ซึ่งถือเป็นอาหารชั้นสูงของอินเดีย และจะว่าไปแล้วราชวงศ์โมกุลของ อินเดียก็รับอิทธิพลด้านศิลปวัฒนธรรมจากเปอร์เซียไปไม่น้อย

กุรหมาจัดเป็นอาหารจากครัวโมกุลที่เข้าเครื่องเทศมาก แต่ไม่เผ็ดร้อน นิยมแกงกับแพะ แกะ หรือไก่ ในชุมชนมุสลิมเชื้อสายเปอร์เซียที่ธนบุรีมีการทำกุรหมาสองชนิด คือกุรหมากะทิกับกุรหมาน้ำมัน วิธีการปรุงคล้ายมัสมั่น แต่รสและสีต่างกัน อันเกิดจากส่วนผสมโดยเฉพาะเครื่องแกง เครื่องแกงของกุรหม่าประกอบด้วยพริกชี้ฟ้าเขียว รากผักชี ใบผักชี และใบสะระแหน่ ทำให้แกงมีสีสดออกเขียว แต่ดั้งเดิมที่เดิวนั้นส่วนผสมที่ทำให้แกงออกสีเขียวและมีรสเปรี้ยวก็คือ ผลอินทผลัมดิบ ที่ชาวอาหรับและเปอร์เซียเรียกว่า กุรหมาหรือกูรมะฮ ยามที่ยังดิบหรืออ่อนนั้นจะมีสีเขียวเข้มและรสชาติอมเปรี้ยวฝาด เมื่อนำมาปรุงอาหารก็จะได้อาหารที่มีสีสดและรสชาติเช่นนั้น แต่เนื่องจากผลกุรหมาดิบหายากในยุคนั้น จึงต้องใช้เครื่องปรุงชนิดอื่นแทน นอกจากนี้แกงกะหรี่ แกงแห้ง ก็เป็นอาหารของอินเดียแท้ ๆ ที่ทำกินกันอยู่ในหมู่ชนมุสลิมเชื้อสายเปอร์เซียย่านฝั่งธน

“ข้าวหุงปรุงอย่างเทศ รสพิเศษใส่ลูกเอ็น

ใครหุงปรุงไม่เป็น

เช่นเชิงมิตรประดิษฐ์ทำ”

ข้าวหุงปรุอย่างเทศก็คือการหุงข้าวแบบแขกเทศ ซึ่งใช้น้ำมันเนยเป็นตัววัดเมล็ดข้าวให้เมล็ดเรียงดูสวยงาม พร้อมกับใส่ลูกเอ็นหรือลูกกระวานเทศ หรือลูกเฮลท์ ที่คนไทยออกเสียง “เฮลท์” ไม่นัดปาก จึงเป็นลูกเอ็นไป และดองด้วยไอน้ำ เมื่อข้าวหุงสุกแล้ว นำหญ้าฝรั่น (saffron) ที่เป็นเครื่องเทศชนิดหนึ่งซึ่งได้จากเกสรดอกไม้ นำมาบดให้ละเอียดผสมน้ำจะได้สีออกเหลือง นำไปคลุกปนกับข้าวก็จะได้ข้าวสีออกส้มเหลืองสลับขาวสวยงาม พร้อมด้วยกลิ่นหญ้าฝรั่นอ่อน ๆ ปนไอร้อนของข้าวหอมกรุ่น

ข้าวชนิดนี้ในอินเดียเรียก ปิเลา แต่ถ้าใส่เครื่องเทศและเนื้อ หรือผักผสม เรียก บิรียานี ส่วนในเมืองไทยเรียกเพี้ยนไปจากเดิมว่า ข้าวบุเหล้า หรือ ข้าวบุหลี่ ในตำราอาหารอินเดียกล่าวว่า ข้าว “บิรียานี” หรือ “ปิเลา” เป็นอาหารจากดินแดนอาหรับ ซึ่งเป็นที่รู้จักดีว่าอาหารและการครัวของอาหรับส่วนใหญ่ก็รับมาจากวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของเปอร์เซีย เมื่อครั้งอาหรับพิชิตเปอร์เซียได้ ชาวเปอร์เซียได้ชื่อว่าเป็นผู้มีรสนิยมสูงในการกินข้าว และเขาเรียกข้าวหุงว่า ปิลาฟ (pilav) ชาวอิหร่านนิยมใช้ข้าวเมล็ดยาวในการหุงและมักหุงแบบไม่แช่น้ำ ซึ่งวิธีการหุงไม่ต่างจากการหุงข้าวบิรียานีของอินเดียนัก หากพิถีพิถันและเคร่งครัดไปตามขั้นตอนที่มีมากถึง 14 ขั้นตอน การหุงข้าวแบบเปอร์เซียจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นยอดฝีมือแห่งการครัวของอิหร่าน โดยเฉพาะข้าวหุงเปล่า ๆ ที่เรียกว่า เซโล (chelou) ส่วนข้าวที่มีการนำเอาพืชผักต่าง ๆ เช่น หัวแครอท มะเขือเทศ หรือเนื้อสัตว์ไม่ว่าไก่ แกะ แพะ มาหุงปนด้วย เรียกว่า ปุเลา (polo) หากพิจารณาคำว่า ปิเลา ในอินเดีย กับ ปุเลา ของอิหร่าน ก็ใกล้เคียงกันมาก นอกจากนี้ข้าวที่หุงผสมกับเนื้อไก่ คนอิหร่านเรียก โมลค์ปุเลา (mogh polou) เพราะคำว่า “โมลค์” () ในภาษาฟาห์รี แปลว่า ไก่ นำแปลกอย่างยิ่งที่คนไทยมุสลิมปรุงอาหารชนิดนี้ แล้วเรียกว่า “ข้าวหมก”

นอกจากอาหารคาวแล้ว ในส่วนขนมหวานของอิหร่านก็มีหลายชนิดที่มีวิธีการปรุง หน้าตาและวัตถุดิบประกอบใช้ในการใช้ประกอบพิธีกรรมอย่างเดียวกัน เช่น ขนมที่ทำจากแป้งข้าวเจ้ากวนกับนมสดจนข้น แล้วปรุงรสด้วยน้ำตาลทราย คนอิหร่านเรียกว่า ชิร เบรินจ (shir berenj) แต่ในสังคมไทยเรียก ข้าวเปียกนม ที่ปรุงเพื่อใช้ในการเฉลิมฉลองที่เกี่ยวกับท่านศาสดามุฮัมมัด หรือใช้ในการบอบานต่อพระผู้เป็นเจ้า ที่มุสลิมเรียกว่า เหนียต เช่นเดียวกับขนมอีกชนิดของอิหร่านที่เรียกว่า โซเล-ซาร์ด (sholleh zard) หรือไทยเรียกว่า ข้าวแขก ก็ใช้ในการบอบานของชาวมุสลิมเช่นกัน แต่สำหรับคนไทยพุทธเป็นเพียงขนมหวานชนิดหนึ่ง

สำหรับขนมกวนที่มุสลิมเปอร์เซียในธนบุรีทำในงานบุญคนตาย ซึ่งเรียกว่า สะหรัว อันเป็นต้นตำรับของขนม “ฮาลว” หลากสีที่สาว ๆ ชาวไทยชอบซื้อกินกัน ในอิหร่านมีขนมชนิดนี้เช่นกันและเรียกว่า ฮาลวา (halva) มีหลากหลายชนิดและเรียกขานไปตามวัตถุดิบที่นำมาปรุง เช่น สะหรัวอินทผลัม สะหรัวน้ำตาล สะหรัวนมหรือสะหรัวขาว สะหรัวดอกไม้ ที่ใช้ดอกไม้ซึ่งมีกลิ่นหอม ได้แก่ ดอกส้ม มะลิ กุหลาบ และดอกต้นควินซ์ ขนมฮาลวาในอิหร่านแต่ละชนิดปรุงในโอกาสต่าง ๆ มีทั้งที่นิยมทำ

ในงานเลี้ยงรื่นเริงและทำในวาระอันโศกเศร้า อย่างงานบุญคนตาย วันอันศักดิ์สิทธิ์แห่งเดือน
รอมฎอน หรือในเดือนมูฮัรรอม จะทำสัหฺรฺวอินทลัมเท่านั้น

ขนมกวนอีกชนิดที่คนอิหร่านเรียก มัสกาตีหรือมัสกาตี (masquati) น่าจะเป็นอาหารชนิด
เดียวกับที่ปรากฏในภาพให้เรือชมเครื่องควาวหวาน ซึ่งเรียกว่า มัสกอด อันเป็นคำที่มีที่มาจากชื่อ
เมืองท่าบริเวณปากอ่าวโอมาน ซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรเปอร์เซีย เดิมชื่อเมืองท่ามัสกัต ใน
อดีตหากจะเดินทางออกจากอิหร่าน ต้องเดินทางโดยทางเรือผ่านอ่าวเปอร์เซียออกอ่าวโอมาน จอด
เรือพักที่เมืองมัสกัต แล้วจึงออกสู่มหาสมุทรอินเดีย ชาวอิหร่านเมื่อเรียกขนมที่นำมาจากเมืองนั้น ๆ
ก็จะเรียกต่อท้ายเป็น “มัสกาตี”

มัสกาตีหรือมัสกอดเป็นสัหฺรฺวชนิดหนึ่ง ที่บ้านเราใช้น้ำมันเนยกวนแทนกะทิอย่างสัหฺรฺว
ขาว สัหฺรฺวแดง การกวนจึงค่อนข้างยาก และเมื่อใกล้สุกจะใส่เมล็ดอัลมอนต์บดปนในเนื้อขนม
รสชาติจะหอมเนยเป็นพิเศษ เวลากินห่อด้วยแผ่นลุดดี ที่ทำจากแป้งข้าวเจ้านำไปนวดกับน้ำ แล้วนำ
แป้งไปต้มให้สุก นวดอีกครั้งก่อนนำไปดัดให้เป็นแผ่นบาง ๆ และนำไปปิ้งบนกะทะร้อน ดูคล้ายกับ
แป้งน่าน ซึ่งชาวอิหร่านจะกินคู่กับฮาลวาเช่นกัน

นอกจากนี้ยังมีขนมไส้ไก่ ที่หน้าตาและรสชาติหวานแหลม ถอดแบบเดียวกันกับขนมไส้ไก่
ของชาวมุสลิมในหลาย ๆ ที่ ทั้งอินเดีย ปากีสถาน รวมถึงในประเทศไทย คนอิหร่านนิยมทำขนมไส้
ไก่กันมากในเดือนรอมฎอน ขนมกัซที่ เป็นของฝากขึ้นชื่อของอิสฟาฮาน ก็มีลักษณะคล้ายดังเม แต่
เหนียวนุ่มกว่า หรือกนเดวส์ที่ดูคล้ายกระยาสารท ทำจากถั่ว งา หลากชนิดมาคั่วกับน้ำผึ้ง โรยด้วย
ถั่วพิสตาชิโอ

เพียงแค่อาหารและขนมไม่กี่อย่างที่มีโอกาสเห็นและลองลิ้มชิมรส ก็ยิ่งเห็นสายสัมพันธ์ทาง
วัฒนธรรมอันลึกซึ้งของสองประเทศ และไม่แปลกใจเลยที่คณะทูตซึ่งเข้ามาในสมัยสมเด็จพระ-
นารายณ์ฯ จะบันทึกว่า สมเด็จพระนารายณ์ฯ ในวัยเยาว์ทรงได้รับการเลี้ยงดูและมีความสัมพันธ์กับ
ประชาคมเปอร์เซียอย่างมาก ถึงกับทรงนิยมชมชอบอาหารการกินและการแต่งกายแบบเปอร์เซีย

ตลอดระยะเวลาไม่ถึง 20 วันของการพำนักในอิหร่าน ทำให้ “เก็บตก” เรื่องราวอันสะท้อน
สายสัมพันธ์ของสองประเทศได้ไม่มากนัก ยังคงมีประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์อีกหลายประเด็นที่ไม่
สามารถสืบเสาะติดตาม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องม้าเทศ ซึ่งราชทูตเปอร์เซียได้นำมาถวาย และ
พระมหากษัตริย์แห่งอยุธยาใช้เป็นราชพาหนะ สมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ถึงกับมีการจัดส่งคนไปซื้อ
ม้าเทศเพื่อมาใช้งาน ปัจจุบันในอิหร่านยังมีคอกที่อนุรักษ์พันธุ์ม้าเปอร์เซียไว้ เรื่องผ้าแพรพรรณ ซึ่ง
เปอร์เซียได้ชื่อว่าเป็นแหล่งผลิตผ้าที่มีชื่อเสียง และเป็นผู้นำเทคนิควิธีการทอมาเผยแพร่ในอินเดีย
จนทำให้อินเดียกลายเป็นแหล่งผลิตผ้าทอและส่งออกจำหน่ายยังประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาค
อุษาคเนย์ ผ้าและเครื่องแต่งกายของชนเผ่าที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อิหร่านหลายชิ้น มีลวดลายการ
ถักทอแบบเดียวกับที่เห็นในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติของบ้านเรา เช่น พวงผ้าสุจหนี่ ผ้าเข้มขาบ

เยียรบับ ฯลฯ หรือแม้แต่ชาวมุสลิมก็ปรากฏในท้องจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์เครื่องถ้วย และเซรามิกในเตหะราน เรื่องของนักเทศน์ชั้นที่ ที่เพียง เอย์คำ่ว่า “ยูนุก” มัคคุเทศก์นำชมพระราชวัง อาลี กาฟู ก็เข้าใจถึงคำดังกล่าว ในขณะที่ชาวอิหร่านทั่วไปจะไม่รู้จักคำนี้ อาจเพราะเป็นวัฒนธรรม ของชนเฉพาะกลุ่มในอิหร่านก็เป็นได้ มัคคุเทศก์ผู้นั้นยังอธิบายเพิ่มเติมว่า คนอิหร่านจะเรียกบุรุษที่มี ลักษณะเป็นสตรี หรือที่บ้านเราเรียกกะเทยว่า “คอเจะ” แต่เพราะเวลาอันจำกัด เรื่องของยูนุกจึง ยังคงเร้นลับอยู่คาใจ ขณะที่เครื่องสุบยาของแขกมัวร์ “มะระกู” ยังคงเห็นใช้อยู่ในชีวิตประจำวันของ ชาวอิหร่านและอาหรับ ทุกสวนอาหาร ภัตตาคาร จะมีไว้บริการลูกค้าให้สูบกันอย่างสบายใจ ไม่ว่า หญิงชาย รูปลักษณะและวิธีการสูบไม่แตกต่างจากที่ชาวต่างชาติได้เขียนภาพและบันทึกไว้ หากแต่ ยาลิ้นในยุคนี้นี้มีทั้งกลิ่นสตอเบอรี่ เชอรี่ หรือกระทั่งกลิ่นกล้วย เรื่องราวของอิทธิพลภาษา วรรณกรรม อย่างนิทานอิหร่านราชธรรม และการแสดงละครคน ระบำ ดนตรี ก็ยัง เป็นสิ่งที่ควรแก่การค้นหา เรื่องราว หากแต่คงต้องใช้เวลา “เก็บตก” ในอิหร่านให้ยาวนานมากกว่านี้สักหลายเท่า

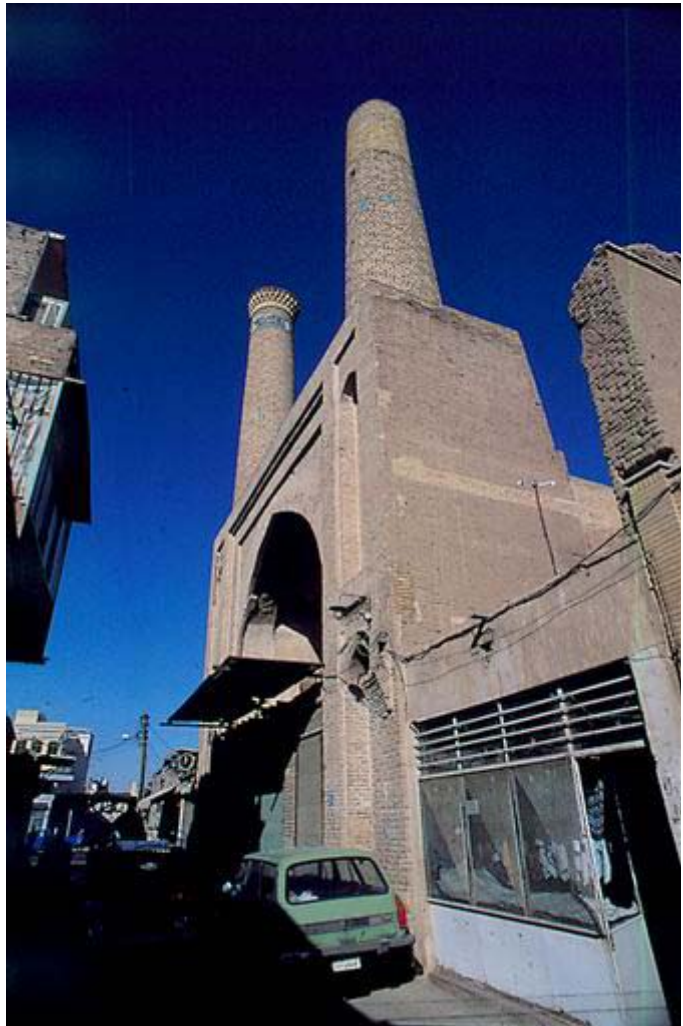
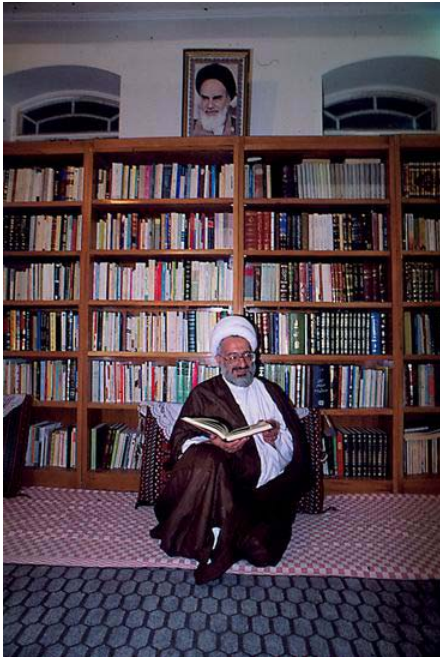
บรรณานุกรม

1. จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. “บทบาทและหน้าที่ของขุนนางกรมท่าชาวในสมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2153-2435)” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลง-กรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
2. ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์. *ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย* (ฉบับแก้ไข) และ *สำเนาอักษรวิสัยสุลัยมาน* (ฉบับย่อ). (พระนคร: สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, 2517).
4. ชีวันนท์ ช่วงพิชิต. “ตามรอยสำหรับแขกคลองบางหลวง” *สารคดี* 194 (เมษายน 2544): 139-151.
5. น. ณ ปากน้ำ (นามแฝง). *ศิลปะและวัฒนธรรมจากดินแดนอาหรับเมื่อแรกเข้าสู่สยามประเทศ*. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2534).
6. พิทยา บุญนาค, รศ. “อิทธิพลของศิลปะเปอร์เซียในสถาปัตยกรรมของอยุธยา”, *เจ้าพระยาบวร ราชนายกกับประวัติศาสตร์สยาม*. (กรุงเทพฯ: ศูนย์วัฒนธรรมสถานเอกอัครราชทูต สา-ธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน, 2538).
7. เพิ่ม อหะหมัดจุฬา. *ใครเป็นใคร รวมบันทึกของพระยาจุฬาราชมนตรี* (เชน, เกื่อน, นาม และสัน). (เอกสารบันทึกลายมือ).
8. _____. *ศาสนอิสลาม 2* (มิถุนายน-สิงหาคม 2545) ฉบับ 40 ปี สัมพันธ์ไทย-อิหร่าน.

9. Hekmat, Forough. *The Art of Persian Cooking*. (New York: Doubleday & Company Inc., Garden City).
10. Michell, George., editor. *Architecture of the Islamic World: Its History and Social Meaning*. (New York: Thames & Hudson Ltd., 2000).
11. Savory, Roger M., "Land of the Lion and the Sun". *The World of Islam*. (London: Thames & Hudson Ltd., 1997)

(ขวา) โรงเรียนสอนศาสนา

Qeyaseyeh อายุราว 800 ปี ตั้งอยู่ใน
ย่านออซาร์ต เขตเมืองเก่าของกุม ที่นัก
ประวัติศาสตร์อิหร่านเชื่อว่าเจกอะหมัด
เคยอาศัยและจำเรียนอยู่ในย่านนี้

(บนซ้าย) เชค ญะอ์ฟร์ อัล ฮาดิยฺ ผู้เป็นทั้งนักการศาสนา นักเขียน และนักประวัติศาสตร์
ห้องทำงานของท่านเต็มไปด้วยหนังสือเพื่อการค้นคว้า

ย่านออซาร์ตในสมัยสงครามอิรัก-อิหร่าน ถูกระเบิดทำลายลงไปมาก แต่ปัจจุบันยังคงเห็น
สภาพอาคารบ้านเรือนที่ทำด้วยดินและฟางหลงเหลืออยู่บ้าง หอสูงในภาพคือหออะซานเก่า

กุม เป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์ที่มีโรงเรียนสอนศาสนาตั้งอยู่มาก ในภาพคือโรงเรียน
สอนศาสนาอิหม่ามโคมัยนี ซึ่งเป็นโรงเรียนสอนศาสนาสำหรับผู้ชาย
ชาวต่างชาติที่ใหญ่ที่สุดของอิหร่าน

ผลิตภัณฑ์น้ำกุหลาบบรรจุขวดที่ขายในท้องตลาด นิยมนำมาผสมใส่ในขนมหวานเพื่อให้มีกลิ่นหอม

ลักษณะหม้อต้มกลั่นน้ำกุหลาบที่กัมขาร์ ซึ่งต้องอาศัยน้ำเย็นเข้าเป็นตัวช่วยในการเปลี่ยน
ไอน้ำให้กลายเป็นหยดน้ำ

ความงดงามของการใช้กระเบื้องและช่องประตูประดับตกแต่งตามอาคาร โดยเฉพาะ
กระเบื้องสีฟ้าเป็นที่นิยมมาก

خبیب เป็นอาหารพิเศษของคน
อิหร่าน มีขายทั่วไปตามร้านอาหาร
และภัตตาคาร จะนิยมกินกับข้าวที่
หุงแบบเซโด บางครั้งจึงเรียก
อาหารจานนี้ว่า เซโดขบับ หรือจะ
กินกับน่านหรือนูก็ได้ นอกจากนี้
ในลํารับทุกมื้อต้องมีผักสดหรือ
สลัดผักเสิร์ฟควบคู่ด้วย เพราะการ
กินผักนั้นถือเป็นการปฏิบัติตาม
แบบอย่างของท่านศาสดา

บิรญานีเป็นอาหารประจำถิ่นเมืองอิสฟา
ฮาน ไม่ใช่ข้าวอย่างที่เราเห็นขายตาม
ร้านอาหารอินเดีย หากเป็นเนื้อแพะบด
คลุกเคล้ากับเครื่องเทศ ขมิ้น พริกไทย ผัด
บนกะทะแบน เสิร์ฟร้อน ๆ กินคู่กับน่าน

สีสันจัดจ้านของ
เครื่องเทศนานาชนิด
ตามร้านขายเครื่องเทศ
ในบาซาร์ เครื่องเทศที่
อิหร่านผลิตเองมียี่หว่า
พริกป่นแดง เมล็ดผักชี
และที่สำคัญคือ
หญ้าฝรั่น ซึ่งมีราคาสูง
มาก

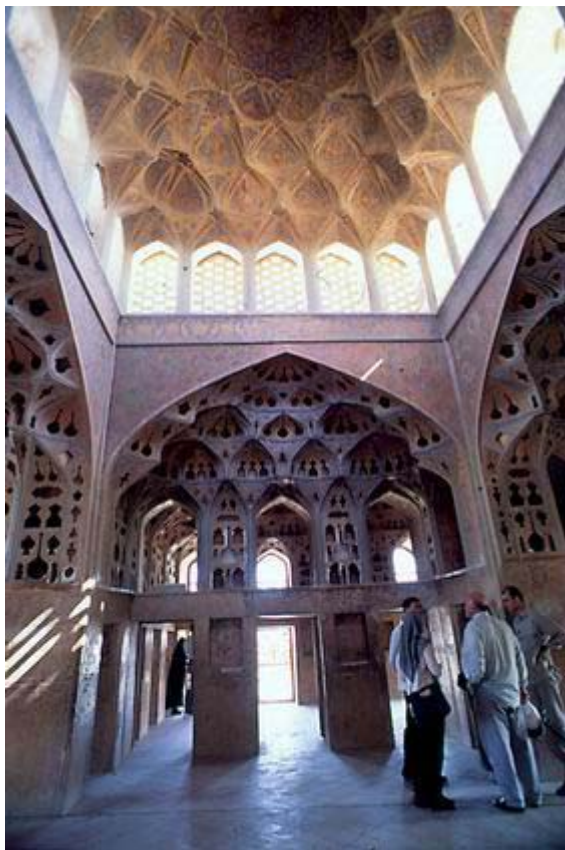
งานหัตถกรรมที่ตอกกลวดลายลงบนแผ่นโลหะ เพื่อประดิษฐ์เป็นภาชนะรูปแบบต่าง ๆ มีมากในบาซาร์เมืองอิสฟาฮาน ทำให้คิดถึงการทำคร่ำเงินคร่ำทอง ซึ่งว่ากันว่าได้กรรมวิธีการหลอมโลหะและฝังเส้นเงินเส้นทองเป็นลวดลายไปจากชาวเปอร์เซียนี้เอง

นัคล หรือที่คนไทยเรียก ตุ่มบุดหรือโต๊ะราบัด ที่เป็นโลงพระศพจำลองซึ่งใช้แห่ในพิธีมุฮัรรอมของหมู่บ้านอะบียอนเนห์ มีขนาดใหญ่ หนัก และลักษณะแตกต่างจากของพวกแขกเจ้าเซ็นในเมืองไทย

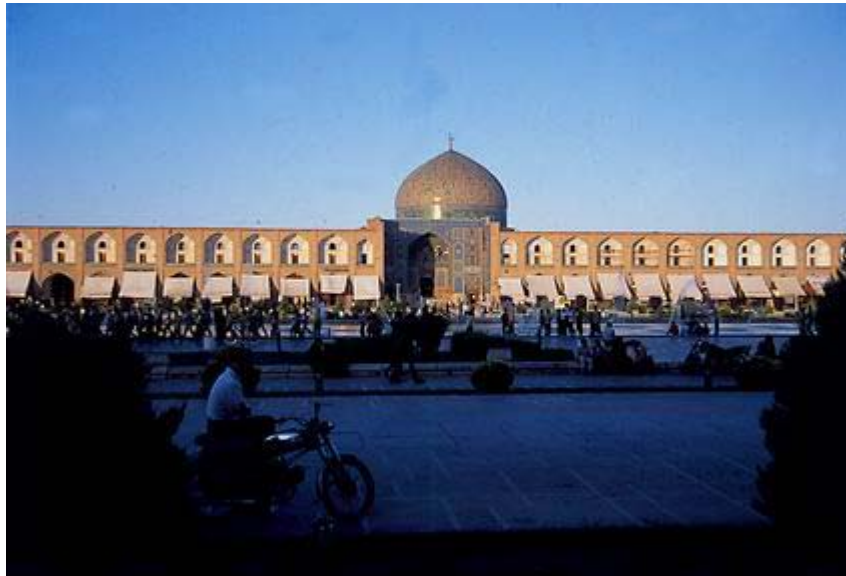

พระราชวังอาลี กากู ที่หันหน้าเข้าสู่จัตุรัสอิหม่ามโคมัยนี ณ เมืองอิสฟาฮาน ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจเป็นวังที่ชาห์สุลัยมานใช้ต้อนรับคณะราชทูตไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ

ห้องดนตรีในพระราชวังอาลี กากู ที่ใช้วิธีการเจาะช่องโค้งประดับตามกำแพงสำหรับเป็นทิวาทองแดงฉลุผนังและเพดานเพื่อซับเสียงไม่ให้ก้อง

(บน, ล่าง) จัตุรัสนักชี ญะฮอนหรือจัตุรัสอิหม่ามโคมัยนี อันเป็นจัตุรัสใหญ่กลางใจเมือง กลางภาพคือมัสยิดชัยค์ ลุฏฟุล-ลอฮ์ ที่กระเบื้องปูผิวโดมจะเปลี่ยนสีจากครีมไปเป็นสีชมพูตามการเปลี่ยนแปลงของแสง มัสยิดนี้บางที่เรียกว่า มัสยิดของสตรี (Women's Mosque) เพราะมีอุโมงค์เชื่อมระหว่างมัสยิดกับพระราชวังอาลี กาทู เพื่อให้สตรีผ่านไปมาได้สะดวก โดยที่ไม่มีใครได้เห็นโฉมของพวกเธอ

พระราชวังเซเฮล ไชตุน หรือพระราชวัง 40 เสา เป็นอีกพระราชวังหนึ่งซึ่งกษัตริย์ราชวงศ์
ซาฟาวิดใช้รับรองทูตานุทูตเช่นกัน

มัสยิดญอเมที่อิสฟาฮาน แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างอาคารที่ใช้การเรียงอิฐมาประกอบขึ้นเป็นโดม และการเผอิฐให้เกิดสีอ่อนแก่เพื่อสร้างเป็นลวดลาย

สวนพินที่เมืองคาซาน น้ำพุแบบอิหร่านมิได้พุ่งขึ้นสูง แต่มีลักษณะเป็นน้ำพุไหลออกมาจากท่อที่ฝังอยู่ใต้ดิน

ล้อมกรอบ

จากหัวใจคนรักหนังสือ

ห้องสมุดยาคูละห์ อัล อุซมา มาราซี นาจาฟี

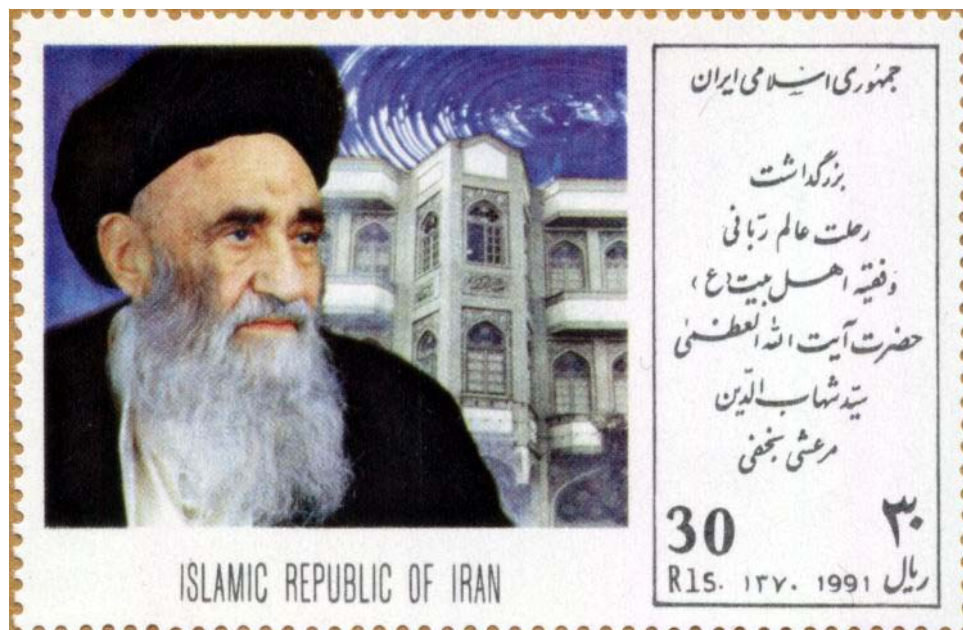
ท่ามกลางความจอแจของรถและผู้คนที่เดินขวักไขว่จับจ่ายใกล้กับย่านบาซาร์ ดึกสามชั้น ขนาดกระทัดรัดที่แม่ตามซุ้มประตูหน้าต่างด้านหน้าจะตกแต่งด้วยกระเบื้องสีลวดลายพรรณพฤกษา หากไม่ได้เป็นที่สะดุดตานัก ถ้าไม่มีผู้แนะนำว่านี่คือห้องสมุดสาธารณะของเอกชนที่รวบรวมหนังสือ ดั้งฉบับลายมือถึง 310,000 เล่ม และมีหัวเรื่องมากกว่า 60,000 เรื่อง โดยเฉพาะถือกันว่าเป็นคลัง ข้อมูลที่รวบรวมเรื่องราวทางด้านศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมของอิหร่านได้สมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่ง อีกทั้งบางเล่มบางเรื่องยังทรงคุณค่าและหาได้ยากยิ่ง เพราะเป็นต้นฉบับลายมือเขียนของนักวิชาการ อิสลามที่ยิ่งใหญ่ของโลก บางเล่มเป็นหนังสือสือโบราณที่มีอายุหลายร้อยปี เช่น หนังสือชื่อ ดาวูด ที่มี อายุเก่าแก่ราว 700 ปี เขียนด้วยภาษาละตินบนหนังแพะ เป็นเรื่องราวของดาวูดกับโกโลแอท หนังสือ ที่เขียนด้วยตัวอักษรขนาดจิ๋ว โดยใช้ขนม้าเขียนเป็นชื่ออิหม่าม 12 คนของชาวมุสลิมนิกาย ชีอะห์ คัมภีร์ฮินดูอุปนิษิต ที่เขียนบนกระดาษอันมีลักษณะแบบสมุดไทย หนังสือเกี่ยวกับรหัสยะ ที่ เชื่อว่าเขียนโดยอิหม่ามอาลี อิหม่ามคนที่ 1 ของชาวชีอะห์ ซึ่งเขียนหลักการในการดำเนินชีวิตที่ไม่ขัด ต่อศาสนา คัมภีร์อัลกุรอานประดับตกแต่งลวดลายน้ำทอง ซึ่งทำด้วยทองคำแท้ ที่เจ้าของผู้ก่อตั้ง ห้องสมุดเป็นผู้คัดลอกและจัดทำด้วยมือของท่านเอง นอกจากนี้ต้นฉบับอีกหลายพันเรื่องที่มีใน ห้องสมุดยังได้ถูกนำมาตีพิมพ์ออกเป็นหนังสือในภาษาต่าง ๆ ได้แก่ ภาษาเปอร์เซีย อาหรับ เติร์กิช อุ รา-คู และอื่น ๆ

หนังสือและต้นฉบับอันมากมายมหาศาลในห้องสมุดแห่งนี้ ล้วนเกิดขึ้นมาจากหัวใจของคนรัก หนังสืออย่างยาคูละห์ นาจาฟี ผู้ก่อตั้งห้องสมุด ท่านได้ใช้เวลาตลอด 96 ปีของชีวิตทำงาน หนัก เพื่อสะสมเงินไปหาซื้อหนังสือที่มีคุณค่าเหล่านี้มาทำการศึกษาค้นคว้า ทั้ง ๆ ที่ท่านอยู่ในฐานะที่ อัดคัต ท่านจึงต้องแสวงหาเงินด้วยการรับทำละหมาด ทำฮัจญ์ เยี่ยมศพ และถือศีลอดแทนให้กับผู้ ล่วงลับที่ไม่สามารถหรือสะดวกในการปฏิบัติกิจดังกล่าว ในหนังสือบางเล่มจึงมีข้อความที่ท่านจารึก ว่า “หนังสือ เล่มนี้นั้นต้องอดอาหารถึง 20 ชั่วโมง เพื่อซื้อหนังสือเล่มนี้เพียงเล่มเดียว” และทุกครั้งที่ ท่านได้หนังสือ หรือต้นฉบับมา ท่านไม่เคยเก็บไว้โดยไม่ได้อ่านหรือศึกษาเพิ่มเติมต่อ ดังนั้นงานเขียน จากการวิเคราะห์ วิจัยหนังสือที่ซื้อมาของท่าน จึงก่อเกิดเป็นผลงานอีกนับร้อยเล่ม อย่างเช่นหนังสือ คำอธิบายคัมภีร์อัลกุรอานที่ประพันธ์โดยยาคูละห์ ชัยยิด อะหะหมัด โคมันี ลูกชายของท่าน ยาคูละห์ ชัยยิด รุสูละห์ มุซาวี โคมันี หนังสือประวัติสายตระกูลของท่านศาสดามุฮัมมัด ที่ได้สืบค้นมาจนถึงรุ่นปัจจุบัน มีทั้งหมดด้วยกันถึง 6 เล่ม นอกจากนี้ท่านยังรวบรวมตำราจัดระบบ

วิชาด้านดาราศาสตร์ ปรัชญา นิติศาสตร์ และศาสตร์ต่าง ๆ ว่ามีความสำคัญก่อนหน้าการเกิดขึ้นของอิสลามอย่างไร

และด้วยความมานะ ความอ่อนน้อมถ่อมตนของอียาตุลเลาะห์ นาจافی ห้องสมุดแห่งนี้จึงมิได้เป็นแค่คลังความรู้ด้านเอกสาร หนังสือต่าง ๆ เท่านั้น แต่ยังขยายเติบโตใหญ่มีโรงพิมพ์ ส่วนงานซ่อมแซมหนังสือ โดยเฉพาะหนังสือโบราณ จะมีการทำกระดาษแบบโบราณขึ้นใช้เอง มีผู้เขียนลวดลายอักษรวิจิตรโบราณ มีห้องจัดเก็บไมโครฟิล์ม ห้องสมุดภาพ ห้องขายหนังสือที่ตีพิมพ์ ห้องค้นคว้า ห้องอ่านหนังสือขนาดใหญ่ และอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งปัจจุบันพื้นที่สร้างอาคารใหม่ ๆ ได้ขยายออกไป โดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ท่านอียาตุลเลาะห์ โคมัยนี ก็เคยเดินทางมาเยือนห้องสมุดดังกล่าว และได้ยกย่องอียาตุลเลาะห์ นาจافی ว่าเป็นผู้มากด้วยประสบการณ์และทรงคุณค่ายิ่งต่อวงการหนังสือ

ความรักหนังสือของอียาตุลเลาะห์ นาจافی ประจักษ์ได้แม้กระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิต ท่านได้แสดงความปรารถนาว่า “ฝังร่างของฉันให้รองรับรอยเท้าของนักค้นคว้าและผู้แสวงหาความรู้” ดังนั้นเมื่ออียาตุลเลาะห์ นาจافی สิ้นชีวิต ศพของท่านจึงถูกฝังไว้ ณ ประตูทางเข้าสู่ห้องสมุดของท่านเอง สมดังเจตนารมณ์ของท่านจวบจนปัจจุบัน

อยาตุลเลาะห์ อัล อุซมา มาราชี นาจาฟี เป็นนักการศาสนาและนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ของ
 อิหร่าน ถึงกับรัฐบาลนำภาพท่านมาทำเป็นแสตมป์

ล้อมกรอบ

กุหลาบเปอร์เซียในเมืองไทย

ดอกกุหลาบเป็นดอกไม้ในใจของชาวเปอร์เซีย กวีหลายท่านจึงมักจินตนาถึง เช่นเดียวกับจิตรกรก็นิยมวาดภาพดอกกุหลาบไว้ในผลงานของตน และแน่นอนว่าในสวนของชาวเปอร์เซียหรืออิหร่าน ย่อมต้องมีราชินีแห่งดอกไม้ประดับไว้ เมื่อชาวอิหร่านเดินทางมาพำนักตั้งถิ่นฐานยังต่างแดน ดอกไม้นี้จึงถูกนำพันธุ์มาปลูกไว้ ณ ผืนแผ่นดินใหม่ และได้แพร่พันธุ์ต่อมาถึงปัจจุบันในนามที่ชาวสยามเรียกว่า กุหลาบมอญ

ศาสตราจารย์เต็ม สมิตินันท์ นักพฤกษศาสตร์คนสำคัญของไทย อธิบายว่า กุหลาบมอญ (*Rosa damascena*) ปลูกกันมานานราว 200-300 ปี ถิ่นกำเนิดเดิมอยู่ทางภาคเอเชียย่อย ไม่ปรากฏว่าผู้ใดนำเข้ามา เนื่องจากคำว่า “กุหลาบ” มีรากศัพท์เดิมมาจากภาษาเปอร์เซีย จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่าชาวเปอร์เซียซึ่งได้เข้ามาติดต่อค้าขายและมีสัมพันธทางการทูต ได้นำเข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชหรือก่อนหน้านั้น

กุหลาบชนิดนี้บางท้องถิ่นทางภาคเหนือเรียก กุหลาบออน (ออนคือสีชมพู) พันธุ์ดอกไม้หอมเรียก ยี่สุ่น และรู้จักกันในต่างประเทศว่า Damask หรือ Persian Rose เป็นไม้พุ่มสูง 1-2 เมตร หนามหนาสั้นยาวไม่เท่ากัน ในช่อหนึ่งมี 5-7 ใบ สีเขียวแกมเทา ท้องใบสีขาวดอกใหญ่ วัตถุประสงค์พันธุ์กลีบซ้อน สีชมพู หอม ออกเป็นช่อสั้น ๆ ตามยอด

จากรูปลักษณะตามที่อธิบายข้างต้น จึงมีความเป็นไปได้ว่ากุหลาบมอญในบ้านเราก็คือกุหลาบพันธุ์โมฮัมมาดีที่ใช้ในการทำน้ำกุหลาบนั่นเอง หากแต่ขนาดดอกเล็กกว่า ทั้งนี้อาจเพราะสภาพอากาศของเมืองกัมซาร์หนาวเย็น ดอกและต้นจึงใหญ่กว่าของบ้านเรา